

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRT DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

Cihat BAKIRHAN

MELE NURULLAHÊ GODÎŞKÎ'NİN ÇENTA YETÎMAN ADLI
ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU, TÜRKÇEYE ÇEVİRİSİ, TAHLİL VE
TENKİDİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2017

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRT DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

Cihat BAKIRHAN

MELE NURULLAHÊ GODÎŞKÎ'NİN ÇENTA YETÎMAN ADLI
ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU, TÜRKÇEYE ÇEVİRİSİ, TAHLİL VE
TENKİDİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Abdulcelil BİLGİN

MUŞ-2017

K.T.
ZANÎNGEHA MÛŞ ALPARSLAN
ENSTÎTUYA ZANISTÊN CIVAKÎ
ŞAXA MAKEZANISTA ZIMAN Û ÇANDA KURDÎ

Cihat BAKIRHAN

NIVÎSGUHEZÎ, WERGERA TIRKÎ, HÛRNÊRAN Û REXNEYA
BERHEMA MELE NURULLAHÊ GODÎŞKÎ A BI NAVÊ ÇENTA
YETÎMAN

TEZA MASTIRÊ

RÊVEBIRÊ TEZÊ
Doç. Dr. Abdulcelil BÎLGİN

MÛŞ-2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Muş Alparslan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Mele Nurullahê Godîşkî'nin ‘Çenta Yetîman’ Adlı Eserinin Transkripsiyonu, Türkçeye Çevirisi, Tahlil ve Tenkidi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezinin kâğıt ve elektronik kopyalarının Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Muş Alparslan Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezinin tamamı her yerden erişime açılabilir.

07.05.2017

Cihat BAKIRHAN

TEZ KABUL TUTANAĐI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Abdulcelil BİLGİN danışmanlığında, Cihat BAKIRHAN tarafından hazırlanan bu çalışma 13/04/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Emin ÇELEBİ

İmza :

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Abdulcelil BİLGİN

İmza :

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Sedat KARDAŞ

İmza :

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
KURTE	VIII
ملخص.....	IX
ÖNSÖZ.....	X
KISALTMALAR DİZİNİ	XII
TABLolar DİZİNİ	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDRESELER, KÜRTÇE AKAİD KİTAPLARI, İLMİHAL, AKAİD VE FIKİH İLİMLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. MEDRESELER.....	3
1.1.1. Medreselerin Kısa Tarihi.....	3
1.1.2. Şark Medreseleri.....	6
1.1.3. Şark Medreselerinde Eğitim	7
1.2. KÜRTÇE AKİDE KİTAPLARI VE GENEL ÖZELLİKLERİ.....	8
1.2.1. Kürtçe Akide Kitaplarında Mezhep	12
1.3. İLMİHAL	13
1.4. AKAİD İLMİ.....	14
1.4.1. Akaid İlminin Konusu	15
1.4.2. Akaid İlminin Kaynakları.....	17
1.4.3. Akaid İlminin Amacı.....	18
1.4.4. Akaid Kitapları	18

1.5. FIKİH İLMİ	20
1.5.1. Fıkıh İlminin Konusu	21
1.5.2. Fıkıh İlminin Kaynakları	22
1.5.3. Fıkıh İlminin Amacı	22
1.5.4. Fıkıh Kitapları	23

İKİNCİ BÖLÜM

MELE NURULLAHÊ GODÎŞKÎ'NİN HAYATI VE “ÇENTA YETÎMAN” ADLI ESERİNİN TAHLİLİ VE TENKİDİ

2.1. HAYATI	26
2.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ	27
2.3. İLMİ KİŞİLİĞİ	28
2.4. ESERLERİ	29
2.5. ÇENTA YETÎMAN	31
2.5.1. Eserin Yazılış Amacı ve Genel Durumu	31
2.5.2. Eserde İzlenen Metod.....	33
2.5.3. Eserde Dil ve Üslup.....	33
2.5.3.1. Dil ve Üslubun Pedagojik Yönü.....	36
2.5.4. Eserde İşlenen Konular	36
2.5.4.1. İtikadî Konular.....	36
2.5.4.2. Fıkhî Konular.....	37
2.5.5. Eserde Ele Alınan Mezhepler.....	39
2.5.5.1. Eş'arî Mezhebi.....	39
2.5.5.2. Şafii Mezhebi.....	40
2.5.6. Eserde Geçen Hadisler	41
2.5.7. Eserde Referans Alınan Âlimler.....	43

2.5.7.1. Remelî.....	43
2.5.7.2. İbn-i Hacer.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“ÇENTA YETİMAN” ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYON ÇALIŞMASI

3.1. [DESTPÊK]	45
3.2. ERKANÊ DI ÎMANÊ	45
3.3. ERKANÊ DI ÎSLAMÊ	47
3.4. ÎSTÎNCA ÇI YE Ê ÇANE?	47
3.5. TAHIRKIRIN Ê NECASET ŞÛŞTIN	48
3.6. DESTMÊJ GIRTIN ÇANE?	49
3.7. GUSLA JI CENABETİYÊ Ê HEYZ Ê NIFASAN	50
3.8. TEYEMMUM ÇI YE Ê ÇANE?	51
3.9. XUF ÇI NE Ê MESHA LI SER ÇANE?	53
3.10. HEYZ, NIFAS Ê SELISU'L-BEWL ÇI NE?	55
3.11. NIMÊJ ÇI YE?	56
3.12. ERKANÊ DI NIMÊJÊ SÊZDEH IN	58
3.13. NIMÊJA CENAZE'Ê Ê EHKAMÊ WÊ	60
3.14. NIMÊJA CUM'E'Ê	62
3.15. NIMÊJA CEMA'ET	62
3.16. NIMÊJA SEFERÊ	64
3.17. NIMÊJA HER DU 'ÎDAN	66
3.18. ZEKAT ÇI YE Ê DI ÇI DA YE?	67
3.19. FIŞRA SERIYAN	69
3.20. ROJÊ GIRTIN ÇI YE Ê ÇANE?	70
3.21. EL-Î'TÎKAF	72

3.22. HEC Ū ‘UMRE ÇI NE Ū ÇANKÎ NE?	73
3.23. MÎQATA MEKANÎ JI BO HECC Ū ‘UMRE’Ê LI KU YE Ū ‘UMRE ÇI YE?	76
3.24. ZİYARETIYA MEDÎNA MUNEWWERE -Newwerellahu Te‘ala-	78
3.25. ŞELATU’T-TESBÎH KU DIBÊJIN “NİMÊJA DIRÊJ” ÇI YE Ū ÇANKÎ YE?	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

“ÇENTA YETÎMAN” ADLI ESERİN TÜRKÇEYE ÇEVİRİSİ

4.1. MUKADDİME	82
4.2. İMANIN ŞARTLARI	82
4.3. İSLAM’IN ŞARTLARI	83
4.4. İSTİNCA NEDİR VE NASIL YAPILIR?	84
4.5. NECASETİ YIKAMAK VE DURULAMAK.....	85
4.6. ABDEST NASIL ALINIR?	86
4.7. CUNÜPLÜK, HAYIZ VE NİFAS GUSULLERİ.....	88
4.8. TEYEMMÜM NEDİR VE NASIL YAPILIR?	89
4.9. MEST NEDİR VE MESTLER ÜZERİNE MESH NASIL YAPILIR?	91
4.10. HAYIZ, NİFAS VE SELİSU’L-BEVL NEDİR?	92
4.11. NAMAZ NEDİR?	94
4.12. NAMAZIN RÜKÜNLERİ ON ÜÇTÜR	95
4.13. CENAZE NAMAZI VE HÜKÜMLERİ	98
4.14. CUMA NAMAZI.....	100
4.15. CEMAATLE NAMAZ.....	101
4.16. YOLCU NAMAZI.....	103
4.17. BAYRAM NAMAZI	105
4.18. ZEKÂT NEDİR VE HANGİ MALLARDAN VERİLİR?	106

4.19. FITİR SADAKASI (SADAKA-İ FITİR)	108
4.20. ORUÇ NEDİR VE NASIL TUTULUR?.....	109
4.21. İTİKÂF	111
4.22. HAC VE UMRE NEDİR, NASIL YAPILIR?	112
4.23. HAC VE UMRE İÇİN MİKÂT YERLERİ NERELEDİR VE UMRE NEDİR?.....	116
4.24. MEDİNE-İ MÜNEVVERE ZİYARETİ	118
4.25. “UZUN NAMAZ” DENİLEN SELATU’T-TESBİH NEDİR VE NASIL KILINIR?	120

BEŞİNCİ BÖLÜM

“ÇENTA YETİMAN” ADLI ESERİN DİJİTAL TARAMASI

5.1. ESERİN DİJİTAL TARAMASI.....	122
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	190
KAYNAKÇA	193
DİZİN	195
EKLER.....	208
ÖZGEÇMİŞ.....	209

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELE NURULLAHÊ GODİŞKÎ'NİN “ÇENTA YETİMAN” ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU, TÜRKÇEYE ÇEVİRİSİ, TAHLİL VE TENKİDİ

Cihat BAKIRHAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Abdulcelil BİLGİN

2017, 208 sayfa

Kürt çocukları için hazırlanmış ve Kürtçe akide/ilmihal kitaplarına güzel bir örnek teşkil eden, Mele Nurullahê Godîşkî'ye ait “Çenta Yetîman” adlı eser üzerinde yapılan bu tez çalışmasıyla, genel olarak akide ve fıkıh ilimlerinin gayelerine değinilmiş ve Kürtler arasında yaygın olan, medreselerde okutulan Kürtçe akide kitaplarının öneminin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Özeldense eserin Kürt diline katkıları ve diğer Kürtçe akide kitaplarıyla benzer ve farklı noktalarının tespiti amaçlanmıştır.

Kitabın, yapılan tercüme ve transkripsiyon çalışmaları ile daha geniş bir kitleye ulaşmasını hedefleyen bu çalışma neticesinde, “Çenta Yetîman”ın elde edilen iki nüshası arasındaki değişiklikler tespit edilmiş, kitabın kullandığı dil ve konuları işleyiş tarzı bakımından özgün bir eser olduğu anlaşılmıştır. “Çenta Yetîman” bağlamında da Kürtçe akide kitaplarının genel olarak birbirine benzediği, medrese eğitimi almış olan yazarlarının, bunları yazmadaki amaçlarının halkın ihtiyaç duyduğu itikadî bilgileri ele almak, halkı dini yönden eğitmek ve onların itikadî yönden yozlaşmalarını önlemek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mele Nurullahê Godîşkî, Çenta Yetîman, Kürtçe Akide Kitapları, Akide, Medrese

ABSTRACT

MASTER’S THESIS

**THE TRANSCRIPTION, TURKISH TRANSLATION, ANALYSIS AND
CRITICISM OF THE WORK OF ‘MELE NURULLAHÊ GODÎŞKÎ’ NAMED
THE “ÇENTA YETÎMAN” (ORPHANS’ BAG)**

Cihat BAKIRHAN

Advisor: Associate Professor Abdulcelil BİLGİN

2017, Page: 208

With this thesis written on "Çenta Yetîman" (Orphans' Bag) of Mele Nurullah Godîşkî which was prepared for Kurdish children and is a good example of Kurdish 'aqidah (religious belief system) books; generally the aims of 'aqidah and fiqh (Islamic jurisprudence) disciplines are mentioned and retaining of importance of Kurdish 'aqidah books which instructed in madrasahs (Islamic theological school) that is common between Kurds is targeted.

In the consequence of this work that aims this book to reach a vast mass of people with translation and transcription works of this book; the differences between two versions of Çenta Yetîman are noted and it is understood that this book is an original work from the point of view of the language used in the book and the method of processing of issues. In the context of 'Çenta Yetîman'; it has been seen that Kurdish 'aqidah books are generally similar and the aims of writers who get madrasah education with writing these books are emphasizing the 'aqidah knowledge which people need and preventing them from corruption in the aspect of religion and 'aqidah.

Key Words: Mele Nurullah Godîşkî, Çenta Yetîman, Kurdish 'Aqidah Books, 'Aqidah, Madrasah

KURTE
TEZA MASTIRÊ
NIVÎSGUHEZÎ, WERGERA TIRKÎ, HÛRNÊRAN Û REXNEYA BERHEMA
MELE NURULLAHÊ GODÎŞKÎ A BI NAVÊ “ÇENTA YETÎMAN”

BAKIRHAN, Cihat

Şêwirmend: Doç. Dr. Abdulcelil BÎLGÎN

2017, 208 Rûpel

Bi vê xebata ku li ser pirtûka Mele Nurullahê Godîşkî a bi navê “Çenta Yetîman” ku ji bo zarokên Kurd hatiye amade kirin û ji bo pirtûkên eqîdeyê yên Kurdî bûye mînakek xweşik hatiye kirin, bi gelemperî li ser mebesta zanistên eqîde û fiqhê sekiniye û hatiye armanc kirin ku giringiya pirtûkên eqîdeyê yên Kurdî yên ku di medreseyên nav Kurdan de belavbûyî ye dihête xwendin bête pêtandin. Bi taybetî jî hatiye armanc kirin ku serzêdeyîyên berhemê li zimanê Kurdî û xalên wekhev û cûda di nabeyna berhemê û pirtûkên eqîdeyê yên Kurdî de were pêtandin.

Di dûmayika vê xebatê de ku bi nivîsguhezî û wergera pirtûkê armanca gihiştina girseyek berfireh dike, ferqên di nabeyna her du nusxeyên “Çenta Yetîman” de ku hatiye bidest xistin hatiye pêtandin û dîsa hatiye têgihiştin ku ji hêla bikar anîna zimanê û şêweya şixulandina mijaran ve pirtûkek xweser e. Ji benda “Çenta Yetîman” ve jî hatiye pêtandin ku pirtûkên eqîdeyê yên Kurdî bi gelemperî dişibine hev û mebesta nivîskarên van pirtûkan ku perwerdehiya medreseyê dîtine bal kişandina wan agahiyan e ku gel hewceyê wan in û ji hêla olî ve perwerde kirin û ji hêla baweriyê ve jî asteng kirina dejenere bûna gel e.

Peyvên Sereke: Mele Nurullahê Godîşkî, Çenta Yetîman, Pirtûkên Eqîdeyê yên Kurdî, Eqîde, Medrese

لمخص

نسخ لكتاب نور الله لگوشنكى لمسمى ب "مفاتيح منان" وبقوله الى لغ لكتبة وتحويله ورقده

جه البكره ان

سمت شار ا طرحة ١: ان لمشارك عبدلحي ليلكن

٢٠١٧ ص ح و ف ٢٠٨

اشيرت تب هذه الدراسة ا طرحة لى طكتاب نور الله لگوشنكى ال من ميبحت ايي من لآدى اعد طفال اكراد ولآدى شركلن نموذج حرن الكتاب ال عيدة وافق هال لكتبة قبل غة الكرية الى مقصد علم ال عيدة وافق ه. و قص دتبه ا همة لكتبة ال عيدة وافق هالكري اقاتى هى شرا ع قين اكراد و تدر سرفي ال مدارس الكرية عادة واس هام لكتبة ال غة الكرية, ونشيت ال جول بالملثلة ولم غف قين لكتبة ال عيدة الكرية.

نتيجة هذه الدراسة ال هفة ايص ال لواس اتل تر جمة وان سخل اذا الكتاب الى ج موع وأس ع نثبتت ا تسي رنين ختى نجت ايي من وفهم أن لكتاب ح س بل سله و موطن ع منر لريل.

وفي سرياق واس نجت ايي من ثبت أن لكتبة ال عيدة الكرية ملثلة عادة. وأن هدف الموفين لآين تدرس وا في ال مدارس الكرية من تالف هذه ال كتبة نتجت ال عمل ومات القحى ي اقاتى نجت اج الناس إليها. يلقى م الناس لآين. و ي اغب س ادم انتق ادى.

لغلي م اتولى سي ة: نور الله لگوشنكى, نجت ايي من, لكتوب ال عيدة الكرية, ال عيدة, ال مدرس.

ÖNSÖZ

Medrese talebeliği, bir başka deyişle ‘*feqî*’lik yıllarımda bir ders kitabı olarak okuduğum, şimdi de bir tez çalışması olarak inceleme fırsatı bulduğum, ismini ilk defa duyanların bir şiir kitabı olduğu yönünde fikir beyan ettiği, Türkçe anlamı “Yetimlerin Çantası” olan *Çenta Yetîman* adlı eser, Oxîn (Koyunlu) medresesinin yetiştirdiği büyük âlimlerinden biri olan Mele Nurullahê Godîşkî tarafından Kürt çocuklarının zarurat-ı diniyyeden olan bilgileri öğrenmeleri amacıyla kaleme alınmış bir akide/ilmihal kitabıdır. Kürtçe Latin alfabesine transkripsiyonu yapılan ve ardından Türkçeye tercüme edilen eser, Kürtçe yazılmış akaid kitaplarına klasik bir örnektir. Ancak diğer Kürtçe akide/ilmihal kitaplarıyla benzer ve farklı yönlerini ortaya koymak, Kürt diline olan katkılarını saptamak amacıyla bir tez çalışması olarak seçilmiştir. Ayrıca bu eser bağlamında, Kürtçe akide kitaplarının medrese eğitimindeki önemi de ortaya konulacaktır.

Bu tez çalışmasıyla, bir zamanlar eğitim ve öğretimlerinin göz ardı edildiği bir coğrafyada, dilleriyle birlikte eğitim kurumları olan medreselerin de yasaklandığı bir dönemi yaşayan, buna rağmen çocukların eğitimine önem veren Kürt halkının, bu eserlere rağbet etmesinin ve bu eserlerin pek çok nüshasını elden ele dolaştırmasının, hatta birçok müellif tarafından aynı duygu, düşünce ve ibarelerle hemen hemen birbirinin aynısı eserler yazmasının altında yatan sebepler de irdelenecektir.

Eserin, Celadet Ali Bedirxan (öl. 1951)’ın hazırlamış olduğu ve modern Kürtçe çalışmalarda da tercih edilen Kürtçe Latin alfabesi kullanılarak transkripsiyonu yapılmış ve karşılaştırmalı alfabeler tablo olarak verilmiştir. Eserin farklı tarihlerde yazılmış iki nüshası karşılaştırılmış, arasındaki farklılıklar dipnotlarla gösterilmiş ve eski nüshadaki değişiklikler “Eski nüsha” anlamındaki “Nusxeya kevin” (Nk.) kısaltmasıyla belirtilmiştir.

Tez çalışması sırasında, bu tür eserlerin yazıldığı ve ders olarak okutulduğu mekânlar olan medreselerin; kitabın içeriğine binaen akaid (Kürtler arasında bilinen ismiyle akide), fıkıh ve ilmihal konularının tarihi seyirleri, önem ve amaçları araştırılmış, bunun için hem matbu hem de dijital bir literatür taraması yapılmıştır. Yine ulaşılan benzer kitaplar, neşredilmiş bazı akide kitapları ile Mele Nurullah’ın kütüphanesinde bulunan ve bazılarının kimler tarafından yazıldığı bilinmeyen el yazma

eserlerin incelenmesi amacıyla arşiv araştırması yapılmıştır. Ayrıca çalışmamız, Mele Nurullah'ın eğitim hayatını geçirdiği Oxîn (Koyunlu) medresesinin müderrisleri ve Mele Nurullah'ın oğulları ile gerek yüz yüze gerekse telefonla yapılan mülakatlar ile zenginleştirilmiştir.

Tez çalışmam boyunca bilgi ve önerileriyle bana yol gösteren ve beni her zaman sabır ve metanetle dinleyen saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Abdulcelil BİLGİN'e, Mele Nurullah'ın kişisel arşivini bana açan, tercümelerde bana yardımcı olan ve yaptığı teşvik ve tavsiyeleriyle daima beni destekleyen değerli amcam Sefa ÖZDEMİR'e, tez hazırlık ve yazma dönemlerinde akademik bilgisine başvurduğum değerli dostum Arş. Gör. Veysel ERAT'a, eserin transkripsiyonunu hem gramer hem de tashih yönünden inceleyen değerli arkadaşlarım Nihat KAVŞUT ve Cevdet KARAMAN'a ve bana her zaman destek olan, yardımlarını esirgemeyen bütün değerli akademisyen arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR DİZİNİ

- a.s. : Aleyhisselam
b. : bin
gr : Gram
h : Hicrî
Hz. : Hazreti
km : Kilometre
m : Miladî
Nk. : Nusxeya kevin (Eski Nusha)
öl. : Ölüm
r : Rumî
r.a. : Radıyallahu Anh
s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem
vb. : ve benzeri
vs. : vesaire

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Karşılaştırmalı Transkripsiyon Alfabeti

Tablo.1. Karşılaştırmalı Transkripsiyon Alfabeti

Kürtçe Latin alfabesinde kullanılan harfler ve transkripsiyonları				Kürtçe Latin alfabesinde kullanılmayan harfler ve transkripsiyonları	
ا	Aa, Ee	گ-گ	Gg	ء	'
ب	Bb	ل	Ll	ث	<u>Ss</u>
پ	Pp	م	Mm	ح	Hh
ت	Tt	ن	Nn	ذ	<u>Zz</u>
ج	Cc	ه	Hh	ص	Şş
چ	Çç	و	Ww, Ūû, Oo	ض	Žž
خ	Xx	ي	Yy	ط	Ṭṭ
د	Dd	-	Xw	ظ	Zz
ر	Rr			ع	'
ز	Zz			غ	Ġġ
ژ	Jj				
س	Ss				
ش	Şş				
ف	Ff				
ف	Vv				
ق	Qq				
ك	Kk				

Kaynak: İbrahim Gözetin, Yüksek Lisans Tezi (2015)

GİRİŞ

Diller varlıklarını farklı şekillerde sürdürürler. Bir dili var kılan unsurlar arasında, o dildeki sözlü ve yazılı ürünler, dilin tedavül alanının genişliği ve yaygınlığı, eğitim ve bilim dili olarak kullanılıp kullanılmadığı gibi faktörler sayılabilir. Dilin sayılan unsurlarla ilişkisinin yoğunluğu, onun daha yaygın, tanınır ve bilinir kılınmasına vesile olur. Dilin kullanım alanlarının ve yöntemlerinin çeşitlenip değişkenlik arz etmesi, bir bakıma onun varlığının teminatı olarak kabul edilebilir.

Bir dilde yazılan eserlerin sayısı, o dilin zenginliğinin delillerinden biri olarak kabul edilir. Zira yazılı ürünler dilin işlevselliğine ve belirli bir alandaki yaygınlığına işaret eder. Bu açıdan bakıldığında günümüzde İngilizce ve Arapça gibi dillerin oldukça yaygın oldukları söylenebilir. Zira bu iki dilde yazılan kitap, dergi, gazete ve online yayınların nerdeyse bütün dünyada takip edildiği bilinmektedir. İngilizce'nin yaygınlığı emperyal gerekçelerle izah edilebilecekken Arapça'nın yaygınlığı ise son din İslam'ın en önemli iki kaynağının -Kur'ân ve Hadis- dili olması ile izah edilecektir.

Yazılan eser miktarı göz önünde bulundurulduğunda Kürtçe'nin de -dünyanın en yaygın dilleri arasında yer almasa da- kayda ve araştırmaya değer bir düzeyde olduğu söylenebilir. Kürtçenin yaygın bir eğitim dili olarak kabul görmemesi bir yana; bazı negatif politik uygulamalara maruz kalması aktüelleşmesini engellemiştir. Zira bu olumsuz durum, Kürtçe'nin kullanımının sınırlı kişi ve alandan ibaret kalmasına neden olmuştur. Ancak tarihin mahrem ve tozlu raflarının üzerindeki engeller kaldırıldığında yazılan Kürtçe eserlerin miktarının göz ardı edilemeyecek bir yekûn tuttuğu görülmektedir. Söz konusu eserlerin, şiir, kaside, nesir v.b edebi tarzlarda olup hemen her alana hitap ettiği söylenebilir.

Kürtçe eserlerin hak ettikleri değer ve öneme kavuşmaları, üzerlerinde yapılacak araştırma ve incelemeler neticesinde gün yüzüne çıkarılmalarına bağlıdır. Kürtçe eserler üzerine yapılan ve yapılacak olan bütün araştırma ve incelemeler, Kürt dilinin yüzlerce yıl sınırlı bir alanda/medreselerde eğitim dili olarak kullanılagelmesi açısından yetkinliğini de ortaya koyacaktır. Nitekim Kürtçe'nin yok olmayarak günümüze kadar ulaşmasındaki en önemli unsurlardan birinin de medreseler olduğu izahtan varestedir.

Tarihten günümüze yazılan yüzlerce Kürtçe eserden biri de hâlâ gün yüzüne çıkmamış olan Çenta Yetîman adlı eserdir. Bu ve benzeri eserlerin saklı kalması, Kürtçe ve Kürtler için büyük bir eksikliğe neden olacaktır. Zira bir modernleşme süreci yaşayan Kürtçe, bu tür eserler ile zenginliğini ispatlayacak ve bu dilin yok[sun]luğuna dair iddialara bir nebze de olsa cevap verecektir. Bölgemizde yetişmiş, Kürt kültürünü ve dilinin inceliklerini iyi bilen ve bunu güzel bir şekilde kullanan Mele Nurullah ve onun gibi Kürt âlimlerin bu tür eserlerini tanıtmak, bu dilin gelişimine katkı sağlayacaktır. Ehmedê Xanî (öl. 1119/1707)'nin de;

“Şîrê hunera me bête danîn,

Qedrê qelema me bête zanîn.

Derdê me bibînitin ‘elacê

‘İlmê me bibînitin rewacê” (Cîhanî, 2013: 164).

dizelerinde dile getirdiği gibi bu âlimlerin sanatlarının bir temele dayanması, kalemlerinin değerinin bilinmesi ve ilimlerinin kıymet ifade etmesi sadedinde bu tür çalışmalar basit görülmemeli, aksine önemsenmeli ve desteklenmelidir.

Dinî bir hassasiyet ve eğitim bilinciyle yazılan Çenta Yetîman, İslam dininin temel ilkelerini ve ilmihal bilgilerini basit, kısa, akıcı ve herkesin özellikle de çocukların anlayabileceği bir dille kaleme alınmış Kürtçe akide/ilmihal kitaplarından bir tanesidir. Çocukların temel İslam bilgilerine aşina olmaları için kaleme alınmış, sanatsal bir kaygı taşımayan bu eser, Kürtçe olması hasebiyle de üstünde durulması gereken bir kitaptır.

Bu kitap, yapılacak akademik bir çalışma ile latinize edilip Türkçeye tercüme edilmesi ve bazı değerlendirmelerle gün yüzüne çıkarılması gereken bir eserdir. Böylece selefın yaptığı çalışmalar tarihte kalmayacak ve bu gün yeniden var kılınmış olacaktır. Tarihte yazılmış benzer eserlerin de akademik çalışmaların konusu olması elzemdir. Bu tür çalışmalarda göz ardı edilmemesi gereken husus, çalışılacak eserlerin, çeviri, tanıtım, özet gibi yollarla mutlaka ikinci bir dile de yansıtılması gereğidir. Kürtçe bir eser üzerine yapılacak salt Kürtçe bir çalışmanın, onun yaygınlığını ciddi anlamda sınırlandıracağı bilinmelidir. Bu vesileyle söz konusu çalışmaların, Türkçe, İngilizce, Farsça, Fransızca vb. dillerle de yapılması onların etki alanlarını genişletecektir. Salt Kürtçe yapılması uygun görülen bir çalışmanın en azından tanıtım ya da özet yoluyla ikinci bir dile aktarılması daha doğru olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDRESELER, KÜRTÇE AKAİD KİTAPLARI, İLMİHAL, AKAİD VE FIKİH İLİMLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. MEDRESELER

1.1.1. Medreselerin Kısa Tarihi

Medrese, sözlükte “öğrenmek, tahsil etmek, okumak” anlamlarındaki (İbn Manzûr, 1997: 330) درس/d-r-s kökünden türeyen ve ism-i mekân olan bir kelimedir. Medreseler, İslam’ın eğitim kurumları ve İslam kültürü ve medeniyetinin oluştuğu mekânlardır. İslam’dan önceki din ve kültürlerde eğitim ve öğretimin yapıldığı, medrese olarak tabir edilebilecek mekânlar mevcuttur. Yahudiler’in Tevrat eğitimi için tahsis ettikleri mekânlar olan *Beytu’l-Midras (Beth Ha-midrash)*lar veya Budizmin dinsel eğitim kurumları olan *Viharalar* birer medrese örneğidir.

İslamî düşünce bağlamında medreselerin, nasıl ve niçin ortaya çıktığı ve buna etki eden sebepler konusunda değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerin bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Ders halkalarının genişleyerek katılımcıların çoğalması sonucu mescid ve camilerdeki derslerde yaşanan yoğunluk, medreselerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

2- Mescid ve han gibi yerlere bitişik olarak kurulan ve “mescid”, “mescid-han”lar nihayetinde “medrese”ye dönüşmüştür.

3- Medreseler, kütüphane olarak kurulan ancak buralarda eğitim gören öğrencilere kalacak yer temin eden, parasız eğitim araç-gereci veren, çalışanlarının maaşa bağlandığı ve bir nevi ilk medreselerin nüvesi olan *Daru’l-Hikme* ve *Beytu’l-Hikme* olarak da bilinen *Daru’l-İlimler*’in devamı olarak ortaya çıkmıştır.

4- Nizamu’l-Mülk’ün, Fatimîler’in Şiilik tehlikesine karşı Sünnî akideyi desteklemek amacıyla kurduğu Nizamiye Medreseleri gibi Şî Mezhebi’ne karşı propaganda aracı olarak kullanmak amacıyla medreseler kurulmuştur.

5- Medreseler, mezheplerin ortaya çıktığı dönemde mezhebi çekişmelerden kaynaklı, bir fikhî mezhebi desteklemek amacıyla ortaya çıkmıştır (Gözütok, 2012: 199-205).

İslam tarihi açısından medreselerin ilk örneklerini, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mescid-i Nebevi'nin duvarına bitişik olarak inşa ettiği, evsiz/kimsesizlerin kaldığı ve burada kalanların eğitim gördüğü *Suffa* ve yine Medine'de, Kur'an eğitiminin verildiği ve mescitten bağımsız bir yer olan *Daru'l-Kurra* oluşturmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke'de, kaynaklarda adı *Daru'l-Erkam* olarak geçen, sahabeden Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evini Kur'an tebliği için eğitim merkezi olarak kullandığı da bilinmektedir (Yavuz, 2012: 218). Emeviler döneminde çocuklar için, Abbasiler döneminde ise yetişkinler için bu tür eğitim öğretim müesseseleri tesis edilmiştir (Kılıç, 2001: 206).

İslam tarihinde medrese denilince akla, Selçuklu sultanlarından Melikşah'ın veziri Nizamu'l-Mülk'ün 459/1067 yılında Bağdat'ta ve ardından Nişabur, Basra ve İsfahan gibi merkezlerde kurduğu *Nizamiye Medreseleri* gelir. Kılıç (2001: 206), medreselerin devlet eliyle kurulmasının, ücretsiz olmasının ve medrese kurumunun bütün ayrıntılarına kadar tespit edilmesinin Selçukluların eseri olduğunu, Selçukluların medreseleri, ilmî gelişmeyi sağlamak, ücretlerini verdiği âlimleri devletin yanında tutmak ve Fatımîler'in Şiilik propagandasına karşı Sünnî akideyi müdafaa için kurduklarını söylemektedir. Ancak Gözütok (2012: 210), Zehebî'nin "İslam Tarihi" adlı eserinde buna karşı çıktığını ve Nizamu'l-Mülk'ten önce zaten Nişabur'da *Beyhakiye Medresesi*'nin olduğunu iddia ettiğini söylemektedir. Gözütok (2012: 210)'a göre, İslam dünyasında ilk kurulan medrese Samanoğulları'ndan İsmail b. Ahmet b. Esed b. Saman'ın 295/907 yılından önce Buhara'da kurduğu, vakıflarla desteklediği, ilim öğrencilerinin ve araştırmacıların başka şehirlerden gelip burada kaldığı ve kendisine bağlı bir kütüphanenin de olduğu medresedir.

Osmanlı Devleti'nde ilk medrese, 1330'da Orhan Gazi'nin İznik'te inşa ettiği ve İznik Orhaniyesi (İznik Medresesi) adını taşıyan müessese olmuştur. I. Murat ve Yıldırım Bayezid gibi Osmanlı padişahları da Bursa'da medreselerler yaptırmış ve burayı bir eğitim merkezi haline getirmişlerdir. Yine Fatih Sultan Mehmet de Sahn-ı Seman (Medrese-i Semaniye) adıyla bir medrese imar ettirmiştir. Ancak Osmanlı döneminde kurulan en ileri durumdaki medrese, 1550-1557 tarihlerinde Kanunî tarafından yaptırılan Süleymaniye Medresesi olmuştur (Kılıç, 2001: 209).

Osmanlı'nın gerileme dönemine girmesinden sonra ulemânın yönetimdeki etkilerinin azalması; çöküşün hızlandığı dönemde de ulemânın ıslahatçılar ve gelenekçiler şeklinde ayrışması medreseleri olumsuz etkilemiştir. 1839'da ilan edilen Tanzimat fermanıyla medreselerde birtakım düzenlemeler yapılmış, 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile İslah-ı Medâris Nizamnamesi çıkarılarak, üç kademeli olarak 12 yıllık eğitim veren Daru'l-Hilafeti'l-Aliye Medresesi ihdas edilmiştir. Osmanlı devletinin yıkılmasıyla neredeyse bütün ihtişamını kaybeden medreseler, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde (3 Mart 1924) çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla tamamen yasaklanmış ve gayri resmi bir hüviyet almıştır. Legal yapıdan illegal yapıya dönüşen medreselerin yasaklanması hakkında Çiçek, şunları söylemektedir:

“Bunun doğal sonucu olarak medresenin çağdaş ilim dünyasıyla diyaloga geçme imkânı ortadan kalkmış ve bir nevi kapalı devre sistemiyle çalışma stiline geçerek kendi müfredatını ve çalışma programını çağın ihtiyaçlarına ve isteklerine uygun biçimde dizayn etme şansını da tamamen yitirmiş oldu” (Çiçek, 2009: 35).

Kürtler'in yaşadıkları topraklar, Hz. Ömer'in halifeliği dönemine rastlayan hicri 14-30 yılları arasında İslam ile tanışmıştır. İslamiyet'in kabulünden sonra Kürtlerde de ilme rağbet giderek artmış ve ilim tahsili, diğer yerlerde olduğu gibi ibadethaneler dışında, tedrisata tahsis edilmiş özel mekânlarda, yani medreselerde yapılmaya başlanmıştır (Çiçek, 2009: 31). Dinaver hükümdarlarından Nasiruddevle Ebu'n-Necm Bedr b. Hasanveyh b. Hüseyin el-Kürdî'nin Hemedan ve çevresinde yaptırdığı ve daha sonra medrese olarak değişim gösterecek olan mescid ve hanlar Kürtler'in kurduğu ilk eğitim müesseseleridir (Eminoğlu, 2015: 199). Cizre Beyliği döneminde, Emir Bedrettin oğlu II. Şeref Bey (Hanşeref) tarafından XIV. yüzyılda yaptırılan Kızıl Medrese (Medresa Sor) de yine Kürtler'in kurduğu ilk medreselerdendir. Çiçek (2009: 33), bazı araştırmacıların, Nizamu'l-Mülk'ün de Cizre'de *er-Radeviye* adıyla bir medrese inşa ettiğini söylediklerini aktarmaktadır. Kürtlerin yaşadıkları bütün bölgelerde medreseler giderek yaygınlaşmış ve zamanla irili ufaklı binlerce medrese inşa edilmiştir.

Yüzyıllarca süren bir birikim ve uzun bir teşekkül döneminden sonra ortaya çıkan medreseler eğitim olarak din, müfredat olarak da kitap merkezli olmuştur. İslam'ın ilk yıllarında kurulan medreselerde sadece Kur'an, fıkıh, hadis gibi temel dersler okutulmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise, Tefsir, Kelam, Usul-i Fıkıh, Usul-i Hadis, Usul-i Tefsir ve Tecvid gibi dinî derslerin yanı sıra Sarf, Nahiv, İştikak, Meanî, Beyan gibi dil ilimleri; Mantık, Felsefe, Tarih, Coğrafya, Felekiyat (Astronomi), Hendese

(Geometri), Riyaziyat (Matematik) ve Tıp gibi pozitif ilimler de okutulmuştur. İlk zamanlarda astronomi ve matematiğe kadar bütün ilimlerin tahsil edildiği bu medreseler, daha sonraki dönemlerde pozitif ilimlerden arındırılmış, sadece dini ilimlerle ilgilenen kurumlar haline getirilmiştir.

1.1.2. Şark Medreseleri

Şark medreseleri, ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nde bulunan medreseler için kullanılan bir tabirdir. Ancak Çiçek (2009: 27) bu tabiri, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı İran'ın batı bölgelerini ile Irak ve Suriye'nin kuzey bölgelerini içine alan, Türkiye ile birlikte dört parçadan müteşekkil bütün bir coğrafyada bulunan medreseler için kullanmaktadır. Zira Irak, Suriye ve İran'ın zikrettiğimiz bölgelerinde bulunan medreseler ile ülkemizin doğu bölgelerinde bulunan medreseler hem tedrisat hem de müfredat bakımından birbirlerine oldukça yakındır.

Şark medreseleri, üç evreden geçerek günümüze dek gelmiş ve halen bir şekilde varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu dönemler, devlet yöneticilerinin desteğinin olduğu dönem, devlet desteğinin ve himayesinin zayıfladığı dönem ve devlet desteğinin kesilip yasaklandığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Çiçek, 2009: 32).

Özellikle devlet desteğinin kesilip, medreselerin yasaklandığı Cumhuriyet sonrası dönemde medreseler daha çok kırsal kesime yönelmiş ve köylerde yoğunluk kazanmıştır. Çünkü medreselerin kurulması için köyler, hem denetim ve kontroller açısından gözlerden uzak hem de barınma ve iâşe temini açısından daha rahat yerlerdi. Medresenin kurulduğu yerin camii, talebeler için barınılacak doğal yerler olma özelliğini taşıyor, iâşe de köylülerden her ailenin bir öğrencinin günlük yiyeceğini vermesi (ratıb) sûretiyle temin ediliyordu. Ancak bu durum, medresenin birçok açıdan gerilemesine neden olmuştur. Şark medreseleri bu dönemde neredeyse bütün çevresiyle irtibatsız, dış dünyadan habersiz, ilmî ve fikrî olarak yerinde sayacak bir hale gelmiştir.

Yasaklanmasından sonra halk da artık çocuklarını medreselere gönderme konusunda tereddütler yaşamış, İmam-Hatip okullarının açıldığı 1950'li yıllardan sonra da devletin bu okullardan mezun olanlara görev vermesi ile medreseler gittikçe önemini yitirmeye başlamıştır. Fakat medreselerin resmi olarak yasaklanması ve bunun neden olduğu olumsuzluklara rağmen bölgedeki etkileri devam etmektedir.

1.1.3. Şark Medreselerinde Eğitim

Zaman içinde bir sistematığe kavuşan ve Cumhuriyet'ten sonra gayri resmi bir şekil alan Şark medreselerinde, Çiçek (2009: 46)'in de belirttiği gibi “tek bir kurum veya mekanizma tarafından organize edilmemelerine rağmen hemen hemen her tarafta aynı müfredat takip ediliyordu.” Medrese eğitimi genelde on veya onbir yaşında başlar ve medreseye gönderilecek çocuk önce ailede ilk eğitimini alırdı. Elif-ba ve Kur'an-ı Kerim, medreseye başlamadan önce öğretilirdi. Medreseye iltihak eden çocuk, şayet Kur'an eğitimi almamışsa ilk olarak Kur'an öğrenmekle eğitime başlar. Kur'an eğitimi biten telebeye sırayla Melayê Bateyî'nin (öl. 897/1491) *Mevlidi*, meşhur Kürt âlimi Ehmedê Xanî (öl. 1119/1707)'nin Kürt çocukları için kaleme aldığı Kürtçe-Arapça manzum bir lügat olan *Nûbihar* adlı eseri ve Mele Xelîlê Sêrtî'nin manzum tarzda yazdığı bir akide kitabı olan *Nehcu'l-Enâm* okutulurdu. *Nûbihar* ve *Nehcu'l-Enâm*, genellikle öğrencilere ezberlettirilirdi. Bu eserlerle birlikte bazen yine Ehmedê Xanî (öl. 1119/1707)'ye ait manzum '*Eqîda İmanê* veya müellifi bilinmeyen ve nesir olan '*Eqîda İmanê* adlı eserler okutulur ve ezberlettirilirdi. Bu verdiğimiz ders kitapları sıralaması medreseden medreseye veya seydadan seydaya¹ değişiklik gösterse de aşağı yukarı bu şekilde devam ederdi.

Yukarda zikrettiğimiz eserler için Çiçek;

“Her hâl û kârda medresenin asıl ilmî müfredatına geçmeden önce öğrencinin hem okuma alışkanlığını güçlendirmek, hem ilme aşinalık kazandırmak, hem psikolojik olarak ilme hazırlamak ve hem de dinî düşüncesini geliştirmek amacıyla bir nevi ön hazırlık niteliğinde (modern dönemde okul öncesi eğitim gibi) bu eserler okutulurdu” (Çiçek, 2009: 47).

demektedir. Çiçek'in (2009: 100) hazırlık safhası olarak tanımladığı bu dönemde okutulan bu eserlerin, daha kolay ezberlenebilen, zihinde daha uzun süre kalabilen, Kürtçe olduğu için de çocuklar tarafından daha rahat ve şevkle okunan eserler olması (Çiçek, 2009: 47) pedagojik açıdan da gayet önemlidir.

Medresede eğitimin başladığı hazırlık döneminde öğrenciye okutulan *Nehcu'l-Enâm* ve '*Eqîda İmanê* gibi, eğitimin devam ettiği süreç içinde de itikadî konuları

¹ Medrese sahibi ve icazet verebilecek durumda olan din âlimleri ve tarikat erbabı kişiler için kullanılan en saygın dinî-ilmî unvan olan Seyda kelimesinin, Arapçada “efendi” ve “büyük” anlamlarına gelen “Seyyid” kelimesinin Farsça'ya “Efendim, Büyüğüm” anlamındaki “Seyyida” şeklinde girdiği ve daha sonra Kürtçe telaffuza uyum sağlayarak “Seyda” şeklinde Kürtçe'de de kullanıldığı tahmin edilmektedir (Yalar, 2012).

işleyen değişik eserler okutup bazılarını ezberletmek, bu tür eserlerin inanç ve itikat açısından medrese zihniyetini ve algısını oluşturmak gibi pedagojik bir misyon üstlenmiş olmalarından ileri gelmektedir (Doğan, 2012: 669).

Merdeselerin çocuklara kazandırdığı önemli hasletlerden biri de anadil bilinci olmuştur. Zira medresede dersler genelde öğrencinin anadili ile yapılmış ve bu bilinç öğrenciye verilmiştir. Medreselerdeki anadil olgusuyla ilgili olarak Çiçek, şu tespitlerde bulunur:

“Medreselerde dil genel olarak Kürtçe ve Kuzey Irak’ın Behdina bölgesinde Soranice idi. Ancak hoca -bildiği takdirde- her zaman öğrencinin ana diliyle dersini takrir etmeyi yeğlerdi. Öğrenci Türk ise hoca dersi Türkçe, Arap ise dersi Arapça ve Zaza ise dersi Zazaca takrir ederdi. Ama gördüğümüz kadarıyla hoca ve öğrenci Arap ve Zaza olsalar bile hocalar genellikle ders takririnde -anlama problemi olmadığı sürece Kürtçeyi daha fazla tercih ederdi. Günlük konuşmada ise, her öğrenci istediği dili -hiç kimse yadırgamadan- kullanırdı” (Çiçek, 2009: 84).

1.2. KÜRTÇE AKİDE KİTAPLARI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Medrese eğitimi almış ve eser neşretmiş hemen her Kürt âlim, bir akide kitabı/risalesi kaleme almıştır. Her biri büyük bir özveri ile eğitim amacıyla yazılmış Kürtçe akide kitaplarının çokluğu, Kürt âlimlerinin bu konudaki hassasiyetini, Kürtçenin de bu alandaki zenginliğini gösterir. Aşağıda Kürtçe akide kitaplarına örnek olarak zikredilen eserler, (şark medreselerinin bulunduğu) bölgede bilinen Kürtçe akide kitaplarından sadece bazılarıdır. Bunlar gibi İran, Irak ve Suriye’de yaşayan Kürt âlimlerin yazmış olduğu Kürtçe akide kitapları da mevcuttur.

Ehmedê Xanî (öl. 1119/1707)’nin manzum olarak yazdığı *‘Eqîda İmanê*, Mewlana Xalidê Baxdadî (Ebü’l-Bahâ Ziyâeddin Mevlânâ Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin eş-Şehrezûrî el-Kurdî)’nin (öl. 1242/1827) *Lubbu’l-‘Ekaîd*’i, Mele Xelîlê Sêrtî’nin (öl. 1256/1841) *Nehcu’l-Enâm*’ı, Seyyîd Ebdullah Nehrî (Şemdînî)’nin (öl. 1228/1813) *Xulasa-î ‘Eqâid*’i, Seyyîd Taha Hekkarî’nin (öl. 1269/1853) *‘Eqîde-î Kurdiyye*’si, Seyyîd Ubeydullah Nehrî’nin (öl. 1300/1883) ve Şeyh Fethullahê Werqanisî’nin (öl. 1899) aynı adı taşıyan *‘Eqîda İmanê* adlı eserleri, Şêx Ebdurrehman Aqtepî’nin (öl. 1910) *Keşfu’z-Zulem fi ‘Eqîdeti Firaqî’l-İslam* adlı eseri, Mele Ehmedê Heyderî’nin (öl. 1937) *‘Eqîdeya İmanê*’si, Abdurrehim Rehmî Hekkârî (Abdurrahim Zapsu)’nun (öl. 1958) *‘Eqîda Kurdan*’ı, Xelîfe Yusuf’un (öl. 1965) *Tuhfetu’s-Sibyan*’ı, Mele Xalidê Zengokî (Badikî)’nin (öl. 1968) *‘Eqîdetu’l-İmanî’s-Suxra*, *‘Eqîdetu’l-İmanî’l-Kubra* ve

manzum olan *Rewdetu'r-Reyahîn* adlı üç ayrı eseri, Şêx Mûsa el-Mardînî'nin (öl. 1990) manzum olan *Sebîlu's-Selam fî 'Eqîdetî'l-Enâm* adlı eseri, Ehmed Hilmî Koxî'nin (öl. 1996) '*Eqîda Îmanê ji bo Zaroka ('Eqîda Hîlmî)* ve *Rehberê 'Ewam şerha Nehcu'l-Enâm* adında iki eseri, Mele Nurullahê Godîşkî'nin (öl. 2003) *Çenta Yetîman*'ı, Mehmet Emin Heyderî'nin (öl. 2003) '*Eqîda Îmanê* adlı eseri, Mele Abdurrahman Şawur'un *el-'Eqîdeti'l-Kurdiyye*'si, Mele Husnî Hezîn'in *Rîsaleyên 'Eqîde û Exlaq û Edeb*'i, Mele Burhanê Hedbî'nin '*Eqîde û Fiqha Zelal*'ı, Mele Yasînê Şemê (Yusrî)'nin '*Eqîda Îmanê* adlı eseri (bu eser çocuklar için Kürtçe, yetişkinler için Arapça olarak kaleme alınmıştır), Mele İsti'aneddînê Farqînî'nin manzum olarak yazılmış *Rênîşana Nezanan* adlı eseri şark medreselerinde en çok bilinen ve bir kısmı da okutulan eserlerdendir.

Ayrıca Hacı Abdulfettahê Hezroyî (öl. 1975), Şêx Hebîbê Qadî (öl. 1978), Şêx Hebîb Varol (öl. 1983), Mele Ebdulhadiyê Comanî (öl. 2001), Muhemmed Helîmê Xursî ve Mele Ehmedê Zinarexî de yine Kurmancî lehçesinde, Mewlewî (öl. 1882) ve Mehwi (öl. 1906) Soranîce ve Mele Muhemmedê Hêzanî de Zazaca akide kitabı yazan müelliflerden bazılarıdır (Adak, 2015: 7). Şark medreselerinde okutulan ve bazı medreselerde ezberletilen bir diğer Kürtçe akide kitabı da müellifi bilinmeyen, ancak hem Mewlana Şêx Xalidê Zulcenaheyn'e hem Mele Xalid adında bir Kürt âlime isnad edilen '*Eqîda Îmanê* adlı eserdir.

Herbirisinin birden çok nushası bulunan ve manzum veya mensur küçük risaleler şeklinde neşredilen Kürtçe akide kitapları, genel olarak aşağıdaki dört amaç için kaleme alınmıştır:

- 1- Medreselerde talebelere bir ders kitabı olarak okutulması,
- 2- Yaşadıkları yerde dinî konularda en yetkin kişi sayılmalarından dolayı, bazı âlimlerin, kendilerini bu bilgileri ihtiva eden bir eser yazmaya mecbur hissetmeleri,
- 3- Okuma-yazma bilen, itikadi ve bazı fikhî konularda bilgi edinmek isteyen halkın talebinin karşılanması,
- 4- Bu risalelerde bulunan bilgiler öğrenilip tatbik edildiğinde kazanılacak sevaptan hissedar olma düşüncesi.

1687 yılında Ehmedê Xanî (öl. 1119/1707)'nin '*Eqîda Îmanê* adlı eseriyle başlayan Kürtçe akide kitabı yazımı (Yıldırım, 2008: 42), daha sonra Kürt âlimleri arasında da yaygınlaşmıştır. Yazılan bu eserlerin çoğunun birbirine benzemesi, zihinlere

müelliflerin birbirlerini taklit ederek akide kitabı yazmaya başladıkları düşüncesini getirmektedir. Sadece akide kitaplarında değil, medreselerde okutulan birçok ders kitabında da isim benzerliği, cümle benzerliği, hitap benzerliği gibi benzerliklere rastlamak pekâlâ mümkündür. Teknolojik imkânların olmadığı veya kısıtlı olduğu dönemlerde kaynak temini için istinsahların yapılması, klasik medrese geleneğinde “intihal” gibi bir sorunun bulunmaması ve kaynakların ortak kullanılması gibi nedenler, bir dil birliğinin oluşmasında ve birbirine benzer eserlerin ortaya çıkmasında etken rol oynamıştır. İman esaslarını anlatan bu tür eserlerde -nesir olarak yazılan kitaplar için anlatımda edebî estetik pek de aranmadığından kurulan cümlelerin, seçilen kelimelerin, yapılan hitap şekillerinin birbirine benzemesi doğal bir durum olarak karşılanmalıdır. Elbette ki özgün, yeni soluklu, manzum, edebî kalitesi yüksek akide kitapları da yazılmıştır. Bunun yanında, birkaç sayfadan ibaret ve nesir tarzında akide kitabı yazan âlimlerin çoğu, bunu bir telif olarak görmedikleri için bu kitaplarını yazmış oldukları eserler arasında dahi saymamışlardır. Genellikle risaleler şeklinde neşredilen Kürtçe akide kitaplarının, çoğu zaman sadece sevap hâsıl olsun diye kaleme alınan ve “okundukça sevaplanma” babından yazılan eserler olduğu da unutulmamalıdır.

Kürtçe akide kitabı müelliflerinin birçoğu eserlerine Arapça isimler vermişlerdir. Genel anlamda İslami kaynakların Arapça, medreselerdeki eğitimin de Arapça-Kürtçe olması bunda etkili olmuştur. Ayrıca müelliflerin, medrese müfredatını devam ettirmek ve medrese ile aralarındaki bağı koparmamak için de bunu tercih ettiklerini söyleyebiliriz. Osmanlı’dan sonra Kürtçe’nin yasaklı olduğu yıllarda Şark medreselerinde ise müellifler, eserlerini yapılan baskılardan korumak ve kurtarmak için müfredat kitaplarına benzer, dikkat çekmeyen isimlerle telif etmişlerdir. Cumhuriyet’ten sonraki bu kritik dönemde bazı Kürtçe eserler ya saklanarak muhafaza edilmeye çalışılmış veya isimleri değiştirilerek neşredilmiştir. Ayhan Tek, bu durumu şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Osmanlı’nın son zamanlarından beri, Kürtçenin ilk mesnevisi olan Mem û Zîn’in Arap harfli nüshalarındaki ciltlerde medrese hocaları ve müstensihler, zorunlu oto-sansüre giderek eserin kapağında “Mem û Zîn” ibaresi yerine tehlike arz etmeyen “Mizanü’l-Edeb” ismini uydurmuşlar. Ehmedê Xanî (1650-1707)’nin Mem û Zîn mesnevisi klasik edebiyatın yasaklı eserleri arasında yerini son yıllara kadar korumuştur. Mem û Zîn’i 1968 yılında Türkçeye çeviren M. E. Bozarslan medrese hocaları gibi kitabın ismini değiştirmemişse de beşinci bölümündeki beyitlerin çoğunu sansürlemek zorunda kalarak onları esere dâhil edememiştir” (Tek, 2011: 11).

Öteden beri Kürtler arasında klasik tarzda medrese eğitimi daha fazla rağbet görmüştür. Günümüzde dahi Kürtlerin yaşadığı bazı bölgelerde -genellikle köylerde- medrese geleneği sürdürülmektedir. Resmi imamlık görevinin yaygın olmadığı dönemlerde, Kürtlerin daha fazla itibar ettiği medrese eğitimini bitiren talebeler, köylere imamlık için gider ve oradaki dini eğitimi de üstlenirlerdi. İletişim araçlarının bugünkü gibi yaygın olmadığı o dönemlerde, her imam görev yaptığı yörede dini konularda neredeyse tek yetkili olarak kabul edilirdi. Bu “tek yetkililik” bazen öyle bir hal alıyordu ki, kendi köy veya mahalle imamının -Kürtlerin kullandığı tabirle *melenin*-sözleri mutlak doğru kabul edilir ve çevredeki imamların söylediğine itibar edilmez veya itibar edilse dahi yine kendi imamının onu teyit etmesi gerektiği düşüncesi hâsıl olurdu. Böyle bir ortamda yazılan Kürtçe akide kitaplarının çok olmasının ve birbirine benzemesinin bir nedeni de işte bu “tek yetkililiğin” vermiş olduğu sorumluluk ve mecburiyettir.

Kürt medreselerinde seydalar çoğu zaman akaid/ilmihal kitaplarını kendileri yazar ve talebelerine kendi yazmış oldukları bu eserleri de okuturlardı. Bundan dolayıdır ki Kürtçe yazılan birçok akaid kitabı mevcuttur. Kürtçe yazılmış onlarca akaid veya Kürtler içinde bilinen ismi ile *eqîde* kitaplarının çokluğu ve aynı zamanda kendi eğitim kurumları olan medreselerde bir ders kitabı olarak okutulması Doğan’ın (2012: 669) deyiimiyle, “medrese eğitiminde, sağlam bir talebe yetiştirmenin sağlam bir itikat anlayışı oluşturmak anlamına geldiği” gerçeği ile doğrudan ilgilidir.

Halkın okuma-yazma düzeyinin düşük olduğu bir ortamda bu kadar akide kitabının yazılması da düşündürücüdür. Kürtler, her zaman kendi çevresindeki meleden veya yörede ilmî derece olarak çevredeki meceler tarafından seydalığı kabul edilen bir âlim tarafından bu türden bir eser beklemişlerdir. Medreselerde okumuş fakat tahsilini tamamlamamış, Arapça alfabesine aşına ve halk arasında kendilerine “âhil” denilen bazı kişiler, bazen bu seydalara gidip akide konularını ve/veya ilmihal bilgilerini anlatan bu tür eserler talep etmişlerdir. Halkın bu talepleri karşısında kendilerini sorumlu hisseden seydalar da “okundukça hayır kazanırım, bu bilgilere ittiba edildikçe ben de sevaplanırım” düşüncesi ile bu tür risaleler yazmışlardır. *Çenta Yetîman* da böyle bir talep üzerine yazılan, aynı zamanda Mele Nurullah’ın medresesinde de bir ders kitabı olarak *feqîlere* (medrese talebesi) okutulan bir eser olmuştur.

Akide kitaplarının günlük hayatın her safhasında kullanılan, halkın bilmesi gereken ve zarurat-ı diniyye olan bilgileri ihtiva etmesi, hatta Mele Xelîlê Sêrtî (1988: 31)'nin *Nehcu'l Enâm*'nda ele aldığı gibi yeme-içme, giyim-kuşam vb. konuların da ele alınması, halkı hem dinî hem de sosyo-kültürel anlamda bilinçlendirme amacı güttüğünü göstermektedir.

1.2.1. Kürtçe Akide Kitaplarında Mezhep

Kürtçe akide/ilmihal kitapları mezhep yönünden incelendiğinde, bunlarda itikadî olarak Eş'arî; fikhî olarak da Şafî mezhebi hükümlerinin işlendiği müşahade edilmektedir. Kahir ekseriyetin Şafî olduğu Kürtler'in (Yüksel, 1993: 50), itikatta Eş'arî olması, İmam Eş'arî'nin de amelî olarak Şafî olmasıyla (Abdülhamit, 1995: 445) yakından ilgilidir. Mele Xelîlê Sêrtî, Kürtlerin Eş'arî-Şafî olduğuna *Nehcu'l Enâm*'da şöyle değinmiştir:

*“Mezahib çihar in îmamê di wan,
Li heqqê ne her çarî bêşek bizan.
Ku Nu'man û Ehmed û hem Malik in
Ji dînê me re Şafî 'î ye rûkin
Îmamê me ye Eş'erî ta nehir”
Ebu Mensûr ê Mawerau 'n-nehir” (Sêrtî, 1988: 21).*

Türkçesi:

*Mezhepler ve imamları dörttür,
Bilmiş ol ki bunların tümü şüphesiz hakktır/sahihtir.
Kî onlar Numan, Ahmet ve Malik'tir.
Bizim dini yaşantıda dayandığımız Şafî'dir.
Eşari itikatta imamımızdır, (ceyhun) nehrine kadar
Maveraunnehr'in imamı ise Ebu Mensur (Maturîdî)dir.*

Yüksel de bununla ilgili olarak,

“Kürdistan'da Şafî mezhebini dini hayatta böylesine diri tutan medreselerdir. Medreselerde akaid olarak, Şafîilerin bağlı olduğu Eş'ari akaidi okutulur. Fıkıh olarak da tümüyle Tuhfet'ul-Muhtac gibi Şafîi fikhına ait kitaplar okutulur. Medrese mollaları Şafîi fikhı üzerine yetiştirilirler” (Yüksel, 1993: 52).

demektedir.

Medreselerde, Şafîi ve Eş'ari mezheplerine göre eğitim verilmesi, bu kurumlarda eğitim alan hanefî mezhebine mensup Kürt çocuklarının da aynı eğitimi almasını

sağlamıştır. Bu durumun, günümüz Türkiye’inde, resmi din politikasının belirlenmesinde ve uygulanmasında sadece Maturidî-Hanefî inanç sisteminin esas alınması kadar eleştiriye açık olduğu da söylenebilir. Ancak, medreseleri bu uygulamadan ayıran özellik, belli bir seviyeye gelmiş ve fıkıh dersleri almaya başlamış öğrencilerin kendi mezheplerinin fıkıh kitaplarını ders kitabı olarak okuyabilmesi ve seydaların da bu konuda duyarlı olmasıdır. İtikadî mezhepler açısından da aynı sorun bulunmaktadır. Maturîdi mezhebine ait Kürtçe yazılmış hiç bir eserin bulunmaması bu iddiayı güçlendirmektedir. Kürt medreselerinde Maturîdi mezhebine ait bir eser okutulmuş ise de bu, muhtemelen Arapça yazılmış bir eser olmuştur. Gerçi, Uludağ (2013: 17) Sünni kelam (akide) denilince akla gelen mezhebin daima ve sadece Eş’arî mezhebi olduğunu, Maturîdiliğin Eş’arîliğin yanında önemini yitirdiğini, Hanefî ve Maturîdilerin hâkim oldukları yerlerde bile Eş’arî akidesinin okunduğunu söylemektedir.

1.3. İLMİHAL

Temel dini bilgileri içeren el kitaplarının genel adı olan *ilmihal*, kelime olarak “davranış bilgisi” anlamındadır (Kelpetin, 2000: 139). Aynı zamanda “içinde bulunan duruma ait bilgi” de denilmektedir (Sözer, 2012). İstilahta ise “inanç, ibadet, muamelat, ahlâk konularını, bazen büyük peygamberlerin veya Peygamberimiz’in hayatına dair bilgileri ihtiva eden el kitabı” anlamında kullanılmaktadır (Kelpetin, 2000: 139).

Peygamber Efendimiz’in ilim talebi için söylediği “طِبُّ الْوَجْهِ وَبَيُضَةُ الْوَجْهِ كَلٌّ مَرْلَمٌ”/İlim öğrenmek her mümine farzdır” (İbn-i Mace, 17/224) hadisindeki “ilim” kelimesi âlimler tarafından, müslümanın bilmesi gereken temel bilgiler olan namaz, oruç, helâl, haram gibi bilgileri ihtiva eden “ilmihal” olarak tefsir edilmiştir (Kelpetin, 2000: 139). İlmihal kapsamına giren bilgiler, mükellef olan herkesin bilmesi gereken bilgilerdir (Sözer, 2012). Ancak bazen ilmihallerde ele alınan konular, muhatapların yaşadığı zaman ve coğrafyaya göre değişiklikler göstermiştir (Kelpetin, 2000: 139). Ayrıca sadece akaid konularını veya sadece ibadet konularını ele alan ilmihaller de mevcuttur. İlmihal kitaplarının muhtevasına sınır getirilmesi gerektiğini düşündüğü anlaşılan Ömer Nasuhi Bilmen şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Elbette ayrıntılı eserlere ihtiyacımız yok diyemeyiz. Fakat öyle uzun uzadıya yazılmış eserleri okumaya, onlardan kendisi için en lüzumlu meseleleri ayırt etmeye de herkesin gücü yetmez. Mesleği ve vakti de buna elverişli olmaz. Pek

kısa yazılmış eserler ise ihtiyacı yeteri derecede karşılayamaz, maksadı temin edemez. Hele bu gibi eserler pek kapalı ibarelerle yazılmış bulunursa istenilen faydaların elde edilmesi büsbütün güçleştirir” (Bilmen, 2002: 14).

Halkı dini konularda bilgilendirmek için sade bir üslup ile yazılmış, akaid ve/veya fikhın temel bilgilerini ihtiva eden ve küçük bir fıkıh kitabı olma özelliği taşıyan ilmihaller (Sözer, 2012), yazıldıkları dönemin din anlayışını yansıtmaları ve dini bilgileri günlük hayatta pratiğe geçirerek, din kültürünü toplumun her kesimine yerleştirebilmeleri bakımından önemli eserlerdir (Kelpetin, 2000: 141).

1.4. AKAİD İLMİ

İslam dininin temel inanç esaslarını inceleyen bir ilim dalı olan *Akaid*, Arapça bir kelime olan akide/أَكِيدَة kelimesinin çoğuludur. Akide, ا-ك-د kökünden türeyen bir kelime olup “düğülemek, bağlamak” anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1997: 305-306). Bu kökten türetilen “itikât” kelimesi “düğüm atmışçasına bağlanmak, bir şeye gönülden inanmak, gönülden benimsemek” anlamlarını taşımaktadır (Kılavuz, 1989: 212).

Terim olarak “inanılması zaruri olan ilke” (Kılavuz, 1989: 212) şeklinde tarif edilen akaid, bir ilim dalı olarak da; “İslam dininin temel kaidelerinden ve inanılması zaruri hükümlerinden bahseden ilme” denilmiştir (Kılavuz, 1989: 212). Özel manada; “İslam dininin iman esaslarından, tartışmaya girmeden, muhtasar olarak bahseden ilim” olarak tanımlanmıştır (Kılavuz, 1989: 213).

İslam dininin iman esasları olan ve “amentü” olarak da bilinen Allah’a iman, meleklerle iman, peygamberlere iman, kitaplara iman, ahiret gününe iman ve kaza ve kadere iman, akaid ilminin başlıca konularını teşkil etmektedir. Akaid ilminin temelini oluşturan ve Kur’an-ı Kerim (Enbiya: 21/25)’de tevhid inancı olarak ele alınan bu esaslar, Hz. Adem (a.s)’dan Hz. Muhammed (s.a.v)’e kadar gönderilen ilahi dinlerin hiç birinde değişikliğe uğramamıştır (Kılavuz, 1989: 212). Bu açıdan akaidin başlangıcı ilk peygamber Hz. Adem’e kadar dayandırılabilir. Bir ilim dalı olarak ise akaid, Peygamber Efendimiz (s.a.v)’den sonraki dönemlerde sistematığe kavuşmuştur.

Kılavuz akaidin tarihi hakkında şunları söylemektedir:

“Hz. Muhammed’in peygamberliği süresince akaidin ve diğer İslami ilimlerin kaynağını teşkil eden vahyin gelişi devam ettiğinden, bu dönemde tedvin edilmiş bir akaid ilminin varlığından söz etmek mümkün değildir. Asr-ı saâdet’te bütün konularda olduğu gibi itikadi konularda da sorusu olan[lar] Resulullah’a başvurmuş, gerekli cevabı aldıktan sonra gönül huzuruna kavuşmuşlardır. Bu

sebeple Hz. Peygamber döneminde itikadi konularda tam bir teslimiyet hâkimdir” (Kılavuz, 1989:214).

Hz. Peygamber’den sonra ashab arasında çıkan ihtilaflar (Yıldırım, 2008: 73), Hz. Osman (r.a)’ın şehit edilmesi, Hz. Ali (r.a)’ın halifeliği, Cemel Vakası ve Sıffin Savaşı gibi olaylar neticesinde ashab arasında mürtekib-i kebirenin (büyük günah işleyen kişinin) iman bakımından durumu (Kılavuz, 1989: 214) gibi bazı itikadi konuların tartışılması Cebriyye, Mürcie, Mutezile, Kaderiyye, Maturidiyye ve Eş’ariyye (Ebu Zehra, 1993: 107) gibi ilk itikadî mezheplerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.² Bu mezheplerin ihtilaf ettikleri konular akaidin özü olan iman esasları üzerinde olmamıştır. İhtilaflar; kul için “cebr ve ihtiyar”, “büyük günah işleyeninin durumu ve hükmü” gibi felsefi konularda olmuştur (Ebu Zehra, 1993: 106). Yukarıda saydığımız sebepler dışında yeni fetihler ile müslümanların farklı din ve kültürlerle tanışmaları, felsefenin İslam dünyasında yayılmaya başlaması gibi dış unsurlar da akaid konusunda farklı ekollerin ortaya çıkışını kolaylaştırmıştır (Kılavuz, 1989: 214).

Sahabeden itikadi konularda ilk görüş bildiren Hz. Ali (r.a) ve Abdullah ibn-i Ömer (r.a)’dır (Bağdadî, 1928: 307). Tabiin’den ise Ömer bin Abdulaziz, Zeyd bin Ali bin Hasan bin Ali bin Ebi Talib ve Hasan-ı Basri gibi isimler itikadi konularda fikir beyan etmişlerdir (Bağdadî, 1928: 307). Kılavuz (1989: 214), “Akaid’i oluşturan esaslar ancak hicrî IV. yüzyılda İmam Eş’arî ve İmam Matüridî ile kurulan Sünni kelam içinde sistemleşmiştir.” demektedir. Yavuz (1989: 216) da itikadî mezheplerin hicrî V. asırdan itibaren tam olarak şekillendiğini söylemektedir.

1.4.1. Akaid İlminin Konusu

Akaid ilmi, terim manasında geçen ‘inanılması zaruri olan ilkeleri’ ve Cibril hadisinde³ geçen ikinci sualin cevabı⁴ olan (Gönenç, 2010: 13; Dimyatî, 2010: 44) imanın altı şartını konu alır ve inceler.

² Ortaya çıkışları, isimleri zikredilen mezheplerden daha eski olmasına rağmen Şia mezhebi (Ebu Zehra, 1993: 41) ve Haricilik (Abdülhamid, 2014: 77) hilafet seçimi konusu gibi siyasi konularda ihtilaf ettiklerinden siyasi mezhep olarak kabul edilmişlerdir. (Ebu Zehra, 1993: 15; Yıldırım, 2008: 73). Uludağ (2013: 11) da Şii’lerin ve Haricilerin çıkardığı ihtilafların siyasi amaçlı olduğunu söylemektedir.

³ Cibril hadisiyle kastedilen, Hz. Peygamber’in de hazır bulunduğu bir sahabe topluluğuna Cebrail (a.s.)’in insan sûretinde, bazı rivayetlerde sahabeden Dihyetü’l-Kelbî (r.a.) sûretinde (Dimyatî, 2010: 43; Tatlı, 2005: 33) geldiği ve İslam, iman, ihsân ve kıyametin zamanı ve alametleri gibi sorular sorarak sahabeleri bilgilendirdiği olaydır. Halil Gönenç hadisin tercümesini şu şekilde vermektedir:

Hattab’ın oğlu Ömer (r.a.) buyuruyor ki:

Akaid ilmi, Allah'a iman bahsinde, Allah'ın varlığı ve birliği, irade ve kudret gibi konuları; meleklerle iman bahsinde, meleklerin varlığı, mahiyetleri, ismi bilinen bazı melekler, cin ve şeytan gibi konuları; peygamberlere iman bahsinde, risalet ve nübüvvet, risaletin gerekliliği ve sürekliliği, peygamberlerin sıfatları, resûl, nebi, ulu'l-azm peygamberler, mucize, keramet (Nar, 1998: 17) ve irhasat gibi konuları; kitaplara iman bahsinde, nazil olan mukaddes kitaplar ve suhuf, geçmiş şeriatlar, vahiy, ilham, tevil ve tefsir (Nar, 1998: 17) gibi konuları; kaza ve kadere iman bahsinde, kaza, kader, insan iradesi ve insanın filleri, ecel, rızık ve tevekkül gibi konuları; ahirete iman bahsinde de kıyamet alametleri, kabir sorgusu ve kabir azabı, haşır, sırat, mizan, cennet, cehennem ve şefaet (Nar, 1998: 17) gibi konuları inceler. Ayrıca, genel anlamda bu başlıklara taalluk eden "ru'yetullah" (Allah'ı görme), Kur'an'ın mahluk olup olmadığı, eşref-i mahlukat, aşere-i mübeşşere, sahabe, sihir, nazar, helal-haram, farz-vacip, sünnet, içtihad, imamet ve hilafet (Nar, 1998: 17) gibi konular da yine akaidin ele aldığı ve görüş beyan ettiği diğer konulardır. Kısaca akaid ilmi, bildirilen iman esaslarına

"Günlerden bir gün, Efendimizin yanındayken bembeyaz elbiseli ve saçları oldukça siyah, üzerinde yolcu alâmeti görünmeyen, bizden de hiç kimsenin tanımadığı bir zat peygamberimizin huzuruna giriverdi. Resûl-i Ekrem'in yanına oturup dizlerini onun dizlerine dayadı, ellerini de uyluklarının üzerine koydu "Ya Muhammed! Bana İslâmiyet'ten haber ver!" dedi.

Efendimiz: "İslâmiyet, Cenab-ı Hak'tan başka tapılacak ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun Resulü olduğuna kalben inanıp dil ile ikrar etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtu vermen, Ramazan ayında oruç tutman ve gücün yeterse hacca gitmendir" buyurdu.

"Doğru söyledin" dedi.

(Ömer: Şaşırdık, hem soruyor, hem de onu tasdik ediyor, dedik)

"Bana imandan haber ver!"

"Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır olsun şer olsun kaderin Allah'tan olduğuna iman etmendir."

"Doğru söyledin!"

"Bana ihсандan haber ver!"

"Allah'ı görür gibi O'na ibadet etmendir; Sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor."

"Bana kıyametten haber ver!"

"(Konu hakkında) kendisine soru sorulanın ilmi, soraninkinden daha fazla değildir."

"Alâmetlerinden bana haber ver!"

"Cariyenin kendi sahibini doğurması, yalınayak, çıplak ve fakir koyun çobanlarının binaları yükseltmek hususunda yarış yapmalarını görmendir."

Sonra gitti, ben de epeyce kaldım. Sonra, Resulullah: "Soru soranı tanıyor musun ya Ömer?" buyurdu. Ben de: "Allah ve O'nun Peygamberi daha iyi bilirler" dedim. Peygamber de: "O, Cibril idi. Gelip size dininizi öğretiyor" buyurdular." (Gönenç, 2010: 11).

⁴ Cibril hadisinin ikinci sorusu iman ile ilgili olup iman esaslarını bildirir. Cevaptan da anlaşılacağı gibi bu esaslar altı tanedir (Döndüren, 2013).

inanmanın nasıl ve ne şekilde olması gerektiğini belirler ve iman etmenin mahiyetini inceler.

1.4.2. Akaid İlminin Kaynakları

Akaid ilmi, ihtiva ettiği konuları yorumlama ve açıklamada temelde iki kaynaktan beslenir. Bunlardan biri “naklî delil” olan *Kur’an ve Sünnet*, diğeri “aklî delil” olan ve nakli delilden de bağımsız olmayan *kıyas ve içtihat*tür. Mesela; İslam, iman ve ihsanın tarif edildiği ve “Cibril hadisi” veya “İman hadisi” olarak meşhur olan (Tatlı, 2005: 4) hadis, akaidin temel konusunu teşkil eden imanın şartlarının naklî delili sayıldığı gibi Kur’an-ı Kerim’de de bu hükümlerin varlığına ve bunlara inanılması gerektiğine dair ayetler de naklî delil sayılmıştır.⁵ Naklî ve aklî deliller de ortaya koydukları sonucun değeri açısından ya amaçladığı konuya ilişkin karşı tereddütleri ortadan kaldıran ‘kat’i/yakinî delil’ veya bu tereddütlerin hepsini ortadan kaldıramayan ve şüphe bırakan ‘zannî/iltizamî delil’ olurlar (Yavuz, 1994: 137).

Naklî delille sabit olmuş esasların daha iyi kavranmasına, doğruluğunun kanıtlanmasına ve gerektiğinde mukayese ve tercih yapılmasına katkıda bulunan (Yavuz, 1994: 137) aklî delile örnek olarak da Hz. İbrahim (a.s)’ın Kuran-ı Kerim (En’am: 6/74-83)’de geçen kıssası gösterilebilir. Zira Hz. İbrahim (a.s) babasına ve kavmine karşı “mantıksal araçları” (Sarıtoprak, 1996: 110) kullanarak onları tevhid inancına davet etmiştir.

Sarıtoprak, Hz. İbrahim (a.s)’ın aklî deliller ile tevhid anlatımında akılcı metodolojiyi benimsediğini şöyle ifade etmektedir:

“Ayetle yaratıcısının varlığı vurgulanır ve ibadet de ancak o yaratıcıya yapılabilir. Burada his ve akıl unsurunun ikisi de kullanılmıştır. Çünkü duyularla idrak edilebilen bir varlıktan; kendi varlığından bahsetmektedir. Akıl da bu varlığın var olması için yaratıcıya muhtaç olduğunu bildirmektedir. Başka bir ifade ile burada his, düşünce ve tatbikat bütünlüğü vardır. İman ve ibadet söz konusudur. Aynı zamanda hissî (sensible) bir yaklaşım görülmektedir. Tekten genele doğru metodolojik bir düşüncenin izlerine de rastlanmaktadır. Bunu mantıksal olarak şöyle formüle edebiliriz: "Ben insanım, siz de benim gibi insansınız. Benim yaratanım kim ise sizin de yaratıcınız odur. Ben yaratanıma taparım. Siz de yaratıcınıza tapın. Netice itibariyle aynı zâta tapmış olacağız. Kendisini yaratan kim ise, babasını da yaratan odur. Babasını yaratan kim ise bütün insanları da yaratan odur gibi mantıksal bir yöntem takip edilmiştir. O, önce yıldızı görür, bunun Rab olamayacağını söyler. Arkasından ay ve güneşin yaratıcı

⁵ Bu ayetlerden bazıları şunlardır: Allah’a iman: 2/186, 4/59. Meleklerin varlığı: 4/172, 6/61, 16/2. Kutsal kitaplar: 3/3-4, 17 /55. Peygamberler: 3 /32, 4/59. Ahiret günü: 2/4-62, Kader: 9/51, 27/75.

olmalarının imkânsızlığını anlatır. Çünkü tümünün ortak özelliği vardır: Fanilik. Bunları nazara verdikten sonra gerçek yaratıcıya yönelmenin gerekliliğini halkına bildirir. 'Ben zail olanları sevmem' derken, müşahhas gerçeklerden, genel kanuna varma yöntemini takip eder" (Sarıtoprak, 1996: 110).

1.4.3. Akaid İlminin Amacı

Kaynağı Kur'an ve hadis olan Akaid ilmi, iman esaslarını yorumlayarak müminlere inanç konusunda gerekli bilgiyi sağlamayı, insanı tahkikî imana ulaştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Akaid, Allah'ın varlığını ve birliğini yani tevhid inancını tüm insanlara duyurmayı ve insanları tevhid inancı etrafında birleştirmeyi, insanı inançsızlık, inkar, tereddüt ve hurafelerden kurtararak onun dünya ve ahirette mutlu olmasını amaç edinmektedir (Asutay, 2013: 16).

Akaidin hedeflediği bu amaçlarla; İslam'a muhalif fikirlerin, İslam'a ve İslam'ın mukaddes değerlerine yapıtığı/yapacağı itirazlara delillerle cevap vermek mümkün olacaktır (Asutay, 2013: 17). Birey, İslam dışı her türlü hurafe, batıl inanç ve sapkın düşünce ve akımlardan kendini muhafaza edebilecek ve bu sayede manevi yönden güçlü olacaktır (Asutay, 2013: 16). Tahkikî imana sahip olacak mümin, şuurlu bir kulluk vazifesi yapacak, erdemli ve ahlaklı olacaktır. Bu sayede toplumda da fazilet olgusu güçlenecektir.

1.4.4. Akaid Kitapları

Tarih boyunca akide esaslarını anlatan, onları yorumlayan birçok eser yazılmıştır. İlk dönemlerde *Kitabu't-Tevhid*, *Kitabu's-Sünne*, *Usulu'd-Din*, *Akide* gibi muhtelif isimlerle yazılan müstakil akaid kitaplarının yanı sıra, temel amelî bilgileri konu alan ilmihal kitaplarında da akaid konularına yer verilmiştir (Kılavuz, 1989: 215).

Hadis kitaplarında da *Kitabu't-tevhid*, *Kitabu'l-iman* gibi başlıklarla akaid konularının anlatıldığı bölümler oluşturulmuştur (Kılavuz, 1989: 2015). Yine bazı tasavvufî kitaplar akaid konularına değinmiş ve bu minvalde görüş beyan eden mutasavvıf âlimler olmuştur.

Bağdadî (1948: 14) akaid konusunda ilk yazılan eserlerin Ebu'l-Esved ed-Düelî'ye (öl. 69/689) ait *Risaletun fi zemmi'l-Kaderiyye* ve Yahya bin Ya'mer'e (öl. 89/708) ait *Risaletun fi'l-Reddi ale'l-Kaderiyye* adlı kitaplar olduğunu yazmaktadır.

Bu bilgiler ışığında akaid kitapları şu şekilde kategorize edilebilir:

1- Fakihlerin yazmış olduğu akaid kitapları: İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin (öl. 150/767) *el-Fıkhu'l-Ekber*'i (Bağdadî, 1928: 308) ve İmam-ı Şafii'nin (öl. 204/823) *Teshîhu'n-Nübüvve ve Reddun ale'l-Berahimeh* ve *Fi'l-Reddi alâ Ehli'l-Ehva* (Bağdadî, 1928: 308) adlı risaleleri gibi eserler bu kategoridedir.

2- Muhaddislerin yazmış olduğu akaid kitapları: İmam Buharî'nin (öl. 256/870) *Sahîh*'inde akaid konularına değinen hadisleri toplandığı *Kitabu't-Tevhid*, *Kitabu'l-İman*, *Kitabu'l-Kader* bölümlerinin yanısıra *Halku ef'âli'l-Âbad* ve *el-Akide (et-Tevhid)* (el-'Azamî, 1992: 371) adında itikadî konulara dair eserleri bulunmaktadır. Yine Darimî'nin (öl. 280/894) *er-Red ale'l-Cehmiyye* (Aydınlı, 1993: 496) adlı eseri ve Ebû Dâvud'un (öl. 275/889) *Kitabu'l-Kader* ve *Ahbarü'l-Havaric* (Kandemir, 1994: 121) kitapları da bu kategoride değerlendirilir.

3- Mutasavvıfların yazmış olduğu akaid kitapları: Sadece bir akaid kitabı olarak kategorize edilemese de Gazalî'nin (öl. 505/1111) *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Din*'i, Kuşeyrî'nin (öl. 465/1072) *er-Risale*'si ve İbn-i Arabî'nin (öl. 638/1240) *Fusûsu'l-Hikem*'i bu kategoriye verilebilecek örneklerdendir (Kılavuz, 1989: 215).

4- Mütakellimlerin yazmış olduğu akaid kitapları: Bakillanî'nin (öl. 403/1013) *Kitabu'l-İnsaf*'ı, Cüveynî'nin (öl. 478/1085) *el-Akidetu'n-Nizamiyye*'si ve yine Fahrüddin Razî'nin (öl. 606/1209) *Me'alimu Usuli'd-Din* ve *el-Erba'in fi Usuli'd-Din* adlı eserleri bu kategoriye giren eserlerdir.

Eş'arî mezhebinin kurucusu da olan Ebu'l-Hasan Eş'arî'nin (öl. 324/936) *el-İbane an Usûli'd-Diyâne* ve *Kitabu'l-Luma' fi'r-Red alâ Ehli'z-Ziya' ve'l-Bida'* adlı eserleri, el-Bakillanî'ye (öl. 403/1013) ait *Kitabu'l-İnsaf*, el-Cüveynî'nin (öl. 478/1085) *el-Akidetu'n-Nizamiyye* ve *eş-Şamil fi Usûli'd-Din* adlı eserleri, Abdulkahir Bağdadî'nin (öl. 429/1037) *Usûlu'd-Din*'i ve *el-Fark Beyne'l-Firak*'ı, kendisinden öncekilere kudemâ (eskiler) ve kendisinden sonrakilere de müteahhirîn denilen (Uludağ, 2013: 14) Gazalî'nin (öl. 505/1111) *Kavâidu'l-Akâid* ve *er-Risâletu'l-Kudsiyye fi Kavâidi'l-Akâid* adlı eserleri, Şehristanî'nin (öl. 548/1153) *el-Milel ve'n-Nihal*'i ve *Nihayetu'l-İkdâm fi İlmi'l-Kelam*'ı, Fahrüddin Razî'nin (öl. 606/1209) *Me'alimu Usûli'd-Din* ve *Muhassalu Efkarî'l-Mütakaddimîn ve'l-Müteahhirîn mine'l-Ulemâ ve'l-Hükemâ ve'l-Mütakellimîn* adlı eserleri, Seyfuddîn el-Âmidî'nin (öl. 631/1233) *Ebkâru'l-Efkâr*'ı, Kadı Beydavî'nin (öl. 691/1291) *Tavâliu'l-Envâr min Metâli'l-Enzâr*'ı, Nasıruddîn Tûsî'nin (öl.

672/1274) *Kavâidu'l-Akâid* adlı eseri, Adûduddin el-İcî'nin (öl. 756/1355) *Akâid-i Adûdiyye*'si, Taftazanî'nin (öl. 797/1395) *Şerhu'l-Akâid*'i ve Cürcanî'nin (öl. 816/1413) *Şerhu'l-Mevakîf* adlı eseri Eş'arî ekolünün en meşhur Akaid eserleri arasında bulunmaktadır.

Maturidî mezhebinde yazılmış Akaid eserleri arasında da İmam Maturidî'nin (öl. 333/944) *Kitabu't-Tevhid* adlı eseri, Hâkim Semerkandî'nin (öl. 343/953) *es-Sevadu'l-Azam*'ı, Ebu Muin Neseî'nin (öl. 508/1114) *Akaid-i Neseîyye*'si, Sabunî'nin (öl. 580/1184) *Kitabu'l-Bidaye mine'l-Kifaye fi'l-Hidaye fi Ulumi'd-Din* adlı eseri, Ebu'l-Berekat Neseî'nin (öl. 710/1310) *el-İtimad fi'l-İtikad* ve *el-Umde* adlı eserleri, Ali b. Osman el-Uşî'nin (öl. 575/1179) *Kasidetu'l-Lamiyye* adıyla da meşhur olan (Nar, 1998: 141) manzum *Emalî Kasidesi* ve Hızır Bey'in (öl. 863/1458) *el-Kasidetü'n-Nûniye fi'l-Akaid*'i gibi kitaplar gösterilebilir.

1.5. FIKIH İLMİ

Sözlükte, “idrak etmek, iyice anlamak, kavramak” anlamlarına gelen ve **ف**-k-h kökünden türeyen (İbn Manzûr, 1997: 309-312) fıkıh kelimesi, ıstılahta “şeriatın amelî hükümlerini delilleriyle birlikte tafsili olarak bilmek” (el-Eşkarî, 1991: 16) anlamına gelmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de yirmi yerde geçen⁶ (Abdulgani, 1364: 525) ve genel olarak “bir şeyi iyi ve tam anlamak, kavramak, bir şeyin hakikatini bilmek ve akletmek” anlamlarına gelen (Karaman, 1996: 1) fıkıh, Hadis-i şeriflerde de “dini iyi kavrama ve en doğru şekilde anlama” anlamında kullanılmıştır (Erdoğan, 2013: 12).

Fıkıhın, el-Cüveynî, Fahreddin er-Razî, İbnü'l-Hacîb, Neseî (Karaman, 1996: 1), Seyfuddîn el-Âmidî ve Tâcuddîn es-Subkî (el-Eşkarî, 1991: 16) gibi birçok alim tarafından tanımı yapılmış, bu tanımlardan Ebu Hanife'nin ve İmam Şafii'nin yapmış olduğu tanımlar daha meşhur olmuştur. Ebu Hanife fıkıh için “kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesi” tanımını yapmıştır (Ez-Zernûcî, 2004: 13; Tehânevî, 1996: 40). İmam Şafii de fıkıhı “dinin amelî hükümlerini muayyen delil ve kaynaklardan çıkararak elde eden bilgi” olarak tanımlamıştır (Tehânevî, 1996: 41). İslam'ın ilk devirlerinde fıkıh, genel olarak itikad, ahlak ve amel (akhâm) konularının hepsini kapsayan ilme

⁶ Fıkıh kelimesinin geçtiği ayetler: 4/78, 6/25-65-98, 7/179, 8/65, 9/81-87-122-167, 11/91, 17/44-46, 18/57-93, 20/28, 48/15, 59/13, 63/3-7.

verilen isim olmuştur. Hicrî II. yüzyılda Kelâm (akaid) ve Ahlâk ilimleri müstakil ilim dalı statüsüne kavuşunca fıkıh da dinin ameli konularını inceleyen bir ilim dalı olmuştur.

Ahkam-ı şer'iyeye'yi inceleyen bir ilim olarak fikhın tarihî seyri, Hz. Peygamber zamanına kadar dayanır. Vahyin devam ettiği bu dönemde sahabe doğrudan peygambere danışır ve hüküm Kur'an'dan çıkarılır veya bizzat peygamberin sözü (sünneti/hadisi) hüküm olurdu (Erdoğan, 2013: 25). Bu devir, aynı zamanda yasama ve uygulama devri olmuştur (Karaman, 1996: 3). Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabenin verdiği hükümler ve sahabenin ortak görüşü de fikhın şekillenmesinde etkili olmuştur. Sahabeden sonra, yani Tabiin devrinde artık ihtilaflar ortaya çıkmaya başlamış, yalan hadis rivayeti baş göstermiş ve fıkıh alimleri (fukaha) Ehl-i Hadis ve Ehl-i Rey olmak üzere iki grup olmuşlardır (Ebu Zehra, 1993: 269). Hicrî 100 ile 350 yılları arasında Ebu Hanife, İmam Şafii gibi fakihler yetişmiş ve fıkıh metodolojisi oluşturulmuştur. Bu devirden sonra da mezhebler ortaya çıkmış böylece mezheb taraftarlığı ve taklitçiliği başlamıştır.

1.5.1. Fıkıh İlminin Konusu

Yukarda belirtildiği gibi İslam'ın ilk devrinde bütün dini ilimlerin genel adı olan fıkıh daha sonra müstakil bir ilim dalı olmuş ve sadece dinin akhâm (hükümler) kısmını ilgilendiren konuları inceleyen ve kaideler koyan bir disiplin halini almıştır. Karaman fikhın konusu için;

“Fıkıh dinin fîrûuna, ameli hayata ait bilgileri ve hükümleri ihtiva eden ilim dalının adı olduktan sonra da kapsamı geniş kalmış, çağımıza kadar ilmihal, hukuk ve hukuk metodolojisi, ekonomi, siyaset, idare birimleri ve bu bilimlerle ilgili kurumlar İslami ilimler sayımında fıkıh dalı içinde görülmüş ve incelenmiştir”
(Karaman, 1996: 1).

demektedir.

Emir ve yasaklarla yükümlü (mükellef) kişinin bütün fillerini konu edinen fıkıh, konular bazında dört başlık altında toplanır:

1- İbâdât (İbadetler): Namaz, oruç, zekat, hac gibi konuları ele alır. Bu başlık altında aynı zamanda dolaylı olarak ibadet alanına giren taharet (temizlik) konusu da incelenmektedir. Bu konular fikhın bugünkü manası icabınca İslam Hukuku konuları arasında yer almamaktadır.

- 2- Münâkehat: Evlenme, boşanma, nafaka ve aile hukuku gibi konuları ele alır.
- 3- Muâmelat: Toplumsal hayatı, alışveriş, kira, ortaklıklar, miras gibi konuları ele alır.
- 4- Ukûbat: Kıyas, sarhoşluk, hırsızlık, iftira ve riddet (dinden dönme) gibi cezaî konuları ele alır (Erdoğan, 2013: 16).

1.5.2. Fıkıh İlminin Kaynakları

Fıkıh ilmi, bilgisini ‘Edille-i Şer’iyye’ denilen kaynaklardan almaktadır. Bunlar *Kur’an-ı Kerim, Sünnet, İcma’ ve Kıyas*’tır. Edille-i şer’iyye’de bir hüküm arandığında bu sıralama takip edilir.

Kur’an, Allah’ın kelâmıdır. Her konuda kendisine başvurulduğu gibi fikhî konularda verilen hükümlerde de ilk önce Kur’an’a bakılır. Erdoğan (2013: 85) Kur’an’ın kaynaklığı için; “Fıkıhın en temel kaynağı işte münzel [indirilmiş] ve müevvel [te’vil edilmiş, tefsir edilmiş] haliyle vahiydir.” demektedir. Ancak Kur’an, fıkıhın ilgi alanına giren bütün konuları zikredip hükümlerini açıklamamaştır. Genellikle konuların teferruatını sünnetin delâletine bırakmıştır. Bunun içindir ki fikhî bir hüküm verme işleminde *Sünnet*, Kur’an’dan sonra gelmektedir. Hz. Peygamber’in fiilleri, sözleri ve bir durum karşısında takrir ve tasvipleri sünneti oluşturur. Sünnet, sahih bir senedle sabit olursa Kur’an’ın kaynaklığında olduğu gibi onunla amel edilir.

Fıkıhın Kur’an ve Sünnet’ten sonraki kaynağı, sözlükte “anlamak, ittifak etmek, genel bir karar almak” anlamlarına gelen *İcma’*dır (İbn Manzûr, 1997; 355-360). *İcma’*, İslam âlimlerinin (müctehidlerin) bir konunun hükmü üzerinde görüş birliği etmeleri ve müslümanların ortaklaşa tasvip ettikleri dini hükümleri ifade eden şer’i delildir (Dönmez, 2000: 417). Fıkıhın son kaynağı ise *Kıyas*’tır. Kıyas, hakkında (Kur’an’da ve sünnette) açık bir hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak (hadiste ve ayette) hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemektir (Apaydın, 2002: 529).

1.5.3. Fıkıh İlminin Amacı

İnsanın bütün fiillerini konu alan ve bununla bir hayat nizamı oluşturmaya çalışan fıkıhın en temel gayesi, Erdoğan’ın (2013: 22) deyimiyle “dünyada salah, ahirette felah” tır. Yani insanoğluna hem dünyada hem de ahirette mutluluk ve huzur verebilmektir.

Temel yaradılış gayesi ibadet olan insanın (Zariyat 51/56) kulluk vazifesini yerine getirirken, dinin emir ve yasaklarını, ona doğru ve sağlam kaynaklardan ulaştırma çabası güden fıkıh, Rabbine, kendisine ve yaşadığı topluma karşı haklarını ve sorumluluklarını bilen (Erdoğan, 2013: 23), kulluk bilincinin ve yaratılış gayesinin farkında olan bireyler yetiştirmek istemektedir. Beşeri münasebetlerde, yaratılışta eşitlik ve inançta kardeşlik esasına dayanan ve her açıdan toplumlararası münasebeti de dizayn eden fıkıh, huzurlu ve istikrarlı bir toplum oluşturmayı amaçlamaktadır (Erdoğan, 2013: 23).

1.5.4. Fıkıh Kitapları

Bütün İslamî ilimlerde olduğu gibi fıkıhta da en önemli kaynak kitap elbette Kur'an'dır. Özellikle hüküm bildiren ayetlerin tefsirini yapan ve "Ahkamü'l-Kur'an" ismiyle meşhur olan eserler en önemli fıkıh kitapları olarak kabul edilir (Özel, 1996: 15). Bütün hadis kitapları da fıkıh için birer kaynaktır. Hadis kitaplarından, fikhî bir hüküm bildiren hadislerin toplandığı ve fıkıh konularına göre düzenlenen, "Sünen" adıyla bilinen eserler (Aydınlı, 1987: 140), birer fıkıh eseri olma özelliği taşımaktadır.

Fıkıh alanında ilk telif kitaplar hicrî I. asrın sonu ile II. asrın başlarında yazılmaya başlanmıştır (Sezgin, 1991: 8). Sezgin (1991: 10), bu dönemde yazılan eserlerden bize ulaşanların çok az olduğunu yazmaktadır. Bu eserlerden yalnızca Suleym b. Kays el-Hilalî'nin (öl. 95/714) yazmış olduğu *Kitabu'l-Mensûb*, Katâde b. Diâme'nin (öl. 118/736) *Kitabu'l-Menasik* adlı eseri ile Zeyd b. Ali'ye (öl. 122/740) ait *Kitabu'l-Menasik li'l-Hacci ve Âdabihi* ve *Kitabu'l-Mecmû'* adlı iki eser günümüze ulaşmıştır (Sezgin, 1991: 10). Mezheplerin ortaya çıktığı ikinci asrın sonlarına doğru da mezhep imamlarının yazmış olduğu eserler ile onlara ait görüşlerin derlendiği eserler ortaya çıkmıştır (Özel, 1996: 15).

Fıkıh, yazılı eserler açısından oldukça zengin bir ilim dalıdır. Bu eserlerin tümünü burada zikretmek mümkün değildir. Ancak dört mezhebe ait bazı önemli kitapların zikredilmesinde de fayda vardır. Fikhî konular hakkında görüş bildiren ve içtihat bulunan ancak fıkıha dair doğrudan eser telif etmeyen (Özel, 1996: 15) İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin (öl. 150/767) görüşleri, talebeleri İmam Ebû Yusuf (öl. 183/798) ve Muhammed b. Hasan Eş-Şeybanî (öl.189/805) tarafından kaleme alınıp neşredilmiştir. Hanefî mezhebinin en eski ve en güvenilir eseri İmam Muhammed'in (öl. 183/798)

yazdığı *Zahiru'r-Rivaye* adıyla bilinen *el-Asl*, *ez-Ziyade*, *el-Cami'u'l-Kebîr*, *el-Camî'u's-Sağîr*, *es-Siyerü'l-Kebîr* ve *es-Siyerü's-Sağîr* adlı eserlerdir. Yine Ebu Ca'fer et-Tahâvî'nin (öl. 321/933) ve Kudûrî'nin (öl. 428/1037) aynı adı taşıyan *el-Muhtasar* adlı eserleri de hanefî mezhebinin meşhur kitaplarındandır. Hanefî mezhebinin meşhur olan bir diğer eseri de müteahhirîn âlimlerden el-Mavsilî (683/1284) tarafından yazılan *el-Muhtar* ve bunun şerhi olan *el-İhtiyar* adlı eserlerdir (Özel, 1996: 15).

Malikî mezhebinde İmam Malik'in (öl. 179/796) *el-Muvatta'* adlı eseri, mezhebin kaynak kitabı olarak kabul edilmektedir (Özel, 1996: 16). Hanbelî mezhebinin kurucusu ve mezhebin imamı olan Ahmed b. Hanbel bizzat fıkıh eseri yazmamıştır. Ancak hadis ve akaid alanında yazdığı yirmiye yakın eser Hanbelî mezhebinin ilk kaynakları sayılmaktadır. Talebelerinin, kendisine sorulan sorulara verdiği cevapları topladığı *Mesaîl* adlı eser ve Hanbelî mezhebi âlimlerinden Ebû Bekir el-Hallâl'ın (öl. 311/923) İmam Hanbel'in görüşlerini derlediği *Kitâbu'l-Câmi' li-'ulûmi'l-İmam Ahmed* adlı eser mezhebin en meşhur eserlerindedir (Koca, 1997: 540).

İmam Şafii'nin (öl. 204/820) görüşleri, hem kendi yazmış olduğu eserlerle hem de talebelerine yazdırdığı kitaplar ile günümüze intikal etmiştir (Özel, 1996: 17). İmam Şafii, *er-Risale* adlı eseri ile aynı zamanda usul-i fikhın (fıkıh metodolojisi) kurucusu olarak da bilinir. Yine Şafii'nin bilinen bir diğer eseri de fikirlerini ve delillerini yazdığı *el-Ümm* adlı eserdir (Özel, 1996: 18).

Şafii mezhebinin diğer kaynakları arasında, İmam Şafii'nin iki meşhur talebesi Büveytî (öl. 231/846) ve Müzenî'nin (öl. 264/878) ayrı ayrı derledikleri ve aynı adı taşıyan *el-Muhtasar*'ları, Gazalî'nin hocası el-Cüveynî'nin (öl. 438/1047) *Nihayetü'l-Metleb fî Dirayeti'l-Mezheb*'i, Gazalî'nin (öl. 505/1111) *el-Vasit* ve *el-Veciz* adlı eserleri, Ebu İshak eş-Şirazi'nin (öl. 476/1083) *el-Mühezzeb* ve *et-Tenbih* adında iki eseri, Nevevî'nin (öl. 676/1277) *el-Mühezzeb*'i şerh ettiği *el-Mecmu'* ile *Ravzatu't-Talibîn* ve *Minhacü't-Talibîn* adlı eserleri, Ebu Şuca' el-İsfahanî'nin (öl. 500/1107) *Ğayetü'l-Ihtisar* ve *et-Takrîb*'i, ikisi de Ebu Şuca'ın eserlerinin şerhi olan ve biri İbn Kasım el-Gazzî'ye (öl. 918/1512) ait *Fethu'l-Karibu'l-Mucîb fî Şerhi Elfazi't-Takrîb*, diğeri Hatib eş-Şirbînî'ye (öl. 977/1570) ait *el-İkna fî Halli Elfazi Ebî Şuca'* adlı eserler, Bacurî'nin (öl. 1277/1860) İbn-i Kasım'ın haşiyesi olan *Haşiyeye 'ala Şerhi İbn Kasım el-Gazzî 'ala Metni Ebî Şuca'* adlı eser, Rafii'nin (öl. 623/1226) *el-Muharrer*'i,

Necmeddîn Kazvî'nin (öl. 665/1266) *el-Havî's-Sağir*'i, Celaleddîn el-Mahallî'nin (öl. 864/1459) *Şerhu'l-Minhac*'ı, İbn-i Hacer el-Heytemî'nin (öl. 974/1566) *Tuhfetu'l-Muhtac*'ı ve Şemseddîn er-Remlî'nin (öl. 844/1440) *Nihayetu'l-Muhtac*'ı bulunmaktadır (Özel, 1996: 18).

İKİNCİ BÖLÜM

MELE NURULLAHÊ GODÎŞKÎ'NİN HAYATI VE “ÇENTA YETİMAN” ADLI ESERİNİN TAHLİLİ VE TENKİDİ

2.1. HAYATI

Mele Nurullahê Godîşkî, rûmi 1337 (m. 1921) tarihinde, bugün Muş ilinin Korkut ilçesine bağlı Xars (Güneyik) köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mele Ahmedê Godîşkî, annesinin adı ise Hürriyet'tir. Aslen Cizre meşayihlerinden Şeyh Mirza Muhammed et-Têlanî'nin soyundandır. Büyükleri, Siirt'in Kurtalan ilçesine bağlı Tilan köyünden Muş'un Hasköy ilçesi Şimlak (Dağdibi) köyüne, oradan da Godîşkan (Alicık) köyüne göçerler (Özdemir, 2014). Godîşkan bugün Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı bir köydür. Mele Nurullah, daha çok Godîşkan köyü ile ve “Godîşkî” lakabıyla tanınır.

Mele Nurullah, Feqî Huseyn Sağniç (2000: 4; 2002: 610)'a yazmış olduğu otobiyografisinde üç aylık iken, babası Mele Ahmed'in vefat ettiğini, babasından kendisine kalan bütün mal varlığına zamanın 'beg'leri ve hizmetçileri tarafından el konulup talan edildiğini yazmaktadır. Çok zor bir çocukluk yaşayan Mele Nurullah, Xars (Güneyik)'de bir müddet amcası Mele Mustafa'nın yanında kalır. Daha sonra Xars'a yakın Nok (Koç) köyünde imam olan amcasının oğlu Mele Sıddık'ın yanına gider. Kur'an eğitimini burada bitirir ve küçük yaşta medrese ile tanışır. Dokuz-on yaşlarında Oxîn'de (Koyunlu), babası tarafından kendisine vasi tayin edilen (Sağniç, 2002: 610) Şeyh Fethullahê Werqanisî'nin (öl. 1899) oğlu Şeyh Alâuddîn'in (öl. 1949) medresesinde eğitim hayatına başlar. Şiir kabiliyeti ve yazmış olduğu el yazısıyla kısa zamanda kendini ispat eden Mele Nurullah, medrese eğitiminin bitmesiyle Siirt'in Baykan ilçesine bağlı Werqanis (Kasımlı) köyünden Seyyid Abdürrahim'in kızı Seyyide Fatıma Hanımla evlenir. İmamlık hayatına Bitlis'in Qerabo (Yukarı Karaboy) köyünde başlayan Mele Nurullah, burada bir yıl kaldıktan sonra Tatvan'ın Şikranis (Yoncabaşı) köyüne gider. Burada bir medrese açarak feqî yetiştirmeye başlar ve bu köyde on üç yıl kalır. Daha sonra Kizvak (Sarıkum) köyüne yerleşir. Burada da yine talebelerle ilgilenir ve dokuz yıl kaldığı bu köyden de Xizorkîn'e (Hanelmalı) gider. Dört yıl da burada kalan Mele Nurullah, bu sefer Ahlat'ın Kuştiyan (Alakır) köyüne yerleşir. Burada iken resmi imam olarak atanır ve ilk resmi görev yeri olan Sorp (Reşadiye) nahiyesine nakledilir. En son görev yeri olan Bulanık'a bağlı Koxak

(Dokuzpınar) köyünde, 47 yıl icra ettiği imamlık mesleğinden emekli olur. Emekli olduktan sonra da vefatına kadar yaşadığı Tatvan'a yerleşir.

Mele Nurullah 2003 yılının Nisan ayında Tatvan'da Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Kabri, eğitim hayatının tamamını geçirdiği, aynı zamanda kendisinin de bağlı olduğu Şeyh Alâuddîn'nin (öl. 1949) köyü Oxîn'in "Sulav" adlı kabristanında bulunmaktadır.

2.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ

Daha medresede 'feqî' iken yazdığı şiirler sayesinde hocaları ve arkadaşları arasında "Mele Nurullahê Şa'ir/Şair Mele Nurullah" olarak tanınan Mele Nurullah, anadili olan Kürtçenin yanı sıra, çok iyi derecede Arapça ve Farsça bilmektedir. Bu dilleri hem nesirde hem de nazımda başarılı bir şekilde kullanmıştır. Feqîlik yıllarında ilgi duyduğu şiirle uğraşan Mele Nurullah daha çok aşk (evîndarî) kitaplarına, özellikle Kürtçe olanlara ilgi duyar. Mele Nurullah Kürtçe için "Lewra zimanê min û ajara min bû/Çünkü dilim ve varlığımı" demektedir (Sağnıç, 2002: 610).

Edebiyatla çok yakın bir ilişkisi olan Mele Nurullah, özellikle şiirde büyük yeteneğe sahip bir şahsiyettir. Özgün şiirler yazan Mele Nurullah'ın şiirlerinde Meleyê Cizîrî'nin etkisini görmek mümkündür. Mesela Mele Nurullah'ın;

*"Murşîdê ehlê heqîqet, rehberê rahê huda,
Şafiyê zeyxê cerahet wê di nêv qelban meqam.
Pişkivî mislê gula geş, şu'le da vî bilbilê,
Bilbilo wey bê dilo vêca tu lêke sed selam" (Godîşkî, 166).*

dizeleri ile Melayê Cizîrî'nin;

*"Herkesê camê ji destê wê binoşit noşî bit,
Ê ji wî destê nenoşî zehrî bit lê ew medam*

...

*'Umrek e dûr bûm ji canan ketme benda firqetê
Nagihan perde hilanî go Melayim esselam" (Cizîrî, 2011: 370).*

dizeleri arasındaki benzerlik, Mele Nurullah'ın kendinden önceki şairlerden, özellikle divanında bazı şiirlerine tahmis yazdığı Melayê Cizîrî'den etkilendiğini gösterir.

Eserlerinde "Mele Nurullahê Godîşkî", "Mele Nurullahê Tetwanî" ve "Mele Nurullahê Xwêti" isimlerini kullanan Godîşkî, tetkikini yaptığımız bu kitabın sonunda

da Arapça olarak; “*Muhammed Nurullah bin el-Mella Eħmed el-Godîşkî el-Xuyûfî summe eġ-Ĥetwanî*” künyesini kullanmıştır. Şiirlerinde ise aşağıdaki örneklerde de görüldüğü üzere “Nurî” ve “Nurullah” mahlaslarını kullanmıştır.

*“Bihar e belçimê daran, hişin bûne di gulzaran
Gehiştin gul li berwaran, diket Nurî temaşae” (Godîşkî, 193).*

*“Ku Nurullah di meyxana hebîba xwe bûye ser mest,
Delala min tu yek tasek şeraba dîmê de derdest” (Godîşkî, 199).*

Mele Nurullah’ın şiirlerinde, peygamber sevgisi ve şeyhine duyduğu muhabbet teması daha baskındır. Her konuda ve her olay için bir dize kaleme alan/alabilen Mele Nurullah’ın şeyhine onlarca şiir yazmasının altında yatan sebep, kendisinin yetim olması yani baba şefkatinden mahrum kalması, şeyhi Şeyh Alâuddîn’in (öl. 1949) de kendisine vasi olması (Sağnıç, 2002: 610) ve belki de kendi gönlünde babalık makamını doldurmuş olmasıdır. Zira Mele Nurullah, Şeyh Alâuddîn’in (öl. 1949) vasiliği için; “Ewî pir rind li min mêze kir. Wesîtîkî pir delal kir û muhîm danî ser însaniyet û jorketina min./O bana çok güzel baktı. Pek güzel bir vasilik yaptı. Kişiliğim ve ilerlemem adına çok önem gösterdi” demektedir (Sağnıç, 2002: 610). Ayrıca şeyhine bu denli şiirler yazan Mele Nurullah’ın tasavvufla olan sıkı ilişkisini de göz önünde bulundurmak gerekir.

2.3. İLMİ KİŞİLİĞİ

Hayatını, ilme, yazıya ve eğitime adayan Mele Nurullah, medreseden icazet alır almaz başladığı imamlık görevi süresince gittiği her yerde medrese açar ve talebe yetiştirir. Sürekli araştıran, yazan, okuyan ve bu konuda gayret sarf eden Mele Nurullah, hastalıklarla geçirdiği ömrünün son demlerinde dahi “hizmet” dediği ilme olan bağlılığını kendi kaleminden Sağnıç’a yazdığı hayat hikâyesinde şöyle ifade etmektedir:

*“Hasilu’l kelam, heta ghiştîme vê ‘umrê min pir perîşaniya canî kişand.
Lewre ji bîst û çar saliya min heta heştî çendê niha, canê min bi eş û elem bûye.
Disa jî ji xizmetê nemame li paş û erd jî gelek ji ber min çûye Elhemdulillah. Niha
jî çehvê min li xizmeta hevalan e, bi qasê ku ji min bêtin/Velhasıl bu yaşıma gelene
dek çok ızdıraplar çektim. Çünkü bedenim yirmi dört yaşından şimdiki seksenlik
yaşıma kadar birçok acı ve elem gördü. Yine de hizmetten geri durmadım ve
Elhamdulillah çok da yol kat ettim. Şimdi de elimden geldiğince yine de dostlara
hizmet etme arzusundayım” (Sağnıç, 2000: 5).*

Özdemir (2014), babasının bir kitap aşığı olduğunu, daima yanında bir kitap bulundurduğunu, hatta hastaneye götürülürken bile kendilerine; “falanca kitabı yanınızda getirin” diyecek kadar ilme bağlı olduğunu söylemektedir.

Arapça ve Farsçayı oldukça iyi bilen ve bazı eserlerinde de bu dilleri kullanan Mele Nurullah’ın kütüphanesinde bulunan neredeyse bütün eserlerde bir haşiyesi vardır (Özdemir, 2014). Sadece dinî ilimler ile iştiğal etmeyen Mele Nurullah, tarih, coğrafya, matematik vs. ilimlerle de meşgul olmuştur. Bu, onun çok yönlü bir ilmi kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. İslamî ilimlerden siyer, fıkıh ve tefsir konusunda çevresinde aranan ve görüşüne başvurulmuş şahsiyetlerden biri olmuştur. Oğlu Sefa Özdemir (2014), babası Mele Nurullah’ın Kürt aşiretlerinin/ailelerinin tarihini yazma arzusunda olduğunu, bunu kendisine defalarca iletmiş, ancak dolaşıp bilgi toplayacak kadar takati olmadığını ve bu iş için yaşının vefa etmeyeceğini söyleyerek, ilerlemiş yaşına rağmen yapamadığı ilmi çalışmaların babasının içinde bir ukde olarak kaldığını ifade etmektedir.

2.4. ESERLERİ

Çok sayıda medrese talebesi yetiştiren, bütün hayatını ilme ve eğitime adanmış Mele Nurullah on eser kaleme almıştır. Eserlerini Kürtçe ve Arapça yazan Mele Nurullah, şiirlerini ise Kürtçe, Arapça, Farsça ve çok az olmakla beraber Türkçe yazmıştır. Mele Nurullah’ın biri hariç bütün eserlerinin kendi el yazısı olan orjinal nüshaları ailesi tarafından muhafaza edilmektedir. Özdemir (2014), babasının talebelerinden birisinin⁷ *El Cewahîru’r-Reşadiyet fi Sireti’n-Nebewî* isimli siyer kitabını baskı için babasından alıp Beyrut’a götürdüğünü ancak o dönem Lübnan’da çıkan iç karışıklıklardan (1975-1980 yılları arasında çıkan iç savaş) dolayı kitabı götüren kişiye bir daha ulaşamadıklarını, kitabın akıbetiyle ilgili ellerinde herhangi bir bilginin olmadığını söylemektedir. Kendilerinde adı geçen eserin, yine Mele Nurullah’ın talebesi olan Mele Fadilê Koxakî adında bir hocanın orjinal nüshadan istinsah yoluyla yazmış olduğu bir nüshasının bulunduğunu ve bu nüshanın da yer yer Mele Nurullah’ın el yazısı ile yazıldığını hatırlatmaktadır.

Mele Nurullah’ın eserleri şunlardır:

⁷ Halen Tatvan’da ikamet eden ve Mele Nurullah’ın en küçük oğlu olan Özdemir (2014), bu talebenin Bitlis’in Yako (Ünaldı) köyünden bir talebe olduğunu, isminin Abdulaziz olarak hatırında kaldığını, ancak isim konusunda yanılıyor olabileceğini de sözlerine eklemektedir.

A) Te'lif Eserler

1- Dîwana Beytan: Kürtçe, Arapça, Farsça ve çok az olmakla birlikte Türkçe olarak yazılan, kaside, gazel ve rubailerden oluşan, Mele Nurullah'ın şiirlerini topladığı divanıdır. 285'ten fazla şiir ve 75'ten fazla rubaiden oluşan divanda ayrıca özlü sözler de bulunmaktadır.

2- El-Hemâilû Fî'ş-Şemaîl: 5569 beyitten oluşan ve Hz. Peygamber'in ahlâk ve karakterini konu alan bu manzum eser Kürtçe kaleme alınmıştır.⁸

3- Es-Sebaîk Fî'l-Menasîk: Kürtçe olan bu mensur eser hac menasikinden bahsetmektedir.

4- El Cewahîru'r-Reşadîye fî Siretî'n-Nebewî: Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hayatını konu alan bu manzum eser 5204 beyitten oluşan Kürtçe bir eserdir.

5- Çenta Yetîman: Akide ve ibadetler üzerine yazılan bu Kürtçe eser de Kürt çocuklarına yazılmıştır.

6- Kufri'l-Kebaîr: Şêx Fethullahê Werqanîsî'nin "El-Kufr we'l-Kebaîr" adlı eserinin manzumlaştırılmış halidir. Bu eser de Kürtçedir.

B) Şerh Ettiği Eserler

1- Camîu'l-Me'anî: Ehmedê Xanî'nin "Eqîda İmanê" adlı eseri üzerine yazılan Arapça şerhtir.

2- Şerha Beyta Dilo: Feqîyê Teyran'ın "Dilo Rabe" adlı şiiri üzerine yazılan Arapça şerhtir.

3- Şerha Mewlûda Kurmancî: Melayê Bateyî'nin meşhur Kürtçe "Mevlid"i üzerine yazılan Arapça şerhtir.

4- Şerha Tecwîdê: Şeyh Alâuddîn'in tecvit ilmine dair yazmış olduğu "Hidayetu's-Sibyan" adlı eserin Arapça şerhidir.

Bakırhan (2014)⁹, bu eserler dışında Mele Nurullah'ın Kürtler için yazmış olduğu bir divançesi olduğunu; ancak 1971 muhtırası olduğu dönemde -ki o zaman Mele

⁸ Bu eser, her ne kadar Zeynelabidin Zinar tarafından 2007 yılında Doz Yayınevi'nden Şeyh Fethullah Werqanîsî'nin eseri olarak neşredilmişse de, eserin Şeyh Fethullahê Werqanîsî'ye ait olmadığı, Mele Nurullahê Godîşki'nin bir eseri olduğu hususu, Şeyh Fethullahê Werqanîsî'nin varislerince yazılan ve mühürlenmiş mektupla teyit ve tasdik edilmiştir. Konunun hassasiyeti gereği Mele Nurullahê Godîşki'nin ailesi tarafından muhafaza edilen mektubun bir nüshası ailesi tarafından tarafımıza iletilmiştir. Bahsi edilen mektup EK-1'de verilmiştir.

⁹ Muhsin Bakırhan, Mele Nurullah'ın üçüncü çocuğudur. Halen Tatvan'da yaşamını sürdüren Bakırhan, dönemin canlı tanığı olduğunu söylemektedir. Kitabın, evlerine sürekli yapılan baskınlar yüzünden annesi tarafından babasından gizli bir şekilde yakıldığını anlatmaktadır.

Nurullah Tatvan'ın Reşadiye nahiyesinde imamlık görevini icra ediyordu- bu eserin, yapılan baskılar yüzünden ailesi tarafından imha edildiğini söylemektedir.

2.5. ÇENTA YETÎMAN

2.5.1. Eserin Yazılış Amacı ve Genel Durumu

Medreselerde okutulan ilk eserler olan *Nûbihar*, *Nehcu'l-Enâm* ve *Eqîda İmanê* gibi eserler medreseye yeni başlayan talebeyi hem itikadî olarak eğitime hem de medrese eğitimine hazırlama amacı güder. Bu eserler, çocukların kolay anlayabilmesi için de onların anadili olan Kürtçe ile kaleme alınmıştır. *Nûbihar*'ın müellifi olan Ehmedê Xanî (2008: 14) “Ne ji bo sahib rewacan, Belkî ji bo piçûkê Kurmancan” dizeleriyle bu eserlerin yazılış amacını dile getirmektedir. Kürt çocuklarının dinî eğitimi için hazırlanan *Çenta Yetîman* da mukaddimesinde belirtildiği gibi “Müslüman Kürt çocuklarının ondan dinlerini öğrenmeleri için kendi dilleriyle yazılmış” bir eserdir. (Godîşkî, 2001: 2). Mele Nurullah, eserin yeni nüshasının arkasında da bir not mahiyetinde kitabın yazılış amacıyla ilgili şunları yazmıştır:

“Ev kitap navê wê ‘Çenta Yetîman’ e. Lewra kurt e û hindik e. Ji bo zarokê di Kurdan Eqîda İslamê ye û Fiqha Şafî ye heta ser bey’an. Bi zimanê wan e ku ji xwe ra hîra bibin û dîn û mezhebê xwe nas bikin û xwe ji delaletê xelas bikin./Kısa ve az olduğu için bu kitabın adı Çenta Yetîman’dır. Kürt çocuklarının dinlerini öğrenmeleri, mezheplerini tanımaları ve (bu sayede) dalaletten kurtulmaları için onların dilinde yazılan bu kitap, İslam akidesi ve alışveriş (konusuna) kadar olan Şafî fikhundan ibarettir” (Godîşkî, 2001: 67).

Çenta Yetîman, imanın altı rüknünü, İslam’ın beş şartını ve bazı fikhî konuları kısa ve özlü bir şekilde ele alan, klasik tarzda yazılan bir akide kitabı olma özelliği taşımaktadır. Sadece akide konularına değinmemesi, temizlik, abdest, namaz vb. fikhî konuları da ele alması yönünden de bir fıkıh kitabı olma özelliği göstermektedir. İki nüshası bulunan *Çenta Yetîman*'ın ilk nüshası 1987 (h.1407/r.1402) yılında, ikinci nüshası ise 2001 (h.1421/r.1416) yılında kitaba bazı konular eklenerek yeniden yazılmıştır.

“Erkanê di İmanê” başlığıyla başlayan birinci bölüm, “Erkanê di İslamê” başlığıyla başlayan ikinci bölüm ve fıkıh konularının işlendiği, kitabın sonuna kadar devam eden son bölüm şeklinde üç ana bölümden oluşan eser, 15x10,8 cm ebatında, her sayfası 12 satır olup 66 sayfadan ibarettir. Kitabın kapak sayfasında “*چەتا یەتیمان* / Çenta Yetîman: İslam akaidi *یە وێڵقە شەرفەییە لای لیبیوعەبەلسان کردیە لئەشەرە* / ەمال اکراد

konularını ve alışveriş bahsine kadarki Şafii fikhını içeren bu kitap Kürt çocukları için Kuzey Kürtçe lehçesiyle yazılmıştır.” ibareleri vardır. İç kapak sayfasında da “هتکت اب من چت ایی مان من جمع لعد لمدین محمّدن ورالله الگوشکی الخیوطی ثم ال طوان یلیل غة ال کبری لئش لمیة /Çenta Yetîman, miskin kul Tatvanlı Muhammed Nurullah el-Godîşkî el-Xuyutî tarafından Kuzey Kürtçe lisanıyla cem edilmiştir.” yazılmaktadır.

Kitabın ikinci sayfasında Arapça bir mukaddime yer alır. Eser, konuların başladığı “Erkanê Di Îmanê” başlığı ve “Tu Bizan! Erkanê di îmanê şeş in” cümlesiyle başlar. Son sayfasında da “اقکت ابناف وی نچت ایی مل هل ورتکت ه ونکه ژو طاروک کردان عییدا یه “ وفاقش افی حیت س ریبی ان بزمان ول کورخو ره ای رلبین و دین و مذهب خو من اسکن و خو ره ژ ت Ev kitap navê wê Çenta Yetîman e. Lewra kurt e û hindik e. Ji bo zarokê di Kurdan Eqîda Îslamê ye û Fiqha Şafîi ye heta ser bey’an. Bi zimanê wan e ku ji xwe ra hîra bibin û dîn û mezhebê xwe nas bikin û xwe ji delaletê xelas bikin/Kısa ve az olduğu için bu kitabın adı Çenta Yetîman’dır. Kürt çocuklarının dinlerini öğrenmeleri, mezheplerini tanımaları ve (bu sayede) dalaletten kurtulmaları için onların dilinde yazılan bu kitap, İslam akidesi ve alışveriş (konusuna) kadar olan Şafii fikhından ibarettir.” yazmaktadır. Eser, konuların bitiği bölümün altında “تمت لرسالة ال مام اب چت ایی مان عییدا جماعه القییر ال منب “ نور الشبنا ال احمد الگوشکی الخیوطی ثم ال طوان یبیلده طوان یولم سبئل ثلی من ش هوص فرال غیر من ش هورسنة ١٤٢١هـ (١٣١٦ رومی (لس ادس والعشیرین) ٢٦) من نسان وهذه ال نسخة اجود و اهذب ال نس فی تلكن ش هورسنة ١٤٢١هـ /Mele Ahmed oğlu Huyut-Godîşkanlı هذه لرسالة باریا رب ال علی بن بفضلك آمین sonradan da Tatvanlı fakir ve günahkâr kul Muhammed Nurullah tarafından cem edilen Çenta Yetîman isimli bu risale, 1421 [yılının] Saferu’l-Hayr ayının 2. Cumartesi günü (Rumî 26 Nisan 1416) tarihinde, Tatvan’da tamamlanmıştır. Bu nusha, nushaların en güzeli ve en sadesidir. Bu nusha, bu risale için asıl nusha olsun. Ey âlemlerin rabbi olan Allah’ım, fazlınla bereketli kıl! Âmin.” hatime kısmı ve bu kısmın her iki tarafına yazılmış “Efû ken xeta ger ku tê da hebin. Lewra pir nexweş bûm qusuran nebîn./Şayet içinde hata varsa da beni affedin, Zira (bu risaleyi yazarken) çok hastaydım, kusurları görmezden gelin.” dizeleriyle bitmektedir.

Mele Nurullah’ın kendi el yazısı olan ve ailesi tarafından orijinali muhafaza edilen eserin içinde Çenta Yetîman’dan bağımsız olan ve Mele Nurullah’ın Şêx Mehmudê Qerekoyî’nin (öl. 1372/1953) sohbetlerinden derlediği 19 sayfadan ibaret bir risale daha yer almaktadır.

2.5.2. Eserde İzlenen Metod

Mukaddimesinde de belirtildiği gibi, Kürt çocuklarına temel dini bilgileri kazandırmak amacıyla kaleme alınan ve diğer akaid/ilmihal kitaplarından daha farklı bir isim taşıyan *Çenta Yetîman*, Şafii mezhebinin ibadet konusundaki görüşleri ve Eş'ari ekolünün temel ilkeleri basit, anlaşılır ve halk dili kullanılarak hazırlanmıştır.

İlk örneğini Ehmedê Xanî (öl. 1119/1707)'in *Nûbihar*'ında gördüğümüz çocukların eğitimine dair Kürtçe eserlere örnek teşkil eden *Çenta Yetîman*, itikat ve ibadet bölümlerinden oluşur. İtikat bölümünde imanın ve İslam'ın şartları kısaca ele alınmıştır. Eserin diğer bölümünde ise ibadet konusu fıkıh kitaplarına uygun bir tarzda anlatılmıştır. Konuların sıralaması fıkıh kitaplarındaki gibidir; ancak birebir değildir. Mesela: Eserde temizlik bölümü istinca, necaset, abdest, gusül, teyemmüm, mestler şeklinde iken, fıkıh kitaplarında bu sıralama abdest, gusül, mest, teyemmüm, necaset ve hayız-nifas şeklinde sıralanır. Fıkıh kitaplarında istinca abdestin, necaset de teyemmümün alt başlığıdır. Fıkıh kitaplarında bu alt başlıklar 'fasıl' olarak geçmektedir. Yine eserin namaz bölümü namaz, namazın rükünleri, cenaze, Cuma, cemaat, yolcu ve bayram namazları olarak sıralanmaktadır. Fıkıh kitaplarında ise bu sıralama namaz, cemaat, yolcu, Cuma, bayram ve cenaze tertibi ile yer almaktadır. Müellifin ayrı bir başlıkla kitapta yer verdiği namazın rükünleri ve tesbih namazı fıkıh kitaplarında birer 'fasıl' olarak bulunmaktadır.¹⁰

Kitap, çocukların eğitimi düşünülerek yazıldığı için kısa cümleler ve sade bir üslup tercih edilmiştir. Müellif, kitabın medrese tahsiline başlayacak çocuklara okutulacak olması dolayısıyla medrese dilini sıkça kullanmıştır. Konular soru-cevap yöntemiyle anlatılmaktadır. Müellif konunun başlığını çoğu yerde soru olarak sormuş, akabinde cevap mahiyetinde konuyu anlatmıştır. Eser, hadis metinlerinden yararlanılarak ve bazı fıkıh âlimleri referans gösterilerek anlatım güçlendirilmiştir.

2.5.3. Eserde Dil ve Üslup

Yaşadığı toplumu iyi tahlil eden Mele Nurullah (Özdemir, 2014), bilgileri aktarırken halkın, özellikle çocukların sosyal, kültürel ve eğitim düzeylerine dikkat ederek, sanatsal yoğunluklu edebî bir dil kullanmadan, yalın bir anlatım tarzı ile

¹⁰ Bu karşılaştırma, şark medreselerinde öğrenciye okutulan ilk arapça fıkıh kitabı olan İbn Kasım el-Ğazzî (öl. 918/1512)'nin medreselerde "İbnu Kasım" veya "Ğayetu'l-İhtisar" olarak meşhur olan eseriyle yapılmıştır.

konuları anlatmaya özen göstermiştir. Edebi bir dil kullanmamasını belirtmekten maksat, kitabı tenkid etmek değil, bilakis Mele Nurullah ve onun gibi âlimlerin toplumu eğitmek maksadıyla onlar gibi konuşup anlatmaya özen gösterdiklerine vurgu yapmaktır. Mele Nurullah da diğer Kürtçe akide/ilmihal yazarlarının çoğu gibi bu risaleyi kaleme alırken edebî estetikten ziyade muradın hâsıl olup olmadığına önem vermiştir.

Diğer Kürtçe akide kitaplarının çoğu gibi “Tu bizan!/Bil ki!” hitabıyla başlayan yazar, konuları her ne kadar çocukların anlayacağı düzeyde, basit bir anlatım tarzıyla anlatsa da kendini “medrese jargonu”nu kullanmaktan alıkoyamamıştır. Medrese jargonunu kullanması, kitabın aynı zamanda medreseye gönderilecek veya yeni başlayan çocukların bunu bir ders kitabı olarak okuyacak olmasından ileri gelmektedir. Çünkü medreseye yeni başlayan çocukların bu dile ve bu anlatım tarzına aşına olmaları gerekmektedir. Ama bu dilin medreselerin bulunduğu yörelerde halkın çok rahat anladığı, günlük hayatta kullandığı bir dil olduğunu da unutmamak gerekir. Zira o yörelerde halk, medrese ile haşır neşirdir ve medresenin bir parçası olmuştur. Çiçek (2009: 47) bu akaid/ilmihal kitaplarının halk tarafından da okunduğu hususunu “Hatta sadece medresede okutulmuyordu, ilmihal bilgilerini öğrenmek isteyen kadın erkek birçok kimse onu okur ve ezberlerdi.” ifadeleriyle dile getirmektedir. Bunun yanı sıra okuma-yazma bilmeyen ancak medreselerde sadece derslere kulak kabartarak birçok bilgi öğrenen ve halk arasında cahilden farklı ve daha itibarlı bir kesim olan “âhil” insanlar yetişmiştir. Doğan da bu durumu şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Medreselerin, her ne kadar kendi binalarında dersler yapılmaya özen ve hassasiyet gösterilmişse de, bazen camilerde de dersler yapılmış ve bu dersleri halktan meraklı olanlar izleyebilmişlerdir. Öyle ki cemaat müderrisin etrafında halka olur, anlatılanları dinler ve münazaraları da seyredirdi. Zira bu derslerin düzenli izleyicileri bulunmakta idi ve genel olarak ikindi namazı sonrasında yapılması uygun görülmüştür” (Doğan, 2012: 663).

Çenta Yetîman, müellifin kitabın ilk sayfasında da belirttiği gibi “الكردي للشمالی/el-Kurdiyyî’ş-Şimaliyye (Kuzey Kürtçe)” yani *Behdînan* adıyla bilinen Hakkâri bölgesinin kullandığı *Kurmanci* lehçesiyle yazılmıştır.¹¹ Bugün bu bölgede halk tarafından hala

¹¹ Kürtçe’nin en yaygın lehçesi olan Kuzey Kürtçe yani Kurmanci hakkında Mûrad Ciwan şu geniş bilgiyi vermektedir:

“Kuzey Kürt lehçesi, en geniş yayılma alanına sahip olan bir lehçedir. Kürdistan’daki yayılma alanı, doğudan bir hat çizilmeye başlanırsa, Urmiye Gölü’nün batı kıyısından başlayarak güneydoğuya doğru iner, Şino şehrinin kuzeyinden, Keleşin

kullanılan bu lehçe, Kürt bölgelerinde medrese ehlinin yazmış olduğu neredeyse bütün Kürtçe kitaplarda tercih edilen dil olmuştur. Bu lehçe için, klasik Kürtçe eserlerin yazı dilidir, denilebilir.

Kürtçenin bu lehçesinin en belirgin özelliklerinden olan ve bugün artık pek fazla kullanılmayan, Türkçedeki “-ler -lar” çoğul eki yerine kullanılan “di” eki kitapta pek çok yerde kullanılmaktadır. Mesela: “İslamın Şartları” anlamındaki “Erkanê di İslamê” başlığında, “İmanın Şartları” anlamındaki “Erkanê di Îmanê” başlığında ve kitabın metin bölümünün muhtelif yerlerinde bu ekin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Yine kitapta bu lehçenin bariz özelliklerinden biri olan “-(b)it” yardımcı fiilinin kullanılmasına da sıkça rastlanılmaktadır. Mesela; “Necaset bi avê tahir dibit”, “Sunnet e ku bi ezmanê xwe jî niyetê bêjit” cümlelerinde ve kitabın birçok yerinde bu kullanımın örnekleri mevcuttur. Bu özelliklerin yanı sıra kitabın bazı yerlerinde, Mele Nurullah’ın yaşadığı bölge olan ve ‘Serhed’ olarak bilinen Muş-Bitlis yöresinin dil karakteristikleri de kendini göstermektedir. Kitapta “Çawan e?” yerine “Çan e?” gibi veya “jê re” yerine “jê ra” kullanımı gibi Serhed lehçesinin özelliklerini de görmek mümkündür.

Kitapta, Kürtçedeki erillik-dişilik konusuna, doğal olarak cinsiyet eki alan kelimeler dışında, pek fazla dikkat edilmediği müşahade edilmektedir. Ancak yeni yazılan Kürtçe eserlerde, gramer açısından dikkat edilen kelimelerin erillik-dişilliği medrese geleneğine sahip yazarların yazdığı eserlerde, sadece günlük kullanımda yaygın olan şekliyle görülmektedir. Bu konuya kitaptan şu örnekleri gösterebiliriz: Namaz kelimesi Kürtçede dişil olarak kullanılmaktadır. Kitapta da bu kelime “Nimêja

vadisinden İran-Irak sınırını geçer, Helgurd'e varıncaya dek uzar. Oradan Rewandiz nehrinin kuzey kıyıları boyunca ta Zêyê Badînan (Büyük Zap)'a varıncaya dek gider. Buradan da Dicle nehrine dökülünceye dek Zap'ı takip eder. Urmiye Gölü'nden kuzeye doğru Kotur ve Xoyu içine alarak Araş nehrine kadar uzar, Kars, Erzurum, Muş, Bitlis'i içine alır. Güneydoğu Toroslar'ın kimi zaman doğu yamaçlarını, kimi zaman da eteklerini boylu boyunca takip eder. Siirt il sınırlarını, Kozluk, Silvan, Kulp, Lice, Bismil kazalarını, Diyarbakır vilayet sınırlarını, Ergani'yi, Deşta Gewran ve Karacadağ yöresini içine alacak biçimde Siverek'in doğu, güney ve güneydoğu bölgesini, Hilvan kazasını, Gerger hariç Adıyaman'ı, Malatya'yı Maraş'ın kuzey, doğu ve güney yörelerini içererek Gavur Dağı'nın doruklarına kadar uzanır. Hatay'ın Kırıkhan ve Haleb'in Afrin ilçelerini içine alır. Oradan Dicle nehrinin Zap suyunu aldığı noktaya dek Kürtlerin yaşadıkları topraklarda Kuzey Kürtçesi (Kurmanci) konuşulur. Tunceli'nin Pertek ve Mazgirt kazalarında, Elazığ'ın Maden, Sivrice ve Palo dışındaki kazalarında, Bingöl'ün Karlıova kazasında ve Sivas'ın Kürtçe konuşulan yörelerinin çoğunluğunda da bu lehçe konuşulur. Bu lehçe ayrıca Lübnan, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan Kazakistan ve diğer Orta Asya cumhuriyetlerindeki Kürt nüfus tarafından, Horasan ve Konya Kürtleri ile Ankara Kürtlerinin bir bölümünce konuşulur” (Ciwan, 1992: 26).

nîvro” da olduğu gibi “-a” dişil ekini doğal kullanım olarak almıştır. Ancak işaret sıfatı, namazı gösterdiği zaman “Ewê nimêjê” şeklinde dişil sıfat kullanılması gerekirken “Ewî nimêjê” şeklinde eril sıfat kullanılmıştır.

2.5.3.1. Dil ve Üslubun Pedagojik Yönü

Kürt çocuklarının dini eğitimi için kaleme alınan ve medreselerde verilecek eğitimin ön hazırlığı mahiyetinde olan *Çenta Yetîman*’ın çocukların seviyesine uygun ve onların anadiliyle yazılması, bunu ders kitabı olarak okuyacak çocukların ilgisini çekmeye yöneliktir. Müellif de bu çekiciliği daha cazip hale getirmek ve verilen bilginin daha iyi kavranmasını sağlamak amacıyla konuları kısa tutmuştur. Kitabın Kürtçe olması ve kullanılan dilin tercih edilmesi, çocukların kitabı daha rahat anlamasını ve daha bir şevkle okumasını sağlamaktadır.

Öğretici ve açıklayıcı bir anlatım biçimi kullanan müellif yalın, açık ve akıcı bir üslupla konuları anlatmıştır. Kitabın, Arapça harflerle yazılması, bir ön eğitim mahiyetinde, çocuğun medrese kültürüne aşina olmasını, psikolojik olarak medreseye hazırlanmasını ve daha çabuk adapte olmasını sağlamaktadır.

Eserin, konular işlenirken çocuğun, ‘Tu Bizan!/Bil ki!’ gibi hitaplar ve ‘Xwe baş hira ken.../Kendinizi iyi eğitin...’ gibi konunun önemine dikkat çeken ifadelerle uyarılması, hem çocuğun dini düşüncesini geliştirmek sûretiyle sağlam bir inanç kazanmasını sağlamak hem de ileride alınacak eğitimin önemini telkin etmek gibi pedagojik bir amaç üstlendiği de görülmektedir.

2.5.4. Eserde İşlenen Konular

2.5.4.1. İtikadî Konular

Kitabın akide bölümünü oluşturan ilk bölümde iman esasları üzerinde duran Mele Nurullah, okuyanın zihninde yer tutacak basit cümlelerle Allah’a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, kıyamet gününe ve kadere iman konularını kısa kısa ele almıştır. İlk önce Allah’a imanı tarif eden Mele Nurullah, Allah’ın sıfatları ve ru’yettullah (Allah’ı görülüp görülemeyeceği) konusunu teferruata girmeden bir kaç cümleyle anlatır. Bu konu, kitabın ilk cümlelerinde şu ifadelerle anlatılır:

“Ye ‘nî bawer bikey bê şubhe ku Xweda heye û yek e, bê şerîk û bê heval e. Hemî tiştan ji tune ‘iyê çêkiriye û çêdike jî. Hemî tiştan dizanê, dibine û seh dike û dikarê bike. Herçî tiştê ku mexluqat jî diken, bi qudreta wî ye. Ew nebî, kes nikarê

tişték bike. Ew, me û hemî tiştan dibînê. Em nikarin heta roja qiyametê wî bibînîn/ Yani, Allah'ın varlığına ve birliğine şüphesiz inanmak gerekir. Eşi ve benzeri yoktur. Her şeyi yoktan var etmiştir ve hâlâ var etmeye devam etmektedir. Her şeyi bilir, görür, duyar ve yapabilir. Mahlûkatın [yaratılmışların] yaptığı her şey O'nun kudretiyledir. O olmazsa hiç kimse hiç bir şey yapamaz. O, bizi ve her şeyi görür, biz kıyamet gününe kadar O'nu göremeyiz.” (Godîşkî, 2001:3).

Meleklerin varlığına şüphesiz inanmayı öğütleyen Mele Nurullah, onların çokluğundan, Allah'ın emrini yerine getirdiklerinden, emrinden çıkmadıklarından ve onların bizi gördüğünden bizim ise onları göremeyeceğimizden bahseder. Dört mukaddes kitabı, bunların Allah tarafından gönderildiğini, Kur'an dışındaki kitapların hükmünün iptal olduğunu; ancak Kur'an'ın hükmünün kıyamete kadar devam edeceğini ve diğer kitaplarla amel edenlerin kâfir olduğunu anlatır. Allah tarafından gönderilen ve mektuplar şeklinde olan suhurların da olduğunu söyleyen Mele Nurullah, diğer Kürtçe akide kitaplarının aksine, kendilerine suhuf gönderilen peygamberlerin ismini yazmaz. Peygamberlerin sayısının 124.000 olduğunu, bunların insanlara ve cinlere doğru yolu göstermek için Allah tarafından gönderildiğini, ilk peygamberin Âdem (a.s), son peygamberin ise Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğunu ve ondan sonra peygamber gönderilmeyeceğini, diğer peygamberlerin getirdikleri şeriatların hükümlerinin kalmadığını ve Hz. Muhammed'in şeriatının da kıyamete kadar devam edeceğini aktarmaktadır.

Kıyamet gününe iman için de bütün mahlûkatın öleceğini sonra hepsinin hesap için tekrar diriltileceğini, salih amel sahibi müslümanların cennete gireceğini, ehl-i imandan işledikleri günahlar sebebiyle cehenneme girenlerin daha sonra oradan çıkacaklarını, kâfirlerin ise cehennemde ebedi kalacaklarını yazan Mele Nurullah, Akaid âlimleri tarafından Uluhiyyet başlığı (Geçit, 2013: 210) altında ele alınan kader konusunu da kısaca şöyle anlatmıştır:

“Ye'nî bawer bike bê şubhe, ku tiştê bûne û yê ku hêj dibin , çi xeyr, çi şer; çi mezin, çi piçûk; çi 'adî, çi xerîb hemî bi qedera Xwedê ne. Kes nikarê bi qaydekê başqe bike. Lewra di ezelê da wisan bûye, wisan jî dimînê/ Yani, iyi, kötü; büyük, küçük; doğal, doğaüstü; vukû bulan ve bulacak her şeyin Allah'ın kaderiyle olduğuna şüphesiz inanmak gerekir. Ezelde takdir edildiği için hiç kimse buna müdahale edemez.” (Godîşkî, 2001: 5).

2.5.4.2. Fikhî Konular

İslam'ın temel esasları olan kelime-i şهادet, namaz, oruç, zekât ve hac konularının kısa ve öz bir kaç cümle ile anlatıldığı ikinci bölüm ile kitabın sonuna kadar devam eden son bölüm adeta iç içe geçmiş, neredeyse bir bölüm halini almıştır.

Her konuyu başlıklandıran müellif, başlıkları genelde soru şeklinde sorar ve konunun anlatımında o soruya cevap verir. Mesela: Namazı anlattığı bölümü “Nimêj Çi ye?” şeklinde, abdesti tarif ettiği bölümü de “Destmêj girtin çane?” şeklinde başlıklandırmıştır. Diğer Kürtçe akide kitaplarının çoğunda olduğu gibi (Geçit, 2013: 208) Mele Nurullah da “Tu bizan!/Bil ki!” hitabıyla konuları anlatmaya başlamıştır.¹²

İkinci bölümde, kelime-i şehadeti açıkladıktan sonra namaz, oruç, zekât ve hac konularını kısa bilgilerle tanıtan Mele Nurullah son bölümde klasik fıkıh kitaplarını örnek alacak şekilde “taharet” yani temizlik bölümünü, ardından abdest, gusül, teyemmüm, mest ve kadınların özel hallerini (hayız ve nifas) anlatır. 2001 yılında *Çenta Yetîman*’ı yeniden düzenleyen Mele Nurullah, ilk nüshada yer vermediği “İstinca” konusunu son nüshada kitaba eklemiştir. Bütün fıkıh kitaplarında ele alınan bu konunun yeni nüshaya eklenmesi, ilk nüshada unutulduğunu göstermektedir.

Kitapta, temizlik konusunun ve su kısımlarının ele alındığı “Tahir Kirin û Necaset Şuştin/Necaseti Yıkamak ve Durulamak” bölümünde sular, fıkıh kitaplarının aksine dört değil üç kısım olarak anlatılmıştır. Şafii fıkıh kitapları, suyun kısımlarını “mutlak su, musta’mel su, necis su ve müşemmes su” şeklinde dört kısım olarak aktarmaktadır (el-Ğazzî, 2007: 13). Kitapta anlatılmayan “müşemmes su” yani güneşte ısınan su; muhtemeldir ki köylere dahi şebeke sularının gitmesiyle taşıma suyun halk tarafından kullanımının terk edildiği, böyle bir kullanımın bitmesiyle anlatılmasında bir yarar olmayacağı düşüncesiyle kitaba alınmamıştır. Temizlik bölümünün ardından müellif namaz konusunu ele almıştır. Namaz bölümünde farz namazları, kılınışları, vakitleri ve sünnetleriyle anlatan Mele Nurullah, cenaze, cuma, cemaat, sefer (yolcu) ve bayram namazlarını ayrı başlıklar halinde anlatmıştır. Kitabın ilk nüshasında bayram namazı dışında sünnet namazlara müstakil başlık açmayan müellif, yeni nüshanın son sayfasına “Şelatu’t-Tesbîh ku dibêjin Nimêja Dirêj çi ye û çankî ye?” başlığıyla tesbih

¹² Müellifi kesin olarak bilinmeyen ancak Mewlana Şêx Xalidê Zulcanaheyn’e veya Mele Xalid adında bir Kürt âlime isnat edilen ‘*Eqîda İmanê*’ adlı eser “Tu Bizan! Ruknê İslamê pênc in.” cümlesiyle, Şeyh Fethullahê Werqanîsî’nin (öl. 1899) ‘*Eqîda İmanê*’ adlı eseri de “Tu Bizan! Ruknê İslamê pênc in.” cümlesiyle (Godîşkî, 1984: 22), Xelîfe Yusuf (2008: 5)’un *Tuhfetu’s-Sibyan* adlı eseri “Tu Bizan! Erkanê İslamê pênc in” cümlesiyle, M. Husnî Hezîn Geçer (2007: 13)’in *Risaleyên ‘Eqîde û Exlaq û Edeb* adlı eseri “Tu bizan! ‘İlmê kelimê ‘ilmekê behs dike ji salix û karên Xwedê...” cümleleriyle, Seyyid Abdullah Nehrî (2013: 3)’nin *Xulasetu’l-‘Eqaid*’i “Bizane! Ruknê İslamê pênc in” cümlesiyle, Seyyid Taha-i Nehrî’nin ‘*Eqîde-î Kurdiyye*’ adlı eseri “Ey birader-i dînî bizan!” cümlesiyle (Geçit, 2013: 208), M. Burhan Hedbî (2011: 21)’nin ‘*Eqîde û Fiqha Zelal*’ adlı eseri de “Tu bizan e ku ruknên îmanê şeş in” cümlesiyle başlar.

namazını da kitaba eklemiştir. Özdemir (2014), babasının bu konunun kitaba eklenmesine, kendisine sıkça soru sorulduğu için karar verdiğini söylemektedir.

Kitapta, zekâtın anlatıldığı “Zekat çi ye û di çi da ye?/Zekât nedir ve hangi mallardan verilir?” bölümünde ele alınan devenin zekâtı kısmında, müellifin Şafii fıkıh kitaplarında geçtiği şekilde; ancak sıralamayı atlayarak verdiği için bir hata yaptığı görülmektedir. Eserin ilk nüshasında yapılmayan bu hatanın, son nüshada yapılmış olması konunun müellifin gözünden kaçtığı anlamına gelmektedir. Fıkıh kitaplarında devenin zekâta tabii olması için sayılarının verildiği sıralama şu şekildedir: 5-10-15-20-25-36-46-61-76-91-121. Son nüshada 15 olan kısım 11 olarak yazılmış ve 46 devenin zakatı kısmı ise yazılmamıştır. Müellif ilk nüshada bu bölümü şöyle ele almıştır:

“Deve, ħeta nebe pênc, zekat tê da tune. Di pengan da pezekê wekê peza zekatê dide. Di dehan da du pez, di yanzdan da sê pez, di bîstan da çar pez, di bîst û pêncan da golikekê deveyê mê yek sale dide. Ku bû sih û şeş, yekê dû sale mê dide. Ku bû şeşt û yek, yekê çar sale mê dide. Ku bû hetftê û [46] şeş dû ħebê dû sale mê dide. Ku bû nehwêt û yek, dû ħebê sê sale mê dide. Ku bû şed û bîst û yek, çar ħebê dû sale mê dide. /Devenin sayısı, beş tane olmayana kadar zekâtı yoktur. Beşte, koyunun zekâtı gibi [ya bir yaşındaki bir koyun veya iki yaşındaki bir keçi] zekât verilir. 10’da iki koyun, 11’te üç koyun, 20’de dört koyun zekât olarak verilir. Deve sayısı 25 olunca, bir yaşındaki bir erkek deve, 36 olunca iki yaşındaki bir dişi deve, 46 olunca üç yaşındaki bir dişi deve zekat olarak verilir. Sayı 61’e ulaşınca dört yaşındaki bir dişi deve, 76 olunca iki yaşındaki iki dişi deve, 91 olunca üç yaşındaki iki dişi deve, 121 olunca iki yaşındaki dört dişi deve zekât olarak verilir” (Godîşkî, 1987: 70).

Kitabın geri kalan bölümlerinde de oruç, itikâf ve hac konuları işlenmiştir. Kitabın son kısmı olan hac bölümünün sonunda da diğer akide/ilmihal kitaplarında pek rastlanmayan Medine ziyareti ve âdâbı anlatılmıştır.

2.5.5. Eserde Ele Alınan Mezhepler

2.5.5.1. Eş’arî Mezhebi

Mevcut bütün Kürtçe akide kitapları gibi *Çenta Yetîman*’da da itikadî olarak Eş’arî mezhebinin hükümleri ele alınmıştır. Mele Nurullah, eserinde “Eş’arî” ismini zikretmese de işlediği konuların muhtevası, Eş’arî mezhebine işaret etmektedir. Özellikle kelime-i şهادetin dil ile ikrarı¹³ ve kader¹⁴ konularındaki bilgilerden, itikadi konuların Eş’arî mezhebine göre anlatıldığı anlaşılmaktadır.

¹³ İmam Eş’arî’ye göre “İman dil ile ikrar ve ameldir”. Maturidiye göre de “İman dil ile ikrar ve kalp ile tasdikten ibarettir.” Ancak Maturidîler’den Usmendî, Maturidî’nin temel rükün olarak sadece kalp ile tasdiki benimsediği, dil ile tekrarın kişinin dünyada müslüman muamelesi görmesi için gerekli olduğu

Eş'ari Mezhebi veya Eş'arilik, itikadî konularda Ebu'l-Hasan Alî b. İsmâîl b. Ebî Bîşr İshak b. Salîm el-Eş'arî el Basrî (öl. 324/935)'nin görüşlerini benimseyen Ehl-i Sünnet mezhebine verilen isimdir. Allah'ın ezeli sıfatlarının bulunduğunu kabul eden, inanç konularında akla değer veren, ayet ve hadislerin yanı sıra akîl delilleri de kullanan Eş'arî mezhebi daha çok Endülüs, Hicaz, Kuzey Afrika, Mısır, Irak, Suriye ve Endonezya'da yaygındır. Malikilerin neredeyse tamamı, Şafîîlerin dörtte üçü, Hanbeli ve Hanefilerin de çok az bir kısmı itikatta bu mezhebe mensuptur (Akgül vd., 2002: 26).

2.5.5.2. Şafii Mezhebi

Eser, fikhî olarak Şafii mezhebinin hükümlerini işlemiş ve kitabın önsözünde bu durum, “هذه نبذة من مهمات التقييد اسية وقصة من العبادات للبيبة عوى فوق مذهب الشرفعية” İslam dini akidesinden bir nebze ve İmam-ı Şafii mezhebine göre uygulanan bedeni ibadetlerden bir tutam ihtiva eden” cümleleriyle de beyan edilmiştir.

Şafii mezhebi veya Şafiiyye, Hicaz fikhî ile Irak fikhinin özgün bir sentezini yapan ve mezhebin kurucusu olan İmam Muhammed b. İdrîs eş-Şafîî (öl. 204/819)'nin fikhî ekolü çizgisinde oluşturulan mezhebe verilen isimdir (Aybakan, 2010: 233). Eski ve yeni iki fikhî görüşüne sahip olan İmam Şafîî'nin Mısır'a gelmeden önceki görüşlerine “Kavl-i Kadîm”; Mısır'a gittikten sonra benimsediği görüşlerine de “Kavl-i Cedid” denilmektedir. Şafii, kavli cediti oluştururken eski görüşlerini terkettiğini ve yeni görüşlerin kendisinin nihai görüşleri olduğunu beyan etmiştir (Aybakan, 2010: 234).

Şafîî mezhebi Mısır, Güney Arabistan, Doğu Afrika, Azerbaycan, Endonezya gibi ülkelerde ve ülkemizde de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yayılmıştır (Şentürk ve Yazıcı, 2011: 32).

görüştüğüdür. Taftazanî, kelâmcıların çoğunun “İman kalp ile tasdiktir.” görüşünü benimsediklerini söyler (Yıldırım, 2008: 122).

¹⁴ İmam Sâvî, Eş'arî ekolünün kader anlayışını şöyle açıklar:

“Allah, kulların ve işledikleri amellerin yaratıcısıdır. İyilik ve şer Allah'tan olduğuna göre O, kulun da yaratıcısıdır. Kuldun murat tüm yaratıklardır. Bunun manası şudur: Şüphesiz ki, Allah (c.c) kullarını ve yaptıklarının -ister hayır olsun ister şer olsun, ister kendi isteğiyle olsun ister zorla olsun- yaratıcısıdır. İstek halinde sadece kulun bir meylî olur. Bu sebeple kuldun tevbe etmek, günahı terk etmek ve pişman olması talep edilir. [Kul] Sevap ve cezayı, tazir ve had cezalarını hak eder. Kulun meyl etmesi gelecekte olan kesbtir. Bu görüş, “kul kendi ihtiyari fülîni yaratır” diyen Mutezile'nin görüşüne muhaliftir” (İmam Sâvî, 2013: 144).

2.5.6. Eserde Geçen Hadisler

Çenta Yetiman'da anlatımı güçlendirmek ve konunun önemini belirtmek adına bazı hadis metinlerinden ve manalarından yararlanıldığı görülmektedir. Nakledilen altı hadisin üçü metin ile nakledilen, üçü de mana ile nakledilen hadislerdir. İtikâf ve umre konularında rastladığımız hadislerin metinleri; bayram namazı, tesbih namazı ve oruç konularında rastladığımız hadislerin ise mana ile nakilleri verilmektedir.

Mele Nurullah, itikâf ve umre konularında geçen “Lewra pêgember (şellelahu ‘eleyhî wesellem) gotiye/Çünkü Peygamber (s.a.v.) demiş ki” ve “Lewra hezretê fexrê kaînat pêgemberê me şellelahu ‘eleyhî wesellem gotiye/Çünkü Hazreti Fahr-ı Kaînat peygamberimiz (s.a.v.) demiş ki” cümleleriyle, nakillerin hadis olduğunu beyan etmiştir. Nakledilen üç hadisten ikisinin hemen hemen bütün hadis kitaplarında geçen, rivayetleri sahih hadisler olmasına rağmen; umre konusunda verdiği bir hadise ise hadis kitaplarında rastlanmadığı görülmektedir.

İtikâf konusunda nakledilen ve Kadir gecesinin önemini anlatan “مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ Kim, inanarak ve sevabını Allah’tan bekleyerek Kadir gecesini ihya ederse kendisinin geçmiş günahları affedilir.” hadisi, Ebu Hureyre (r.a.)’nin rivayet ettiği, Buharî, İman 25, 27, 28, 35, Savm 6, Teravîh 1, Leyletü'l-Kadr 1; Müslim, Müsâfirîn 173-176; Ebu Davut, Ramazan 1; Tirmizî, Savm 1; Nesaî, Kıyamu'l-Leyl 3, Savm 39-40; İbn Mace, İkamet 173, Sıyam 2, 39’da nakledilen ve “muttefekun aleyh” hadislerden biridir (Nevevî, 2014: 155). Eserde bu hadis şu ifadelerle nakledilmektedir:

“Lewra hezretê fexrê kaînat pêgemberê me (şellellahu ‘eleyhî wesellem) gotiye “Çi kesê ku di wan şevê di ihtîmala Leyleti'l-Qedrê da hişyar bimînit ji bo baweriya ku heqq e û ta'et e ji bo hesbeten lillah, ne ji bo riya û sehkirina xelqê, Xwedayê Te'ala tamamê gunahê di wî 'efu dike”/Çünkü Hazret-i Fahr-i Kaînat peygamberimiz (s.a.v) buyurmuştur ki: “Kim ki Kadir gecesi olma ihtimali olan gecelerde, gösteriş ve riyakârlık yapmadan, Allah için ibadet ederse ve (Kadir gecesinin) hak olduğuna inanarak uyanık kalırsa, Allah Teâla onun bütün günahlarını affeder” (Godîşkî, 2001: 51).

Umre konusunda nakledilen diğer iki hadis ise “Lewra pêgember (şellellahu ‘eleyhi wesellem) gotiye “Umrekî di remezanê da wekê heccekî ku bi min ra biket/Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Ramazan’da yapılan bir umre benimle yapılan bir hac gibidir” ve “Lewra pêgember (şellellahu ‘eleyhi wesellem) gotiye “Sê ‘umre wekê heccekî ye/Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) buyurmuştur ki: “Üç umre bir hac

gibidir.” şeklinde geçmektedir. Bu hadislerden “‘Umrekî di remezanê da wekê heccekî ku bi min ra bike.” mealindeki “عمره قسى رمضان عدل حجة او حجة معي/Ramazan ayında yapılan umre, bir hacca veya benimle yapılan bir hacca denktir.” hadisi İbn-i Abbas (r.a.)’ın rivayetine dayanan, Buharî ve Müslim’in üzerinde ittifak ettikleri sahih bir hadis olarak kabul edilmektedir (Tertibî, 2005: 331). Ayrıca bu hadis, Tirmizî, Hac 55; Ebû Dâvud, Menasik 89; Nesaî, Sıyam 6; İbn Mace, Menasik 45’de de geçmektedir (Nevevî, 2014: 265).

Hadis olduğu iddia edilen ve üç umrenin bir hac gibi olduğu anlamındaki “Sê ‘umre wekê heccekî ye.” metnine ve nakil yoluna herhangi bir kaynakta rastlanılmadığı için hadisin sıhhati konusunda tereddütler oluşmuştur.

Mana ile nakledilen üç hadis kitapta şu cümlelerle geçmektedir:

1) Bayram namazı konusunda geçen “Di ‘îda remezanê da êvara ‘îdê ji roj ava heta rabû ser nimêja ‘îdê sunnet e tekbîr bide. Ye‘nî bibêjê “Ellahu ekber, Ellahu ekber, Ellahu ekber, La îlahe îlallah wellahu ekber, Ellahu ekber welîllahî’l-ğemd” bi dengê bulend. Lewra pêğemberê me wisan kiriye û emir jî kiriye./Ramazan bayramında, bayram akşamının gün batımından bayram namazının kılınacağı zamana kadar yüksek sesle “الله أكبر الله أكبر الله أكبر ال ه ا الله والله أكبر والله الحمد” şeklinde tekbir getirmek sünnettir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v) de böyle yapmış ve bu şekilde yapmayı emretmiştir.” cümleleri bir hadisten yararlanıldığını göstermektedir. Peygamberimizin bu cümlelerde geçen uygulamasını anlatan hadis, muhaddis ve Şafii fikhî âlimlerinden biri olan M. Mustafa el-A’zamî (2003: 696)’nin hazırlamış olduğu İbn Huzeyme’nin (öl. 311/924) *Sahihi*’nde, 1431 hadis olarak geçmektedir.

2) Tesbih namazında geçen “Lewra gotine “xwe bê wê nehêlin, weger çî di ‘umrê xwe da carek bitin jî bit.”/Çünkü “Ömürde bir defa dahi olsa kendinizi bu namazdan mahrum etmeyin.” denilmiştir.” cümleleri yine bir hadisin mana ile naklini göstermektedir. Bu hadis de yine İbn Huzeyme’nin (öl. 311/924) *Sahihi*’nde, 1216 hadis olarak geçmektedir.

3) Oruç bahsinde geçen “Eger yek bi tiştekê ne rindê ji vanê me gotin wî ‘aciz kir, bila bibêjê “Ez bi rojî me” û terka wî biket. Belkî ew jî ji nebaşıyan poşman bibe û êdî neket./Eğer biri, sizi bu hoş olmayan şeylerden biriyle rahatsız ederse “Ben oruçluyum!” deyip o yeri terk edin.” cümleleri yine bir hadisin mana ile naklidir. Bu

hadis de İmam Nevevî'nin (öl. 676/1277) Riyazu's-Salihîn adlı eserinin 1218 numaralı hadisinde bulunmaktadır. Bu hadis aynı zamanda Buharî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 163'de geçen "muttefekun aleh" bir hadistir. Hadis nakillerinin bulunduğu *Çenta Yetîman*'da ayet nakilleri ise yoktur.

2.5.7. Eserde Referans Alınan Âlimler

Çenta Yetîman'ın fıkıh bölümünde Remelî (Remlî) ve İbn-i Hacer isimleri zikredilmektedir. Bu iki âlimin isminin zikredilmesinden, Mele Nurullah'ın, fikhî konularda Şafii fikhının en meşhur âlimlerinden olan bu iki âlimin görüşlerini referans aldığı anlaşılmaktadır.

Remelî'nin biri teyemmüm bahsinde, diğeri de Cuma namazı bahsinde olmak üzere ismi iki yerde geçmektedir. İbn-i Hacer ise "Cünüplük, Hayız (âdet) ve Nifas (doğum) Gusulleri" başlığı altında ele alınan gusüller bahsinde zikredilmektedir.

2.5.7.1. Remelî

Teyemmüm bahsinde geçen "Eger li ser bîrekî, yan çiravekî bidor, firaqa xwe tijî dikirin, hehta dora wî bihata nimêj dibûya qeza, durist e teyemum bike bi şert û ruknê di wê û nimêj ke û qeza jî êdî nake. Çan Remelî di Fetewayê xwe da gotiye/Eğer kişi bir kuyudan ya da bir çeşmeden kabını doldurmak sûretiyle abdest alırsa ve sıra ona gelene kadar namaz vakti geçerse, şart ve rükünleri ile teyemmüm yapıp namazını kılması caizdir. Remelî'nin de fetvasında söylediği gibi o namaz kaza da edilmez." (Godîşkî, 2001: 15) ibarelerinden; Cuma namazı bahsinde ise "Lê eger şertê wê bi cih neyê, yan di şubhê da bit î'ada nimêja nîvro wacib e û cema'eta wê jî li nik Remelî ferzu kifayet e/Şayet şartlar yerine getirilmezse veya şüphe olursa, öğle namazının iadesi vacip olur. Remelî'ye göre, bu durumda öğle namazını cemaatle kılmak, farzı-ı kifayedir." (Godîşkî, 2001: 34) ibarelerinden, Remelî'nin görüşlerinden de istifade edildiği anlaşılmaktadır.

Şark medreselerinde Remelî olarak meşhur olan ve kitapda da Remelî olarak ismi zikredilen kişi, künyesi *Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed. Hamza er-Remlî el-Menûfi el-Ensarî el-Mısrî* olan ve asıl adı Şemseddin Remlî (öl. 1004/1596) olan şafii fakihidir. Babası ise büyük bir şafii fakih olan ve "Remlî el-Kebîr" olarak tanınan Şehabeddîn Remlî (öl. 957/1550)'dir. Kendisi de devrinin âlimleri tarafından "Küçük Şafii" olarak adlandırılan Şemseddîn Remlî'nin, şafii fikhına

dair en meşhur eserleri arasında, mezhebin en makbul ve muteber kaynağı olan *Nihayetu'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhac* ve babasının fetvalarını fıkıh sistematığına göre düzenlediği *Fetâva 'r-Remlî* bulunmaktadır (Özel, 2007: 565).

2.5.7.2. İbn-i Hacer

Mele Nurullah, “Cünüplük, Hayız ve Nifas Gusulleri” bahsinde İbn-i Hacer'in şu görüşüne yer vermektedir: “Eger mêrê wê di pêşîya gûslê da vê ra cima‘ ket ji gunahê di kebaîre, li bal Îbnî Hecer ê/İbni Hacer'e göre erkeğin (temizlenip de) gusül abdesti almayan eşiyile ilişkiye girmesi büyük günahlardandır.” (Godîşkî, 2001: 13).

Burada İbn-i Hacer olarak ismi zikr edilen kişi, Şafii fikhî âlimlerinden İbn Hacer el-Heytemî'dir (öl. 974/1567). Asıl adı *Ebu'l-Abbas Şihabbuddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî*'dir. İtikadî olarak Eş'ariyye'nin görüşlerini benimseyen İbn Hacer el-Heytemî'nin Şafii fikhına dair en meşhur eserleri arasında, İmam Nevevî'nin (öl. 676/1277) *Minhacu't-Talibîn* adlı eserine yazdığı şerh olan *Tuhfetu'l-Muhtaç bi şerhi'l-Minhac* ve soru cevap şeklinde düzenlenmiş bir fetva mecmuası olan *el-Fetâva'l-Kubra'l-Fıkhîyye (el-Fetâva'l-Kubra'l-Heytemiyye)* adlı eserleri bulunmaktadır (Kallek, 1999: 531).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“ÇENTA YETİMAN” ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYON ÇALIŞMASI

3.1. [DESTPÊK]

[1] Haza el-Kitab “Çenta Yetîman” mîn cem‘i‘l-‘ebdî‘l-miskîn Muḥemmed Nûrullahi‘l-Gûdişkî el-Xuyûtî summe‘t-Teṭwanî bi‘l-luḡeti‘l-kurdiyyeti‘ş-şimaliyye.¹⁵

[2] Bismillahi‘r-reḥmani‘r-reḥîm we bihi suqetî

Elḥemdu lillahî rebbî‘l-‘alemîn. We‘ş-şelatu we‘s-selamu ‘ela resûlihî seyyidina Muḥemmedin nebiyyi‘n-nebîhi‘l-emîn we ‘ela alihi we eşhabîhi ecme‘în. Allahumme erze ‘en e‘immeti‘l-muctehidîn we cem‘i‘l-muslimîn ellezîne mehdû lena sebile‘d-dîn.

We be‘d fehazîhî nebzetûn min muhimmati‘l-‘eqîdetî‘l-islamiyyeti we qebzetun mine‘l-‘îbadatî‘l-bedeniyyetî ‘ela wefqî mezhebî‘ş-şafi‘iyyeti. Ceme‘eha efqeru‘l-wera Muḥemmed Nurullahi‘l-muznîb îbnî‘l-mela Eḥmedî‘l-gudişkiyyi li te‘elleme minha eṭfalu‘l-muslimîn we ketebeha bilisanihim, wefqe ṭeb‘ihim we qedre quwwetihim li yes‘udû biha we yeste‘iddû lîma huwe eb‘edu we erfe‘u we ehemmu min emri dinihim we yeteheywe‘û lî te‘ellumihi we yerşudu îla cullîhi bi qullîhi we yete‘ehhelû li ‘ilmi kullîhi.

Wellahu muweffîqu li sebîlî‘r-reşad we îleyhi mercî‘u we‘l-mu‘ad.¹⁶ [3]

3.2. ERKANÊ DI ÎMANÊ

Tu Bizan! Erkanê di îmanê şeş in:

¹⁵ Haza el-kitabu ismuhu “Çenta Yetîman” min cem‘i Nurullahi bini‘l-mella Eḥmed el-Godişkiyyi‘l-Xuyûtîyyi summe‘t-Teṭwanî. Ceme‘ehu bi‘l-lisani‘l-Kurdiyyi ‘ela mezhebî‘l-imami‘ş-Şafi‘iyyî fi‘l-‘Eqaidî‘l-islamiyyetî we furû‘î‘ş-şer‘iyyetî li eṭfalî‘l-muslimîn, Teqebbelellahu minna (Nk.)

¹⁶ Ev kitêba “Çenta Yetîman” ji aliyê ‘evdê hêjar Muḥemmed Nurullahê Godîşkî, Xwêtî paşê Teṭwanî, bi zimanê Kurdiya bakur hatiye berhevkerin.

Bi Navê Xwedayê Dilovan û Dilovîn. Ez ewla xwe her bi Xwedê tînim.

Spasî û sitayîş ji bo Xwedayê perwerdekarê alemê ra be. Rehmet û pêewlebûna ji tiştên neqenc li ser peyamber û qasidê Xweda, seyyidê me Muḥemmed be û li ser malbata wî û heval û hogirên wî be. Xwedayê me! Tu ji pêşrewên muctehîd û ji hemû zanyarên misilmanan, ku ji bo me rêya dînê hêsan kirine, razî be.

Ev pirtûk weşek ji giringên ‘eqîda îslamê û qeftek ji perestiyên bedenî nin li gorî mezhebê Îmamê Şafi‘î (rehma Xwedê lê be) ‘evdê hêjar û gunehkar Nurullahê kurê Mele Eḥmedê Godîşkî berhev kir ji bo ku zarokên misilman jê hîn bibin. Bi zimanê Kurdî nivîsî, li gor xûyê wan û bi qasê qeweta wan ji bo ku pê bextewar bin û amade bin ji bo hinbûna binbariyên giringên dînê xwe yê herî dijwar. Bi van agahiyên hindik li pirê emrê dînê hişyar bibin. Ji bo zanîna temamê dînê kedî bibin.

Tenê Xwedê rêya hişyariyê nîşanê mirov dide, vegefrin her bi bal Wî va ye.

Ruknê ewwil, baweriya bi Xwedê ye. Ye'nî bawer bike bê şubhe ku Xweda heye û yek e, bê şerîk û bê heval e. Hemî tiştan ji tune'iyê çêkiriye û çêdike jî. Hemî tiştan dizanê, dibine û seh dike û dikarê bike. Herçî tiştê ku mexluqat jî diken, bi qudreta wî ye. Ew nebî, kes nikarê tiştê bike. Ew, me û hemî tiştan dibînê. Em nikarin heta roja qiyametê wî bibînin.

Ruknê diduwan, baweriya bi melaîketan e. Ye'nî bawer bike bê şubhe, ku melaîketê di Xwedê hene û zehfin. Xwedê çî emrê wan bike pêk tînin. Bê emrê Xwedê tiştê naken. Ew me dibînin, em wan nabînin.

Ruknê şisêyan, baweriya bi kutûbê di Xwedê ye. Ye'nî bawer bike bê şubhe, ku ew ji bal Xwedê hatine. Xwedê dîn û dunya'ê di wan da nîşan daye û daye zanîn.

Ew jî çarin: Qur'an ji bo Muhemmed; Incîl ji bo 'Îsa; [4] Tewrat ji bo Mûsa û Zebûr ji bo Dawud (Şellelahu te'ala we selleme 'eleyhîm ecme'în). Şed jî suhuf in, wekê mektuban in. Xwedê ji pêgemberan ra şiyandiyê ku emrê Xwedê bi xelqê bidine zanîn. (Şelewatullahî we selamuhu 'eleyhîm ecme'în).

Hukmê hemîyan beçal bûye. Bi wan na'ê 'emelkirin, ji geyrê Qur'anê. Hukmê wê beçal nabî heta axirê zemanê. Kesê ku li ser kitabê di mayîn bimînê û bi Qur'anê hukim neke, ew kafir e.

Ruknê çaran, baweriya bi pêgemberê di Xwedê ye. Ye'nî bawer bike bê şubhe, ku şed û bîst û çar hezar hebûne ku Xwedê wan şiyandiyê ku dînê heq nîşanê cinn û însanan bidin. Ewilê wan Adem e, axirê wan Muhemmed e (Şellelahu te'ala we selleme 'eleyhîm ecme'în). Eger bi yek ji wan jî kesê îman neynê kafir e.

Şerî'eta wan hemîyan beçal bûye ji geyrê yê Muhemmed. Ew beçal nabî, çan me got. Lewra ew pêgemberê axirê zemanê ye.¹⁷

Ruknê pêncan, baweriya bi roja qiyametê ye. Ye'nî [5] bawer bike bê şubhe, ku mexluqat hemî dimirin, paşê tev sag dibin, diçine heşrê ku qiyamet e. Xweyê 'emelê qenc diçî ser qenciya xwe, yê neqenc diçî ser neqenciya xwe. Ehlê îmanê eger bi 'edla Xwedê biçî cehennemê jî dîsa jê derdikevin. Yê kafir ebedî ebedî dimînine tê da.¹⁸

¹⁷ Lewra ew pêgemberê axirê zemanê ye, **piştê wî qet pêgember nayê. (Nk.)**

¹⁸ Xweyê 'emelê qenc ji mislimanan, bi feqla Xwedê diçine cennetê. Xweyê 'emelê neqenc, ku Xwedê bi wan ra kerem neke û temamê kafiran, diçine cehennemê. Ehlê îmanê paşê ji cehennemê derdikevin, kafir ebedî dimînine tê da. (Nk.)

Ruknê şeşan, baweriya bi qederê ye. Ye‘nî bawer bike bê şubhe, ku tiştê bûne û yê ku hêj dibin¹⁹, çî xeyr, çî şer; çî mezin, çî piçûk; çî ‘adî, çî xerîb hemî bi qedera Xwedê ne. Kes nikarê bi qaydekê başqe bike. Lewra di ezelê da wisan bûye, wisan jî dimînê.

Ev in şeş ruknê îmanê. Eger kesekî, bi yek ji van bawerî neyne, ew bê îman e, ye‘nî kâfir e, ne‘uzu billah.

3.3. ERKANÊ DI ÎSLAMÊ

Tu Bizan! Erkanê di Îslamê penc in.

Ruknê ewwil, kelîmeyê şehadet e. Ku bêjî “Eşhedu ella îlahe îllallah we eşhedu enne seyyîdena Muħemmeden Resulullah” Ye‘nî ez dibêjim bi ezmanê xwe, bawer dikem bi qelbê xwe ku Xwedayê heq ji geyrê [6] Ellah Te‘ala tune ye û hem ez dibêjim bi ezmanê xwe, bawer dikim bi qelbê xwe ku Muħemmed kurê ‘Ebdullah kurê ‘Ebdulmutilib, pêgemberê Xwedê ye, ye‘nî qasîdê Wî ye ku rêya heqqê nîşanê cinn û însanan bide.

Ruknê diduwan, nimêja ferz e.²⁰ Nivro, ‘esir, meğrib , ‘îşa, subh.

Ruknê şîşêyan, rojî girtina meha remezanê ye, eger bikarê.

Ruknê çaran, dayîna zekatê ye. Eger malê wî heye, çî pere, çî heywan, çî qût. Bi wan şertê ku para tîn.

Ruknê pêncan, çûyina heccê ye. Ye‘nî biçî Mekke’ê, beyta Xwedê ku Ke‘be ye, tewaf bike. Bi şertê di wê ku para tîn. Eger mal û mesref hebî û dijmin li ser rê tunebî.

Eger yek, ji van pêncan bikarê²¹ û neke misliman nîne.

3.4. ÎSTÎNCA ÇI YE Û ÇANE?²²

Tu Bizan!

Îstinca, wacib e. Ye‘nî ku tişteke ji pêşî yan paşî[ya] wî derkevê wacib e ku yan xwe bi avê bişû, yan tişteke mîna kevirê li xwe bide, [7] temîz ke. Çêtir ew e ku bi herduwan bike. Lê eger bi kevirê meşela bitin jî bit, dîsa durist e. Welew av jî hebî û

¹⁹ ... yê ku hêj dibî... (Nk.)

²⁰ Kirina nimêja ferz e. (Nk.)

²¹ Eger yek, ji van pênc ruknan bikare. (Nk.)

²² Ev beş di nusxeya kevin de tune.

lazim jî nebî. Lewra di weqtê şehabiyan da jî wisan kirine. Lakin bi wî şertê ku necasetê temîz ke qeş nehêle. Eger ne wisan be, wacib e şuştin.

Nimêja li pê yê xwe bi avê şuştiyê û li pê yê xwe bi kevirê temîz kiriye wekê hev e. Yek ji yekê çêtir nîne.

3.5. TAHIRKIRIN Î NECASET ŞÛŞTIN

Tu Bizan!

Necaset bi avê tahir dibit. Eqsamê necasetê pir in, li vir nayêne nivîsandin. Emê yê avê beyan ken însaallah û te'ala.

Tu Bizan! Av şê qism e:

Qismekê ew e ku hem tahir e tê vexwarin, hem tîştan jî tahir dike. Ev, ava muşleq e. Ye'nî navekî zêde pê va tune, wekê ava dewê, yan yê şîrê, yan yê gulê²³ û mîna wan û nehatiye 'emilandin di tîşteki da wekê gusl û destmêja bedena tahir û şuştina tîşteki ku muşeyyer nake.

Qismekê jî ew e ku hatiye 'emilandin û muşeyyer nebûye û necis jî nebûye, yan muşeyyer bûye bi tîşteki tahir, wekê dewê û şîrê û çayê û mîna wan. Ji vî qismê ra [8] jî dibêjin ava must'emel. Tê vexwarin lê pê destmêj nayê girtin û tîştan jî tahir naket. Lewra bi 'emilandin û tevlêtiya tîştê başqe quwweta wê şikestiyê.

Qismekê jî ew e ku necis e. Ye'nî hindik bûye û tîşteki necis lê geraye, weger çî muşeyyer jî nekiriye. Yan jî qulleteyn û zêdetir jî bûye, lê necasetî rengê xwe, yan te'ma xwe, yan bêhna xwe dayê. Ev, ne bi xwe tahir e û ne tîştan jî tahir diket.

Eger ava necis yan ava must'emel bibit qulleteyn û tîstek ji ewsafê²⁴ necisîyê tê da nemîne tahir û tîştan dibit, wekê ava muşleq. Eger yek ji van 'elametan tê da bimîne dîsa necis e, weger çî wekê behrê pur jî bit.

Şuştina necisîyê divêtin ku tîstek ji wan 'elametê me gotin pê va nemînit û av jî bi ser temamê cihê wî da biherikê.

Tu Bizan!

²³ ...wekê ava dewê, yan **ava** şîrê, yan **ava** gulê û mîna wan û nehatiye 'emilandin di tîşteki da, wekê **destmêjê û gusla bedena tahir...** (Nk.)

²⁴ ...tîstek ji **reng û te'm û bêhna** necisîyê... (Nk.)

Qayda tahir kirina firaqê devteng ew e ku ewil bişûn ku ‘elametê necisiyê [9] nemînê, paşê zuha ken ku şilahî qet tê da nemînê, paşê tijî ava tihûr ken ku vala qet nemînê û ji ava şuştina wî jî zuha ken ku şilayî nemînê, paşê tahir dibit.²⁵

Eger zarokê kur ne qîz, ku hêj ji geyrê şîrê mêhtinê tişteke naxwe, mîz ke ser tişteke, divêtin ewil wisan zuha ken ku şilayiya wê êdî bi tişteki va negirê. Paşê avê li ser bireşînin ku temamê cihê wê bigirê û bi ser da jî biherikê, tahir dibit. Lakin eger şilayiya wê pur mabû ku eger tişteke lê bigera dê pê va bixuya, ew jî wekê necisiya başqe ye, divê ku av bi ser da biherikê.

Qayda şuştinê jî ew e:

Eger ava carî û qulleteyn pur nebit, dê bi firaqan av bi ser da ken. Lewra ku bixine nav avê, ewê jî necis dike û tahir jî nabit.

Tu Bizan!

Tiştê ku di şe’ û xinzîrê di şil gera, yan ewan xwe lê dan, wacib e ku bi heft avan bête şuştin û yek ji wan heftan [10] jî bi axa tahir bête şilokirin, ye’nî te’fir ken. Eger yek jî ji heftan kêmbimînê, yan şîlo nebit, tahir nabit. Ew jî wekê şuştinê di başqe eger bi firaqan bit, dê her carek avê bi ser da ken.²⁶ Eger ava pir û şîlo bit, heft caran tê da bişûn kafi ye. Ava şîlo jî çi ewil bit, çi axir bit ferq nake.²⁷

3.6. DESTMÊJ GIRTIN ÇANE?

Tu Bizan!

Şertekê nimêjê jî destmêj e. Lazim e em qayda wê bi erkan û şurûtê di wê bizanin, ku nimêja me beçal nebit.

Erkanê di wê şeş in:

Ruknê ewwil, niyet e. Ku beranberî bi şuştina rûyan ra biket. Ye’nî weqta ku av li rûyê xwe didet di dilê xwe da bigerînê ku “hukmê bê destmêjiyê ji ser xwe radikim” yan “nimêjê li xwe helal dikim” û sunnet e ku bi ezmanê xwe jî niyetê bêjit.

²⁵ Qayda şuştina firaqê devteng ew e ku ewil bişûn ku ‘elametê necisîyê nemîne, paşê zuha ken ku şilahî tê da qet nemîne, paşê tijî ava tihur ken ku vala qet nemîne paşê tahir dibit. Eger ji şuştina ewil hêj şil bû av xistinê, tahir nabit. Lewra ew şilahî ji necisîya ‘eynî ye dîsa necis dibit. (Nk.)

²⁶ ...eger bi firaqan bit **wacib** e her carek avê bi ser da ken. (Nk.)

²⁷ Hevoka ‘**Ava şîlo jî çi ewil bit, çi axir bit ferq naket**’ di nusxeya kevin de tune.

Sunnet e ku di pêşiya niyetê da miswak li devê xwe bidet û “Bismillahi’r-Rehmani’r-Rehîm” bêjit, paşê destê²⁸ di xwe bişû û şê car av li dev û pozê xwe werde. Paşê niyeta xwe bînê û vê ra rûyê [11] xwe bişû.

Ruknê diduwan, ev şuştina rûyan e ku beranberî biket bi niyetê ra. Ye’nî şuştin û niyet bi hev re bin. Eger ne, beçal e.

Rû, ji mabeyna enî û serê çenê û firehiya mabeyna herdu guhan ra dibên.²⁹ Wacib e ku cênik û sinbêl û birû û bijangan tev bişû ku av li ser biherikê biçî, bi şilkirinê bi tenê nabî. Carek wacib e, lakin sunnet e ku şê car bi vê țerzê bişû. Eger li ser cihê ku dişû tiştêk qirêj yan dohn hebit wacib e ku ewê jê bibe paşê bişû, çan me gotî.

Ruknê sisêyan, şuştina herdu destan e, heta pišta herdu enîşkan ku av bi ser da biherikê biçî, çan bihûrî. Heta binçengan jî sunnet e. Hem sunnet e ku şê car bişû û şert e ku piştê temîzkirinê bit.³⁰

Ruknê çaran, mesha serî ye. Ye’nî destê xwe şil ke û li serê xwe bide, bi şilkirinek taze. Şila’iya pêşî kafi nake. Ne wacib e ku bigehêje binê mûyan. Ew jî sunnet e şê car be û li tamamê serê xwe bide. [12] Piştê wê sunnet e ku şê car destê di xwe taze taze şil ke³¹ û li guhê di xwe bigerîne ku pišta wan û nava wan cihê ku dixuyê şil bit.

Ruknê pêncan, şuştina herdu lingan e, heta pišta gozekan. Ye’nî gozekan jî bişû. Ji wan evraz heta çokan jî sunnet e bişû. Hem sunnet e cihê ku dişû qenc mizde.

Ruknê şeşan, tertîb e. Ye’nî ewil niyet e vê ra şuştina rûyan, paşê şuştina destan û milan, paşê mesha serî, paşê şuştina lingan. Eger wisan neke, beçal e.

Eger yek, ji ber birîna destê xwe va teyemmum bike, lazim e piştê teyemmumê mesha serê xwe bike, ji bo ku tertîb nefewitê.

3.7. ĞUSLA JI CENABETIYÊ Û HEYZ Û NIFASAN

Tu Bizan! Ğusil bi şê tiştan wacib dibit.

²⁸ ...bêjit, paşê kefa herdu destê xwe bişû... (Nk.)

²⁹ Rû ji mabeyna eniya wî û serê çena wî û firehiya mabeyna herdu guhan re dibêjin. (Nk.)

³⁰ ...enîşkan ku av bi ser da biherike biçe, çan bihûrî. Ew jî sunnet e ku şê car bişû û şert e ku piştê temîzkirinê bit. (Nk.)

³¹ ...Ew jî sunnet e şê car bit. Piştê wî sunnet e ku şê car destê di xwe taze şil ke... (Nk.)

Yek bi mirinê. Însanê musliman ku mir, wacib e ku bişûn û nimêja wî biken, paşê defîn biken. Ji geyrê şehîdê ku di herba kafîrê da tête kuştin. Lewra ewla ew e ku wî bi kincê wî û xwîna wî va defîn biken. Nimêja wî jî ne durist e.

Yê didiwan bi cenabet bûnê ye. Ku serê ‘ewretê³² wî [13] daxil bibit di ‘ewretek da, çi yê jinan, çi yê mêran, çi yê heywanan; çi menî jê derkevit, çi ne, cenabet dibit. Çi yê fa‘il³³, çi yê vê ra hatiye kirin. Yan jî menî derkevit çi hişyar, çi di xew da; çi mêt, çi jin; çi meniya taze, çi yê kevin. Eger yek gûsla xwe kir, paşê meniya kevin jê derket eger çi yê mêtê ji jinê derket dîsa jî cenabet dibit eger yê jinê jî tevlê yê mêtê hebit.

Yê şisêyan bi heyz û zaro anîna jinan e. Ku temîz bû êdî xwîn nedît, wacib e gûsla xwe biket. Paşê dikarê nimêj ket û rojê bigirit û ji mêtê xwe ra hêlal dibit. Eger mêtê wê di pêşiya gûslê da vê ra cima‘ ket ji gunahê di keba‘îr e, li bal Îbnî Hecer ê.

Ġusil ew e ku sunnet e ewil destmêj bigirê, wekê destmêja nimêjê. ‘Ewretê pêşî û paşî[ya] xwe bişû. Ewla ew e ku vê ra niyeta xwe ê gûslê binê, ji bo ku paşê şûştina wan lazim nebit û destmêja wî neşkê. Paşê çi qirêjî yan necisî li ser bedena wî hebî temîz ke, paşê ava gûslê li temamê bedena xwe bike, heta ku bi ser da [14] biherikê biçî û binê mûyan jî çi six, çi tenik şil bibî û cihê ku av neghêjiyê qenc mizde û bişû. Sunnet e şê car, çan me got.

Yê miriyan, sunnet e piştê temamkirina gûsla wî, wekê sağan destmêja wî bigirin.³⁴ Yê ku çend car cenabet bû, yan bi cenabet kete heyzan, jê ra gûslek bitin lazim e.³⁵

3.8. TEYEMMUM ÇI YE Û ÇANE?

Tu Bizan!

Teyemmum, ew e ku av tunebit, yan hebit lakin ji bo mecbûriyek nikarê bi‘emlînê ji bo destmêj û gûslê, ji ber wî qasê bi axekî şafi, zuha û toz û tahîr û ne‘emilandiye di teyemmumek da, rûyê xwe û milê xwe bi tin mesh ke, yek car. Ye‘nî destê di xwe li axa

³² Yê diduyan bi cenabet bûnê ye. Ku serê qamîşê ‘ewretê wî... (Nk.)

³³ Çi însanê fa‘il... (Nk.)

³⁴ Yê miriyan, sunnet e piştê temam kirina gûsla wî, paşê wekê sağan destmêja wî bigirin. (Nk.)

³⁵ Kesê ku çend caran cenabet bû, yan bi cenabet kete heyzan, yan mir jê re gûslek bi tin lazim e. (Nk.)

toz bide û bi ser rû û milê di xwe da werîne³⁶, çî ji bo nimêjê, çî ji bo tiştê başqe. Dê para bêtin temamê behşa wê.³⁷

Teyemmum, hingê durist e ku xudan ‘uzr bî, yan misafir bî, weger çî sefera nêzîk jî bit û av jî hazir tune bit û ew jî bi qasê karîna misafiran bêtîrs li avê bigerê û peyda neket, paşê teyemmum biket.

Eger li ser bîrekî, yan [15] çiravekî bidor, firaqa xwe tijî dikirin, heta dora wî bihata nimêj dibûya qeza, durist e teyemmum bike bi şert û ruknê di wê û nimêj ke û qeza jî êdî nake. Çan Remelî di Fetewayê xwe da gotîye.³⁸

Eger birîndar bû, nekarî bi avê bişû, teyemmum durist e, bi şertê ku girêdana wê birîne tahir bit û bi destmêj danîbî li ser û ji îhtiyaciya birîne zêde cihê sağ negirti bî. Eger wiha bit û teyemmum jî ji bo cenabetiyê bit, yan ji bo destmêjê bit lakin birîn di cihê teyemmumê da nebit, wekê serî û lingan, êdî qeza lazim nîne. Welakin eger birîn di dest û rûyan da bit, wacib e qeza. Lewra cihê wê ne av gihîştîyê, ne axa temîz.

Eger birîn di rûyê wî da bit, wacib e ku cihê wî yê sağ bişû, paşê yan di pêşî da teyemmum biket, paşê milê xwe û yê pêvatir bişû. Eger di dest û zendê wî da bit, di rû û destan cihê sağ bişû, paşê teyemmum bike, paşê yê pêvatir temam ket. Eger di temamê serê wî da bit, dê di pêşî da temam bişû, paşê ji ber meshê va teyemmum ket, paşê lingan bişû. Eger di herdu [16] e‘zayê teyemmumê da bit, lazim e du teyemmum, bi tertîb. Paşê pêvatir temam ket. Lewra di destmêjê da tertîb şert e û ruknek destmêjê ye, ne di gûslê da, û dikare ku gûsla xwe temam ke paşê teyemmum ke. Lakin ewla ew e ku ewwel teyemmum bike bi ‘eksa destmêjê.³⁹ Eger birîn du şê cih jî bin, di gûslê da yek teyemmum lazim e.

Hem şert e ku hildana axa teyemmumê ji du caran kêmtir nebit. Yek ji rûyan ra, yek jî ji destan ra. Ewil destê xwe li axê bidet û niyeta xwe bîne, bibêjê “Niyeta min ew e bi vê teyemmumê nimêjê li xwe helal dikem” mesela. Lewra bê destmêjî pê ranabî. Paşê bi wê niyetê li rûyê xwe bide ku temamê rûyê wî cihê şuştinê bigire, weger çî toza wî hindik jî bit ku li ser canê wî xuya neke. Paşê carek jî hilîne li herdu dest û zendê di xwe bide. Her destek li dest û zenda mayî bide û gustîl jî di tiliyan da tunebit. Eger hebit

³⁶ Ye‘nî destê xwe li axa toz bide û bi ser da werîne... (Nk.)

³⁷ Ev hevok di nusxeya kevin de tune.

³⁸ Ev hevok di nusxeya kevin da wek ‘erebî ye: **We hakeza fi fetewayî’r-Remelî.**

³⁹ Lakin ewla ew e ku teyemmum bike **paşê gûsil bike** bi ‘eksa destmêjê. (Nk.)

û dernekevit⁴⁰ lazim e ji cihê wê evraz yan nişîv bidet û axê li cihê wê jî werînit, weger ne, teyemmum tamam [17] nabit.

Hem Tu Bizan!

Bi teyemmumek du nimêjê ferz nayête kirin. Belkî ji her nimêjek ra teyemmumek dike û du rek'et sunnetê wê yê rewatibê pêşî û didu jî yê paşî li ser diket, eger niyeta zêdetirê naniye û ji her qezayek ra û ji her nimêjek xweyî sebeb yan xweyî weqt ra jî teyemmum taze diket.

Tu Bizan!

Teyemmum jî wekê destmêjê beçal dibit⁴¹ bi derketina tiştêkî ji pêşî yan ji paşî[ya] însanê, weger çî bayek jî bit, ji geyrê menî yê. Hem bi razana ku rûniştina wî cihdayî nebit⁴², yan paldayî bit, yan vezelandî bit, yan li piyan bit. Lê eger rûniştîyê cihdayî bit⁴³ ku jê ra dibêjin "mutemekkin" di xew ra biçî weger çî qas pir jî razê,⁴⁴ destmêj naşkê û teyemmum jî.⁴⁵ Hem jî bi lihev ketina tazîtiya canê mêr û jinê namehrem dişkê.⁴⁶ Hem jî ku nava destê wî li yek ji herdu 'ewretê wî yan yê başqe bikevê, weger çî zarokê piçûk jî bit dişkê. Teyemmuma ku ji ber tunebûna avê kiriye, bi dîtina avê beçal dibit. Lewra ew bedel e ji bo avê, ji ber tunebûna wê, di wê weqtê da li wê cihê. [18]

3.9. XUF ÇI NE Ê MESÛA LI SER ÇANE?

Tu Bizan!

Xuf, ew in ku di herdu lingê xwe da wedigirin wekê cizme'ê û li ser wan bi avê mesh diken ji ber lingsûştina destmêjê va, bi wan şertê ku paşva tên inşaeallahu te'ala.

Tu Bizan!

Şertê kafikirina xufê ew e ku ji çermê qewî bin, yan tiştêkî mîna naylonê yan lastîkê ku bi teb'ê xwe av neborînin. Hem jî tahîr bin û tamamê cihê ferzê bigirin ku heta piştê gozekan e. Hem jî wisan qewî bin ku îmkân bibit çûn hatina 'adetî li ser wan.

⁴⁰ Eger dernekevit... (Nk.)

⁴¹ Teyemmum û destmêj beçal **dibin**... (Nk.)

⁴² Hem bi razana ku **di xew e biçî û** rûniştina wî cihdayî nebit... (Nk.)

⁴³ Lê eger cihdayî bit... (Nk.)

⁴⁴ ...weger çiqas zehf jî razê... (Nk.)

⁴⁵ 'Îbareya '**teyemmum jî**' di nusxeya kevin de tune.

⁴⁶ Hem jî bi lihev ketina canê mêr û jinê namehrem. (Nk.)

Ye‘nî ji bo yê ku li mala xwe ye, roj û şevê û yê li seferê bit,⁴⁷ sê roj û sê şev biqedînê. Ye‘nî ku piya de bî, heta siwar bibî, çûn û hatina li ser wan ji bo muhtaciyê di xwe.⁴⁸ Eger wisan qewî nebin mesha li ser wan beçal e. Divêtin ji geyrê cihê dirûtî av neborînin. Eger qelişî yan qul bû, weger çî bi qasê serê dirêşê jî bit, mesha wî [19] beçal dibit.⁴⁹ Heta çêneke li ser na‘ê mesh kirin.

Hem Tu Bizan!

Şertê meshkirina ser xufan ew e ku destmêja xwe tamam ket, Ye‘nî herdu lingê di xwe jî bişû paşê, xufan wergirê. Eger lingekî şûşt û xufa wî wergirt, paşê lingê mayî jî şûşt û xufa wî wergirt, durist nîne. Îlla ku xufa ewil ji pê xwe derxe⁵⁰ paşê wergire piştê wê destmêja tamam. Eger lazim bû ku destmêj girt, paşê li ser xufan mesh dike ji ber ling şûştinê va.

Eger li mala xwe ye, yan li cihê ku niyeta sekna çar rojan aniye, mudde‘ê meshkirinê roj û şevê e ji piştê bê destmêj bûna ewil da. Eger misafir e û sefera wî jî dûr e û yê gunehkariyê jî nîne, sê roj û sê şev dikarê mesh bike.

Eger li malê mesh kir paşê çû seferê, yan li seferê mesh kir mudde‘ê wî tamam nebibû hate mala xwe, mudde‘ê seferê tamam nake. Eger li mala xwe bê destmêj bû hêj mesh nekiribû çû seferê, mudde‘ê seferê tamam dike.

Eger di orta mudde‘ê da xufê wî [20] ji pê wî derket, yan qelişî, mesh beçal dibî. Eger bi destmêj bî lingê di xwe bi tenê dişû û werdigirê.⁵¹ Eger bê destmêj bî, destmêja tamam digirê paşê werdigirê. Mudde‘ê wî, ji wê da taze dibit, mudde‘ê ewwil hisab nabit.

Mesha xufan ew e ku piştê tamamê destmêjê destê xwe şil ke,⁵² li ser rûyê xufê xwe li cihê ferz da bidet, weger çî bi qasê serê tiliyek jî bit. Li binê wan, yan li terefê wan, yan li pehniya wan, yan li tanga gozekan bide kafi nake.⁵³ Bi şila‘iya ewwil ku bi destê wî va heye mesiş nabit. Her wekê seriyên di destmêjê da.

⁴⁷ ...ku li mala xwe ye roj û şevê **qewîtiya wê îdare biket û ji bo misafirê jî...** (Nk.)

⁴⁸ Ye‘nî ku piya de bî, heta siwar bibî **îmkan bibî** çûn û hatina li ser wan... (Nk.)

⁴⁹ ...weger çî bi qasê serê dirêşê jî bit **Ye‘nî canê wî tê da xuya ke** mesha wî beçal dibit. (Nk.)

⁵⁰ Îlla ku xufa ewil ji **lingê** xwe derxe... (Nk.)

⁵¹ Eger bidestmêj bî **herdu** lingê di xwe bitin dişû û **dîsa** werdigire. (Nk.)

⁵² Mesha xufan ew e ku **destmêja xwe tamam kir** destê xwe şil ket (Nk.)

⁵³ **Durist nîn e ku** li binê wan yan li terefê wan yan li pehniya wan yan li tanga gozekan bide. (Nk.)

Mekruh e tekrarkirina mesha xufan û şuştina wan. Lewra ji xufan ra ziyan e. Xuf ku dohn li ser hebit, yan mû pir li ser hebit ku şilayiya meshkirinê naghêjîyê, mesha li ser beçal e. Wisan e lazim e boyaga dohnî li xufan nedin û cîla jî nekin. Lewra ew nahêlin av bigehêje xufan.

3.10. HEYZ, NIFAS Û SELISU'L-BEWL ÇI NE?

[21] Tu Bizan!

Jin, ku 'emrê wê neh salê qemerî, ye'nî bi hîvan temam bû, qabil dibî ji bo heyzan. Eger di pêşiya nehan da bibînê jî ne heyz e, belkî xwîna fasid e.

Heyz ew e ku di weqtê xwe ê mu'eyyen da xwîn dibînê heta weqtê wê ye mu'eyyen temam bû disekinê. Mudde'ê îmkana wê ji paş neh salan e. Mudde ji bê hêvî bûna wê ra tune. Lakin ekşer piştê şêşt saliya wan e û di pêşî da jî mumkin e.

Nifas jî ew e ku piştê zarok jê ra bû, ye'nî welidî xwîn dît, yan nedît. Hindikê nifasê lehza piştê bûyîna zarokê ye. Wê çaxê jî tahir bit disa jî gusla nifasê li ser wacib e û nimêj û rojî ya wê jî durist e, lewra tahir e. Eglebê nifasê çil roj e û zehfê wî jî ji şêştan naborê.

Hindikê heyzê roj û şevê ye. Eger di pêşiya wê da jî tahir bit, disa nimêj û rojiya wê durist nabit. Eglebê wê şeş roj e, yan heft roj e. Zehfê wê pazdeh roj e. Eger ji wê jî borî edî heyz nîne, belkî jê ra dibêjin "îstîhaze". Hukmê wê dê para bê inşallahu te'ala.

[22] Di heyz û nifasanda nimêj û rojî û xwendina Qur'anê û hilgirtina wê û çûyîna mizgeftan û tewafa Ke'be'ê û cima'a mêrê wê vê ra heram in.⁵⁴ Heta ji wan tahir nebit û gusla xwe neket ew jê ra helal nabin. Lakin fetwa dane ku durist e ders xwendin û ders dayîn, ji bo kesê ku îmkana wê nabî li hêviya tahir bûnê bisekinê ji tîrsa jibîrkirinê. Lakin dest dayîna Qur'anê jê ra durist nîne.⁵⁵ Piştê tahir bûnê nimêj qeza nake, lakin rojî qeza dike.⁵⁶

⁵⁴ ...tewafa Ke'beyê û **daxil bûna mêrê wê ye'nî** cima'a vê ra li ser heram e. (Nk.)

⁵⁵ Ev hevokên hanê di nusxeya kevin de tune :**"Lakin fetwa dane ku durist e ders xwendin û ders dayîn, ji bo kesê ku îmkana wê nabî li hêviya tahirbûnê bisekine, ji tîrsa ji bîrkirinê, lakin dest dayîna Qur'anê jê ra durist nîne."**

⁵⁶ Piştê tahir bûnê nimêj qeza **nîne nake**, lakin rojî qeza ye dike. (Nk.)

Îstîhaze jî ew e ku ne weqtê heyz û nifasê û ne bi qayda wan xwîn dibînê.⁵⁷ Ew, ji ber ‘illetekê ye. Di wan da nimêj û rojî li ser wacib e.

Eger ‘adetê xwe dizaniya ku çend roj heyza wê ye û çend roj temîzaya wê ye,⁵⁸ dê bi wî ‘adetê bike. Yan ‘adetê xwe nedizanî, lakin ji hev ferq dikir, ye‘nî xwîna qewî jî û yê zeyif jî didît, yê qewî heyz e eger ji pazdeh rojan neborê, yê zeyif jî îstîhaze ye eger ji pazdan kêmtir nebit.

Eger muteheyir ma, ye‘nî ne ‘adet [23] hebû û ne ferq dikir, dê nimêj û rojiyê di xwe bike, mehekê jî rojî zêde bigire û piştê wan sê roj jî muteferriqe⁵⁹ bigirê. Paşê rojiya wê mehekê tamam dibî. Di wê şubha heyzê da cima‘ vê ra ne durist e. Mesela vê pir dirêj e, beyankirina wê di vir da cih nabit.⁶⁰

Selîsu’l-bewl ew e ku bewla wî nasekinê, daîm jê da tê. Hukmê wî û yê mustehaze’ê di destmêj û nimêjê da yek e ku ji her nimêjek ra destmêjek digirê, piştê tahirîkirinê, yan tazekirina tiştê ku dide ber xwe û li pê destmêjê ew dê bi lez nimêja xwe biken. Lakin întizarek hindik ji bo cema‘etê durist e. Di wê întizarê da û di nava nimêjê da jî hatina bewlê û xwînê zêde naket, lewra bê îmkanî ye. Sunnetê rewatibê di pêşiya nimêjan û yê di paşiya wan da jî durist e bi wê destmêjê biken. Lê ji nimêjê di başqe ra wacib e taze destmêj bigirin.⁶¹ Lewra daim bê destmêj in. Wellahu e‘lem bi’ş-şewab.

3.11. NIMÊJ ÇI YE?

Tu Bizan!

Yek ji erkanê di Îslamê ku ji mecburî û zêruriyê dînê Îslamê ye, nimêj e. [24] Nimêja ferz di pênc weqtan da ye.

Nimêja Nîvro, weqtê wê ji orta rojê paş e heya siha her tiştêkê ji geyrê siha ewilê nivro ku jê ra dibêjin “siha îstîwa’ê” bibî wekê wê.⁶² Hinan bi car û nîvê teqdîr kirine.

⁵⁷ ...ne weqtê heyz û nifasê û ne bi qayda wan **ji ber ‘illetekî** xwîn dibîne. (Nk.)

⁵⁸ ...û çend roj **tuhra** wê ye, (Nk.)

⁵⁹ **Muteferriqe**: Jina ku di xwîn dît û paqîjiya xwe de kete şaşiyê, dê vê qaydê bişopîne. Ew ê meha remezanê bi rojî biborîne, piştê remezanê jî dê dîsa mehekê rojî bigire. Ev herdu meh jê re 28 roj dihête hesab kirin. Ye‘nî di her mehê de 14 roj rojî hesab dibe, lewra nabeyna du xwîn dîtîne 15 roj e. Dibe ku ew jin bi roj xwîn dîtibe, ji bo ku hesaba mehê bi ewleyidar were hesab kirin, meh ne 30 roj 28 roj dihête qebûl kirin. Dimîne du roj. Ji bo vê jî 1-2-3 mehê û 16-17-18 mehê rojî digire. Eger salên ku remezan 29 roj be qezayê wê rojek bitin dimîne. Vê gavê 1ê mehê, 3ê mehê û 17ê mehê rojî digire. Paşê mehek rojiya wê tamam dibe (Newewî, 2013: 63)

⁶⁰ Mesela vê pir dirêj e, beyan kirina wê **di kutubê dirêj da ye**, vir da cih nabit. (Nk.)

⁶¹ Lê ji nimêjê di başqe re destmêj taze diken. (Nk.)

⁶² ...heya siha her tiştêkê ji geyrê siha ewilê nivro bibe wekê wê. (Nk.)

Ew jî çar rek'et e. Xwendina tê da tamam bi dizî ye.⁶³ Du rek'et sunnetê rewatib di pêşî da heye û didu jî piştê wê heye, mu'ekkede ne. Didu jî pêşî û didu jî paşî, ji geyrê yê di ewil ku me got, geyrê mu'ekkede hene.

Nimêja 'Esrê, weqtê wê ji xelasiya weqtê nivro ku siha her tiştekê dibî mina wê, ji geyrê siha îstîwa'ê, yan bibî car û nivê xwe, bi wê ra heta roj biçê ava. Ew jî çar rek'et e. Çar rek'et sunnet di pêşî da hene, geyrê mu'ekkede ne. Kesê ku biket dê tamam biket, bi kêmtirê sunnet hasil nabit.⁶⁴ Piştê ku nimêja 'esrê kir edî nimêj durist nîne,⁶⁵ ji geyrê qezayan û yê bi sebeb, wekê tehiyyetu'l-mescîdê ku taze daxilê mizgeftê dibit, sunnetê destmêjê ku taze destmêj digire û nimêja cenaze'ê meşela.

Nimêja Meğribê sê rek'et e. Weqtê wê jî, ji rojava ye heta sorahiya rojê [25] xilas bit ku jê ra dibêjin şefeqa eħmer. Li pê wê du rek'et sunnetê rewatib heye, mu'ekkede ye. Ji diduyan û heta bîstan⁶⁶ jî sunnetê ewwabîn hene, geyrê mu'ekkede ne.

Nimêja 'Eşayê çar rek'et e. Weqtê wê jî piştê xilaşbûna şorahiya meğribê ye heta fecra sadiqa subhê. Lewra fecir didu ne:

Fecra Kazîb ku mîna situnek ji meşriqê derdikevit û bulend dibit paşê dîsa wenda dibit. Ew li ser şevê ye.

Fecra Şadiq jî ew e ku derdikevê li dorê çiyar belav dibit. Ev li ser rojê ye.⁶⁷

Piştê nimêja 'eşayê, du rek'et sunnetê rewatib heye û yazdeh rek'et jî sunnetê wîtir heye û du rek'et jî sunnetê teheccud heye. Ye'nî piştê ku raza û şiyar bû hêj fecir navêtibû. Ev hemî jî mu'ekkede ne.

Nimêja Subhê, du rek'et e. Weqtê wê jî ji fecra şadiq e heta roj derketinê. Di pêşiya wê da du rek'et sunnetê rewatib heye, mu'ekkede ye. Piştê wê heta roj bulendbûnê nimêj durist nîne ji geyrê qezayan û yê xweyê sebeb, çan di pêşî da borî.

[26] Di orta roj bulend bûnê û nivro da heşt rek'et sunnetê şelatu'z-zuha heye û mu'ekkede ne.⁶⁸ Xêra rewatiban ji xêra sunnetê di başqe zêdetir e. Lewra ew ferzan tamam diken.⁶⁹

⁶³ Xwendina **Fatiheyê û zemmu sûret û temaman di tamamê da** bi dizî ne. (Nk.)

⁶⁴ Kesê ewan biket dê tamam biket, bi diduyan bi tenê sunnet hasil nabit. (Nk.)

⁶⁵ Piştê **wê heta roj biçê ava** nimêj durist nîne, (Nk.)

⁶⁶ Ji diduyan û zêdetir jî... (Nk.)

⁶⁷ Ev **di hukmê** rojê da ye. (Nk.)

⁶⁸ Di nusxeya kevin de peyva "**mu'ekkede ye**" tune.

3.12. ERKANÊ DI NIMÊJÊ SÊZDEH IN

Ruknê Ewwil, niyet e. Ye‘nî bi qelbê xwe qeşd bike ku “Ez filan nimêjê ji Xwedê ra dikem” û sunnet e ku evê niyetê bi ezmanê xwe jî bibêje. Şert e ku can û cil û cihê wî tev tahir bin. Ew jî bi destmêj bî, berî li qible bit û weqtê wê nimêjê bit.⁷⁰ Eger wisan nebit beçal e.

Ruknê diduwan, tekbîra teħerrumê ye, ku “Ellahu Ekber” bi herfê rastê tammê negeleţ bibêjît. Ew jî şert e bi niyetê ra beranberî biket. Eger got û niyet vê ra di qelbê wî da haziir nebû, yan tekbîra wî geleţ bû û sistî kirbû rast nekiribû û lal jî nebû, nimêja wî beçal e.

Ruknê şisêyan, qiyam e. Ye‘nî eger bikarê divêtin li piyan biket. Eger ‘uzrê wî hebî, wekê seqetî û nexweşiyê yan nimêjê sunnet dibin, durist e rûniştî [27] bike. Ku nikarê bila vezelandî bike. Ew jî jê ra qiyam tê hesab kirin. Ruku‘ û sucuda xwe jî divê ji hev ferq bike bi qasê îmkanê.

Ruknê çaran, xwendina Fatihe‘ê ye di wê qiyamê da. Eger nizanê wacib e xwe hîra bike. Eger nikarê û zikrê başqe jî nedizanî, wacib e bi qasê Fatihe‘ê ra bisekinê, wekê merifê lal.

Sunnet e ku di pêşiya Fatihe‘ê da “weccehtu” bixwîne.⁷¹ “Weccehtu wechiye lillezî feţere’s-semawatî wel erze henîfen, muslîmen we ma ene mine’l-muşrîkîne. İnne’ş-şelatî we nusukî we mehyaye we mematî lillahî rebbi’l-‘alemîne, la şerîke lehu we bîzalîke umîrtu we ene mine’l-muslîmîn.” Û sunnet e ku “E’uzu billahî mîne’ş-şeytanî’r-recîm” bibêje, eger dizanê, paşê dest bi Fatihe‘ê bike û sunnet e ku piştê Fatihe‘ê jî zemmu sûretek ji Qur’anê bixwîne eger dizanê, weger çî ayetek bi tin jî bit.

Ruknê pêcan, ruku‘ e. Ku piştê Fatihe‘ê û sûretê pišta xwe kûz ke bi niyeta ruku‘ê. Heta ku destê wî bigehêje çokê wî û bi qasê “subħanellah” ra bisekinê. Eger bi niyeta ruku‘ê kûz nebû,⁷² paşê gerande [28] ruku‘, yan qeţ nesekinî, beçal e. Sunnet e

⁶⁹ Di nusxeya kevin de di dawiya vê beşê de ev hevok hene: “**Tu Bizan! Sunnet e di nimêja meğrib, ‘eşa û sibê da û di nimêja cum‘ê, herdu ‘eydan, hîv geyirandinê û di temamê sunnetê şevê da ku Fatihe û zemmu sure eşkere bixwîne.**”

⁷⁰ Ew jî bi destmêj bit, berî li qible bit, weqtê wê nimêjê bit **û cihê ‘ewretê wî veşartî bit. (Nk.)**

⁷¹ Di nusxeya kevin de weccehtu bi temamî nehatiye nivîsandin. Nusxeya kevin de wiha ye: “**Sunnet e di pêşiya fatiheyê da ‘Weccehtu wechiye... îla axir bixîne û E‘uzu billahî mîne’ş-şeytanî’r-recîm bibêjî.**”

⁷² Eger bi niyeta ruku‘ê nebû... (Nk.)

weqtê kûzbûnê herdu destê di xwe bulend ke heta ber girika milê di xwe û bibêjê “Ellahu ekber” û di ruku‘ê da jî şê car bibêjê “Subhane rebbiye’l-‘ezîm.”

Ruknê şeşan, î‘tîdal e, ku ji ruku‘ê radibî. Şerţ e ku tê da bisekinê, wekê pêşî. Eger nesekinê betal e. Sunnet e weqta radibî herdu destê di xwe rake wekê pêşî û vê ra bibêjê “Semî‘ellahu li men hemideh.” Ku piştta wî tamam rast bû bibêjê “Rebbena leke’l-hemd.”

Ruknê heftan, herdu secde ne. Ku bibêjê “Ellahu ekber” serê xwe dayne ser ‘erzê, bi qasê “subhanallah”ê di wan da bisekinê. Sunnet e ku di her yekî da şê car bibêjê “Subhane rebbîye’l e’la.” Di orta wan da jî ew qas bisekinê û bibêjê “Ellahu ekber” paşê rabî. Sunnet e ku bi qasê “subhanallah”ê ra ji celsa îstirahetê ra bisekinê, paşê rabî.⁷³

Ruknê heştan, ew rûniştina orta herdu secdan e. Ye‘nî ji secda ewwil radibî, bi qasê “Subhanallah”ê ra disekinê paşê yê pêva dike.⁷⁴ Eger nesekinê, betal e. Sunnet e ku di wê orte‘ê da bibêjê “Allahumme egfir lî, werhemnî, wecbirnî, wehdînî, werzuqnî, we ‘afinî.”

Ruknê nehan, [29] xwendina ettehiyata paşî ye.

Ruknê dehan, rûniştina ji bo ettehiyatê ye. Ye‘nî rûnê, paşê bixwînê.⁷⁵ Eger ji secdê tamam ranebibû xwend, yan li piyan xwend, welew herfek jî bî, betal e. Eger rûniştî nekarî bila bi qayde‘ê karîna xwe bixwînê.

Ruknê yazdehan, şelewata li ser pêgember e di wî rûniştinê da. Ye‘nî piştê ku “eşhedu” tamam kir, bibêjê “Allahumme şellî ‘ela seyyîdîna Muḥemmedin ‘ebdîke we resulîke’n nebîyyî’l-ummîyyî we ‘ela alî seyyîdîna Muḥemmedin.”

Piştê “Allahumme şellî” sunnet nîne ku bibêjê “wesellem”. Lewra di “Esslamu ‘eleyke” da gotiye. Di ettehiyata ewwil da, ne sunnet e ku bibêjê “we ‘ela alî seyyîdîna Muḥemmedin”, belkî mekrûh e.

Tu Bizan!

⁷³ Sunnet e ku **tê da şê** car bibêje “Subhane rebbîyel e’la” paşê rabe, **dîsa rûniştî ew qas bisekine. Paşê bibêje “Ellahu ekber” biçî secda diduyan wekê yê ewil, paşê bibêje “Ellahu ekber” û rabe.** Sunnet e bi qasê “subhanallah” ra rûniştî bisekine paşê rabe, eger yê rabûnê ye. (Nk.)

⁷⁴ Ye‘nî ji secda ewwil radibe, **rûniştî disekine** bi qasê “subhanallah”ê, paşê **diçe secda diduyan.** (Nk.)

⁷⁵ Ye‘nî rûnê paşê **ettehiyatê** bixwîne. (Nk.)

Ettehiyata ewil piştê du rek'etan e, weger çi piştê wê rek'etek bitin jî bimînit, wekê nimêja megrîbê. Eger rek'etek bitin gihişte îmamê û vê ra ettehiyat xwend û piştê selama îmamê rabû rek'etek kir, sunnet e dîsa jî bixwînê. Lewra cihê ettehiyata wî ye. Heta ku di nimêja megrîbê da çar ettehiyat jî caran çêdibit û di geyrê nimêja subhê da gelek car şê ettehiyat çê dibit. Xwe baş hîra ken Xweda tewfiq bide we. Weqta ji ettehiyata ewwil rabî sunnet e bibêje “Ellahu [30] ekber” û herdu destê xwe jî vê ra bulend bike, wekê pêşî.

Ruknê dazdehan, selam dayîna ser milê rastê ye. Ku bibêjê “Esselamu ‘eylekum we rehmetullahi” û berê xwe bizivîne ser milê rastê. Sunnet e selama diduwan jî li ser milê çepê. Di her duwan da jî sunnet e ku berê xwe wisan bizivînê ku kesê li pişt wî ye rûyê wî bibînê.

Di nimêja subhê da sunnet e ku di rek'eta paşî da piştê rukû'ê⁷⁶ “Qunût” bixwînê, eger dizanê. Eger nizanê, yan jibîr kir, yan ettehiyata ewil nexwend, weger çi qeşden jî bit, sunnet e du secde'ê sehwe⁷⁷ di pêşiya selamê da bibe, paşê selam bide. Di nava nimêjan da û di pêşiya wan da û di piştê wan da gelek ezkar û tesbîhatê di sunnet hene, em nanivîsin. Lewra dirêj in û ne wacib in.

Ruknê sêzdehan, tertîb e. Ye'nî me çan ji serî ve got, ji berê ve bike. Eger bi wê qayde'ê neket beçal e. Meşela: Eger çû ruku'ê paşê bîra wî ket ku Fatihe nexwendiyê, yan ayetek wê kêmhîştiye, wacib e ku rabî piyan, Fatihe bixwînê, tamam ke, paşê taze biçî ruku'ê û nimêja xwe [31] tamam ket.

Eger bi şek ket di nimêja xwe da tamam e yan ne tamam e, wacib e rek'etek başqe biket û sunnet e ku du secde jî ji bo sehwa xwe bibe paşê selam bide. Hem sunnet e secda sehwe ji bo sehiwkirina xwe, eger bi tenê nimêj dike û ji ber sehwa îmamê xwe va jî, weger çi îmam secde nebe jî. Lakin ku bi îmamê ra bû û xwe sehiw kir, ne îmamê wî, secde sunnet nîne. Lewra îmam hemla wê sehwe diket, ye'nî ji ser radiket.

3.13. NIMÊJA CENAZE'Ê Û EHKAMÊ WÊ

Tu Bizan!

Nimêja cenaze'ê jî wekî defna wî ferzu kifayet e. Ye'nî ji mecbûrî ye li ser mêran. Bi jinan ranabit, îlla ji bo tûnebûna mêran.

⁷⁶ Di nimêja sibê da sunnet e ku di rek'eta paşî da piştê ruku'ê, **di î'tîdalê da...** (Nk.)

⁷⁷ du secde **ji bona** sehwe... (Nk.)

Nimêja cenaze'ê jî ew e ku piştê şuştin û tahirkirina wî danine ser cihekî tahir, di kefenek tahir da, berî li qible. Sunnet e serê mêran li milê çepê û yê jinan li milê rastê bit. Niyet biket ye'nî bibêjê "Niyeta min ew e ku ferzu kifayetê nimêja vî meyyîtê, yan van meyyîtan ji Xwedê ra [32] dikem Ellahu ekber" û Fatihe bixwîne. Dîsa bibêjê Ellahu Ekber, herdu destê di xwe vê ra bulend biket û dîsa daynê ser hev. Şelewat li ser pêgember bide, bibêjê "Allahumme şellî 'ela seyyîdîna Muḥammedîn we 'ela alî seyyîdîna Muḥammedîn, kema şelleyte 'ela Îbrahîme we 'ela alî Îbrahîme, fil 'alemîne inneke Ḥemîdun Mecîd." Dîsa bibêjê "Ellahu Ekber" û herdu destê di xwe vê ra hilde û daynê ser hev û du'a ji meyyîtê ra bike. Bibêjê "Allahummeğfir lehu werhem hu." Eger vî nezanî bila bibêjê "Ya rebbî! Tu wî bigefrînî û rehmê lê bikey." Eger meyyît zarok bit ye'nî ne baliğ bit, bila bibêjê "Allahummeğfir lî heyyîna we meyyîtîna, wec'elhu zuxren we fereten lî ebeweyhî." Eger vî nizanê bila bibêjê "Ya rebbî! Tu sag û miriyê di me misilmanan bigefrînî û tu evî jî ji da û babê di wî ra bigerînî zexîra axiretê û bigerînî pêşkeşê wan di roja qiyametê da." Dîsa jî bibêjê "Ellahu Ekber" û herdu destê di xwe vê ra hilde û dîsa jî daynê ser hev, paşê selam de wekê selama nimêjê.

Ye'nî heft ruknê nimêja cenaze'ê hene;

Ruknê Ewwil, niyet e, vê ra tekbîr.

Ruknê Diduwan, Fatihe ye, pê va tekbîr.

Ruknê Sisêyan, şelewata [33] li ser pêgember e, pê va tekbîr.

Ruknê Çaran, du'a ji meyyîtê ra ye, pê va tekbîr.

Ruknê Pêncan, ev her çar tekbîr in çan me got. Eger kêmtir bî beçal e, eger zêdetir bî mekruh e.⁷⁸

Ruknê Şeşan, selama li ser milê rastê ye. Yê li ser milê çepê jî sunnet e.

Ruknê Heftan, qiyam e. Ye'nî di temamê van ruknan da li piyan bit, eger dikarit. Lewra rukû' û sujud û ettehiyat tê da tune ye.

Piştê temamkirina nimêja wî wacib e defna wî bi lez. Eger ji bo xwendinê yan tişteki başqe te'xîr kirin û meyyît jî muğeyyer bû pê gunehkar in. Lewra te'cîla defnê muhîm e.

⁷⁸ Di nusxeya kevin de hevoka "Eger zêdetir bî mekruh e" tune.

3.14. NIMÊJA CUM‘E’Ê

Tu Bizan!

Nimêja cum‘e’ê, di roja wê da ferzu ‘eyn e li ser temamê mêrê ku di cihê cum‘e’ê da ne û bê ‘uzr in. Cum‘e jî hingê ferz e ku di gundek da çil mêrê ehlê wî gundê, baliğ û aqil û tam hebin. Eger jî çilan yek jî kêmbit, wacib nîne û durist jî nîne. Divêtin ku ev çil mêr û yan zêdetir, li cihekî kifşe di nava gund da berhev bibin. Di xaricê gund da yan li cihê xef da durist nîne.

Şert e ku roja cum‘e’ê bit, weqtê nîvro bit, bi cema‘etî bit, Fatîhe û ettehiyatê di wan hemiyar rast bî, yan me‘zur bin [34] û hemî bi destmêj û bi guh bin ku durist bî her yek ji yeka dîtir ra⁷⁹ bibî îmam. Ê îmam li piyan du xuţbe‘ê ku me‘na wan fehm dikin bixwîne bi şert û ruknê di wan û di orta herdu xuţban da qederek hindik rûnê û erkanê di wan xuţbeyan ‘Erebî bin. Lakin we‘zê tê da bi çi lugetê jî bit durist e. Temamê wî çil mêrê guhê di wan li xuţban bit û seh ken. Eger yek ji wan çil mêran guh nedayê,⁸⁰ yan dîr bû seh nekir, yan kerr bû, ew xuţbe beţal e. Piştê herdu xuţban îmam bilez niyeta xwe ê nimêjê bîne, ew çil mêr jî niyeta xwe bicema‘etî bînin. Eger yek ji wan jî, yek ji wan şertan pêk nanî ew cum‘e beţal e.

Nimêja cum‘e’ê du rek‘et e. Sunnet e ku îmam Fatîhe û zemmu sûreta wê jî eşkere bixwîne.⁸¹ Eger şert û erkanê di wê temam pêk bê, nimêja nîvro êdî ne durist e. Lê eger şertê wê bi cih ne‘ê, yan di şubhê da bit î‘ada nimêja nîvro wacib e û cema‘eta wê jî li nik Remelî ferzu kifayet e.⁸² Çan ku li nik me ekşer wisan diken.⁸³

Eger weqt bihûrî Cum‘e difewitê.⁸⁴ Dê nimêja nîvro qeza biken, lewra qeza‘ê Cum‘e‘ê tune ye, wellah û e‘lem. [35]

3.15. NIMÊJA CEMA‘ET

Tu Bizan!

⁷⁹ Din nusxeya nû de haşiyeye wiha heye: **ji yê dîtir ra.**

⁸⁰ Eger yek ji wan guh nedanê... **(Nk.)**

⁸¹ Sunnet e ku Fatîhe û zemmu sureya wê jî eşkere bixwîne. **(Nk.)**

⁸² ...**wacib e** î‘ada nimêja nîvro û cema‘eta wê jî li nik Remelî ferzu kifaye ye. **(Nk.)**

⁸³ Çan ku **niha** li nik me ekşer **jî** wisan diken. **(Nk.)**

⁸⁴ Eger weqt borî cum‘e **êdî** difewite. **(Nk.)**

Nimêja cema'et ferzu kifayet e. Ye'nî wacib e ku pênc weqt nimêja ferz di her gundek da bicema'et bête kirin, weger çî cema'etek hindik jî bit. Eger di yek nimêjek da bitin jî cema'et biterkînin, temamê mêrê di wî gundê pê gunehkar in.

Cema'et ew e ku li cihekê kifşe berhev bibin wekê mizgeftê û yekê qabilê ji îmamtiyê ra bikeve pêşiya wan û niyeta xwe nimêjê bîne weger çî niyeta îmamtiyê jî neynê. Piştê ku "Ellahu Ekber" a teherrumê got, cema'eta li pê wî niyeta cema'etiyê bînê, bi "Ellahu Ekber" a xwe ra bibit tabi'ê wî di her tiştê nimêja xwe da. Eger bi niyetê ra nanî, di nava nimêjê da jî durist e niyeta cema'etiyê bînit û tabi'ê îmamê bibit.

Şertê ku di cihê rabûn û rûniştinê di xwe da nekevte pêşiya îmam. Eger qeşten kete pêşiya îmam, nimêja wî betal dibit. Hem şert e ku muxalefeta îmamê xwe neket. Eger îmamê ettehiyata ewil yan qunût ji bîr kir yan biqeşt nexwend û ew jê qeta û xwend, feşil jî dirêj bû ye'nî bi qasê sê ruknan⁸⁵ îmam kete pêşiya wî, nimêja wî betal dibit. Wekê wisan e [36] lazim e ku yê xwe bihêlê û bigehêje îmam, hêj ku feşil dirêj nebûye.

Eger îmamê sivik nimêj dikir û ew giran bû, lazim e yan niyeta mufareqetê bînit û ji xwe ra biket, yan jî îmamê neqetê û kêmasiyê di xwe piştê selama îmamê biket. Eger îmamê wî xwe sehiw kir bû, secda sehwê bir, lê ewî xwe sehiw nekirbû yan nimêja wî hêj temam ne bibû wacib e bi îmamê ra biçî secda sehwê, yan niyeta qetandina jî îmamê bînit.⁸⁶ Eger ne, nimêja wî betal dibit.

Hem şert e ku Fatiha îmamê durist bit. Eger ji yê wî xelettir bit, yan xeletiyê di her duyan jî hev nebin, nimêja wan pê hev va betal e.⁸⁷ Ne şert e ku îmam ji me'mumiyan 'alimtir bit. Belkî şert e ku erkan û şurûte di nimêjê li ser mezhebê me'mumiyan pêk bînit û xwendina wî durist bit. Eger me'mûmî, xwe bi avê şuştibû lê îmamê xwe bi geyrê avê istinca kirbû bi şertê istinca'ê ew zêrer nake, nimêja wî îmamê jî û yê cema'eta wî jî sehlîh e bê kerahet.⁸⁸

⁸⁵ Di nusxeya kevin de ewil "**bi qasê du ruknan**" hatiye nivisandin paşê wek "**bi qasê sê ruknan**" hatiye sererast kirin. Lê hevoka "**bi qasê du ruknan**" nehatiye jê birin.

⁸⁶ ...yan niyeta mufareqetê bine. (Nk.)

⁸⁷ Eger ji yê wî xelettir bit, nimêja wî pê va betal e. (Nk.)

⁸⁸ Ev hevokên hanê di nusxeya kevin de tune: "**Eger me'mûmî xwe bi avê şuştibû lê îmamê xwe bi geyrê avê istinca kirbû bi şertê istinca'ê ew zêrer nake, nimêja wî îmamê jî û yê cema'eta wî jî sehlîh e bê kerahet.**"

Hem şert e ku me'mumî niyeta tabi'ya îmamê bînit. Eger neynê û vê ra rabe û rûnê nimêja wî beçal e.⁸⁹ Lakin eger niyeta xwe bitin anîbû paşê di nava nimêjê da niyeta tabi'ya îmamê anî û tabi' jî bû durist e,⁹⁰ weger çî rek'eta wan, yan nimêja wan jî [37] ne ji hev bit. Ji ew paş lazim e muxalefeta îmamê neket. Piştê selama îmamê bila rabî kêmasiyê di xwe tamam ket.⁹¹ Eger niyeta xwe anî û negehişte îmamê di Fatihe'ê da, ye'nî hêj nexwendibû yan nîvişkan mabû îmam çû ruku'ê, wacib e vê ra biçî ruku'ê û Fatihe nexwînit û ew rek'et jî jê ra tamam hesêb dibit, lewra îmam hemil diket. Lakin eger piştê niyetê bi qasê Fatihe'ê ra gehiştibû îmam û nexwendibû yan tamam nekiribû, îmam çû ruku'ê, wacib e Fatiha xwe tamam ket paşê bigehêje îmamê. Ew te'xîr bûn zerar nake heta bi şê ruknan ji erkanê dirêj îmam nekevte pêşî. Lê eger bi wî qasê ra kete pêşî,⁹² lazim e yê xwe bihêlê û bigehêje îmamê û piştê selama îmamê rabî kêmasiyê di xwe tamam ke. Ye'nî rek'etek tamamî taze ket. Lewra mutabi'eta îmamê şert e, ku wisan neket nimêja wî beçal e.

3.16. NIMÊJA SEFERÊ

Tu Bizan!

Ji misafirê ra durist e ku nimêja xwe cemi' biket, ye'nî bibe ser hev û kurt ket. Ye'nî çar rek'etî du rek'et biket bi şertê di wan, ne yê şê rek'etî û du rek'etî.

Şertekê wan ew e ku sefera wî gunehkarî nebit. Wekê diziyê û şelandinê û bê emriya da û baban [38] û revîna ji ber xweyê deynan di gel ku dikarê deynê wî bide û weqtê wî jî hatiye, yan nikarê bide û îzna sefera xwe jî jê nexwestiye. Eger deyndar, bê îzna xweyê deynê çû seferê welew sefera heccê jî bit nikarê cemi' û qeşir ket. Lewra bi sefera xwe gunehkar e.

Şertekê wan jî ew e ku sefera wî rêya du qonaxan hebî ye'nî bi qasê heştê û yek (81) kîlometre. Eger kêmtir bit cem' û qeşir durist nîne.

Şertekê wan jî ew e ku qeşta wî cihê dûr biket ji ewil va. Eger qeşta cihekî nêzîk kir yan cihê wî kifşe nebû, paşê bi şuglê xwe hey çû heta dûr ket, li çuyînê nikarê li zivrandinê dikarê cemi' û qeşir bike bi şertê di wan.

⁸⁹ Eger neyne û vê ra rabe û rûnê beçal e. (Nk.)

⁹⁰ ...niyeta tabi'ya îmamê anî durist e. (Nk.)

⁹¹ Piştê **temamkirina îmamê** û selama **wî** bila rabe kêmasiyê di xwe tamam ket. (Nk.)

⁹² **Emma** eger bi **şê ruknan** kete pêşî (Nk.)

Tu Bizan!

Cemi ‘ew e ku nimeja ewwil te’xîr ket ser yê pê va, ji vê ra dibêjin “cem’û te’xîr”. Yan nimêja paşî bînê ser yê ewwil, ji vê ra jî dibêjin “cem’û teqdm̄.” Mesela: Nimêja nîvro bire ser yê ‘esrê, yan yê megrîbê bire ser yê ‘îşa’ê cem’û te’xîr e. Eger yê ‘esrê anî ser nîvro yan yê ‘îşa’ê anî ser megrîbê cem’û teqdm̄ e. ‘Esr û megrîb nayne ser hev, ‘îşa jî naçî ser subhê, subh jî ji cihê xwe naçî.

Şertê cem’û teqdm̄ ew e ku niyeta nimêja ewwil anî, niyeta wî hebî ku yê paşî tînê li ser yê ewwil dike. [39] Yan ku hêj nimêja wî tamam nebûye, niyeta xwe ê pêşê existina nimêja paşî bînê. Eger niyet nanî yan piştê temambûna nimêja ewil anî êdî cemi’ nabit. Dê nimêja paşî di weqtê wê da biket. Hem şert e ku ji nimêja ewil selam da feşil çêneke, bi lez rabe nimêja paşî bike. Lakin qametkirin zêrer naket. Eger tesbîh kir, yan sunnetê rewatîbê nimêja ewil kir, cemi’ difewitê. Nimêja paşî di weqtê wê da biket.

Şertê cem’û te’xîrê ew e ku weqtê nimêja ewwil tamam neborî, niyeta paşê existinê bînit. Eger borî, qet nema êdî dibit qeza. Niyeta paşê existinê fayde nade û gunehkar jî dibit. Şertêkê wê jî ew e ku sefera wî dewam ket, heta herdu nimêjan tamam ket. Eger hêj tamam nebibûn gehiştê cihê sekna xwe, yê ewwil dikeve ber qeza’ê û gunehkar jî nîne, lewra bi ‘uzrê şer’î te’xîr kiriye. Di teqdm̄ û te’xîrê da li raşetiya xwe dinhêrê, ye’nî kîjka jê ra raşet e wisan diket.

Qeşir jî ew e ku nimêja çar rek’etî, du rek’et biket ku nîvro, ‘esir û ‘îşa ye. Yê megrîb û subh nayêne kurt kirin. Eger tabî’ê îmamek bû ku ewî tamam dikir, çî ew îmam jî musafir bit çî ne, dê ew jî wekê wî îmamê tamam biket, weger çî rek’etek bitin jî ghiştîbiyê. Lewra [40] ri’ayeta nimêja îmamê şert e. Eger nimêja wî îmamê beçal bû dîsa wacib e bi tamamî î’ade biket. Lewra ji ewwil va tamamkirin li ser wacib bûye.

Eger merifekî cem’û teqdm̄ kir, nimêja ewwil bi rastî kir û yê paşî jî tamam kir, pê hesiya ku ê paşî beçal bûye⁹³ êdî heta weqtê wê ne’ê nikarê biket, lewra feşil çêbûye. Û di weqtê wê da dîsa dikarê kurt biket,⁹⁴ lewra bi feşlê cemi’ difewitê, qeşir nafewitê.

Di cem’û teqdm̄ da eger piştê temambûna herduyan pê hesiya ku yê ewil beçal bûye, dikarê herduyan jî cemi’ û qeşir î’ade biket. Lewra her wekî taze destpê diket bê mani’, wellahu e’lem.

⁹³ ...nimêja ewil bi rastî kir û yê paşî jî tamam kir, pê hesiya ku beçal e, (Nk.)

⁹⁴ Di weqtê wê da dîsa kurt kirin jê re durist e, (Nk.)

Tu Bizan!

Cem‘û teqdîm û cem‘û te‘xîr durist e di meħellê îqameta xwe da ji bo nexweşiyê, ne qeşir, ye‘nî tamam diket.⁹⁵

3.17. NIMÊJA HER DU ‘ÎDAN

Tu Bizan!

Nimêja her du ‘îdan sunnet e ji bo her kesî. Çi mêr, çi jinê bê ‘uzir. Sunnet e ku bi zarokan jî bidine kirin, ji bo hîrabûn û muhîmgiritina wan li ‘îbadetan.

‘Îd jî didu ne. *‘Îda Remezanê*, ku meha wê tamam bû roja li pê wê ku serê hîva Şewwalê ye ‘îda Remezanê ye. Yek jî *‘Îda Qurbanê* ye, ku roja dehê hîva *Zilhicce*‘ê ye ku hacî jî ‘Erefatê dizivirine Muzdelife û Mîna û Mekke ê.

Nimêja ‘îdê du rek‘et e. Weqtê wê piştê roj bulendbûnê ji roj derketinê,⁹⁶ bi qasê bejnek [41] û zêdetir heta ewilê nivro. Ji îstîwa‘ê paş weqtê wê diborê.

Qayda nimêja wê: Eger bê cema‘et biket dibêjit “Niyeta min ew e du rek‘et sunnetê nimêja filan ‘îdê ji Xwedê ra dikem.” Eger bi cema‘et bit niyeta cema‘etiyê tînit. Di rek‘eta ewil da piştê weccehtu û di pêşiya Fatiheyê da heft car “Ellahu ekber” dibêjit. Destê di xwe vê ra radike dîsa datîne ser hev. Sunnet e di orta wan da bibêjit: “Subhanallahî welhemdu lillahî wela îlahe îllellahu, wellahu ekber.” Eger nizanê bila bi qasê wê ra bisekinê. Paşê fatihe bixwînit.⁹⁷ Biçî ruku‘ê, rabî î‘tîdalê, biçî herdu secdan û rabî rek‘eta diduwan. Pênc car “Ellahu ekber” bibêjit⁹⁸ bi qayda ewwil, çan me got. Paşê Fatihe û zammu sûret bixwînit û nimêja xwe tamam ket, wekê nimêjê di başqe. Paşê sunnet e ku îmam rabî du xuţba bixwînit. Di xuţba ewwilê ‘îda remezanê da⁹⁹ te‘rîfa fiţre û şirûţê di wê biket, di ‘îda qurbanê da te‘rîfa qurbanê û serjêkirina wê biket.

Hînan gotine kesê ku qeza‘ê nimêjan li ser hebit, heta nimêja ‘îdê li xwe nezir neket durist nîne biket. Hînan jî fetwa dane ku bê nezirkirin jî durist e. Lewra ew jî şî‘arekî Îslamê ye. [42] ‘Emel jî li ser vê yê paşî ye.

⁹⁵ Di nusxeya kevin de dawiya vê beşê de ev hevok tune.

⁹⁶ Weqtê wê piştê roj bulendbûnê ji *meşriqê va...* (Nk.)

⁹⁷ Paşê Fatihe bixwîne *û zammu sûret çi dizane.* (Nk.)

⁹⁸ *Di pêşiya Fatiheyê da* pênc car “Ellahu ekber” bibêje (Nk.)

⁹⁹ Di ‘îda remezanê da (Nk.)

Di ‘îda remezanê da êvara ‘îdê ji roj ava heta rabû ser nimêja ‘îdê¹⁰⁰ sunnet e tekbîr bide. Ye‘nî bibêjê “Ellahu ekber, Ellahu ekber, Ellahu ekber, La îlahe îlallah wellahu ekber, Ellahu ekber welîllahî’l-ħemd” bi dengê bulend. Lewra pêgemberê me jî (Şellellahu ‘eleyhî we sellem) wisan kiriye û emir jî kiriye.¹⁰¹ Divêtin ku “ba” a ekberê û “mîm” a elħemdê dirêj neket. Lewra ne cihê meddê ne. Di ‘îda qurbanê da ji piştê nimêja subħa ‘erefe’ê ku êvara ‘îdê ye û piştê nimêjê di nivro û ‘esra wê û tamamê şev û roja ‘îdê û piştê tamamê nimêjan di Eyyamî’t-Teşrîqan da ku şê roj piştê ‘îdê ne ku tamamî dibit pênc roj, sunnet e tekbîr bide, çan me got.

Roja ‘îda remezanê sunnet e zû bifîtirin û dereng nimêj ken ji bo ku fiṭre di pêşiya nimêjê da biden, lewra efzel wisan e. Di ‘îda qurbanê da sunnet e ku dereng bifîtirin û zû nimêj ken. Ji bo yê ku qurban dide biçî zû serjêke, lewra ewla wisan e.

3.18. ZEKAT ÇI YE Û DI ÇI DA YE?

Tu Bizan û Bawer jî Bike!

Ku Zekat jî wekê nimêj û erkanê di mayî ji zêrûrat [43] û mecburiyê di dînê Îslamê ye.¹⁰² Çi kesê ku malê wî bigehêje nişabê û şurûṭê di wê bi cih bêtin, wacib e zakata wî bidet. Zekat di şê tiştan da heye: Qût, pere, heywan.

Qût, wekê genim, ceh, ʔarîgan, garis, gilgil, mişir, faşûle, baqle, nok û nîsk û birinc û yê mîna wan ku dibine qûtê salê, weqtê ku hebê wanê şafi bigehêje nişabê. Tirî û xurme jî eger ku hişk bibin, dê bigehêjine nişabê.

Nişab jî ew e ku hebê şafi ji vanê ku me gotin ji her yekî ji wan sih û penç teneke tamam bit¹⁰³ ku penc barê ‘adeti ye. Eger ji du cinsê muxalif, yan zêdetir paşê tamam bibit, wekê niha ceh û genim, zekat tê da wacib nîne. Temamê qismê genim, çî payîze, çî bihare; çî şor, çî sipî yek bi yekî tamam dibit. Weqta ku ghişte nişabê, her yek ji qismê wî dide.¹⁰⁴ Yê ku bi baranê, yan bi ava carî bê meşref av xwariye, ji dehan yek

¹⁰⁰ Di ‘îda remezanê da êvara ‘îdê ji roj ava **û piştê nimêjan û** heta rabû ser nimêja ‘îdê (Nk.)

¹⁰¹ Lewra pêxemberê me wisan **emir kiriye û bi xwe jî wisan** kiriye. (Nk.)

¹⁰² Ku Zekat jî wekê nimêj û erkanê **di Îslamê di** mayîn ji zêrurat û mecburiyatê di dînê Îslamê ye. (Nk.)

¹⁰³ *Nişab* jî ew e ku hebê şafi ji her yek ji vanê me gotin sih û penç teneke tamam bibit (Nk.)

¹⁰⁴ Hevoka **“her yek ji qismê wî dide.”** di nusxeya kevin de tune û hevoka **“Weqta ku ghişte nişabê”** jî destpêka paragrafa ku li pê vê hevokê tê ye.

dide.¹⁰⁵ Yê ku bi heywanan, yan bi dolaba bi meşref, yan bi kirîne av xwariye,¹⁰⁶ ji bîstan yek dide feqiran û musteheqan ku di şer'ê da hatine beyan kirin.

Zekata peran jî di zêr û zîvê da [44] heye û di wanê ku şûna wan û hûkmê wan girtine, wekê banqinot û pûlikê ku di qanûna dewletê da bûne pere û dibine qîmeta tiştan li nik ekserê 'ulema'ê mute'exxirînan. Şert e ku ew pere bighêje nişabê ku bîst mişqal zêr e, yan dused dirhem zîv e, yan qiymeta wan e, bi pere'ê banqinotê wî zemanê ye. Bi wî şertê ku ew pere, sala wî li cem xweyê wî tamam bibî. Zekata wî jî ji çilan (40) yek e. Îlla yê ku di 'erzê da dibîne ji pere'ê kuffarê, ew jî ji pengan yek weqta dibînit didet.

Zekat, di malê ticaretê da jî heye, çî dibî bila bibî.¹⁰⁷ Ye'nî çî tiştê ku tê da kirîn û firotan diket ji bo ticaretê. Bi wî şertê ku ji weqtê destpêkirina ticareta wî sal tamam bibî, paşê zekat lê wacib dibit. Nişaba wî jî wekê peran e, Ye'nî ku sermiyan û kara wî gehiştê qiymeta bîst mişqal zêr yan dused dirhem zîv,¹⁰⁸ wacib e ku ji çilan (40) yek bide zekat û jê ra durist e ku piştê nişabê û di pêşiya sal temambûnê da jî bide.

Zekata heywanan jî di şê qisman da heye:¹⁰⁹ Pez bi tamamê qismê wî, [45] dewar bi tamamê qismê wî, deve bi tamamê qismê wî. Şert e ku ji derve biçêrin û neyne pût kirin.¹¹⁰ Eger muddekî wisan pût kir eger nekira dê bimira, welew çiqas jî hindik bit, zekat tê da wacib nîne.¹¹¹ Hesp û hêstir û heywanê di başqe da zekat tune ku ne yê ticaretê bin.

Pez, heta nebe çil, zekat tê da tune. Ji çilan yekê mêşinî yek sale, yan mîkî bizinî du sale dide. Ku bû sed û bîst û yek paşê du pez dide. Ku bû dused û yek paşê şê pez dide. Ku bû çarsed êdî ji ew paş serê şedê yek dide. Zêde'ê ku negihêjte şedan ji ber va tiştekan nade.

¹⁰⁵ **Weqta ku gihîste nişabê** ewê ku bi baranê... (Nk.)

¹⁰⁶ ...yan bi kirîne av **daye**... (Nk.)

¹⁰⁷ Zekat, di malê ticaretê da jî heye, çî **pere bî çî heywan bî çî dar û kevir û ax bî**. (Nk.)

¹⁰⁸ ...ye'nî ku sermiyan û kara wî gehiştê bîst mişqal zêr, yan dused dirhem zîv (Nk.)

¹⁰⁹ Zekata heywanan jî di şê qisman da **wacib e** (Nk.)

¹¹⁰ Şert e ku **saleweqt biçêre** û neyne pût kirin. (Nk.)

¹¹¹ Eger pût kir **weger çî heftêyek jî bit** zekat tê da wacib nîne. (Nk.)

Dewar, heta nebe sî, zekat tê da tune. Ji sihan golikekî nêrê yek sale dide. Ku bû çil, yekê du sale dide.¹¹² Ku bû şêşt, du golikê nêrê yek sale dide. Piştê wî ji sihan yek, ji çilan didu li vê qerarê dide.

Deve, heta nebe pênc, zekat tê da tune. Di pancan da pezekê wekê peza zekatê dide. Di dehan da du pez, di yanzdan da sê pez,¹¹³ di bîstan da çar pez, di bîst û pêncan da golikekê deveyê mê yek sale dide. Ku bû sih û şeş, yekê dû sale mê dide. Ku bû şêşt û yek, yekê çar sale mê dide.¹¹⁴ Ku bû hetftê û [46] şeş dû hebê dû sale mê dide. Ku bû nehwtê û yek, dû hebê sê sale mê dide. Ku bû şed û bîst û yek, çar hebê dû sale mê dide. Ji ew paş bi dehan ferq diket, çan di kutubê şer'î da gotine.

3.19. FIṬRA SERIYAN

Tu Bizan!

Fiṭra seriyana jî ji zekatê ye ku ruknekî Îslamê ye. Li ser her kesê ku malê wî ji qûtê wî û koça wî roj û şeva 'îdê zêdetir hebit, wacib e. Weqtê wacib bûna wê, xelasiya remezanê ku roj çû ava, nihayeta wê roja 'îdê ku roj çû ava. Di wê mudde'ê da eda ye, ku borî dibî qeza û pê gunehkar jî dibit, eger 'uzrekî wî tune bûye.

Fiṭre, lazim e ji ber mezin û piçûk û mêr û jin û da û bab û eqrebayê di misilmanê di feqir va,¹¹⁵ ye'nî çî kesê ku nefeqa wî li ser e, fiṭra wî jî li ser e. Fiṭre çar kulm e, ji qûta wî cihê ku tê da ye şeva 'îdê, weger çî yê wî û mala wî ji wî jî nebit. Pere nabit li ser mezhebê Şafî'î. Eger feqîr bû, tiştê wî ji geyrê meşrefa 'îdê tune bû, fiṭre li ser wacib nîne û ne lazim e ku deyn bike û bide. Piştê wî ku dewlemend jî bû yê wê salê li ser wacib nabî.

Dayîna wê jî wekê zekata malê ye. [47] Dê bide wanê ku zekat li wan diçe, weger ne, ji ser ranabî. Yê ku distîne jî lazim e ku şeva 'îdê ku wacib dibî li wê hazir bit. Eger da yekî û ew yek di pêşiya megrîbê da ji wê derket, ew ranabit. Lakin 'ulema'an fetwa bi duristbûnê dane û niha ekser 'emel li ser wê ye.¹¹⁶ Lê qenc ew e ku merif wisan neket. Şeva 'îdê li ku bifitirê dê li wê û ji qûtê wî cihê bidet, lewra li wê li ser wacib

¹¹² Ku bû çil yekê du sale, ye'nî nêgonek dide. (Nk.)

¹¹³ di panzdan da sê pez, (Nk.)

¹¹⁴ Di nusxeya kevin de di beriya vê hevokê de ev hevok heye: "Ku bu çil û şeş yekê sê saleyê mê dide."

¹¹⁵ Fiṭre, lazim e ji ber mezin û piçûk û mêr û jin û da û bab û xizmetkar û eqrebayê di feqir va... (Nk.)

¹¹⁶ Lakin hîn 'aliman fetwa bi duristbûnê dane û niha 'emel li ser wê ye. (Nk.)

dibit. Eger koça wî li cihek başqe bin,¹¹⁷ yê di wan li cihê wan û ji qûta wanê wî cihê dê bidet. Lewra yê di wan li wê wacib dibit. Bi te'xîrkirina heta ku bigehêje wan û paşê bide gunehkar nabî, lewra 'uzîr e.

Eger yek feqîr bû ku tişteke wî tune bû û yekî jî fitra xwe dayê, lazim e qebul ket û bide fitra xwe, eger ji muhtaciyê 'îda wî zêde ye, lewra minet tê da tune. Lê eger yekî bi qasê fitra wî ra hibe'ê wî kir ne lazim e qebûl ket, lewra minnet tê da heye. Lakin durist e ku qebul ket û bide fitra xwe, wellah û e'lem.

3.20. ROJÎ GIRTIN ÇI YE Û ÇANE?¹¹⁸

Tu Bizan!

Yek ji ruknê Îslamê jî rojî girtina meha Remezanê ye, çan di pêşî da [48] bihûrî. Rojî ew e ku ji fecrê heta roj biçî ava tişteke di vekiriyê canê xwe da neyxite hindirûyê xwe û cima' jî neke.¹¹⁹ Eger di pêşiya megrîbê da rojiya xwe bi cima'ê beçal ket, wacib e ku yan 'ebdek azad ket û yan jî du meh rojî li pê hev bê faşile bigirê ji bo kefarete û qeza'ê wê rojê jî bigirê.¹²⁰

Tu Bizan!

Eger derziyê tedawiyê li xwe bidet, yan di temaran da serûm bistînit, ew zêreer naket. Lewra li cihê vekirî da nîne.

Şert e ku niyeta rojî girtinê her şev bi qelbê xwe bînit.¹²¹ Sunnet e ku bi devê xwe jî bibêjit "Niyeta min ew e ku ez şibe rojiya remezanê yan filan qeza'ê yan filan nezrê ji Xwedê ra digirim." Eger sunnetê kifşe bit, kifşe biket. Eger neflê mutleq bit bibêjit "Ez şibe roji digirim." Emma, di sunnetê da niyeta bi şevê wacib nîne, belkî heta nîvro nebit durist e niyet bînit, bi şertê ku rojî neşkîrandibit. Eger bê niyet rojî girt beçal e û pê gunehkar jî dibit. Lewra 'îbadetek beçal e.¹²²

¹¹⁷ Eger koça wî li cihek **dinê** bin (Nk.)

¹¹⁸ **ROJÎ GIRTIN** (Nk.)

¹¹⁹ **Rojî** ew e ku ji fecrê heta roj biçê ava tişteke **nexwe, venexwe û tişteke neêxte pozê xwe, guhê xwe, qirika xwe û pêşî û paşiya xwe** û cima' jî neke. (Nk.)

¹²⁰ Eger **rojiya xwe** bi cima'ê beçal ke wacib e ku yan 'ebdek azad ke, yan jî du meh rojî li pê hev bigire ji bo kefarete û qezayê wê rojê jî bigire. (Nk.)

¹²¹ Şert e ku niyeta rojî girtinê her şev bîne. (Nk.)

¹²² Di nusxeya kevin de di cihê van her du hevokên dawî tenê ev hevok heye: "**Eger bê niyet rojî girt beçal e.**"

Rojiya remezanê hingê lê wacib dibit ku hîva wê bête dîtin, yan meha pêşî [49] sih roj tamam bit, yan reîsê diyaneta wî cihê, yan wekîlê wî emir biket “Şibe rojî bigirin!”¹²³ weger çî fasiq jî bit. Eger ‘alimek welew pir mezin jî bit, yan hukumdarek welew pir li jor jî bit, ji geyrê wanê me gotin emir ket wacib nabit.¹²⁴ Hem wisan e ‘îdkirin jî. Bê van delîlan ne rojîgirtin, ne ‘îdkirin durist nîne, wellahu e‘lem.

Divêtin ku di meha remezanê da pir nimêj ken û pir şelewat li ser pêgember (şellellahu ‘eleyhî wesellem) biden û du‘ayê dînî û dinyewî pir ji xwe û musulmanan ra biken.¹²⁵ Yê di Qur’anxwîn pir Qur’an bixwîn, di mizgeftan da bi niyeta î’tikafê pir rûnên û roja xwe bi ‘emelê qenc biborîn û bi qasê qeweta xwe bi feqîran ra îhsan biken. Lewra ew meh bêdera ‘îbadet û qenciyan e û herkes bi herkesê ra bêhna xwe fireh ket û gîybet û dijmin û xeberdanê nebaş neynine ser wî ezmanê ku ji Xwedê ra rojî girtiye û guh nedine wan jî. Eger yek bi tişteke ne rindê ji vanê me gotin wî ‘aciz kir,¹²⁶ bila bibêjê “Ez bi rojî me” û terka wî biket. Belkî ew jî ji nebaşiyar poşman bibî û êdî neket.

Divêtin [50] ye‘nî sunnet e ku di her şevê remezanê da nimêja terawîhan biket, çî bi tenê, çî bi cema‘et. Eger qeza‘ê wî hebit bila qeza‘ê xwe biket ji ber terawîhan va. Terawîh bîst rek‘et in. Ji du rek‘etan carek selam didet, bi qaydekê başqe durist nîne.¹²⁷ Di orta çar rek‘etan da sunnet e bi qasê sê “Qul huwella” ra bisekinê, bêhna xwe bide, paşê rabit. Di wê seknandinê da xwendin û tesbîh û şelewat û tişteke başqe nehatiye rîwayet kirin. Eger bixwînit jî Qur’an çêtir e.

Hem sunnet e ku di temamê şevê remezanê da hişyar bimînit. Ji bo du‘a û xwendin û ‘îbadetê di zêde. Xuşuşen di dehê paşî da, ji bo umîda rast hatina Leyleti‘l-Qedrê. Xuşuşen di şevê fer da, wekê bîst û yekan û bîst û şîşeyan û bîst û pêncan û bîst û heftan û bîst û nehan. Lewra gotine û eşê jî kirine ku Leyleti‘l-Qedr di van şevan da ye. Eger nebîne jî dîsa du‘a tê da qebûl dibin, înaellahu te‘ala.

¹²³ ...yan wekîlê wî emir biket “**Şibe rojiya remezanê bigirin.**” (Nk.)

¹²⁴ Eger ‘alimek yan hukumdarek **başqe** emir ke wacib nabî, **weger çî welî jî bî.** (Nk.)

¹²⁵ Divêtin ku di meha remezanê da pir nimêj ken, şelewat li ser pêxember (şellellahu ‘eleyhî wesellem) bidin, du‘ayê dînî û dinyewî biken. (Nk.)

¹²⁶ Eger yekî **ewî** bi tişteke ji van ‘aciz **jî** kir (Nk.)

¹²⁷ Di nusxeya kevin de hevoka “**bi qaydekê başqe durist nîne**” tune.

3.21. EL-Î‘TÎKAF

Î‘tîkaf ew e ku di mizgeftê heqîqî da bisekinit, bi niyeta nêzikiya bal Xwedê va. Ye‘nî bibêjit “Niyeta [51] min ew e ez di mizgeftê da disekim, ji Xwedê ra î‘tîkaf dikem.” Emma di geyrê mizgefta weqfê da nabit.¹²⁸

Tu Bizan!

Î‘tîkaf, sunnetekî mu‘ekke de ye, meqlûb û mu‘teber e, di her weqtê da û di her mizgeftê heqîqî da.¹²⁹ Lakin bi destmêj û di remezanê da xuşşen di dehê paşî da ji bo rast hatina Leyleti’l-Qedrê pirtir xêr e.¹³⁰ Lewra hezretê fexrê kaînat pêgemberê me (şellellahu ‘aleyhî wesellem) gotiye “Çi kesê ku di wan şevê di ihtîmala Leyleti’l-Qedrê da hişyar bimînit ji bo baweriya ku heqq e û ta‘et e ji bo hesbeten lîllah, ne ji bo riya û sehkirina xelqê, Xwedayê Te‘ala temamê gunahê di wî ‘efu dike.”

Erkanê di î‘tîkafê çar in weger çî didu bitin gotine:

Ruknê ewwil, ew kesa ku î‘tîkaf dike,¹³¹ şert e ku bi cenabet û heyz û nîfas nebit. Misilman û qadir û aqil bit. Eger bê destmêj jî bit dîsa jî î‘tîkafa wî durist e. Lakin xêra yê bidestmêj zêdetir e. Ruknê diduwan, niyet e ku bibêjit yan di qelbê xwe da bigerînit ku “Ez ji Xwedê ra î‘tîkaf dikem.”¹³² Ruknê sîşeyan û çaran, seknandina ji bo nêzikiya bal Xwedê va û di mizgeftê heqîqî da, çan me got.¹³³

[52] Mizgefta Mekke‘ê ye‘nî Mescîdu’l-Heram ji yê Medîne‘ê ya Nebewî çêtir e. Yê Nebewî jî ji yê Qudsê ku Beytu’l-Muqeddese çêtir e.¹³⁴ Ya Beytu’l-Muqeddese jî ji yê di başqe çêtir e. Geyrê van her şeyan tev mînanê hevin, bê ferq.¹³⁵ Lakin gotine yê ku cema‘et tê da pirtir bit çêtir e ji yê kêmtir.

Sunnet e ku di î‘tîkafê da meşgulê bi ta‘etan bit. Wekê nimêjê û Qur’an xwendinê û ders xwendinê û ders dayîna ‘ilmê dînî.¹³⁶ Eger bi roj bit, sunnet e bi rojî bit. Î‘tîkafa

¹²⁸ Emma di geyrê mizgefta weqfê da nabit, **wekê ku cihek ji xwe re kifşe biken, tê da nimêj ken, li ser sebîlê emanetê. (Nk.)**

¹²⁹ ...di her weqtê da û di her mizgeftê da. (Nk.)

¹³⁰ Lakin bidestmêj û di remezanê da xuşşen di dehê paşî da ji bo rast hatina Leyleti’l-Qedrê **zehftir** xêr e. **Eger nebînê jî dîsa ji fezîleta wê mehrum nabînit. (Nk.)**

¹³¹ Ew kesê ku dikeve î‘tîkafê... (Nk.)

¹³² Niyet e ku bêjî “**Niyeta min ew e ku ez î‘tîkaf dikem ji Xwedê ra.**” yan di qelbê xwe da **wisan** bigerîne (Nk.)

¹³³ Seknandina ji bo nêzikiya bal Xwedê û di mizgeftê da. **Di cihê başqe da nabit. (Nk.)**

¹³⁴ Yê **Medîne‘ê** jî ji yê Qudsê ku Beytu’l-Muqeddese çêtir e. (Nk.)

¹³⁵ Geyrê van her şeyan tev mînanê hevin, **ferq tê tunîne. (Nk.)**

¹³⁶ Wekê nimêjê, **xwendina Qur’anê**, ders xwendin û ders dayîna ‘ilmê dînî. (Nk.)

nezir kirî xêrtir e ji yê başqe, ji ber wucûba wê.¹³⁷ Di yê nezirkirî da durist nîne bê ‘uzrekî mecbûrî ji mizgeftê derkevit. Mudde’ê ku bi ‘uzir derket lazim e qeza biket.¹³⁸ Di nava mudde’ê da eger cima‘ kir, beçal dibit. Îlla ku î‘tîkafê jibîr kir bî û qeza jî naket. Eger weqtê wê kifşe bit, wekê ku gotibî¹³⁹ “Li min nezir bit, ez deh roj mesela ji filan mehê î‘tîkaf bikem” û di weqtê wê da cima‘ kir, ew î‘tîkaf lê difewitê.¹⁴⁰ Durist e ku bi roj î‘tîkaf bike ne bi şev, yan bi şev bike ne bi roj, bi qayda niyeta xwe. Lê eger bi roj î‘tîkaf biket sunnet e bi rojî bit. Eger çî rojiya qeza jî bit, yan î‘tîkafa qeza bit. Wellahu e‘lemu bi’ş-şewab we îleyhî’l-mercî‘u we’l-meab. [53]

3.22. HECC Ê ‘UMRE ÇI NE Ê ÇANKÎ NE?¹⁴¹

Tu Bizan!

Yek ji erkanê di Îslamê jî Hec û ‘Umre ne, çan di pêşî da bihûrî. Di temamê ‘umrê insanê da carek li ser wacib dibin bi şurûtê di wacibbûnê ku paşve têtin. Lê çî qas zêde bikare û bike xêra wê wekê yê ewwil e, lewra ferqa ferz û sunnetê wan tune ye.¹⁴² Lewra ku îhram girê da dibine mîna hecc û ‘umra rûkin. Eger beçal jî biket wacib e qeza’ê wan û temamê tiştê xwe da jî mînanê yê di rûkin, bê ferq.¹⁴³

Tu Bizan!

Weqtê îhrama heccê, ji roja ‘îda remezanê ye heta dehê hîva zilhicce’ê. Ye‘nî şeva dehan ku fecra roja ‘îdê avêt weqtê wê diborê.¹⁴⁴ Di orta wê mudde’ê da çî weqtê girêdet bi kêfa xwe ye. Çiqasî zû jî îhrama heccê girêdet û temamê e‘malê wê jî biket,¹⁴⁵ heta ku roja ‘erefe’ê li ‘Erefatê nesekinê û piştê wê Tawafu’r-Ruknê neket hecca wî temam nabit.

Tu Bizan!

¹³⁷ Î‘tîkafa nezirkirî **sebeb ku dibî wacib**, xêrtir e. (Nk.)

¹³⁸ Mudde’ê ku derketiye lazim e qeza biket. (Nk.)

¹³⁹ Eger weqtê wê kifşe bit, wekê **niha** ku gotiye... (Nk.)

¹⁴⁰ ...û weqtê **roja** wê da cima‘ kir, ye‘nî ew î‘tîkaf lê difewitê. (Nk.)

¹⁴¹ **HECC Ê ‘UMRE ÇI NE?** (Nk.)

¹⁴² Lê çî qas zêde bikare ew **qas**, ye‘nî **wekê yê ewil xêra wê pir** e. Lewra ferqa ferz û sunnetê wan tune ye. (Nk.)

¹⁴³ Eger beçal jî biket wacib e **sala pê va bi lez** qezayê wan **bike** û temamê tiştê xwe da jî mîna **hecc û ‘umra ferz in** bê ferq. (Nk.)

¹⁴⁴ Ye‘nî şeva dehan ku fecir avêt weqtê wê dibore. (Nk.)

¹⁴⁵ Çî qasê zû jî girê de û temamê e‘malê **heccê** jî bike... (Nk.)

Hec, wacib e li ser kesê ku mal û meşrefa wî yê çûyîn û hatinê hebit û dijmin li ser rê tune bit. Ye'nî yê ku wî dikujit, yan bê sebeb hebs diket, yan malê wî jê distînit weger çî [54] rişwet jî bit, yan bi lasebeb wisan wî 'aciz diket ku tehemmul naket.

Hec ew e ku îhrama xwe li cihê wê girê bidet ye'nî niyeta xwe bînit ku "Ji Xwedê ra hecca beyta wî dikem" û biçî Mekke'ê li 'Erefatê, êvara 'îdê ji nîrvo paş bisekinê, welew bi rê borîn jî tê ra bibhûrê. Emma, di pêşiya nîvro da kafî naket û piştê megrîbê biçî Muzdelife'ê li wê bisekinê heta qederek ji nivê paşiya şevê diçî biçite Minayê, cihê kevir avêtinê.¹⁴⁶ Heft keviran bavêjê kortika ewwil ku jê ra dibêjin "Cemretu'l-'Eqebe". Ji wê biçî Mekke'ê, heft ger li dorê beytê bigerê ku jê ra dibêjin "Tewafu'r-Rukin."¹⁴⁷ Heceru'l-Eswedê ku bikarî maçî ke û serê xwe danite ser, secde bibe.¹⁴⁸ Eger 'acizkirin tê da hebit, durist nîne qeşta wê biket. Lewra eger çî maçîkirina wê û secda li ser sunnet e, lakin dibit sebeb ji bo gunehkariyê. Piştê ku Tewafu'r-Rukinê tamam kir, bila biçê Şefa' û Merwe'ê ku li ber beytê ne. Di mabeyna wan da heft car biçî û bê. Çûyîn carek e û zivirîn jî carek e. Wacib e ku ji Şefa'ê destpê biket, li Merwe'ê tamam biket. Eger ji Merwe'ê destpê kir, ew çûyîna wî heta Şefa'ê na'ê hisabkirin. Ji wê paş [55] îbtîda dike. Ku xelas kir paşê serê xwe kur bike eger li Mînayê, piştê kevir avêtinê kur nekiriye. Eger mêr bit eger jin; çî mezin, çî piçuk ev serî kurkirin jê ra wacib e.¹⁴⁹ Ew jî hindikê wê şê mû yê, ew jî ji heddê serî bit. Ji rih û sinbêl û başqan kafî naket.¹⁵⁰ Lakin sunnet e tiştê ji wan jî bibirê. Wê çaxê ji îhramê derdikevê û çî tiştê ku bi îhram girêdanê lê heram bibû jê ra helal dibit. Wekê dermanê bêhnê, neynûk û mû jêkirin û nîkah û cima'kirin.

Tu Bizan!

Weqta di pêşiya 'erefe'ê da gehiştê Mekke'ê û furset hebû, sunnet e ku "Tewafu'l-Qudûm" biket û durist e ku piştê wê se'ya mabeyna Şefa' û Merwe'ê jî biket. Eger kir êdî 'ewdekirina wê piştê Tewafu'r-Ruknê sunnet nîne. Piştê Tewafu'r-Ruknê wacib e biçê Mînayê. Her şê şevê piştê 'îdê li wê bimînit û her roj piştê nîvro kevir bavêjê her şê kortikan. Her yekî heft kevir, kêmtir jî nabit.¹⁵¹ Eger kevirek kêma û

¹⁴⁶ ...heta qederek ji nivê paşiya şevê **diçî, paşê biçî** Minayê, cihê kevir avêtinê. (Nk.)

¹⁴⁷ ...heft ger li dorê beytê bigere ku **dibêjine vê gerê** "Tewafu'r-Rukin." (Nk.)

¹⁴⁸ Heceru'l-Eswedê ku bikarî **sunnet** e maçî ke û serê xwe danite ser, secde bibe. (Nk.)

¹⁴⁹ Eger mêr bit eger jin; çî mezin, çî piçuk ev serî kurkirin **li ser** wacib e. (Nk.)

¹⁵⁰ Ji rih û sinbêl û kafî naket. (Nk.)

¹⁵¹ Her yekî heft kevir **bavêjîyê**, kêmtir nabit. (Nk.)

qeza'ê wê jî di Eyyamî't-Teşriqê da [56] nekir, kulmek genim ji ber kefarete wê va dide. Eger didu kê mabû, du kulm ji ber va dide.¹⁵² Eger şisê kê mabû, qurbanek li ser wacib dibit ku pezek kafiyê. Qurbanê li wê serjê biket. Hem wisan e qurban li ser wacib dibit eger şevêkê Mînayê yan şeva Muzdelîfe'ê lê bifewitê.

Erkanê heccê pênc in:

Ruknê Ewwil, îhram e. Niyeta xwe bînê ku "Ez hec dikem." Îhram navê vê niyetê ye. Ne navê cilê nederûtî ye. Belkî wacib e piştê niyeta me gotî cilê dirûtî û pêlavê rû girtî û kum û kefi û gore derîne. Pêşgirekê ji navtenga xwe nişiv girêde, yek jî bavêje ser milê xwe û cotek pêlavê rû vekirî wergirê. Eger tunebû, durist e yê rû girtî, ji ber mecbûriyê.¹⁵³ Emma jin bi cilê xwe va dimînin. Lakin wacib e ku rûyê wan û kefa destê wan bi tenê vekirî bin, îlla ji mecburiya şermê û germê.

Sunnet e hinan jî gotine wacib e eger bizanît weqta îhram girê da, bibêjit "Lebbeyk Ellamme lebbeyk, lebbeyke la şerîke leke lebbeyk, Înne'l-hemde we'n-nî'mete leke we'l-mulk, la şerîke leke." Sunnet e di dewama îhramê da [57] jî evê pir bibêjit heta ku dest bi kevir avêtina Cemretu'l-Eqebe'ê kir. Ji ew paş tekbr dide.

Ruknê Diduwan, sekna li erzê 'Erefate ye, roja pêşiya 'îde ji nîvro paş, welew hindik jî bisekine. Lakin sunnet e heta megrîbê li wê bimînit ku parek ji şevê jî bikevit ber 'erefa wî.¹⁵⁴ Paşê biçit Muzdelîfe'ê heta ji nîvê paşiya şevê qederek biborit, weger çî hindik jî bit. Paşê biçî Mînayê, heft keviran bavêje cihê recmê ku jêre dibêjin "Cemetu'l-Eqebe." Ew¹⁵⁵ şev mayîna li Muzdelîfe'ê û ev kevir avêtin jî wacib in. Ku lê bifewitin bi her yek ji wan qurbanek li ser wacib dibit. Lakin yê keviran heta Eyyamu't-Teşriq mabin dikarê bavêje.¹⁵⁶ Ew jî eda ye ne qeza ye û qurban jî wacib nabit.

Ruknê Şisêyan, tewafa li dorê Ke'be'ê ye. Ye'nî heft car li dorê bigerê. Şert e ku bi destmêj bit û 'ewretê di wî setirkirî bin û can û cil û cihê lê digerit tahir bin. Lakin 'efu ji çirîta teyran heye ku bi qeşt xwe lê nedet.¹⁵⁷ Ê ewwilê tewafa wî ye'nî destpêkirina wî ji ber Heceri'l-Eswedê bit. Pêşva biçit û beyt li milê wî yê çepê [58] bimînit û milê wî da'îm li beytê bit, nefetilê. Eger fetilî û lingê wî ji cihê xwe neqil bû,

¹⁵² Eger didu kê mabû du kulm **genim** ji ber va dide. (Nk.)

¹⁵³ Eger tune bit, durist e yê bi rû ji mecbûriyê. (Nk.)

¹⁵⁴ Lakin sunnet e heta megrîbê li wê bimîne ku **cuz'ek** ji şevê jî bikevê ber 'erefa wî. (Nk.)

¹⁵⁵ **Lewra ev** şev mayîna li Muzdelîfeyê û kevir avêtin jî wacib in. (Nk.)

¹⁵⁶ Lakin yê keviran, heta Eyyamu't-Teşriq mabin dikare **bike**. (Nk.)

¹⁵⁷ Lakin 'efu ji çirîta teyran heye ku bi qeşt **lê negere**. (Nk.)

wacib e bizivirê cihê ku jê neqil bûye, weger çî qas jî hindik bit. Eger nezivirî wacib e gerekê ji ber wê va bigerê. Çî qas hate tanga Heceri'l-Eswedê wacib e bisekinê, bi qederê îmkanê berê xwe bidiyê ku temamê bedena wî vê ra muqabil bibit û destê xwe dirêj ket balê va û ewî destê maçî ket, eger ku nekarî xwe bighîniyê. Heft ger ku wiha li dorê beytê gera paşê dibî tewafek. Ev Tewafu'r-Rukna heccê, wacib e (şert e)¹⁵⁸ piştê sekna 'erefe'ê bit. Di pêşî da çî qas jî tewaf kiri bî nakeve cihê vê û ruknê heccê temam naket. Emma Tewafu'l-Qudûm ku di pêşiya 'erefe' da ye sunnet e. Li pê wê se'ya mabeyna Şefa' û Merwe'ê durist e û ruknê se'yê jî bi wê temam dibit.

Ruknê Çaran, heft car se'ya mabeyna Şefa' û Merwe'ê ye. Ji Şefa' ku biçî Merwe'ê dibî yek, ji Merwe'ê bizivirê Şefa'ê ew jî dibî yek. Şert e ku ev se'î piştê Tewafu'l-Qudûmê, yan piştê Tewafu'r-Ruknê bit. Eger piştê Tewafu'l-Qudûmê kir, êdî [59] tazekirina wê piştê Tewafu'r-Ruknê sunnet nîne. Hem şert e ku ji Şefa'ê îbtîda bike li Merwe'ê temam ket. Eger ji Merwe'ê destpê kir, heta Şefa'ê hisab nabe. Eger li pê Tewafu'l-Qudûmê se'î kir, serî kurkirin durist nîne. Eger kurkir, qurbanek li ser wacib dibit û nakeve ber ruknê jî. Ne şert e ku di se'yê da bidesmêj bit, yan tahir bit, yan 'ewret setirkirî bit. Eger piştê 'erefe'ê bit û erkanê di mayî jî kir bit, durist e ku bi cilê dirûtî va jî biket.

Ruknê Pêncan, serî kurkirin e. Ku kevir avête Cemretu'l-Eqebe'ê weqtê wê têtin û te'xîra wê heta nihayeta 'emelan jî durist e. Şert e ku ji şê mûyan kêmtir nebit. Ew jî bi kurkirinê, yan quşandinê, yan qetandinê, yan şewitandinê, yan kişandinê ji serê xwe hilke; çî mêt, çî jin, çî zarok.

Ji ew paş wacib e her şê şevê di Eyyamu't-Teşriqan piştê 'îdê li Mînayê bimînit û her roj piştê nîvro kevir bavêjê her şê kortikan. Ji yê paşî dest pê biket li Cemretu'l-Eqebe'ê xilas biket. Her kortikek heft kevir bavêjîyê. [60] Eger kêmbimînin bi şê keviran û zêdetir qurbanek serjê dike, çan di pêşî da bihûrî.¹⁵⁹

3.23. MÎQATA MEKANÎ JI BO HECC Ê 'UMRE'Ê LI KU YE Ê 'UMRE ÇI YE?

Tu Bizan!

¹⁵⁸ Di nusxeya nû de hevok wiha ye: "Ev Tewafu'r-Rukna heccê wacib e..." Lê li ser peyva "wacib"ê sererastkirin hatiye çêkirin. Li ser peyva "wacibê" wek haşiyê peyva "şert e" hatiye nivîsandin û her du peyv jî di nusxeyê de dimîne.

¹⁵⁹ Eger kêmbimînin bi şê keviran û zêdetir qurbanek **dide**, çan di pêşî da **me borand**. (Nk.)

Mîqata hecc û ‘umre’ê ye ‘nî cihê ku îhram girê dide, ne ji nav Mekke’ê, di her rêkî da cihek kifşe heye. Wacib e kesê qeşta heccê yan ‘umre’ê biket ji wê bê îhram neborê. Eger borî û bi zû nezivirî wê cihê, qurban li ser wacib dibit. Lê eger zivirî ku hêj ‘emelekî heccê yan ‘umre’ê nekiribû, zerer naket.

Mîqata yê ku ji Medîna Munewwere diçin “Bîrê ‘Elî” ye. Lakin qenctir ew e ku li Medîne’ê girê bide paşê bi rê bikevit. Eger hec bit eger ‘umre bit ferq naket. Lakin yê di nava Mekke’ê da çi ehî, çi musafir û ‘emele’ê tê da îhrama ji bo heccê li qonağê xwe girê dide. Lê ji ‘umre’ê ra her kes jê dê derkevê ‘erzê *Hillê*, ye ‘nî ji ‘erza heremê xaric û hinde cihê wê jî kifşe ne, wekê Cuħfe û Ten‘îmê meşela, paşê îhram girê de.

‘Umre jî mîna heccê ye. Lakin ji wê ra sekna li ‘erefe’ê, mayîna [61] li Muzdelîfe’ê û Mînayê û kevir avêtin tune ye û di her weqtê salê da jî dikarê îhrama wê girê bide û tamam ke. Ye ‘nî dikarê her rojek da ‘umrekê, belkî zêdetir jî biket û divêtin ku pir biket. Lewra pêgember (şellellahu ‘eleyhi wesellem) gotiye “Sê ‘umre wekê heccê ye.” Xuşuşen di remezanê da zêdetir ‘umre bike. Lewra pêgember (şellellahu ‘eleyhi wesellem) gotiye “‘Umrekê di remezanê da wekê heccê ku bi min ra biket.”

Çar ruknê ‘umreyê hene:

Yê ewwil îhram e. Wekê îhrama heccê. Yê diduwan tewaf e. Wekê tewafa heccê. Yê şîşeyan se‘ya mabeyna Şefa’ û Merwe’ê ye. Wekê yê heccê.¹⁶⁰ Yê çaran serî kurkirin e. Wekê yê heccê.¹⁶¹

Tu Bizan!

Weqta ku ewwil digehêje beytê di pêşiya çûyîna ‘erefe’ê da sunnet e ku Tewafu’l-Qudûm biket. Ye ‘nî tewafa hedyâ beytê çan di pêşî da bihûrî, eger îhrama heccê ye. Lewra ji ‘umre’ê ra ne sunnet e. Lewra ew dikeve ber Tewafu’r-Rukna wî. Hem weqta ji Mekke’ê derdikevit, ne bi niyeta zivrandinê heta du qonağan, wacib e Tewafu’l-Weda’ biket, paşê li pê [62] tewafê derkevî ku tewafa xatîr xwestina ji beytê ye. Eger nekir, heta du qonağ ji beytê dûr bû, qurbanek li ser wacib dibit.

Tu Bizan!

¹⁶⁰Wekê se‘ya heccê. (Nk.)

¹⁶¹Wekê kurkirina heccê. (Nk.)

Heram e kuştina heywanê Mekke'ê¹⁶² û Medîne'ê û jêkirina dar û hişînayiyê di wan, çi di îhramê da bit, çi ne; çi ehlê di wan her du cihan bit, çi gerîb.¹⁶³ Bi yê Mekke'ê hem gunehkar dibit û hem jî ceza'a wan bi qayda şerî'etê didet. Yê Medîna Munewwere pê gunehkar dibit, lê ceza'a wê tune, eger mulkê kesî nebit.

Hem Tu Bizan!

Heram e anîna kevir û axa di Mekke'ê û Medîne'ê û firaqê ku ji wan hatîne çêkirin û dermanê bêhnê ku li wê hâzirkirine, yan çêkirine. Eger ji cihê başqe bi xwe ra bibne li wê¹⁶⁴ durist e dîsa jî bînin ji bo teberrik û meqsed jî pê hasil dibit inşallah te'ala.

Eva bûn yê di hecc û 'umra bedenê ku me bi kurtayî bihûrand.¹⁶⁵ Lakin yê di qelb û ruhê di me musilmanan¹⁶⁶ li Medîna Munewwere, bi ziyaretiya Rewza Muçehere û bi qebra pêgember (şellellahu 'eleyhî we alihî we sehbîhî we zurriyyatihî we tabi'ihî ecme'in) çê dibit.¹⁶⁷ [63]

3.24. ZIYARETIYA MEDÎNA MUNEWWERE -Newwerellahu Te'ala-¹⁶⁸

Tu Bizan!

Ku hecc û 'umra xwe tamam kir,¹⁶⁹ sunnet e ku bi dilekî şafî, tijî muhebbet, qeşa ziyaretiya Fexra Kaînatê ku pêgemberê axirê zemanê ye bike û biçî Medina Munewwere. Ku daxilê mizgefta wî bû ewwel du rek'et sunnetê Teħîyyetî'l-Mescîd biket, paşê biçî ziyaretiya qebra Nebî (şellellahu 'eleyhî wesellem) weger çi di pêşiya heccê da çûbî û pur jî mabî li wê. Sunnet e ku di mizgefta rewze'ê da çil nimêj bi cema'et biket, çi di pêşiya heccê da, çi piştê wê, ku nimêja heşt rojane. Eger zêdetir jî bike êdî çêtir e.¹⁷⁰

Divêtin weqta berê xwe da raha Medine'ê, di dewama wê sefere da pir şelewat li ser pêgember bidet.¹⁷¹ Belkî Xwedayê te'ala ewê ziyaretiyê qebul ket. Divêtin ku hubba

¹⁶² Heram e kuştina heywanê **herema** Mekkê (Nk.)

¹⁶³ Çi ehlê di wan her du cihan, çi gerîb (Nk.)

¹⁶⁴ Eger ji cihê başqe bi xwe ra **birne** li wê (Nk.)

¹⁶⁵ Eva bûn yê di hecca bedenê ku me bi kurtahî borand. (Nk.)

¹⁶⁶ Lakin yê **hecca** di qelb û ruhê di me misilmanan (Nk.)

¹⁶⁷ şellellahu te'ala 'eleyhî we 'ela alihî we sehbîhî we zurriyyatihî we etba'ihî ecme'in

¹⁶⁸ Di nusxeya kevin de qismê "**Newwerellahu Te'ala**" tune.

¹⁶⁹ **Çi kesê** ku hecc û 'umra xwe tamam kir (Nk.)

¹⁷⁰ Eger zêdetir bike çêtir e. (Nk.)

¹⁷¹ Divêtin weqta berê xwe da **rêya** Medineyê di dewama **rê** da pir şelewat li ser pêgember bidet. (Nk.)

Pêgember di qelbê wî da tijî bît.¹⁷² Lewra sebebê xilaşkirina wî ji kufr û zelaletê ew e û şefa'eta gunehkaran jî ew diket.

Pişte ku du rek'et sunnetê Tehiyyetu'l-Mescîd kir bila biçî muqabilê qebra pêgember ji aliyê qible va li ber şîbaka ewil. Ji şîbakê [64] dûr bisekinê, di meqamê edeb û hürmetê da selam biket, bibêjit "Es-selamu 'eleyke ya Resulellah!" û du'a biket ji dîn û dunya'ê di xwe û musilmanan ra.¹⁷³ Lewra cihê qebûl bûna du'an e û rica'a şefa'etê jê biket. Ji wê biçit ber şîbaka bindestê wê ku muqabilê qebra hezretê Ebubekrê Şiddîq e. Dîsa bi hürmet û edeb ji û dûr bibêje "Es-selamu 'eleyke ya xelifete Resulîllah ya Ebabekrini's-Şiddîq, reziyellahu 'enke!" paşê du'a ke, çan dixwazê. Ji wê biçî ber şîbaka bindestê wê ku muqabilê qebra hezretê 'Umer e. Wekê pêşî bi edeb û hürmet û bibêjê "Es-selamu 'eleyke ya Emîre'l-mu'mînîn ya 'Umer bin el-Xeţtab, reziyellahu 'enke!" û du'a ke çan dixwazê.

Paşê biçî ziyaretiya Beqî'ê ku qebristanê Medîneya Munewwere ye¹⁷⁴ ji weqtê pêgember da. Paşê biçî ziyaretiya Uşudê û Xendeqê û Qubayê û Mescidu'l-Qibleteynê û cihê di başqe. Ehlê Medîne'ê hemiyana nas diken. Li her ciyê jî ji xwe ra du'a biken, çan dizanin û dixwazin, lewra cihê qebûlbûna du'a nin.

Hem sunnet e [65] ku hedyê Mekka Mukerreme û Medîna Munewwere bi xwe ra bîne ji bo ehle mala xwe¹⁷⁵ û ziyaretkarê di xwe û eħbabê di xwe. Xuşuşen ava zemzem û xurme'ê di Medîna Munewwere. Lewra ew her du eşlê hemî teberikan in. Hem sunnet e ziyaretkirina cihê mezinan ku di nav rêya wî da hene û li bal wan jî ji xwe ra du'a'ê dîne û dunya'ê bike.

Lazim e da'îmen û xuşuşen di wê rahê da qelbê kesî neşkînit. Eger şikînan jî bila zû xwe pê bide helal kirin. Eger qelbê wî ji yekî şikest, yan zêrerek wî çêbû, divêtin zû wî 'efu ket û ewî helal ket, ji bo ku sefera wî her ji bo Xweda bit û bêkeder bimînit.

¹⁷² Hubba pêgember di qelbê wî de tijî bît. (Nk.)

¹⁷³ du'a biket ji dîn û dunya yê xwe re. (Nk.)

¹⁷⁴ Paşê biçî ziyaretiya Beqî'ê ku qebristanê Medîneyê ye (Nk.)

¹⁷⁵ ji bo mala xwe (Nk.)

والله لا مفرق للصَّحَّح ويده النَّجاة ولفَّ ح وصلَّى الله عُقى سِرِّنا مَحْمَد وُعَى لَه وصَّه ورسَّلم تسليما
 Wellahu muweffiqu li's-şelah we bî yedîhî'n-necatu we'l-felah, weşellellahu 'ela
 seyyîdîna Muḥammedîn we 'ela alîhî we şebhîhî we selleme teslîmen keşîra.¹⁷⁶

تمَّت الرسالة لمن اقبحت ايدي من عُقى يد جامع هالقييرال من بن وراثبن الم احمدالگوويشكى الى خوطى
 ثم ال طوان يبيلدة طوانى وطاسبتلثانى من ش هوسفرال غير من ش هورسنة ١٤٢١هـ (١٤١٦ رومى) (الس ادس
 والعشرون) ٢٦ (من نسان و هذه الفسخة اجود و اهدب للفن خلتكن هذه ل هذه الرسال قباركي ا رب لعلمين
 Temmet er-risaletu'l-musemmatu bi "Çenta Yetîman" 'ela yedi cami'iha el-
 feqîri'l-muznib Muḥammed Nûrullah bin Mella Eḥmed el-Gûdişki el-Xuyûfi summe
 Têtwanî bi beldetî Têtwan. Yewme es-sebti's-sanî min şehri şeferi'l-xeyr min şuhûr,
 seneti 1421 h./1416 rûmî. Es-sadisi we'l-'işrîne min Nisan. We hazîhi nusxetu ecwedû
 we ezhebu'n-nusexi. Feltekun hazîhi eşlen li hazîhi'r-risaleti. Barik ya rebbe'l-'alemîne
 bi fedlike Amîn.¹⁷⁷ [66]

3.25. ŞELATU'T-TESBÎH KU DIBÊJIN "NIMÊJA DIRÊJ" ÇI YE Û ÇANKÎ YE?¹⁷⁸

Tu Bizan!

Şelatu't-tesbîh du rek'et e. Xêra wan pir e. Gere merif pir biket. Eger dewamen
 merif nekarî divêtin merif bi qederê qedandina xwe biket. Lewra gotine "xwe bê wê
 nehêlin, weger çî di 'umrê xwe da carek bitin jî bit."

Qayda wê ya baş ev e: Ku niyeta xwe bînit. Bibêjê "Niyeta min ew e ez du rek'et
 nimêja Şelatu't-tesbîh ji Xwedê ra dikem Ellahu ekber" û wecçetu bixwîne. Paşê di
 pêşiya Fatiheyê da pazdeh car bibêjê "Subḥanellahî welḥemdu lîllahî we la îlahe
 îllessallahu wellahu ekber we la ḥewle wela quwwete îlla billahî'l-'eliyyî'l-'ezîm." Paşê
 Fatihe bixwîne. Piştê Fatiheyê dîsa wê zîkrê ku "Subḥanellahî ..." deh car bibêjê biçî
 ruku'ê, dîsa deh car bibêjê. Rabî bibêjê "Semi'ellahu limen ḥemideh" dîsa deh car
 bibêjê. Biçî secda ewwil, di secdê da dîsa deh car bibêjê. Ji secdê rabî, di orta herdu
 secdan da dîsa deh car bibêjê û biçî secda paşî. Di secdê da dîsa deh car bibêjê. Dibe

¹⁷⁶ Di nusxeya kevin de ev dua wiha hatiye nivîsandin: "Wellahu muweffiqu li's-şelah, weşellellahu
 'ela seyyîdîna Muḥammedîn we 'ela alîhî we şebhîhî we selleme teslîmen keşîra."

¹⁷⁷ تمَّت الرسال لمن اقبحت ايدي من عُقى يد جامع هالقييرال من بن وراثبن الم احمدالگوويشكى الى خوطى ثم ال طوان يبيلدة طوانى وطاسبتلثانى من ش هوسفرال غير من ش هورسنة ١٤٢١هـ (١٤٠٧ رومى) (الس ادس
 Temmet risaletu'l-musemma bi Çemta
 Yetîman 'ela yedi cami'iha el-feqîr Muḥammed Nûrullah bin Mella Eḥmed el-Gûdişki el-Xuyûfi summe
 Têtwanî bi beldetî Têtwan. Yewme el-Xemsîn, leyleti'l-mewlidi'n-nebewî (s.') fi senetî 1407 h. 1402 r.
 1987 m. (Nk)

¹⁷⁸ Beşa "Şelatu't-tesbîh"ê di nusxeya kevin de tune. Di nusxeya nû de jî di dawiya pirtûkê de ye.

heftê û pênc car. Ku ji secda paşî rabû êdî nabêjê. Radibî rek'eta diduwan. Ewî jî bi vê qaydê, di pêşiya Fatiheyê da pazdeh car, pêve deh, deh bi û wê qaydê tamam dike. Xwedê qebul ke û neşîbê misilmanan tev bike, amin.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

“ÇENTA YETİMAN” ADLI ESERİN TÜRKÇEYE ÇEVİRİSİ

4.1. MUKADDİME¹⁷⁹

“Çenta Yetîman” isimli bu kitap, aciz kul Muhammed Nurullahê Godîşkî-Tatwanî tarafından Kuzey Kürtçe lisanıyla cem’ edilmiştir.

Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Ben yalnızca O’na güvenirim.

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Salat ve selam O’nun emin olan peygamberine, âl ve ashabına olsun.

Allah’ım! Sen müctehit olan imamlardan ve bize din yolunu kolay kılan bütün müslüman âlimlerden razı ol!

İslam dini akidesinden bir nebze ve Şafii mezhebine göre uygulanan bedeni ibadetlerden bir tutam ihtiva eden bu kitap, Mele Ahmedê Godîşkî’nin oğlu, fakir ve günahkâr kul Nurullah tarafından, müslüman çocukların, dinlerini öğrenmeleri amacıyla derlenmiştir. [Bu kitap], çocukların dinin en müşkil konularını ve en önemli sorumluluklarını öğrenmeleri, bu az bilgilerle dinin çoğu emrine aşına olup emirlerine alışmaları, [bu sayede] mutlu olmaları için, yaratılışlarına ve kuvvetlerine uygun [bir tarzda] ve onların dilinde yazıldı.

Yalnızca Allah insanı doğru yola iletir. Dönüş yalnızca Allah’adır.

4.2. İMANIN ŞARTLARI

Bil ki! İmanın şartı altıdır.

1- Allah’a inanmaktır. Yani, Allah’ın varlığına ve birliğine şüphesiz inanmak gerekir. Eşi ve benzeri yoktur. Her şeyi yoktan var etmiştir ve hâlâ var etmeye devam etmektedir. Her şeyi bilir, görür, duyar ve yapabilir. Mahlûkatın [yaratılmışların] yaptığı her şey O’nun kudretiyledir. O olmazsa hiç kimse hiç bir şey yapamaz. O, bizi ve her şeyi görür, biz kıyamet gününe kadar O’nu göremeyiz.

2- Meleklerle inanmaktır. Yani, Allah’ın meleklerinin varlığına ve çokluğuna şüphesiz inanmak gerekir. Allah onlara ne emrederse yerine getirirler. Allah’ın emri olmaksızın hiçbir şey yapmazlar. Onlar bizi görür, biz onları göremeyiz.

¹⁷⁹ Kitap Kürtçe olmasına rağmen, mukaddimesi Arapça olarak yazılmıştır.

3- Allah'ın kitaplarına inanmaktır. Yani, o kitapların Allah tarafından gönderildiğine şüphesiz inanmak gerekir. Allah, dinin [hükümlerini] ve dünya [hayatını] onlarda gösterip öğretmiştir. Onlar dört tanedir: Kur'an, Hz. Muhammed (s.a.v.); İncil, Hz. İsa (a.s.); Tevrat, Hz. Musa (a.s.); Zebur, Hz. Davut (a.s.)'a gönderilmiştir. Mektup şeklinde gönderilen yüz tane de suhuf vardır ki Allah, emrinin insanlara bildirilmesi için [bunları] peygamberlere göndermiştir.

Kur'an-ı Kerim dışında diğer bütün kitapların ve suhupların hükmü bitmiştir. Kur'an'ın hükmü kıyamete kadar devam edecektir. Kur'an ile hükmetmeyip diğer kitaplarla amel eden kimse, kâfirdir.

4- Allah'ın peygamberlerine inanmaktır. Yani, Allah'ın göndermiş olduğu 124.000 peygambere şüphesiz inanmak gerekir. Allah, peygamberleri, insanlara ve cinlere hak olan dini bildirsınler diye göndermiştir. İlk peygamber Hz. Âdem, son peygamber de Hz. Muhammed'dir.

Peygamberlerden herhangi birine dahi inanmayan kişi, kâfirdir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şeriatı dışında hepsinin şeriatı hükümsüzdür. Hz. Muhammed (s.a.v.), ahir zaman peygamberi olduğu için onun getirdiği şeriatın hükmü iptal olmaz.

5- Kıyamet gününe inanmaktır. Yani, bütün mahlûkatın öldükten sonra tekrar diriltileceğine şüphesiz inanmak gerekir. Haşre gidilecektir ki o, kıyamettir. Salih amel sahipleri, iyiliklerinin karşılığını bulacak, kötü amel sahipleri de kötülüklerinin karşılığını bulacaklardır. İman sahipleri, işlemiş oldukları günahlar için her ne kadar Allah'ın adaleti gereği cehenneme girseler de, yine oradan çıkacaklardır. Fakat kâfirler, ebedi olarak orda kalacaklardır.

6- Kadere inanmak: Yani, iyi, kötü; büyük, küçük; doğal, doğüstü; vukû bulan ve bulacak her şeyin Allah'ın kaderiyle olduğuna şüphesiz inanmak gerekir. Ezelde takdir edildiği için hiç kimse buna müdahale edemez.

İşte imanın altı şartı bunlardır. Bunlardan herhangi birine dahi inanmayan kişi imansız, yani Allah korusun kâfir olur.

4.3. İSLAM'IN ŞARTLARI

Bil ki! İslam'ın şartı beştir.

1- Kelime-i şehadettir. “إله إلا الله و أشهد أن محمداً رسول الله”/Eşhedu ella ilahe illellah we eşhedu enne Muhemmede’r-Resulullah”, yani, dilimle söylüyor ve kalbimle inanıyorum ki Allah dışında hak olan başka bir ilah yoktur; hem dilimle söylüyor ve kalbimle inanıyorum ki, Abdulmuttalip oğlu Abdullah oğlu Muhammed, Allah’ın peygamberi, yani insanlara ve cinlere hak yolu gösteren elçisidir.

2- Farz namazlardır. [Bunlar] öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarıdır.

3- Ramazan orucudur.

4- İlerde bahsedilecek şartları taşımak ve para, hayvan, ziraat veya ticaret eşyası gibi bir mala sahip olmak şartıyla, Zekât vermektir.

5- Hacca gitmektir. Yani ileride de değinileceği gibi, malı-masrafı olmak ve yolda [kendisine musallat olacak] bir düşman olmamak şartıyla, Mekke’ye gitmek ve Allah’ın evi olan Kâbe’yi tavaf etmek.

Bunları yapabilecek kudrette olup da yapmayan kişi, müslüman değildir.¹⁸⁰

4.4. İSTİNCA NEDİR VE NASIL YAPILIR?

Bil ki!

İnsanın ön veya arka uzvundan bir şey çıktığında su ile yıkanmak veya taş gibi bir şeyle temizlenmek [anlamına gelen] *istinca* vaciptir. İstincaın en uygun şekli her ikisiyle [taş ve su ile] temizlenmektir. Fakat suyun bulunduğu ve lazım olmadığı zamanda da herhangi biriyle, mesela taş ile temizlenmek kâfidir. Çünkü sahabe

¹⁸⁰ “Mü’min” ve “Müslüman” kelimelerinin mahiyeti kelâmcılar tarafından tartışılmıştır. Mana itibariyle birbirinden ayrı olan bu iki kelime birbirinden bağımsız da değildir. İmam Savî (1999: 131), “İman sözlükte, mutlak olarak tasdiktir. İstılahta ise Peygamberin getirdiği ve zaruri olarak inanmak gereken şeyleri (namaz, oruç vb.) tasdik etmektir. İman gizli tasdiktir.” demektedir. İslam’ın kelime anlamı için “mutlak itaat”, istilahî anlamı için “zorunlu olarak bilinmesi gereken şeylerde Peygamber’e itaat etmektir.” demektedir. İkisi arasındaki münasebet için de “anlam olarak birbirinden ayrılırlar; ancak fayda verme itibariyle aralarında bir ilişki vardır.” demektedir. Uludağ ise bu konuda şunları nakletmektedir:

“Kifaye’nin müellifi (Sabunî) ’nin: “İman, emir ve nehiyelerden olmak üzere Allah Teâlâ’nın haber verdiği şeyleri tasdik etmektir”, “İslam, Hak Teâlâ’nın ulûhiyeti önünde saygı ile eğilmek ve boyun bükme (hudu’ ve inkıyad)tir” demesi iman ile İslam’ın mefhum itibariyle bir olmadığını gösterir. İnkıyad ve hudu’ ise emir ve nehiyeleri kabul etmeden gerçekleşmez. Şu halde iman hüküm yönünden İslam’dan ayrı düşünülemez. Onun için de birbirinden başka değillerdir” (Uludağ, 2013: 230).

Yine Uludağ (2013: 230) “Öyle anlaşılıyor ki, Kelâm âlimleri “iman ve İslam birbirinden başka şeyler değildir” sözü ile “bunlardan birini diğerinden ayırmak mümkün değildir” manasını kastetmişlerdir. Yoksa mefhum ve kavram itibariyle ikisi birdir demek istememişlerdir.” demektedir.

zamanında öyle yapılmıştır. Yalnız taşın o necaseti [pisliği] temizlemesi ve necasetten hiç bir eser bırakmaması şarttır. Şayet taş ile temizlik bu şekilde yapılmazsa su ile yıkanmak vacip olur.

Kendini taş ile temizleyenin arkasında namaz kılmak ile kendini su ile yıkayanın arkasında namaz kılmak aynıdır. Biri diğerinden evlâ [üstün] değildir.

4.5. NECASETİ YIKAMAK VE DURULAMAK

Bil ki!

Necaset su ile temizlenir. Necasetin çeşitleri burada yazılamayacak kadar çoktur. Allah izin verirse suyun [kısımlarını] beyan edeceğiz.

Bil ki! Su üç kısımdır.

Birinci kısım su, hem temizdir, içilir hem de temizleyicidir, başka şeyleri de temizler ki bu mutlak sudur. Yani ayran gibi süt gibi ya da gül suyu gibi fazladan bir ismi yoktur. Ayrıca bu su, abdest veya gusül gibi onu muğayyer kılmayan [renk, koku ve tat gibi temel özelliklerini değiştirmeyen] bir şeyde de kullanılmamıştır.

İkinci kısım su, kullanılmış ama muğayyer olmamış, aynı zamanda necis de olmamış veya ayran, süt, çay gibi temiz bir şeyle muğayyer olmuş sudur. Bu kısım suya da musta'mel [kullanılmış] su denir. Bu çeşit su içilir fakat bununla abdest alınmaz. Aynı zamanda bu su başka şeyleri de durulamaz [temizlemez]. Çünkü kullanılması ve başka bir şeyin içine karışmasıyla etkisi kırılmıştır.

Üçüncü kısım su, necis sudur. Bu su kulleteynden az miktarda olan ve onu muğayyer etmese dahi içine necis bir şey karışmış ya da bir kulleteynden fazla miktarda olmasına rağmen necaset ona rengini, kokusunu veya tadını vermiş olan sudur. Bu suyun ne kendisi temizdir ne de başka bir şeyi temizler.

Eğer musta'mel veya necis su, bir kulleteyn miktarı olurlarsa ve necaset vasıflarından bir şey de kalmazsa o su, mutlak su gibi hem temiz hem de temizleyici olur. Eğer [renk, koku ve tat gibi] alametlerden biri dahi suda kalırsa o su, deniz kadar çok olsa bile yine de necistir.

Necaseti gidermek, saydığımız alametlerden herhangi birisinin kalmaması ve suyun o necis şeyin her yerine ulaşmasıyla olur.

Bil ki! Ağzı dar olan kabın temizliği şu şekilde yapılmalıdır:

Ağzı dar olan kab önce üstünde necaset kalmayacak şekilde yıkanmalı sonra hiç ıslaklık kalmayacak şekilde kurutulmalıdır. Daha sonra o kab ağzına kadar su ile doldurulup boşaltılmalı ve yine hiç ıslaklık kalmayacak şekilde kurutulmalıdır. O kab bu şekilde tâhir olur.

Eğer anne sütünden başka gıda almamış erkek çocuk, bir şeye [veya bir yere] bevl ederse [işerse], o şeyi [veya yeri] temizlemek için önce ıslaklığın başka bir şeye bulaşmaması için iyice kurulamak sonra taşırmadan o yerin her tarafına temiz su serpmek gerekir. Ancak, bevl edilen şeyde [veya yerde] ıslaklığı başka bir yere bulaştıracak kadar çok ıslaklık kalmışsa o da diğer necasetler gibi yıkamakla temizlenir.

Yıkamanın kaidesi de şudur: Eğer yıkamak için kullanılacak temiz su, bir kulleteyn veya daha fazla değilse o zaman bir kabdan üzerine su dökmek sûretiyle yıkama işlemi yapılır. Çünkü kendisi necis olan bir şeyi kulleteynden az bir suya koymak suyu necis edeceği gibi o şeyi de temizlemez.

Bil ki!

Islak köpek ve domuza bulaşan veya ıslak köpek ve domuzun bulaştıkları bir şeyi, bir defası temiz toprakla bulandırılmış su olmak şartıyla yedi defa yıkamak vaciptir. Bu işlemin adı te'firdir. Şayet bu yedi sudan biri eksik kalırsa ya da bu yıkamalardan biri bulandırılmış su ile yapılmazsa, o şey tâhir olmaz. Eğer diğer temizlemeler gibi üzerine kap ile su dökülecekse yedi defa üzerine su dökmek gerekir. Eğer te'fir işlemi yapılacak su çok bulanık ise o şeyi yedi defa suya batırıp çıkarmak kâfidir. Bir defa yapılacak olan bulanık suda yıkama işlemi, ilk yıkamada da son yıkamada da yapılabilir.

4.6. ABDEST NASIL ALINIR?

Bil ki!

Namazın şartlarından birisi de abdesttir. Namazın sahih olabilmesi için abdesti şart ve rükünleri ile bilmek gerekir.

Abdestin rükünleri altıdır:

1- Yüz yıkama ile birlikte yapılan niyettir. Yani yüz yıkanmaya başlandığı zaman kalben “Abdestsizlik hükmünü üzerimden kaldırıyorum, namazı kendime helal ediyorum” şeklinde bir niyetle niyet edilmelidir. Niyetin dil ile söylenmesi sünnettir.

Niyetten önce ağıza misvak sürmek, “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” demek sonra ellerini yıkamak ve ağza ve buruna üçer defa su almak sünnettir. Daha sonra da niyet getirmek ve niyetle birlikte [yüzü] yıkamak gerekir.

2- Niyetle birlikte yüzün yıkanmasıdır. Yani yüz yıkama ile niyet birlikte olmalıdır. Eğer bu birliktelik olmazsa abdest de olmaz.

Yüz, alın, çene ve iki kulak arasında kalan genişliğe denir. Favorilerin, bıyıkların, kaş ve kirpiklerin yıkanması da vaciptir. Suyun bunları yıkaması gerekir, [mesh eder gibi] su ile ıslatmak yeterli değildir. Yüzü bir defa yıkamak vaciptir. Ancak anlattığımız şekilde üç defa yıkamak sünnettir. Eğer yüzün yıkanacak kısmında bir pislik veya yağlı bir şey varsa onun giderilmesi ve söylediğimiz şekilde yıkanması vaciptir.

3- İki kolun, dirseklerin üstüne kadar [yani dirseklerle birlikte] yıkanmasıdır. Koltuk altlarına kadar ve üçer defa yıkamak sünnettir. Bu yıkama işlemi, kolun yıkanacak kısmında pislik veya yağlı bir madde olması durumunda temizlendikten sonra olması şarttır.

4- Başın mesh edilmesidir. Mesh işlemi esnasında eli her defasında yeniden ıslatıp başa sürmek gerekir. Elde kalan ilk ıslaklık mesh yapmak için yeterli değildir. Islaklığın saçların altına ulaşması vaciptir. Başın tamamını ve başı üç defa mesh etmek sünnettir.

Başın mesh işleminden sonra eli yeniden ıslatıp kulakların içini ve görüldüğü kadarıyla dışını yıkamak da sünnettir.

5- Aşık kemiklerinin üst kısmına kadar ayakların yıkanmasıdır. Yani aşık kemiklerini de yıkamak gerekir. Ayakları dizlere kadar yıkamak ve yıkanılan yeri iyice ovmak da sünnettir.

6- Tertip. Yani önce niyetle birlikte yüzü yıkamak, sonra elleri ve kolları yıkamak, sonra başı mesh etmek, daha sonra da ayakları yıkamak şeklindeki sırayı takip etmek gerekir. Eğer abdest bu tertip üzere olmazsa geçerli olmaz.

Eğer elindeki yaradan dolayı elinde sargı bulunan biri teyemmüm yaparsa, teyemmümden sonra başını mesh etmelidir ki tertip bozulmasın.

4.7. CUNÜPLÜK, HAYIZ VE NİFAS GUSULLERİ

Bil ki! Gusül üç şey ile vacip olur:

1- Ölüm: Müslüman bir insan öldüğü zaman yıkanması, namazının kılınması sonra defnedilmesi vaciptir. Kâfirle yapılan savaşta şehit olanlar hariç. Zira onu elbiseleriyle ve kanyla defnetmek daha efdaldir. Şehidin cenaze namazının kılınması da caiz değildir.

2- Cünüplük: Kişi, cinsel organının [en az] baş kısmının erkeğin [dübürüne], kadının ya da bir hayvanın cinsel organına girmesi ile cünüp olur. Bu ilişki esnasında meni aksa da akmasa da, [kadın ve erkek için] her iki kişi de cenabet olur. Erkekten veya kadından, uykuda veya uyanık iken, [ilişkiden sonra cinsel organda kalan] eski meninin veya yeni meninin çıkması ile de cenabet olunur. Kadın veya erkek, gusül abdesti aldıktan sonra cinsel organından [cinsel organda kalan ve temizlenmeyen] meni akarsa yine cenabet olur. Akan meni erkeğin de olsa kadının da olsa ya da her ikisinin menileri birbirine karışsa yine durum aynıdır.

3- Kadınların hayız olması veya doğum yapması. [Kadınların hayız veya nifas] kanı kesilip temizlendikten sonra gusül abdesti almaları vaciptir. Kadın, gusülden sonra namazını kılar, orucunu tutar ve eşine de helâl olur. İbni Hacer'e göre erkeğin [temizlenip de] gusül abdesti almayan eşi ile ilişkiye girmesi büyük günahlardandır.

Gusül abdesti şu şekilde alınır:

Gusül abdesti almadan önce ön ve arka uzuvlar yıkanır, ardından namaz abdesti gibi abdest alınır. Daha sonra bu yerlerin yıkanmasının icab etmemesi ve abdestin bozulmaması için bu abdestle gusül niyetinin getirilmesi daha evladır. Sonra beden üzerinde bulunan pislik veya necaset [ve suyun bedene ulaşmasını engelleyen her şey] giderilmeli ve ardından bütün beden su ile yıkanmalıdır. Hem sık hem de seyrek olan kılların altına suyu ulaştırmak, suyun ulaşmadığı yerleri de iyice ovmak ve yıkamak gerekmektedir. Anlattığımız şekilde üç defa yıkanmak ve ölüleri yıkadıktan sonra canlılar gibi abdestlerini aldırarak sünnettir.

Kişi, bir kaç defa cenabet olursa veya kadın cenabet iken hayız olursa kendilerine tek bir gusül lazım gelir.

4.8. TEYEMMÜM NEDİR VE NASIL YAPILIR?

Bil ki!

Teyemmüm, suyun olmadığı veya olup da bir ihtiyactan dolayı abdest veya gusül için kullanılmadığı durumlarda temiz, kuru, saf ve başka bir teyemmümde kullanılmamış [tozlu] bir toprak ile yüzün ve ellerin [kolların] birer defa mesh edilmesidir. Yani teyemmüm, ister namaz için ister başka bir ibadet için olsun, ellerin tozlu toprağa vurularak yüze ve kollara sürülmesi işlemidir. Teyemmüm, ancak kişinin mazeret sahibi olması veya kısa mesafeli de olsa yolcu olması, hali hazırda suyun bulunmaması ve yolcunun bir korku olmaksızın suyu arayıp bulamaması durumunda caiz olur.

Eğer kişi bir kuyudan ya da bir çeşmeden kabını doldurmak sûretiyle abdest almak durumundaysa ve sıra ona gelene kadar namaz vakti geçecekse, şart ve rükünleri ile teyemmüm yapıp namazını kılması caizdir. Remeli'nin de fetvasında söylediği gibi o namaz kaza da edilmez.

Eğer bir kimsenin abdestte yıkaması gereken uzuvlarından biri yaralanmışsa ve yarasını sardığı için onu su ile yıkayamıyorsa; sargının tâhir olması, sargıyı abdestli iken sarmış olması ve sargının da gereğinden fazla bir yeri kaplamamış olması şartı ile teyemmüm yapması caizdir. Yaranın baş veya ayaklar gibi teyemmüm uzvu olmayan bir yerde olması durumunda; cünüplük veya abdest için alınan teyemmümle kılınan namazın kazası da gerekmez.

Eğer yara yüzde ise, [yüzün] yara olmayan kısmının su ile yıkanması, yüz yıkanmadan önce veya yıkandıktan sonra teyemmüm yapılması daha sonra da kolların ve geri kalan kısmının yıkanarak abdestini tamamlaması vaciptir. Eğer yara kollarda ise, önce yüzün sonra kolun yara olmayan kısmının yıkanması sonra teyemmümün yapılması daha sonra da abdestin geri kalan kısmının tamamlanması gerekir. Eğer yara başın tamamında ise, başın meshinden önceki kısımlar yani yüz ve kollar yıkanır. Başın meshi yerine teyemmüm yapılır daha sonra da ayaklar yıkanarak abdest tamamlanır.

Eğer yara her iki teyemmüm uzvunda, yani yüz ve kollar da ise, tertip üzere önce yüz sonra kollar mesh edilerek bir teyemmümün yapılması sonra da geri kalan uzuvların yani başın meshi ve ayakların yıkanması gerekir. Çünkü abdestte tertip şarttır. Tertip abdestte rükündür gusülde ise rükün değildir. Eğer gusül için teyemmüm gerekiyorsa,

gusül tamamlandıktan sonra da teyemmüm yapılabilir. Fakat gusülde abdestin aksine evla olan önce teyemmüm yapmaktır. Eğer yara iki-üç yerde ise gusülde bir teyemmüm yeterlidir.

Teyemmümde bir defa yüz için bir defa da eller ve kollar için olmak üzere en az iki defa [elleri tozlu toprağa sürmek sûretiyle] toprak almak şarttır. Birinci defa eller toprağa sürülerek, mesela “Bu teyemmümle namazı kendime helal kılmaya niyet ettim” gibi bir niyet getirilir. Çünkü teyemmümle abdestsizlik hükmü kalkmaz. Aldığı toprağın tozu az olup yüzde görünmese bile, yıkanması gereken yerlerin tamamını kapsamak şartıyla eller yüze sürülür. Ardından bir defa daha toprak alınır, bir eli diğer ele sürmek sûretiyle eller ve kollar teyemmüm edilir. Ellerin ve kolların teyemmümü esnasında parmakta yüzük olmamalıdır. Şayet parmakta yüzük varsa, yüzüğü yerinden hareket ettirerek yüzüğün yerine de toprak sürmek gerekir. Bu şekilde yapılmayan teyemmüm geçersizdir.

Hem bil ki!

Bir teyemmümle iki farz namaz kılınmaz. Her bir farz namaz için bir teyemmüm alınır ve onunla bir farz namaz ve onun -eğer daha fazla rekât için niyet getirilmemişse- iki rekâtlık ilk veya son revatıb sünneti kılınabilir. Her kaza namazı için, bir sebebe bağlı olarak kılınan veya belli bir vakitte kılınan her namaz için teyemmüm yenilenir.

Bil ki!

Teyemmüm de abdest gibi yellenmek dahi olsa insanın önünden veya arkasından -meni dışında- bir şeyin çıkmasıyla bozulur. Hem [yellenme ihtimali olacak şekilde] bağdaş kurmadan oturarak, bir yere yaslanarak, uzanarak veya ayakta yatmakla da teyemmüm bozulur. Fakat “mütemekkin” denilen bağdaş kurmak şeklinde oturularak yatmakla abdest de teyemmüm de bozulmaz. Namahrem olan erkek ve kadının elleri gibi çıplak yerlerinin birbirine değmesi, kişinin avuç içinin kendisinin veya küçük bir çocuk bile olsa başkasının ön veya arka uzvundan birine değmesi de abdesti ve teyemmümü bozar. Hem suyun olmamasından dolayı alınan teyemmüm suyun bulunmasıyla bozulur. Çünkü teyemmüm o yerde ve o vakitte suya ve suyun olmamasına bedel olmuştur.

4.9. MEST NEDİR VE MESTLER ÜZERİNE MESH NASIL YAPILIR?

Bil ki!

Mest, ayağa giyilen ve ileride bahsedilecek şartlara uymak koşuluyla, abdest alınırken ayakları yıkama yerine üzerlerine su ile mesh yapılan, çizmeye benzer [bir tür ayakkabıdır].

Bil ki!

Mestin [abdestte ayakları yıkamanın yerini tutmaya] yeterli olabilmesi için deri, naylon veya lastik gibi doğal haliyle su geçirmeyen sağlam bir maddeden yapılmış olması gerekir. Mestin imal edildiği maddenin temiz olması ve aşık kemiğinin üst kısmına kadar yani abdestte yıkanması farz olan yeri kaplaması gerekir. Mestler, ayakta olduğu süre içinde yürümeye dayanıklı olmalıdır. Bu dayanıklılık süresi mukîm olanlar için bir gün bir gece, misafir olanlar için üç gün üç gecedir. Eğer mestler bu süre zarfında dayanıklılığını yitirecek olursa yapılan meshler geçersizdir.

Mestler, dikiş yerlerinden başka bir yerden su geçirmemelidir. Şayet “biz” aletinin¹⁸¹ ucu kadar dahi sökülür veya yırtılırsa, yapılan mesh geçersiz olur. Yırtık veya sökülük tamir ettirilmeyene kadar da üzerine mesh yapılamaz.

Hem bil ki! Mestler üzerine mesh yapmanın şartları şunlardır:

Önce abdest tamamlanır, her iki ayak da yıkanır sonra mestler giyilir. Bir ayağı yıkayıp mestini giymek sonra diğer ayağı yıkayıp mestini giymek, caiz değildir. Ancak ilk giyilen mest ayaktan çıkarılır, abdest bitiminden sonra her iki mest birlikte giyilir. Mestlerin giyildiği abdestten sonra şayet yeniden abdest almak gerekirse, artık ayakları yıkamak yerine mestler üzerine mesh yapılır.

Bir kimse mukîm ise veya bir yerde en az dört gün kalmak için niyet etmiş ise, mestin süresi mestleri giydikten sonraki ilk abdestsizlik halinden başlamak üzere bir gün bir gecedir. Şayet misafir ise, yolculuğu uzun ve günah işlemek için değil ise, üç gün üç gece mestler üzerine mesh yapabilir. Evinde mesh yapıp yolculuğa çıkan veya yolculukta mesh yapıp süresi dolmadan evine ulaşan biri, yolculuk müddeti olan üç gün

¹⁸¹ Biz: Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı tığ. (Akalin vd., 2011: 367)

üç geceyi tamamlamaz. Eğer evinde abdesti bozulur ve mesh yapmadan yolculuğa çıkarsa, o zaman yolculuk süresi olan üç gün üç geceyi tamamlar.

Süre dolmadan mestler ayaktan çıkarılırsa veya yırtılırsa mesh bozulur. Bu durumda kişi abdestli ise sadece ayaklarını yıkayıp mestleri tekrar giyer. Şayet abdestsiz ise abdest alır sonra mestleri giyer ve mestin süresi bu abdestten sonra başlar.

Mestler üzerine mesh, abdest alındıktan sonra ellerin ıslatılıp mestlerin üstlerini mesh etmek ve bir parmak ucu kadar dahi olsa onları ıslatmaktır. Mestlerin altını, yanlarını, topuklarını ya da aşık kemiği hizasını ıslatmak mesh yapmak için yeterli değildir. Abdest alırken başı mesh etmekte olduğu gibi eller yeniden ıslatılarak mesh yapılmalıdır. Elde kalan ıslaklıkla mesh olmaz.

Mestlere zarar vereceği için mesh işleminin bir defadan fazla tekrar edilmesi ve mestlerin yıkanması mekruhtur. Mestler üzerinde meshi engelleyecek derecede yağ veya tüy bulunursa, mesh geçersiz olur. Suyun mestlere ulaşmasını engellediği için mestler yağlı boyalar ile boyanmamalı ve cilâlanmamalıdır.

4.10. HAYIZ, NİFAS VE SELİSU'L-BEVL NEDİR?

Bil ki!

Kadın, kameri ay hesabına göre dokuz yaşını doldurduğunda hayız olmaya başlar. Dokuz yaşından önce kan görmek mümkün olsa da bu kan hayız kanı değil, fasit¹⁸² bir kandır.

Hayız, kadının muayyen vaktinde kan görmeye başlaması ve yine muayyen vaktinde o kanın durmasıdır. Hayız olmanın normal zamanı dokuz yaşından sonradır. Mümkün olmamasının [yani menopoz] zamanı da daha önce de olabileceği gibi genellikle 60 yaşından sonradır.

Nifas da, doğumdan sonra kadının kan görmesi veya görmemesi halidir. Nifasın en az süresi çocuk doğduktan sonraki lahzadır. Kadın, o anda kan görmekten temizlense bile kendisine gusül vacip olur. Gusülden sonra namazı ve orucu geçerli olur. Nifasın normal süresi 40 gündür. En uzun süresi de 60 günü geçmez.

¹⁸² Fasit kan, kadının hayız veya nifas durumları dışında gördüğü kandır. Buna istihaze kanı da denilir.

Hayzın en kısa süresi bir gün bir gecedir. Eğer kadın, bu süreden daha önce temizlense bile namazı ve orucu geçerli olmaz. Hayzın normal süresi altı veya yedi gündür. En uzun süresi 15 gündür. Kadının kan görme süresi 15 günü geçerse, o kan hayız kanı değil, ileride bahs edileceği gibi muhtemelen istihaze denilen hastalık kanıdır.

Hayız ve nifasta namaz kılmak, oruç tutmak, Kur'an okumak ve taşımak, camiye girmek, Kâbe'yi tavaf etmek ve cinsel ilişkide bulunmak haramdır. Hayız ve nifastan temizlenip gusül abdesti alındıktan sonra bu şeyler kadına helâl olur. Fakat dersini unutmaya korkusuyla temizlenmeyi bekleyemeyen kadınlar için Kur'an'a el sürmemek şartıyla ders okumanın veya ders vermenin caiz olduğuna dair fetva da vardır. Hayız ve nifas durumunda kılınamayan namazlar, temizlendikten sonra kaza edilmez fakat tutulamayan oruçlar kaza edilir.

İstihaze, hayız ve nifas durumları dışında, bir hastalıktan dolayı kan görmektir. İstihaze durumunda namaz ve oruç kadına vaciptir.

Eğer kadın, âdetinin kaç gününün hayızlı kaç gününün de temiz olduğunu biliyorsa, bu adet üzere devam eder. Kadın âdetini biliyor ve gördüğü kanları birbirinden ayırt edebiliyorsa, yani hem zayıf kan hem de kuvvetli kan görüyorsa ve kan görme süresi 15 günü de geçmemişse, kuvvetli kan hayız kanıdır. Şayet kan görme süresi 15 günden de az değilse zayıf kan da istihaze kanıdır.

Eğer kadın kan görmede mütehayyir olursa, yani hem adetli olup olmadığını bilmiyor hem de kanları birbirinden ayırt edemiyorsa, bu durumda namazını da kılar orucunu da tutar. [Ramazan ayından] sonra bir ay daha oruç tutar. Tuttuğu orucun bir aya tamamlanması için üç gün daha müteferrik¹⁸³ orucu tutar. Hayızlı olma şüphesinin olduğu bu durumda kendisiyle cinsel ilişki de caiz değildir. Bu konu çok uzun bir konudur, burada hepsini beyan etmeye yer yoktur.

¹⁸³ Müteferrik orucu, mütehayyir olan kadının ramazan ayı orucunu tamamlamak için tuttuğu oruçtur ki şu şekilde hesaplanır: Öncelikle bu durumdaki kadınlar için hesabın güvenilir olabilmesi için ay 28 gün olarak hesaplanır. Kadın Ramazan ayını oruçlu geçirir. Ramazandan sonra bir ay daha oruç tutar. İki aybaşı halinin arası en az 15 gün olduğu için bu iki ay 28 gün oruç olarak hesaplanır. Ramazanın tamamlanması için iki gün kalır. Bu sefer kadın ayın 1'i, 2'si 3'ünde ve 16'sı, 17'si, 18'inde oruç tutar. Ramazan ayının 29 gün olduğu yıllarda da ayın 1'inide, 3'ünde ve 17'sinde oruç tutar ve bir ay orucu tamamlanmış olur.

Selisu'l-bevl, kişinin küçük abdestini tutamaması ve kendisinden daima damlalar halinde akıntının gelmesi hastalığıdır. Bunun hükmü ile müstehazın [istihaze kanı gören kadının] hükmü abdestte ve namazda aynıdır. Bunlar temizlendikten sonra ya da [kan ve idrardan korunmak için] kullandıkları şeyi değiştirdikten sonra her namaz için abdest alırlar. Bunlar abdest aldıktan sonra hemen namazlarını kılmalıdır. Fakat cemaat için kısa bir süre beklemek caizdir. Bu bekleme esnasında ya da namazın içinde [müstehazdan] kan ve [selisu'l-bevl olandan] idrar gelse de namaz geçerli olur. Çünkü bu durum imkânsızlık hâlidir. Namazdan önceki ve sonraki revatıb sünnetler bu abdestle kılınabilir. Bu hal, sürekli abdestsizlik hali olduğundan başka bir namaz için abdestin yenilenmesi vaciptir. Allah daha iyi bilir.

4.11. NAMAZ NEDİR?

Bil ki!

İslam dininin mecburî ve zarurî rükünlerinden biri de namazdır. Farz namazlar beş vakittir.

Öğle namazının vakti, güneşin gökyüzünün ortasından [batıya doğru kaymasıyla] başlar, her şeyin gölgesi [güneşin tepe noktasında olduğu] istiva vaktindeki kendi gölgesine ilaveten kendisi kadar olana dek devam eder. Bazı [âlimler bu gölgenin] bir buçuk kat olduğuna kanaat getirmişlerdir. Öğle namazı dört rekâttır. Namaz içindeki kıraatların [Fatiha ve zammı sure] tamamı gizli okunur. Kendisinden önce ve sonra müekkede olan iki rekâtlık sünnetler vardır. Söylediğimiz sünnetler dışında, iki rekât önce ve iki rekât da sonra müekkede olmayan sünnetler vardır.

İkinci namazının vakti, öğle namazının bitiş vakti olan her şeyin gölgesinin istiva gölgesi dışında kendisi kadar veya bir buçuk katı kadar olduğu vakitten başlar, güneş batıncaya kadar devam eder. İkinci namazı da dört rekâttır. Öncesinde dört rekâtlık müekkede olmayan bir sünnet vardır. Bu sünneti kılan kimse sünnetin tamamını [yani dört rekâti] kılmalıdır. [İki rekât gibi] eksik kılmakla sünnet hâsil olmaz. İkinci namazı kıldıktan sonra kaza namazları ve camiye yeni girilince kılınan Tahiyat'ul-Mescit namazı gibi, yeniden abdest alındığında kılınan abdest sünneti gibi veya cenaze namazı gibi bir sebebe bağlı olarak kılınan namazlar dışında namaz kılmak caiz değildir.

Akşam namazı üç rekâttır. Vakti güneşin batışıyla başlar, “Şafaku'l-Ahmer” denilen günbatımı kızılığ bitene kadar devam eder. Akşam namazından sonra

müekkele olan iki rekâtlık revatıb sünnet vardır. Bu sünnetten sonra da iki rekâttan yirmi rekâta kadar kılınabilen Evvabin namazı vardır ki o da müekkele olmayan bir sünnettir.

Yatsı namazı dört rekâttır. Vakti akşam namazının kıvıllılığının bitmesiyle başlar, sabah namazının fecr-i sadıkına kadar devam eder. Fecirler de ikidir.

1- *Fecr-i Kazib*: bir sütun gibi batıdan doğar ve sonra kaybolur ki bu geceden sayılır.

2- *Fecr-i Sadık*: Çıktığında dağların etrafına yayılır. Bu gündüzdendir [yani sabah vaktindedir].

Yatsı namazından sonra iki rekât revatıb sünnet vardır. On bir rekât da vitir sünneti vardır. Bunların dışında, bir müddet uyuyup uyandıktan sonra sabah namazı vakti girmeden kılınan iki rekât da teheccüd sünneti vardır. Bunların hepsi müekkele olmayan sünnetlerdir.

Sabah namazı iki rekâttır. Vakti fecr-i sadıktan güneşin doğuşuna kadardır. Sabah namazından önce iki rekât müekkele olan revatıb sünnet vardır. [İkinci namazı bahsinde] beyan ettiğimiz gibi kaza namazları ve bir sebebe bağlı olarak kılınan namazlar dışında sabah namazından sonra güneş yükselene kadar da namaz kılmak caiz değildir. Gün doğumu ile öğle namazı arasında müekkele olan sekiz rekâtlık “Salatu’d-Duha” [kuşluk namazı] vardır.

Revatıb sünnetlerin sevabı diğer sünnetlerin sevabından daha fazladır. Çünkü [revatıb sünnetler] farz namazların tamamlayıcısı [gibi]dirler.¹⁸⁴

4.12. NAMAZIN RÜKÜNLERİ ON ÜÇTÜR

1- Niyet: Niyet, kalben namazın Allah için kılınacağına kast etmektir. Niyetin dil ile söylenmesi sünnettir. Namaz kılacak olan kişinin bedeninin, elbisesinin ve namaz kılacağı yerin tâhir olması; abdestli olması, kıbleye yönelmiş olması ve niyetini getirdiği namazın vaktinin girmiş olması şarttır. Bunlara riayet edilmeden kılınan namaz geçerli değildir.

¹⁸⁴ Eski nüshada bu bölümün sonunda şöyle bir paragraf daha vardır: “Bil ki! Akşam, yatsı ve sabah namazlarında, cuma ve iki bayram namazında, ay tutulması namazında ve bütün gece namazlarında Fatıha ve zammı surenin açıktan okunması sünnettir.”

2- Taharrüm [İftitah] tekbiri: Bu tekbir namaza başlarken söylenen “الله أكبر” lafzıdır. Bu tekbir eksiksiz olarak söylenmelidir. Tekbirin niyetle birlikte söylenmesi şarttır. Eğer kişi tekbir getirdiğinde kalbinde niyetini de hazırlamazsa veya tekbiri eksik olursa, o da bu eksikliği gidermek için çaba sarf etmezse ve dilsiz [lâl] de değilse, namaz geçersizdir.

3- Kıyam: Güç yetirilmesi durumunda namazın ayakta kılınmasıdır. Şayet kişinin sakatlık veya hastalık gibi bir özrü varsa ya da kılınacak namaz sünnet namaz ise oturarak kılınabilir. Eğer oturarak da kılınamazsa yatarak kılınabilir ki bu namaz kılan kişi için kıyam sayılır. Bu durumda namaz kılan kişi, rükû ve secdelerini, imkânı ölçüsünde birbirinden ayırt edecek kadar eğilmelidir.

4- Kıyamda Fatıha suresini okumak: Namaz kılan kişi Fatıha suresini bilmiyorsa öğrenmesi vaciptir. Eğer bunu yapamıyorsa ve başka bir zikir de bilmiyorsa, dilsiz bir insan gibi Fatıha suresi okunacak süre kadar kıyamda durması vaciptir. Fatıha suresinden önce “Weccehtu” duasının okunması sünnettir.

Weccehtu duası şudur:

”وجهت وجهي لذي طرفة العين اوات وا رض بعبادك وما أنا من المشركين إن ص هنيك ومحي اي
Ben hakka yönelen Müslüman biri olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratan Allah’a çevirdim. Ben Allah’a ortak koşanlardan değilim. Şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, yaşamım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O’nun hiçbir ortağı yoktur. İştin ben bununla emrolundum ve ben Müslümanlardanım.”

Namazda Fatıha’dan önce “اعوذ بالله من الشيطان الرجيم” demek ve eğer Kur’an okumasını biliyorsa Fatıha’dan sonra bir ayet bile olsa zammı sure okumak da sünnettir.

5- Rükû: Fatıha ve zammı sureden sonra rükû niyetiyle eller dizlere degecek kadar eğilmek ve en az “ان الله” kadar beklemektir. Namaz kılan kişinin rükû kastı taşımayan eğilmesi, rükû yerine geçmez. Bunun gibi, kişinin rükûda hiç beklememesi de rükû olarak kabul olmaz.

Rükûya eğilme esnasında her iki eli omuzlara kadar kaldırıp “الله أكبر” demek ve rükûda “رب العالمين” demek sünnettir.

6- İtidal: Rükûdan kalktıktan sonra, rükûda beklendiği gibi beklemek şarttır. Eğer beklenmezse namaz geçersizdir.

Rükûya giderken ellerin kaldırıldığı gibi rükûdan kalkarken de elleri kaldırmak ve “تسبح الله لمن حمده” demek, tam olarak doğrulduktan sonra da “تسبح لك الحمد” demek sünnettir.

7- Her iki secde: Secde “الله أكبر” diyerek başını yere koymak ve en az “تسبحان الله” diyecek kadar beklemektir. Her iki secdede de üç defa “سبحان ربّي ا عّلى” demek sünnettir. Her iki secde arasında da bu kadar beklendikten sonra “الله أكبر” deyip ayağa kalkılır. “Celse-i istirahat” denilen secdeden kıyama kalkmadan önceki oturuşta da “تسبحان الله” diyecek kadar bekleyip sonra kalkmak sünnettir.

8- Her iki secde arasında oturmak: Secdeden kalkıldığında “تسبحان الله” diyecek kadar bekleyip sonra ikinci secdeye gitmektir. İki secde arasında “اللهم اغفر لي وأرحمني / وأهدني وأزقني وخافقني / وبيحرنى / Allah’ım! Beni bağışla bana ikramda bulun, afiyet ver, beni doğru yoluna hidayet et ve bana rızık ihsan eyle” duasını okumak sünnettir.

9- Son oturuşta “Tahiyyat” duasını okumak.

10- Tahiyyat okumak için oturmak: Tahiyyat, oturduktan sonra okunmalıdır. Secdeden tam olarak kalkmadan veya ayakta bir harf dahi olsa Tahiyyat okunursa, geçersizdir. Eğer kişi Tahiyyat’ı oturarak okumaya güç yetiremiyorsa, güç yetirdiği bir vaziyette okuyabilir.

11- Son oturuşta Peygambere salavat getirmek: Tahiyyat okunup “eşhedu” cümlesi tamamladıktan sonra “سبحان الله وبحمده / رسولك نبى ا مّى و عّلى آل سبىنا” / Allah’ım kulun, resulün ve ümmi bir nebi olan efendimiz Muhammed’e ve onun âline salat olsun” demektir. Tahiyyat’ta “عّلىك” kısmında söylendiği için, “سبحان الله وبحمده” den sonra “وسلّم” demek sünnet değildir. Birinci Tahiyyat’ta da “سبحان الله وبحمده” lafzını söylemek sünnet değil, mekruhtur.

Bil ki!

Akşam namazında [son rekâta imama yetişen kişinin namazında] olduğu gibi bir rekât kalsa bile ilk Tahiyyat iki rekâttan sonradır. Bir kimse son rekâta imama yetişir de onunla Tahiyyat okursa, imam selam verdikten sonra kendisi kalkıp bir rekât daha kılsa, yine de Tahiyyat okuması sünnettir. Çünkü o, namazında Tahiyyat’ın okunacağı ikinci

rekâttadır. Hatta bazen akşam namazında dört Tahiyat'ın bile okunduğu vakidir. Sabah namazı hariç diğer namazlarda çoğu zaman üç Tahiyat okunur. Bu konuda kendinizi iyi eğitin, Allah muvaffakiyetler versin!

İlk Tahiyat'tan kalkıldığında “الله أكبر” demek ve rükûya eğilip kalkarken yapıldığı gibi elleri kaldırmak sünnettir.

12- “عليكم ورحمة الله” demek sûretiyle sağ tarafa selam vermek: Sol tarafa selam vermek de sünnettir. Her iki selamda da arkada oturan birinin yüzünü görecektense kadar başın çevrilmesi sünnettir.

Sabah namazının ikinci rekâtında rükûdan sonra “Kunût” duasının okunması sünnettir. Namaz kılan kişi kunût duasını bilmediği için okumazsa veya okumayı unutursa ya da kasten de olsa ilk Tahiyatı okumazsa, sehiv secdesi yaptıktan sonra selam vermesi sünnettir.

Namazın içinde, namazdan önce ve namazdan sonra sünnet olan birçok zikir ve tesbihat vardır. Vacip olmadıkları için bunlardan bahs etmeyeceğiz.

13- Tertip: Baştan itibaren zikrettiğimiz sıraya uyulmalıdır. Şayet bu tertibe riayet edilmezse namaz geçersiz olur.

Fatiha okunmadan veya Fatiha'nın bir ayeti eksik bırakılarak rükûya gidilirse ve rükûda Fatiha'nın okunmadığı veya eksik okunduğu hatırlanırsa, rükûdan doğrulup Fatiha'yı okumak, eksik bırakılmışsa tamamlayıp tekrar rükûya gitmek ve bu şekilde namazı tamamlamak vaciptir.

Namazın tamamlanıp tamamlanmadığı konusunda şüpheye düşülürse, şüpheyi gidermek için bir rekât daha kılmak vaciptir. Selam vermeden önce de sehiv secdesi yapmak sünnettir. Sehiv secdesi yapmak, hem tek başına namaz kılındığında unutulmuş hareketler için hem de cemaatle kılındığında imamın unutmalarından dolayı yapılmayan hareketler için -imam sehiv secdesi yapmasa bile- sünnettir. Fakat imama tabi olunmuşsa ve imam değil de kişinin kendisi sehven bir eksiklik yaparsa, sehiv secdesi yapmak sünnet değildir. Çünkü imam bütün eksiklikleri yüklediği için o secde üzerinden kalkmış olur.

4.13. CENAZE NAMAZI VE HÜKÜMLERİ

Bil ki!

Cenaze namazı da cenazenin defni gibi farz-ı kifayedir. Yani erkekler üzerinde bir mecburiyettir. Erkeklerin olmaması gibi zarurî bir durum olmadıkça kadınların kılmasıyla farziyet kalkmaz.

Cenaze namazının kılınışı şu şekildedir: Cenaze yıkanıp durulandıktan sonra temiz bir kefen içinde, temiz bir yerde, yönü kibleye gelecek şekilde bırakılır. Erkeklerin baş tarafının sola, kadınların ise sağa gelmesi sünnettir. Daha sonra “Niyet ettim Allah rızası için bu cenazenin -veya bu cenazelerin- farz-ı kifaye olan namazını kılmaya” gibi bir niyet edilir. Tekbirden sonra Fatiha okunur sonra tekrar “الله أكبر” diyerek eller kaldırılıp sonra yine bağlanır ve namazlarda Tahiyat ile birlikte okunan “اللهم صلِّ على سيِّدنا محمدٍ وعلى آلِ سيِّدنا محمدٍ كما صليتَ على بلر ابيمٍ وعلى آلِ بلر ابي فبى الـعلين لئلا يحيد” Allah'ım İbrahim'e ve âline rahmet ettiğin gibi, Efendimiz Muhammed'e ve âline de rahmet eyle. Muhakkak ki Sen övülensin, şanı yücesin.” duasıyla peygambere salavat getirilir. Yine “الله أكبر” denilir, eller kaldırılıp tekrar bağlanır ve “اللهم اغفر له وارحمه” gibi bir dua ile ölüye dua edilir. Eğer kişi bu duayı bilmiyorsa bildiği dilde “Allah'ım Onu bağışla ve ona merhamet et!” der. Eğer cenaze çocuk ise, yani baliğ değilse “اللهم اغفر له” duası okunur. Şayet kişi bunu bilmiyorsa (yukardaki duanın anlamı olan) “Allah'ım mümin kullarının ölülerini ve dirilerini bağışla! Sen bu çocuğu anne ve babasına ahiret azığı kıl! Onu anne ve babasına kıyamette öncü kıl!” şeklinde dua eder. Sonra yine “الله أكبر” denilir, eller kaldırılıp bağlanır. Sonra namazda selam verildiği gibi selam verilir.

Kısaca, cenaze namazının yedi rüknü vardır:

- 1- Niyet ve beraberinde tekbir.
- 2- Fatiha, ardından tekbir.
- 3- Peygambere salavat, ardından tekbir.
- 4- Ölüye dua, ardından tekbir.
- 5- Dört tekbir. Eğer tekbirler dörtten eksik olursa namaz geçersizdir. Dörtten fazla olursa mekruhtur.
- 6- Sağ tarafa selam vermek. Sol tarafa selam vermek de sünnettir.
- 7- Kıyam. Mümkün oldukça bütün rükünlerde ayakta durulmalıdır. Çünkü cenaze namazında rükû, secde ve Tahiyat yoktur.

Cenazenin cenaze namazı tamamlandıktan sonra hemen defnedilmesi vaciptir. Eğer Kur'an okuma veya başka bir şey için defin ertelenir ve bu ertelemeyen dolayı cenazede bozulma meydana gelirse, günahkâr olunur. Çünkü defin için acele etmek mühimdir.

4.14. CUMA NAMAZI

Bil ki!

Cuma namazı, kendi gününde, Cuma namazı kılınan yerdeki [hastalık veya başka bir sebepten ötürü] özrü olmayan bütün erkeklere farzdır. Cuma namazı, namazın kılınacağı yerin sakinlerinden akıllı, baliğ ve namaza gelemeyecek kadar bir sakatlığı veya hastalığı bulunmayan kırk erkeğin bir araya gelmesiyle farz olur. Cuma namazı kılacak cemaat sayısı, kırktan bir kişi bile eksik olursa, namaz vacip olmaz. Sayının eksik olduğu bu durumda Cuma namazı kılmak caiz değildir.

Cuma namazını kılacak kırk erkek veya daha fazla kişinin, Cuma namazı kılınacak köyün [veya yerleşim yerinin cami gibi] namaz için tahsis edilmiş bir yerinde toplanması gerekmektedir. Köyün [veya yerleşim yerinin] dışında veya gizli bir yerde Cuma namazı kılmak caiz değildir. Ayrıca Cuma günü olması, öğle vaktinin girmiş olması, namazın cemaatle kılınması; namaz kılacak kırk erkeğin Fatiha ve Tahiyatları'nın doğru olması veya [doğru okuyamayanların Fatiha ve Tahiyat'ı doğru okumaya engel olacak] bir özrünün olması, hepsinin abdestli olması, hepsinin işitiyor olması, her birinin bir diğerine imam olabilecek [derecede bilgi sahibi] olması gerekir.

İmamın, cemaatin anlayabileceği iki hutbeyi şartları ve rükünleriyle ayakta okuması, iki hutbe arasında kısa bir süre oturması şarttır. Hutbelerin şartları Arapça olmalıdır ancak hutbedeki vaaz ve nasihatler Arapça dışında bir dilde de olsa caizdir.

Cuma namazı kılacak kırk kişinin de hutbeyi duyması ve dinlemesi gerekir. Eğer bu kırk kişiden biri hutbeyi dinlemezse veya uzak olduğu için hutbeyi duymazsa ya da sağır olduğu için hutbeyi işitmezse, Cuma namazı geçersiz olur.

Bu iki hutbeden sonra imam, Cuma namazı için niyet getirmelidir. Ona tabi olacaklar da cemaat namazına niyet etmelidirler. Cuma namazını kılan kırk kişiden biri bile saydığımız şartlardan birine dahi uymazsa Cuma namazı geçersiz olur.

Cuma namazı da iki rekâttir. Namazda imamın Fatiha ve zammı sureyi açıktan okuması sünnettir. Eğer Cuma namazının bütün şartları ve rükünleri yerine getirilirse, öğle namazını kılmak caiz olmaz. Şayet şartlar yerine getirilmezse veya şüphe olursa, öğle namazının iadesi vacip olur. Remelî'ye göre bu durumda öğle namazını cemaatle kılmak, farzı-ı kifayedir. Bölgemizde çoğunlukla böyle yapılır. Eğer Cuma namazı kılınmadan öğle vakti geçerse artık Cuma namazı kılınmaz, öğle namazı da kaza edilir. Çünkü Cuma namazının kazası yoktur. Allah daha iyi bilir.

4.15. CEMAATLE NAMAZ

Bil ki!

Cemaatle namaz farz-ı kifayedir, yani vaciptir. [İki kişi gibi] az bir cemaat olsa dahi her köy [veya yerleşim yerlerinde] farz namazlar cemaatle kılınmalıdır. Eğer bir vakit bile cemaat terk edilirse o yerdeki bütün erkekler günahkâr olur.

Cemaatle namaz şu şekilde kılınır:

[Mescit veya cami gibi] belli bir yerde toplanılır, imamlığı haiz bir kişi imamlık için öne geçip niyetini getirir. [İmamlık yapacak kişi] imamlık yapmak için niyetini getirmese de olur. Sonra imam “الله أكبر” diyerek iftitah tekbirini getirir. Ardından cemaat de imama tabi olmak için niyet getirir ve “الله أكبر” ile birlikte [namazın tamamında] imama tabi olur. Şayet cemaat niyet ile imama tabi olmadıysa, namaz içinde imama tabi olmak için [kalben] niyet etmesi caizdir.

Namazda cemaatin kalkarken, otururken ve bütün hareketlerde imamın önüne geçmemesi şarttır. Eğer kasten imamın önüne geçilirse, namaz geçersiz olur. Ayrıca imama muhalefet de edilmemelidir. Mesela: İmam birinci Tahiyat'ı veya sabah namazında Kunût duasını unutursa veya bilerek okumazsa, imama tabii olan kişi de imamdan ayrılıp bunları okursa ve aradaki fâsıla uzar da imam üç rükün kadar öne geçerse, tabi olanın namazı geçersiz olur. Bunun için, tabi olanın imamlıkla arasındaki fâsıla uzamadan kendi hareketini terk edip imama yetişmesi gerekir.

İmama tabi olan kişi, hızlı namaz kıldırıldığı için imama yetişemezse ya mufâreket [ayrılma, tabi olmayı bırakma] niyeti getirip imamdan ayrılıp tek başına namaz kılmalı ya da imamdan ayrılmadan, imamın selam vermesinden sonra eksik kalan hareket veya rekâtlarını tamamlamalıdır.

Eğer imam, namazda unuttuğu bir hareket için sehiv secdesine giderse, fakat tabi olan kişiye sehiv secdesi gerekmezse veya tabi olanın namazı henüz bitmemişse, tabi olanın [imama muhalefet etmemek için] imamla birlikte secdeye gitmesi veya imamdan müfâreket niyeti getirerek imamdan ayrılması vacip olur. Şayet böyle yapılmazsa tabi olanın namazı geçersiz olur.

İmamın Fatiha suresini eksiksiz okuması gerekir. Eğer imamın Fatiha'sı ona tabi olan kişinin Fatiha'sından daha eksik ve daha yanlış ise ya da her ikisinin yanlışları aynı değilse birbirlerine tabi olamazlar. İmamın kendisine tabi olandan daha âlim olması gerekmez. Ancak imamın namazın rükün ve şartlarını kendisine tabi olanın mezhebine göre uygulaması ve bütün kıraatlarının da sahih olması şarttır.

Eğer imama tabi olan kendini su ile yıkamışsa, imam da kendini su dışında [taş vb. gib bir şeyle] istinca şartlarına göre istinca yapmışsa, namazın sıhhati açısından bir sakınca yoktur. Yani imamın da cemaatin de namazı bila kerahet sahihtir.

Cemaatle namaz kılacak kişinin, imama tabi olmak için niyet getirmesi şarttır. Eğer kişi niyet getirmeden imamla birlikte oturup kalkarsa, namazı geçersiz olur. Fakat eğer tek başına namaz kılmak için niyet getirmişse, ancak namaz içinde imama tabi olmaya niyet edip imama tabii de olursa, tabi olduğu imamla namazları ve rekâtları aynı olmasa bile namaz geçerlidir. Bu niyetten sonra tabi olanın imama muhalefet etmemesi lazım gelir. Şayet tabi olan kişinin namazı eksik kalırsa, imamın selamından sonra eksik rekâtlarını tamamlar.

Eğer kişi [tabiiyet] niyetini getirir de Fatiha'da imama yetişmezse, yani Fatiha'yı okumadan veya Fatiha'sı eksik kalır da imam rükûya giderse, onun da Fatiha'yı okumadan, imamla birlikte rükûya gitmesi vaciptir. O rekât tam olarak kabul edilir. Çünkü imam namazın bütün eksikliklerini üstlenmiştir. Şayet niyetten sonra Fatiha okuyacak kadar imama yetişir de Fatiha'yı okumadan veya Fatiha'sını tamamlamadan imam rükûya giderse, Fatiha'sını tamamladıktan sonra imama yetişmesi vacip olur. Bu aradaki gecikme namaza zarar vermez. Fakat imam [rükû, secde gibi] üç uzun rükün kendisinin önüne geçmemelidir. Eğer imam üç rükün kadar tabi olanın önüne geçerse, namazda imama tabiiyet şart olduğundan, tabi olanın hareketini terk edip imama yetişmesi lazımdır. İmam selam verdikten sonra da kalkıp eksik kalan rekâtını tamamlar. Şayet böyle yapılmazsa, bir rekât eksik kalacağından namaz geçersiz olur.

4.16. YOLCU NAMAZI

Bil ki!

Yolcunun, şartlarına riayet etmek şartı ile namazlarını cem ederek [birleştirek] ve kısaltarak, yani dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kılması caizdir. Ancak iki ve üç rekâtlı namazlar kısaltılmaz. Kişinin yolculuğunun, hırsızlık veya soygun gibi günah işlemek amacıyla olmaması, yolcu namazını kılabilmenin şartlarındandır. Ayrıca yolculuk, anne-babaya itaatsizlik ile yapılan bir yolculuk veya ödeme vakti geldiği halde borcu ödeyecek durumda olmasına rağmen, ödememek için borç sahibinden kaçmak maksadıyla yapılan yolculuk ya da borcunu ödeyecek durumda olmayanın borç sahibinden yolculuk yapabilmek için izin almadan yaptığı yolculuk da olmamalıdır.

Eğer borçlu borç sahibinden izin almadan yolculuğa çıkarsa, yolculuğu hac için olsa bile namazlarını cem ve kasr [birleştirme ve kısaltma] yapamaz. Çünkü kişi yolculuğu ile günahkâr olmuştur.

Namazı birleştirtip kısaltmanın bir diğer şartı da yolculuğun en az 81 km [bineklerle yapılan yolculuklarda iki konak mesafe] olmasıdır. Eğer yolculuk bu mesafeden daha az olursa cem ve kasr yapmak caiz olmaz. Ayrıca yolculuk başladığında en az 81 km mesafe uzaklıkta bir yere gitmeye niyet edilmelidir. Eğer yakın bir yere gitmeye niyet edilir de gidilecek yer ve mesafe belirtilmeden yola çıkılırsa, gide gide yolculuk 81 km ve daha fazla mesafeye ulaşırsa, giderken yolcu namazı kılınmaz, ancak dönüşte kılınabilir.

Bil ki!

Cem-i takdim, içinde bulunduğu namaz vaktinde kendinden sonraki vaktin namazını da birleştirek kılmaktır. *Cem-i tehir* de içinde bulunduğu vaktin namazını sonraki vakte erteleyip, ertelediği vakitte her iki vaktin namazını birleştirek kılmaktır. Mesela öğle namazını ikindi namazı vaktinde kılmak veya akşam namazını yatsı namazı vaktinde kılmak, cem-i tehir; ikindi namazını öğle namazı vaktinde kılmak veya yatsı namazını akşam namazı vaktinde kılmak, cem-i takdimdir. İkinci ve akşam namazları birleştirilemez. Yatsı namazı da sabah namazı ile birleştirilemez. Sabah namazı da kendinden önce veya sonraki vakitlerle birleştirilemez.

Cem-i takdim yapabilmenin şartı, ilk namaza niyet getirildiği zaman, sonraki namazı da o namazla birleştirmeye niyet etmek ya da namaz tamamlanmadan önce, sonraki namazı kılınan namazla birlikte kılmaya niyet etmektir. Eğer namazların birleştirilmesi için niyet edilmezse veya namaz tamamlandıktan sonra niyet getirilirse artık cem yapılamaz. Sonraki namaz da vaktinde kılınır. Ayrıca ilk namazın selamından sonra araya fasıla koymadan sonraki namaz kılınmalıdır. İki namaz arasında kamet getirmenin zararı yoktur. Fakat iki namaz arasında tesbihat yapılırsa veya ilk namazın revatib sünnetleri kılınırsa araya fasıla gireceği için, cem yapılamaz ve ikinci namaz yine vaktinde kılınır.

Cem-i tehirin şartı, ilk namazın vakti dolmadan o namazı sonraki namaza ertelemeye niyet etmektir. Eğer niyet getirilmeden içinde bulunduğu namazın vakti biterse, kaza olarak kılınır. Bundan sonra ertelemek için niyet getirmek geçersiz olduğu gibi kişi bununla günahkâr da olur. Cem-i tehirin bir diğer şartı da her iki namaz kılınıncaya kadar yolculuğun devam ediyor olmasıdır. Eğer namaz ertelendiği için kılınmadan ikamet edilen yere ulaşırsa ilk namaz kaza olur, ancak şer'i bir hükümden dolayı namaz ertelendiği için günahkâr olunmaz.

Tehir veya takdimden hangisi yolcuya daha rahat geliyorsa namazını o şekilde kılabilir.

Kasr, öğle, ikindi ve yatsı gibi dört rekâtlı namazların iki rekât olarak kılınmasıdır. Akşam ve sabah namazları kısaltılamaz.

Eğer bir kimse misafir veya mukîm bir imama tabii olur ve imam namazı kısaltmadan kılar, bir rekât bile yetişmişse artık namazı kısaltmadan kılmalıdır. Çünkü imama riayet şarttır. İmamın namazı geçersiz olursa yine de namazını tam olarak iade etmesi kendisine vacip olur. Zira imama tabi olmakla namazı tamamlamak kendisine vacip olmuştur.

Cem-i takdim yaparak namazını kılmak isteyen bir kişi, ilk namazını sahih [şartlarına uygun] bir şekilde kılıp ardından sonraki namazı da tamamlar sonra ikinci namazın geçersiz olduğunu fark ederse, takdim ettiği namaz geçersiz olduğundan ve ilk namazla arasına fasıla girdiğinden, vakti gelmeden o namazı kılamaz. Takdim edilen namaz vaktinde kısaltılarak kılınabilir. Çünkü fâsıla ile cem yapma imkânı yitirilmiş, ancak kasr yapma imkânı yitirilmemiştir. Şayet her iki namaz kılındıktan sonra ilk

namazın geçersiz olduğu fark edilirse, her iki namaz da hiç kılınmamış gibi hem cem hem de kasr ile yeniden kılınabilir.

Bil ki!

Kişinin ikamet ettiği yerde, [namazı vaktinde kılmaya mani olabilecek] bir hastalıktan dolayı, cem-i takdim ve cem-i tehir yapması sünnettir. Ancak bu durumda kasr yapılmaz, yani namazlar tam olarak kılınır.

4.17. BAYRAM NAMAZI

Bil ki!

Bayram namazı, her erkek ve özürsüz kadına sünnettir. İbadetlerin önemini kavratmak ve onlara namazı öğretmek için çocuklara da kıldırılmak sünnettir.

Bayramlar ikidir:

- 1- *Ramazan Bayramı*, Ramazan ayı bittikten sonraki gün olan Şevval ayının ilk günüdür.
- 2- *Kurban Bayramı*, Hacıların Arafat'tan Müzdelife, Mina ve Mekke'ye döndükleri gün olan Zilhicce ayının 10. günüdür.

Bayram namazı iki rekâttır. Vakti, gün doğumundan sonra güneş yükselmeye başladığında başlar, öğle namazının vaktinde yani zevalden sonra biter.

Bayram namazının kılınışı:

Bayram namazı tek başına kılınacaksa, “Niyet ettim [Ramazan veya Kurban] bayramının sünnetini Allah rızası için kılmaya” denilerek niyet edilir. Eğer cemaatle kılınacaksa da cemaat niyeti getirilir. Birinci rekâta Weccehtu'dan sonra Fatiha'dan önce yedi defa “الله أكبر” denir ve her defasında eller kaldırılıp tekrar bağlanır. Her tekbir arasında “إلهه! الله والله أكبر” zikirini söylemek sünnettir. Şayet bu zikir bilinmiyorsa, bunu okuyacak kadar beklenir ve sonra Fatiha suresi okunur. Rükû, itidal ve iki secde de yapılarak ikinci rekâta kalkılır. İkinci rekâta da beş defa [birinci rekâta] anlatıldığı gibi “الله أكبر” denir. Sonra Fatiha ve zammı sure okunur ve namaz normal şekilde tamamlanır.

Namazdan sonra imamın kalkıp iki hutbe okuması sünnettir. Ramazan bayramının ilk hutbesinde, fitır sadakası ve şartlarından, Kurban bayramının ilk hutbesinde ise kurban ve kurbanın boğazlanmasından bahsedilir.

Bazı âlimler, kazası olan birinin bayram namazını kılabilmesi için bayram namazının nezredilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bazı âlimler de bayram namazının İslam'ın bir şîârı olduğu için nezredilmeden de kılınabileceğini söylemişlerdir. Uygulama, nezretmeden kılınabileceğini söyleyen görüşe göredir.

Ramazan bayramında, bayram akşamının gün batımından bayram namazının kılınacağı zamana kadar yüksek sesle “الله أكبر الله أكبر الله أكبر الله أكبر الله أكبر الله أكبر” şeklinde tekbir getirmek sünnettir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v) de böyle yapmış ve bu şekilde yapmayı emretmiştir. “الله أكبر” kelimesinin “ب” harfi ile “الله أكبر” kelimesinin “م” harfi med [uzatma] yeri olmadığından uzatılmaması gerekir.

Kurban bayramında arefe günü sabah namazında başlamak sûretiyle, bayram günü ve bayram gününden sonraki üç gün olan Eyyam-ı Teşrik günlerinin bütün vakit namazlarında, yani toplam beş gün, zikredilen şekilde tekbir getirmek sünnettir.

Ramazan bayramında, fitır sadakasını namazdan önce vermek için namazı biraz ertelemek ve namazdan önce yemek yemek sünnettir. Efdal olan budur. Kurban bayramında da kurbanların kesim işleminin erken olması için, erkenden namaz kılmak ve namazdan sonra yemek yemek sünnettir. Evla olan da budur.

4.18. ZEKÂT NEDİR VE HANGİ MALLARDAN VERİLİR?

Bil ve iman et ki!

Zekât da namaz ve diğer rükünler gibi İslam dininin zaruretlerinden biridir. Zekâta tabii malı nisaba ulaşan ve zekât vermenin diğer şartlarını taşıyan kişinin zekât vermesi vaciptir. Zekât, ekin [ziraî mahsuller], para [altın, gümüş ve bunların yerini tutan kıymetler] ve hayvan [koyun, davar ve deve] olmak üzere üç şeyden verilir.

Ekin; gıda sayılan ve zahire olabilecek buğday, arpa, çavdar, darı, mısır, fasulye, bakla, nohut, mercimek, pirinç gibi hububat ürünleridir. Bu ürünler saf halde nisaba ulaştıklarında zekâtları verilir. Üzüm ve hurma da eğer kurutulmuş halde nisaba ulaşırlarsa zekâtları verilir. Nisap, saydığımız ürünlerin her birinin saf tanelerinin 35

teneke kadar olmasıdır. Bu da bilinen beş yük ağırlığıdır. Eğer buğday ve arpa gibi iki ayrı cins ürün ile nisap miktarı tamamlanırsa, zekât vacip olmaz.

Buğdayın bütün cinsleri, yani ister sonbahar ekilen buğday cinsi, ister ilkbahar ekilen buğday cinsi olsun; ister kırmızı buğday, ister beyaz buğday cinsi olsun, biri diğeriyle tamamlanıp nisap miktarına ulaşırsa, her birinin kendi cinsinden zekâtları verilir.

Yağmur suyu ile veya akarsu gibi masrafsız olarak sulanan buğdaydan, her on tenekeden bir teneke zekât verilir. Hayvanlar ile taşınan veya [kiralama gibi] bir masrafi olan su çarkları ya da satın alınan su ile sulanan buğdaydan da her yirmi tenekeden bir teneke fakirlere ve şeriatta beyan edilen müstahaklara zekât verilir.

Para, altın, gümüş ve müteahhirin ulemânın çoğunun görüşüne göre banknot gibi devlet kanununda para olarak kabul edilen ve eşyanın bedelinde olan her şeyin zekâtı vardır. Zekâtı verilecek paranın da nisaba ulaşması şarttır. Paranın nisabı, 20 miskal¹⁸⁵ altın veya 200 dirhem¹⁸⁶ gümüş ya da o gün kullanılan para olarak bunların bedeli kadardır. Üstünden bir yıl geçen paranın zekâtı kırkta birdir. Ancak hazine veya define gibi küffara ait [bulunan veya] yerden çıkarılan paradan [altın veya gümüşten] beşte bir miktarında zekât verilir.

Ticaret malı olarak kullanılan her şey zekâta tabidir. Yani ticaret maksadıyla alım-satımı yapılan her şeyde zekât vardır. Ticaretine başlanıldığı ilk günden itibaren, bir yıl sonra ticaret malından zekât vermek vacip olur. Bunun nisabı da paranın nisabı gibidir. Yani, ticaret yapacak olan kişinin sermayesi 20 miskal altın veya 200 dirhem gümüş miktarına ulaşırsa, kırkta birini zekât olarak vermesi vacip olur. Yıl tamamlanmadan nisab tamamlanırsa o malın zekâtını vermek caizdir.

Üç cins hayvanın zekâtı verilir. Parayla yem almak gibi dışarıdan beslemeden sadece otlatarak beslemek şartı ile koyunun bütün cinslerinde, davarın bütün cinslerinde ve devenin bütün cinslerinde zekât vardır.

Eğer hayvanın açlıktan ölme tehlikesi varsa ve sahibi de hayvanı yem satın almak sûretiyle beslerse, [bu besleme] az bir süre de olsa [o hayvanın] zekâtı verilmez. Ticaret malı olmamak şartı ile at ve katır gibi diğer hayvanlarda zekât yoktur.

¹⁸⁵ 20 miskal altın: 80, 015 gr.

¹⁸⁶ 200 dirhem gümüş: 561, 26 gr.

Koyun, 40 tane olmayana kadar zekâtı yoktur. 40 olunca, ya bir yaşındaki bir koyun veya iki yaşındaki bir keçi zekât olarak verilir. 121 olunca, iki koyun zekât olarak verilir. 201 olunca, üç koyun zekât olarak verilir. 400 olduktan sonra her 100 tane için bir koyun zekât olarak verilir. 400'den sonra 100'e tamamlanmayan koyunlar için zekât verilmez.

Davar, 30 tane olmayana kadar zekâtı yoktur. 30 tanede bir yaşındaki bir dana zekât olarak verilir. 40 olunca, iki yaşındaki bir dana verilir. 60 olunca, iki dana zekât olarak verilir. Bundan sonra her 30 tanede bir, her 40 tanede iki dana zekât olarak verilir.

Devenin sayısı, beş tane olmayana kadar zekâtı yoktur. Beşte, koyunun zekâtı gibi [ya bir yaşındaki bir koyun veya iki yaşındaki bir keçi] zekât verilir. 10'da iki koyun, 15'te üç koyun, 20'de dört koyun zekât olarak verilir. Deve sayısı 25 olunca, bir yaşındaki bir erkek deve, 36 olunca iki yaşındaki bir dişi deve, 46 olunca üç yaşındaki bir dişi deve zekât olarak verilir. Sayı 61'e ulaşıncaya dört yaşındaki bir dişi deve, 76 olunca iki yaşındaki iki dişi deve, 91 olunca üç yaşındaki iki dişi deve, 121 olunca iki yaşındaki dört dişi deve zekât olarak verilir. 121'den sonra, fıkıh kitaplarında da belirtildiği gibi, her on tanede zekât değişir. [Yani 121 deveden sonraki her 40 deve için bir tane üç yaşındaki dişi deve, her 50 için de dört yaşındaki bir dişi deve zekât olarak verilir].

4.19. FITİR SADAKASI (SADAKA-İ FITİR)

Bil ki!

Fıtır sadakası da İslam'ın rükünlerinden biri olan zekâttan bir kısımdır. Ramazan bayramının gecesi, yani Arefe gününün akşamında malı, kendisinin ve ailesinin zaruri ihtiyaçlarından fazla olan kişinin fıtır sadakası vermesi, vaciptir.

Fıtır sadakasının vacip olduğu vakit, Ramazan ayının son günü güneş batınca başlayan, bayram günü güneş batıncaya kadar devam eden süredir. Bu sürede verilen fıtır sadakası eda olur. Fıtır sadakası verecek kişinin fıtır sadakası vermeye engel bir özrü yoksa bu süreden sonra verilecek fıtır sadakası kaza olur ve kişi kazaya bıraktığı için de günahkâr olur. Büyük, küçük, kadın, erkek, anne-baba, fakir olan müslüman akraba, yani kısaca nafakasından sorumlu olunan herkesin fıtır sadakasını vermek gerekir.

Fıtır sadakasının miktarı, sadakayı verecek kişinin ve ailesinin azığı olmasa dahi, bayram akşamı bulunduğu yerin genel azığı olan yiyecekten dört avuçtur. Şafii mezhebine göre para, fıtır sadakası olarak verilmez.

Bayram masrafından başka bir şeyi olmayan fakirlerin fıtır sadakası vermesi vacip değildir. Bunların borçlanıp fıtır sadakasını vermesi de gerekmediği gibi fıtır sadakası verme vakti geçtikten sonra zengin olsalar da o senenin fıtır sadakasını vermek kendilerine vacip olmaz.

Fıtır sadakasını vermek de malın zekâtını vermek gibidir. Fıtır sadakasının da zekâta müstahak olanlara verilmesi gerekir. Eğer müstahaklara vermezse, kişinin üzerinde bir borç olarak kalır.

Kendisine fıtır sadakası verilecek kişi, fıtır sadakasının vacip olduğu bayram akşamı o yerde hazır olmalıdır. Arefe günü akşam vaktinden önce, sadakanın verildiği yeri terk eden bir kişiye fıtır sadakası verilse, o fıtır sadakası verilmemiş sayılır. Fakat âlimler bunun caiz olduğu yönünde fetva vermişlerdir. Bugün uygulama genellikle bu şekildedir, ancak yine de böyle yapmamak daha iyidir.

Arefe günü nerede iftar edilirse, fıtır sadakası orada kişiye vacip olacağı için sadakayı orada ve o yerin azığından vermek gerekmektedir. Kişinin bakmakla yükümlü olduğu kişiler başka bir yerde yaşıyorsa, fıtır sadakaları onların yaşadıkları yerde vacip olacağı için, orada ve o yerin azığından verilmelidir. Kişi evine dönünceye kadar bakmakla yükümlü olduğu kişilerin fıtır sadakasını ertelemesinde bir sakınca yoktur.

Fıtır sadakası verecek kadar malı olmayan fakir birine, biri fıtır sadakasını vermek istiyorsa, o kişinin o fıtır sadakasını kabul etmesi ve ona verilen sadaka da bayram masrafından fazla olursa, onunla fıtır sadakasını da vermesi icab eder. Çünkü bunda herhangi bir minnet yoktur. Ancak eğer biri fıtır sadakası kadar mal veya para kendisine hibe ederse, kişinin onu kabul etmesi gerekmez. Zira bunda minnet vardır. Fakat yine de kabul edip fıtır sadakasını vermesi caizdir. Allah daha iyi bilir.

4.20. ORUÇ NEDİR VE NASIL TUTULUR?

Bil ki!

Daha önce de bahsettiğimiz gibi İslam dininin rükünlerinden biri de Ramazan ayında oruç tutmaktır. Oruç, fecr-i sadıktan güneşin batmasına kadar kişinin, vücudunun

[ağız, burun, kulak gibi] doğal olarak açık olan yerlerinden bir şey almaması ve cinsel ilişkiye girmemesidir. İftar vaktiden önce orucunu cinsel ilişkiye girmek sûretiyle bozan kişiye, bir köle azat etmek veya kefaret için art arda iki ay oruç tutmak vacip olur. Ayrıca o günün kazasını da tutar.

Bil ki!

Tedavi için iğne yaptıran veya damarlardan serum alan kişinin orucuna bir zarar gelmez. Çünkü iğnenin yapıldığı yer veya serumun verildiği damar vücudun doğal olarak açık bir yeri olmadığı için orucun sıhhatini etkilemez.

Oruç tutmak isteyen kişi, her akşam kalp ile oruç tutmaya niyet etmelidir. Dil ile de “Ben ramazan ayının orucunu (veya falanca kazayı ya da nezredilmiş orucu) Allah rızası için yarın tutmaya niyet ettim” demek sünnettir. Eğer belli olan bir sünnet orucu tutulacaksa onu niyette belirtmek, nefl-i mutlak¹⁸⁷ tutulacaksa sadece “Ben oruç tutacağım” demek sünnettir. Sünnet oruçta geceden niyet etmek vacip değildir. Orucun bozulmamış olması şartı ile öğleye kadar niyet getirmek caizdir. Niyet getirilmeden tutulan oruç geçersizdir ve geçersiz bir ibadet devam ettirildiği takdirde günahkâr da olunur.

Ramazan ayının orucu, ramazan ayının hilâlinin görülmesiyle veya önceki ayın [yani Şaban ayının] 30 günü tamamlaması ile ya da fasık olsa bile o yerin din işlerinden sorumlu kişisi veya vekilinin “yarın oruç tutun” demek sûretiyle emretmesi ile vacip olur. Bunların dışında, [başka bir memleketteki veya devletteki] büyük bir âlim veya yüce bir hükümdar oruç tutmak için emretse de oruç tutmak vacip olmaz. Bayram yapmak da böyledir. Bu deliller olmadan oruç tutmak da bayram yapmak da caiz değildir. Allah daha iyisini bilir.

Ramazan ayında çokça namaz kılmak ve Peygamber (s.a.v)’e çokça salavat getirmek, kendisinin ve müslümanların din ve dünyaları için dua etmek, çokça Kur’an okumak, itikâf niyetiyle camide durmak ve günü bol ibadet ve hayır işlerinde ve elinden geldiğince fakirlere [ve muhtaçlara] iyilikte bulunmakla geçirmek gerekir. Çünkü bu ay hayır ve hasenatın hasat ayıdır. Yine herkese ve her şeye karşı sabırlı olmak, gıybet etmemek, Allah için oruç tuttuğu o ağza kötü söz almamak ve bu tür şeylere aldurmamak gerekir. Eğer biri, sizi bu hoş olmayan şeylerden biriyle rahatsız ederse

¹⁸⁷ Nefl-i Mutlak: Herhangi bir sebebe bağlı olmadan yapılan (namaz, oruç gibi) nafil ibadetlerdir.

“Ben oruçluyum!” deyip o yeri terk edin. Belki, sizi rahatsız eden kişi de bu kötü davranışından pişman olur ve [o fiili] artık yapmaz.

Ramazan ayının her gecesinde cemaatle veya tek başına teravih namazı kılmak sünnettir. Eğer kişinin kaza namazı varsa, teravih namazı yerine kaza namazı kılmalıdır. Teravih namazı yirmi rekâttır. Her iki rekâta bir selam verilir. Bunun dışında başka bir şekilde kılmak caiz değildir. Her dört rekâta, üç ihlas suresi okuyacak kadar oturup dinlenmek ve sonra tekrar kalkmak sünnettir. Bu oturuş esnasında tesbih, salavat gibi bir zikir veya dua okumak rivayet edilmemiştir. Şayet okunacaksa Kur’an okumak daha iyidir.

Ramazan ayının bütün gecelerinde dua etmek, Kur’an okumak ve daha fazla ibadet için uyanık kalmak sünnettir. Özellikle Kadir gecesine rast gelmek ümidiyle son on günün 21., 23., 25., 27., 29. geceleri gibi tekli gecelerinde uyanık kalmak daha faziletlidir. Zira Kadir gecesinin bu tekli gecelerde olduğu rivayet edilmiştir. Eğer rast gelinirse bile bu gecelerde dualar kabul olur inşallah.

4.21. İTİKÂF

Bil ki!

İtikâf, Allah’a yakınlaşmak niyetiyle gerçek bir camide¹⁸⁸ durmaktır. Yani “Niyet ettim Allah için camide durmaya” denilirse itikâfa girilmiş olunur. Ancak cami olarak vakfedilmemiş yerlerde itikâf yapılmaz.

Bil ki!

İtikâf, her vakitte ve her camide muteber ve matlup olan müekkelede bir sünnettir. İtikâftayken abdestli olmak; özellikle Kadir gecesini ihya etmek için Ramazan ayının son on gününde itikâf yapmak daha da faziletlidir. Çünkü Hazret-i Fahr-i Kâinat peygamberimiz (s.a.v) buyurmuştur ki: “Kim ki Kadir gecesine olma ihtimali olan gecelerde, gösteriş ve riyakârlık yapmadan, Allah için ibadet ederse ve (Kadir gecesinin) hak olduğuna inanarak uyanık kalırsa, Allah Teâla onun bütün günahlarını affeder.”

İtikâfın rükünleri, -iki olduğunu söyleyenler olsa da- dört tanedir:

¹⁸⁸ Gerçek camiden kasıt, geçici olarak camii veya mescid olarak kullanılmayan yerlerdir.

1- İtikâfa girecek kişinin cünüp, hayızlı ve nifaslı olmaması şarttır. Müslüman, akıllı ve itikâfi yapabilecek kudret ve kuvvette olmalıdır. Abdestsiz olsa bile itikâf caizdir. Ancak abdestli olmanın sevabı daha fazladır.

2- Niyet. Yani ya dil ile veya kalp ile “İtikâf yapmaya niyet ettim” demek sûretiyle niyet getirilmelidir.

3- Allah’a yakınlaşmak için itikâfta kalmaktır.

4- Önceden bahsettiğimiz gibi itikâfın gerçek bir camide olması şarttır.

Sevab bakımından Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi’den daha üstündür. Mescid-i Nebevi, Beyt-i Makdis [Mescid-i Aksa]’dan daha üstündür. Mescid-i Aksa da diğer camilerden daha üstündür. İtikâf yapmak için diğer bütün camiler aynıdır. Ancak âlimler, cemaatin fazla olduğu camide yapılan itikâfın cemaati az olan camide yapılan itikâftan daha efdal olduğunu belirtmişlerdir.

İtikâfta Kur’an okumak, namaz kılmak, ilimle uğraşmak gibi ibadetlerle meşgul olmak sünnettir. Şayet gündüz itikâf yapılacaksa oruçlu olmak da sünnettir. Vacip olmasından dolayı nezredilmiş itikâf, diğer itikâflardan daha hayırlıdır. Nezredilmiş itikâfta zaruri bir ihtiyaç olmaksızın, camiden dışarı çıkmak caiz değildir. Şayet mecburiyet halinde bile çıkılırsa, çıkılan süre kadar kaza edilir. Eğer itikâf süresinde unutarak cinsel ilişkiye girilirse, itikâf bozulur ve bu itikâf kaza da edilmez. Eğer vakti belli edilerek, yani mesela “Falanca aydan on gün itikâf yapacağım” denilirse ve o itikâfta cinsel ilişkiye girilirse, itikâf yitirilmiş olur.

Gündüz itikâf yapıp gece yapmamak veya gece itikâf yapıp gündüz yapmamak caizdir. Fakat gündüz itikâf yapılacaksa, kaza olan itikâf bile olsa ve tutulacak olan oruç kaza orucu bile olsa, oruçlu olması sünnettir. Allah daha iyi bilir ve dönüş ancak Allah’adır.

4.22. HAC VE UMRE NEDİR, NASIL YAPILIR?

Bil ki!

Daha önce bahsettiğimiz gibi İslam’ın rükünlerinden biri de hac ve umredir. Hac ve umre, ileride anlatacağımız vacip olma şartlarının oluşması koşuluyla insanın ömründe bir defa vaciptir. Fakat imkân olur da daha fazla yapılırsa, sevab bakımından ilk yapılan hac ve umrenin sevabı gibi olur. Çünkü hac ve umrede farz ile sünnet

arasında bir fark yoktur. Zira sünnet olan hac ve umre, ihram bağlandıktan sonra hüküm açısından, farz olan hac ve umre gibi olur. Başlanılan hac ve umre bozulursa, kazası vacip olur ve kaza olan hac ve umre yine her şeyiyle vacip olan hac ve umre gibi tamamlanır.

Bil ki!

Hac için ihrama girmenin vakti, Ramazan bayramı gününden Zilhicce ayının onuncu gününe, yani dokuzu ona bağlayan geceye kadardır. Onuncu gün güneşin doğmasıyla, ihrama girmenin vakti bitmiş olur. Bu süre içinde istenilen zamanda ihrama girilebilir. Her ne kadar erken bir zamanda ihrama girilir ve bütün ameller yerine getirilse de Arefe günü Arafat'ta vakfe ve rükün olan tavaf yapılmadan hac tamamlanmış sayılmaz.

Bil ki!

Hac, malı ve yol masrafı olup yolda, düşman gibi yola çıkmasına mani bir engeli olmayan kişiye vaciptir. Yoldaki engellerden kasıt, yolda canına kastedecek, sebepsiz yere kendisini hapsedecek, rüşvet almakla bile olsa malına el koyacak ya da yolda kendisine sebepsiz yere tahammül edemeyecek derecede eziyet edecek birinin bulunmasıdır.

Hac, “Allah için, Allah’ın evini ziyaret [hac] ediyorum” gibi bir niyet getirerek ihrama girmek, Mekke’ye gidip Arefe günü öğleden önce, sınırları içinden geçmekle bile olsa Arafat’ta vakfe yapmak, akşamdan sonra da Müzdelife’de vakfe yapmak, gece yarısından bir müddet sonra Mina’ya gitmek ve orada “Akabe Cemresi” denilen ilk cemreye yedi taş atmak, tekrar Mekke’ye dönüp Kâbe’nin etrafında “Tavafü’r-Rükün” denilen tavafı yapmaktır. Bu tavafta şayet yapılabilirse Hacerü’l-Esved’i öpmek ve başını üzerine koymak sûretiyle secde yapmak sünnettir. Eğer Hacerü’l-Esved’i ziyaret etmekle başkasına eziyet verilecekse onu öpmeye ve secde yapmaya yeltenmek caiz değildir. Çünkü her ne kadar onu öpüp secde yapmak sünnet olsa da başkasına eziyet vermek de günaha sebep olmaktadır.

Tavafü’r-Rükün tamamlandıktan sonra Safa ve Merve denilen iki tepe arasında yedi sefer gidilip gelmek sûretiyle sa’y yapılır. Her gidiş bir sefer, her dönüş de bir sefer sayılır. Sa’y yapmaya Safa’da başlamak ve Merve’de bitirmek vaciptir. Eğer sa’y

hamd sana mahsustur. Nimet de mülk de senindir. Senin ortağın yoktur.” demek [yani telbiye getirmek] sünnettir. Bazı âlimler telbiyenin vacip olduğunu söylemişlerdir. İhrama girilen andan Akabe cemresine taş atılmaya başlanılan zamana kadar bunu çokça söylemek sünnettir. Taş atıldıktan sonra artık tekbir getirilir.

2- Arafat vakfesi: Bayramdan önceki gün [yani Arefe günü] öğleden sonra, çok kısa bir süre dahi Arafat'ta bulunulursa vakfe yapılmış sayılır. Ancak gecenin bir bölümünü de Arafat'ta geçirmek için akşama kadar orada kalmak sünnettir. Vakfeden sonra Müzdelife'ye gidilir ve vakit gece yarısını geçinceye kadar, kısa bir süre olsa bile orada kalınır. Oradan da Mina'ya gidilir. Akabe cemresi denilen recm yerine yedi taş atılır. O gece Mina'da kalmak ve ilk cemreye taş atmak vaciptir. Şayet Mina'da geceleme ve cemreye taş atma işi vaktinde yapılmazsa, kurban kesmek vacip olur. Taş atma işlemi Eyyam-ı Teşrik'te de yapılabilir. Bu da kaza değil eda olur ve kurban da gerekmez.

3- Kâbe'yi tavaf: Tavaf, Kâbe'nin etrafında yedi defa dönmektir. Tavaf esnasında kişinin abdestli olması, avret yerinin kapalı olması, bedeninin, elbisesinin [şayet ihramlıysa ihramının] ve dolaştığı yerin [yani tavaf alanının] temiz olması gerekir. Eğer kişi kasten kendisine bulaştırmamışsa kuş pisliğine af vardır.

Tavafın başlangıcı Hacerü'l-Esved olmalıdır. Tavaf önünden yapılmalı ve Hacerü'l-Esved daima kişinin sol tarafında kalmalıdır. Sol kol daima Kâbe'ye dönük olmalı ve asla Kâbe'den başka bir yöne çevrilmemelidir. Eğer sol kol Kâbe yönünden başka bir tarafa dönerse ve bu dönme esnasında adım atılırsa, çok kısa olsa bile adım atılan yere dönmek ve oradan tavafa devam etmek vaciptir. Şayet o yere dönmeden tavafa devam edilirse o şavt eksik olacağından, yerine bir tur daha dönmek vacip olur.

Hacerü'l-Esved hizasına gelindiği her seferde, imkân ölçüsünde durup yönünü ona çevirmek -ki bütün beden Hacerü'l-Esved'e çevrilmelidir- ve elini ona doğru uzatmak [onu selamlamak] vaciptir. Şayet Hacerü'l-Esved'e ulaşma imkânı yoksa selam verilen elin içi öpülür. Bu şekilde yedi tur tamamlandığı zaman bir tavaf olur.

Hacda vacip olan rükün tavafının Arafat vakfesinden sonra yapılması vaciptir (şarttır). Arafat vakfesinden önce yapılan tavaflar, rükün olan tavafın yerine geçmez ve haccın rükünü de tamamlanmaz. Arafat vakfesinden önce yapılan Tavafü'l-Kudûm

sünnettir. Ondan sonra Safa ve Merve arasında sa'y da caizdir. Sa'yın rüknü bununla tamamlanır.

4- Safa ve Merve arasında yapılan ve yedi şavttan oluşan sa'y: Safa'dan Merve'ye gidiş bir tur, Merve'den Safa'ya dönüş de bir tur sayılır. Bu sa'yın Tavafü'l-Kudûm'den sonra ya da Tavafü'r-Rükün'den sonra olması şarttır. Eğer Tavafü'l-Kudûm'den sonra sa'y yapılırsa artık Tavafü'r-Rükün'den sonra tekrarlanması sünnet değildir.

Sa'ya, Safa'dan başlayıp Merve'de bitirmek şarttır. Merve'den başlayıp Safa'da biten tur sa'y için sayılmaz. Tavafü'l-Kudûm'ün ardından yapılan sa'ydan sonra tıraş (veya taksir) olmak caiz değildir. Şayet tıraş olunursa bir kurban vacip olur ve bu, rükün olan tıraşın yerine de geçmez.

Sa'y yapılırken abdestli olmak, temiz olmak, avret yerinin örtülü olması şart değildir. Eğer Arafat vakfesinden ve diğer rükünler yerine getirildikten sonra sa'y yapılırsa dikişli elbise ile de yapmak caizdir.

5- Tıraş olmak: Akabe cemresine taş atıldıktan sonra tıraş olma zamanı gelir. Bütün hac işlemlerinin bitmesine kadar ertelenmesi de caizdir. Tıraşın üç telden az olmaması şarttır. O da saç kesmekle, kırmakla, yolmakla ya da çekerek koparmakla olur ki kadın, erkek ve çocuk herkese vaciptir.

Bundan sonra bayramdan sonraki üç Eyyam-ı Teşrik günlerinde Mina'da kalmak ve her öğleden sonra cemrelere gidip taş atmak ve taş atmaya küçük cemreden başlayıp Akabe cemresinde bitirmek vaciptir. Her cemreye de yedi taş atılmalıdır. Daha önce de değindiğimiz gibi eğer üç taş ve daha fazlası kalırsa, bir ceza kurbanı kesmek gerekir.

4.23. HAC VE UMRE İÇİN MİKÂT YERLERİ NERELERDİR VE UMRE NEDİR?

Bil ki!

Hac ve umre için mikât yerleri yani ihrama girilen yerler, Mekke'nin sınırlarından değildir. Mekke'ye giden her yolda belli bir yer vardır ki hacca veya umreye niyet edenlerin bu yerlerden ihramsız geçmemeleri vaciptir. Şayet kişi bu yerlerden ihramsız olarak geçerse ve hemen dönmezse, kendisine bir ceza kurbanı vacip olur. Ancak ihramsız geçer de haccın veya umrenin bir amelini yapmadan dönerse ceza gerekmez.

Medine'den hacca veya umreye gidenlerin mikâtı Bi'r-i Ali'dir. Ancak efdal olan Medine'de ihrama girmek ve öyle yola çıkmaktır. Hacda da umrede de durum aynıdır.

Mekke'de ikamet edenler, orada misafir olarak bulunanlar ve orada çalışan işçiler hac için ihramlarını buldukları yerde giyerler. Ancak umre için herkesin, "Hill" bölgesine yani harem bölgesinin dışına çıkması gerekir. İhram, Cuhfe ve Ten'im gibi belli yerlerde giyilir.

Umre de hac gibidir. Ancak onda Arafat vakfesi, Müzdelife ve Mina'da kalmak ve taş atmak gibi ameller yoktur. Senenin her vaktinde umre için ihrama girilebilir ve umre tamamlanabilir. Yani her gün bir veya daha fazla umre yapılabilir. Zaten çokça umre yapmak gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) buyurmuştur ki: "Üç umre bir hac gibidir." Özellikle Ramazan ayında daha fazla umre yapmak gerekir ki Hz. Peygamber (s.a.v) bunun için de şöyle buyurmuştur: "Ramazan'da yapılan bir umre benimle yapılan bir hac gibidir."

Umrenin dört rüknü vardır:

- 1- İhram: Hacda giyilen ihram gibidir.
- 2- Tavaf: Hacda yapılan tavaf gibidir.
- 3- Safa ve Merve arasında yapılan sa'y: Hacda yapılan sa'y gibidir.
- 4- Tıraş olmak: Hacda yapılan tıraş gibidir.

Bil ki!

Hac için ihrama girenlerin, Mekke'ye ulaştıkları zaman Arafat'a gitmeden önce, Kâbe'ye hediye olarak yapılan Kudûm tavafını yapmaları sünnettir. Bu tavaf, umrede sünnet değildir. Çünkü umrede yapılan tavaf, umrenin rüknü olan tavaf yerine geçer. Artık dönmek üzere Mekke'den en az iki konak mesafe uzaklaşılacağı zaman, Veda tavafı yapmak vaciptir. Kâbe ile vedalaşma tavafı olan bu tavaftan sonra Mekke'den ayrılmak gerekir. Eğer Veda tavafı yapılmadan iki konak mesafe kadar uzaklaşırsa, bir ceza kurbanı vacip olur.

Bil ki!

Mekke ve Medine'nin yerlisi veya orada misafir olarak bulunan yabancıların, ihramlı veya ihramsız, Mekke'nin ve Medine'nin hayvanlarını öldürmesi ve

yeşilliklerini kesmesi haramdır. Mekke'ninki ile hem günahkâr olunur hem de şer'i olarak belirlenen ceza verilir. Medine'ninki ile günahkâr olunur, ancak eğer özel mülkiyet değilse cezası yoktur.

Bil ki!

Mekke ve Medine'nin toprağını, taşını ve bunlardan yapılmış eşyaları, oralarda hazırlanmış veya imal edilmiş kokuları getirmek haramdır. Eğer bu ürünler, başka yerlerden oralara götürülmüşse ve teberrukat olarak oradan o eşyalar getirilirse caizdir ve bununla maksat da hâsıl olur inşallahu teala.

Buraya kadar kısaca değindiklerimiz, beden ile yapılan haccın şart ve rükünleri idi. Ancak gönlümüzün ve ruhumuzun haccı Medine-i Münevvere'de, Ravza-yı Mutahhara ile peygamberimiz (sallellahu 'aleyhi ve sehbihî ve zurriyyatihî ve tabî'ihî ecmein)'in kabrinin ziyareti ile gerçekleşir.

4.24. MEDİNE-İ MÜNEVVERE ZİYARETİ

Bil ki!

Hac ve umre tamamlandıktan sonra saf duygular ve muhabbet dolu bir kalple, ahir zaman Peygamberi olan Fahr-i Kâinat'ı ziyaret etmek için Medine'ye gitmek sünnettir. Mescid-i Nebevi'ye girildiği zaman iki rekât Tahiyat'ul-Mescit namazı kılmak da sünnettir. Daha sonra Peygamber (s.a.v)'in kabri ziyaret edilir.

İster hacdan önce olsun ister hacdan sonra, Peygamber'in mescidinde sekiz günün namazı olan 40 vakit namazı cemaatle kılmak sünnettir. 40 vakitten fazla kılınması daha iyidir.

Medine'ye doğru yola çıkıldığında ve yolculuğun devamında, Allahu Teâlâ'nın o ziyareti kabul etmesi ümidiyle, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'e çokça salavat getirilmelidir. Yolculuğa çıkan kişinin kalbi, peygamber aşkıyla dolup taşmalıdır. Çünkü o peygamber, küfür ve dalaletten kurtuluş sebebidir ve günahlara şefaet edecek de O'dur.

Mescit'te iki rekât namaz kılındıktan sonra Peygamberimiz'in kabrinin karşısına, kible tarafındaki ilk pencerenin önüne geçilir. Pencereden uzakta, edep ve hürmetle selam verilir. "عَلَيْهِ سَلَامٌ" denilir. Orası duaların kabul edildiği makam olduğu için hem kendisi hem de bütün müslümanlar için dua edilir. O'ndan şefaet için ricada

risale için asıl nusha olsun. Ey âlemlerin rabbi olan Allah'ım, fazlınla bereketli kıl!
Âmin.

4.25. “UZUN NAMAZ” DENİLEN SELATU'T-TESBİH NEDİR VE NASIL KILINIR?¹⁸⁹

Bil ki!

Selatu't-Tesbih, sevabı bol olan iki rekâtlık [bir namazdır]. Bu namazı devamlı kılmak gerekir. Ancak devamlı olarak kılınmazsa da imkân ölçüsünde kılınmalıdır. Çünkü “Ömürde bir defa dahi olsa kendinizi bu namazdan mahrum etmeyin.” denilmiştir.

Salatu't-Tesbih'in kılınabilecek en iyi şekli şudur:

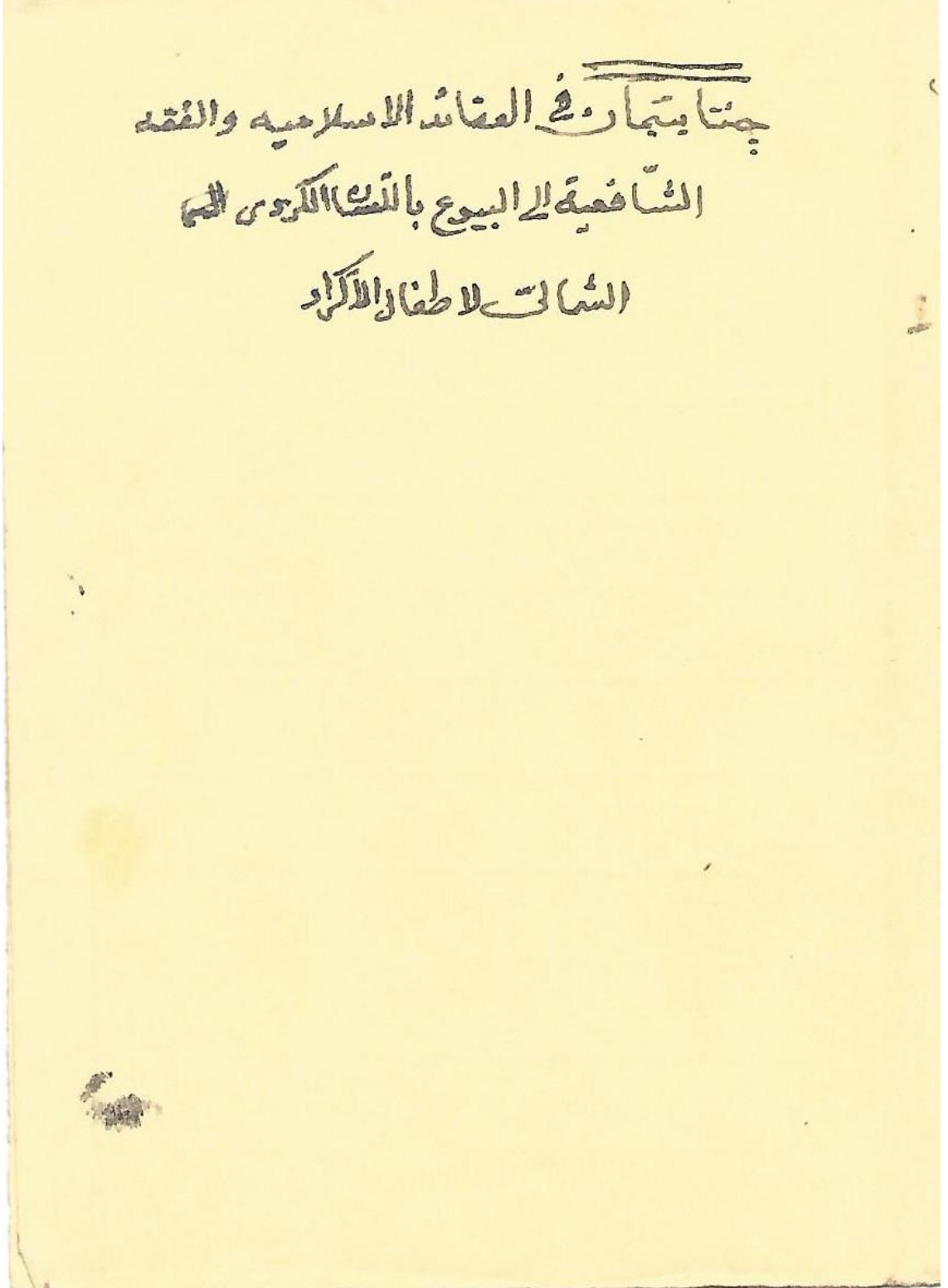
“Niyet ettim Allah rızası için iki rekât Salatu't-Tesbih kılmaya” denilerek niyet edilir. Tekbirden sonra Weccehtu duası okunur. Daha sonra Fatiha'dan önce onbeş defa “سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ وَ حَوْلُ وَ قُوَّةُ إِبْرَاهِيمَ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ” denilir ve ardından Fatiha suresi [ve zammı sure] okunur. Fatiha [ve zammı sure]den sonra on defa daha “Subhanellahi welhemdu lillahi...” diye devam eden yukardaki zikir söylenir ve rükûya gidilir. Rükûda da on defa daha bu zikir söylenir. Rükûdan kalkılır. “سَمِعَ اللَّهُ مِنْ حَمْدِهِ” denilir, ardından on defa daha bu zikir tekrar edilir. İlk secdeye gidilir, secdede de on defa söylenir. Secdeden kalkılır ve her iki secde arasında on defa daha söylenir. Sonra ikinci secdeye gidilir ve orda da on defa tekrar edilir. Böylece birinci rekâta söylenen toplam zikir sayısı 75 olur. İkinci secdeden kalktıktan sonra bu zikir söylenmeden ikinci rekât için ayağa kalkılır. İkinci rekâta da, anlatıldığı gibi, yani Fatiha'dan önce onbeş sonra on, ardından bütün hareketlerde onar onar bu zikir tekrar edilir ve böylece namaz tamamlanır. Allah kabul etsin ve bütün müslümanlara da nasip etsin.

¹⁸⁹ Bu bölüm, kitabın orijinal nushasında en son sayfada yer almaktadır. Yazar, bu bölümü kitaba daha sonra eklemiştir. Konuyla ilişkisi bakımından kitaptaki yeri, namaz bölümü olmalıdır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

“ÇENTA YETİMAN” ADLI ESERİN DİJİTAL TARAMASI

5.1. ESERİN DİJİTAL TARAMASI

هذا كتاب جنتايمان من جمع العبد

المسكين محمد نور الله الكوريشي الخولي ثم

الطهوان باللفظ الكريمة

الشمالية

٢

وبه تقى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَالِمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ

الْبَشِيرِ الْأَمِينِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِمْ أَجْمَعِينَ اللَّهُمَّ ارْضُ عَنِ الْأُمَّةِ الْجَاهِلِيَّةِ وَجَمِيعِ

الْمُسْلِمِينَ الَّذِينَ مَهَّدْنَا سُبُلَهُمْ. وَبَعْدَ هَذِهِ فَبُرْزَخَةِ مَهْمَا الْقَعْدَةُ الْأَمِينَةُ

وَقَبْضَةُ مِنَ الْعِبَادَةِ عَلَى وَفْقِ مَذْهَبِ الشَّافِعِيِّ جَمْعًا أَفْرَ الْوَرَى مُحَمَّدٌ نَوْرُ اللَّهِ

الْمَذِينِ ابْنِ الْمَلْحَمَةِ الْكَلْبِيِّ شَيْخًا لِيَتَعَلَّمَ مِنْهَا طِفَالَ السُّلَيْمِيِّينَ وَكَبَرَاءَ الْبَيْتِ وَفَق

طَبِيعَهُمْ وَقَدَّرُوا لَهُمْ لِسَعْدِيَّهَا وَتَسْعِدِيَّهَا وَالْمَأْخُذَ بِمَذْهَبِ الشَّافِعِيِّ وَأَتَمَّ مِنْ أَمْرِهِمْ

وَيَسَّأُوا الْعِلْمَ وَيُرْسِدُوا الْإِحْتِبَالَ وَيَتَأَقَّلُوا الْعِلْمَ كُلَّهُ وَاللَّهُ الْمَوْفِقُ

لِسَبِيلِ الرَّشَادِ وَالِيهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَعَادُ

اركان ايمان

« اَرْكَانِ دِ اِيْمَانِ »

« تَوْبِرَانِ » اَرْكَانِ دِ اِيْمَانِ سَشْتِي « دَرَكُنِ اَوَّلِ » باوَرِ يَاجِدِي
 يَعْنِي باوَرِ بِلِگِي بِ شُبُهَةِ كُو خُدَا صِيَه وَ نِيكِه بِ شَرِيكِ وَ بِ هَقْمَالِه
 حَمِي نِشْتَانِ رُشْتِي چِي كِرِيه وَ چِي دِ كَرِي وَ حَمِي نِشْتَانِ زَانِي وَ دِ بِي سِي وَ
 سَهْ دِكِه وَ دِ كَارِي بِلِكِه وَ صَحْرِي نِشْتِي كُو مَخْلُوقَا رِي كُنِي بَقْدَرِ تَاوِيه
 اَوِي سِي كَشِي كَارِي نِشْتِكِ بِلِكِه اَوْمَه وَ حَمِي نِشْتَانِ دِ سِي اُمِ نِكَارِ نِ حَمَرِ
 رُو شَا قِيَا مَتَرِ دِ بِي سِي « دَرَكُنِ دِ دَوَا نِ » باوَرِ يَابِلَا نِ كَتَا يَعْنِي
 باوَرِ بِلِكِ بِ شُبُهَةِ كُو مَلَا نِيكِه دِ خُدَا صِيَه وَ زَحْفِي خُدِي چِه اَمْرِي وَ نِ
 بِلِكِه پِي كِه بِي سِي بِي اَمْرِي خُدِي نِشْتِكِ نَا كُنِ اَوْمَه دِ بِي سِي اُمِ وَ نِ
 نَابِي سِي « دَرَكُنِ نِشْتَانِ » باوَرِ يَابِلِكِي دِ خُدِي نِه يَعْنِي باوَرِ بِلِكِه دِ
 شُبُهَةِ كُو اَوَرِ بِلَا خُدِي صَا يِنِه خُدِي دِ بِي وَ دِ نِيَا وَ دِ اَنْدَانِشَا يِه
 وَ دَا يَدِ زَانِي اَوَرِ چَارِي قُرْآنِ رُو مُحَمَّدِ اِجْمَلِ رُو عِي سِي

نوراة بن موسی . بن بوذر بن داود . صلوات الله تعالی علیهم
 علیهم اجمعین . صدق صحیفین وکی مکویان خدی بن یغبر انرا
 شیانیذیه کو امری خدی خلقی بدینه زاین . صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین
 حکم حیاباطال بویه بان نابی عمل کرن بر عیبری قرآن حکم وی
 بطال انابی حقه آخری زمانی . کسی کویسر کتابی دماپین بمینی وبقون
 حکم نکه او کافره . «رکن چاران» باوریا یغبر خدی به
 یعنی باوریکه بی شمه کوصد وپشت وچار هزار مضوبه کو
 خدی وانه شیانیذیه کویدرین حق نشاچن و انسانان بد
 اول وان آدمه آخری وان محمد صلوات الله تعالی علیهم اجمعین
 اگر نیکه قرآن بزی کسی ایمان نبوی کافره . شریعتاوان حیات
 بطال بویه بر عیبری محمد او بطال انابی چان نه کوی کورا او یغبر
 آخری زمان به «رکن چجان» باوریا بر ورثا قیامت یعنی

باور

باوریکه بی شهادت کون مخلوقا حرمی درین پانزده ساعه دین در جنبه حشری
 کویا مسخر خودی عمل قبیح در حقیقتی خیره بی نفعی در حقیقتی بی فایده
 اصل ایمان اگر بقدر حدی بی جهتمی درین بیستاد و یکوی کافرا بی
 در مسخریندا « در رکن ششم » باور یا بقدری به یغی باوریکه بی شهادت
 کون شری یونده و بی کوی صیرت دین چه خیر چه شر چه مزین چه چوک چه عا
 چه غیر بی حقیقتی خیره بی کسنگاری بقا بد کسنگاری که لورا دراز را
 و سائوید و سائویدین. اقی شش رکن ایمان اگر کسنگاری
 رفاقان باور بی شهادت او بی ایمانده یغی کافره نعد بالله =

« در اشکان دین اسلام »

در توبه نامه « در کتب دین اسلامی پنج « در رکن اول » کلمه شهادت کوی شری
 اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان سیدنا محمد رسول الله
 انزل بیدیم با زبان خیره و باور دیکم بقدر خیره کون خدای حق تر غیر

بیز که چیز اوه کو بهرد وان بکه لی اگر بکری مثلا بین زری ت دیشی
 دستم و لو اوتی همه لازم زری بنه کوراید وقت صحایان زری س
 کینه لکن بوی شرط کو نجاستی بیز که قط نهیله اگر نه و سان به واجبه
 بیز ایله به خوه باقی شو شسته و لچه به خوه بکری بیز کرم و کی صم بکری
 چیز نیمه . «طایفه کرم و نجاسته شو شستن» «توزان» «نجاسته»
 باقی طایفه دست . اقسام نجاستی برن لفر نایند نفیست اوج آقب
 بیان کن ان شاء الله تعالی . «توزان» اوتی قسم . قسم اوه کو صم ط
 نی خوارک صم طه کو بتتاری طایفه که افا قاطلم یعنی ناقه زری
 پستانه و کافاروی یا نه شیر یا نه کلا و میناوان و نه نایه عملاند
 دستینه دارک غسل و دست میرا بد طایفه و شو شستن اشک کو مفر ناکه
 فسک زری اوه کو هایت عملاند و مفر نویه و نجسی نویه بان
 مفر نویه بشینه طایفه کی وی شیر و چله و میناوان شسته قسمی

زری دبیژن اقامت سوزی قحوری لب دست میزانی گریخت
 ویشکان زری طاهر ناکت لور ابولاندین و ثقلیاتش بلغمه
 قوت اویشکسینه . قسیر زری اوه کوخسه یعنی مصدک بو
 ویشکی بخش گرایه وگرچه معیر زری بکریه یان زری قلین و
 زریده تر زری بویده لبی خاستی رنگی خوه یان طواخوه یان
 مینا خوه رایه . آونه خوه طاهره ونه یشکان زری طاهر کت
 اگر اقامت یان مستقر بیت قلین ویشک ترا وضا بخشید
 یعنی طاهر و طهور بیت وکی اقامت مطلق . اگر یک زرفان
 علامان پیدا بینی دینا بخشه اگرچه وکی جری پر زری بیت .
 سرشتیا جیمی دقتن کویشک زوان علامه مگوتن بیفانیت
 وافر زری بسر تمام جری ویدا بجزکی . «توبران» فایده
 طاهر کربان افراق و وطنک اوه کوا اول بشون کو علامت بخشید
 بیخه

یمنے پاشی ز صاکن کو شلا صی قذیند ایمی پاتری افاطهور کن
 کو فالاقط یمنے ورا قاشوشتنا وی زری ز صاکن کو شلا یمنے
 پاشی طا صریت . اگر ظار وک کرند قیر کو صیر تر غیر پاشی
 مہینی تشک ناخوه میز که سر تشک رفیتن اول وک ارضا
 کن کو شلا ییا وی ای بشتکے فانگری پاشی اقی سر بر شین
 کو عامی جہمی وی بگری و سوادزی بخجکے طا صریت لکن اگر
 شلا ییا وی بر ما بو کو اگر تشک لی بگر دی بقا خویا او بر وکی
 جیسا با شمرید رفی کو افسر را بخرکے . قابدا شوشین ز اوہ
 اگر اقا جاری و قلین و پریت دی بفر اقا افسر دکن کو ارا
 کو یجنم ناواقی اوی بخجکے و طا صریت نابت . در تونزان
 شستی کو دصم و خنبر و شگر ایاں اوان و خوه دی دان
 واجہہ کو جفت اقاں یتہ شوشین ویک زوان حفتان

زى باخاطا صير بيته سيلو كرن يعنى بغير كن اگر يك شى را حفا
 كيم بيمى بان سيلو ببت طاهر نابت. او شى وكى شوشتى
 ريشتم اگر بفرقان بت دى صر جارك افي سر كن اگر اقا پر و سيلو
 بت حفت جار ان بيد بشون كافيه اقا سيلو چ اولت چه اجرت ^{هناك}
 «دست ميتر كرن چا» «توبران» شى طكى ميترى شى دست

ميتره لان مام قايدوس ياركان و شرو طردوس يزانى كو ميترام بطل
 بت. ارگان دوى شيشه. «ركن اول» مينته كو برابري بشو شيشه
 رو يانز ايك بقر وقتا كو اولدوس خوه دست دى خوه دايگر بيني
 كو حكم بى دست ميترى بى سر خوه رار كم يانيزى لخواه حلال دكم و دست
 كو بازمان خوه شى اوى ينى بيترت. دست كو پيشا نيشا هسواك
 لدرى خوه بت و بسم الله الرحمن الرحيم بيترت پاشى دست دى خوه بشو
 و شى جار افيك پوزى خوه ورده پاشى نيشا خوه بينى و فيراروى
 خوه

خوه بشو «رکین دوطان» افسوشتار و بانه کو برانبرکت
 بیتی رایی شوشین و بنه به نظر ابر و گنده بطاله . روز ما اینا
 اینی و سرب خنی و فرامی ما اینا مرد گمان را دین . واجه کو
 چپیک و سبیل و بروی بزرگانان نفی شو کو افسوس بگری بخیل
 کربنی بیتی نای جانک واجه لکن سته کوئی جار بوی مری بشو
 اگر لیس جری کو شوشنگ و بزبان دهن صبت واجه کو او و زری
 بیه پاشی شو جان مه کوئی . «رکین نیشان» شوشتا مرد
 دستانه حنی شتا مرد و اینشان کو افسوس را بگری بچی جان بهوی
 حتی بچگان بر کشته هم سته کوئی جار بشو و شرطه کووشی غیره
 کربنی پت . «رکین چاران» مسخاسری به یعنی دست خوه بشکه
 و لیس خوه بده بسند کربنک ناره بشلا یا پیشی کافی ناکه نه واجه کو
 بگریزه بیه مویان او زری سته کوئی جار به و لیمای سری خوه بده

پشتی وی سینه گوئی جار دست خوه تازه تازه شکله و لگه در خوه
 بگرینی کو پشته وان و ناقه وان جری کو د خویه شل بیت در کن پنهان
 شوشتنا هر دو لگانه حتر و شتا کوز کایغی کوز کان زنی شور و ان اقر
 حتی چو کان بری سینه بشوهم ستر جری گو د شو قیج مزده در کن نشان
 ترتبه یعنی اول بینه و غیر اشوشتنا رو بان پاش شوشتنا دستاو ملا
 پاشی سیماس پاشی شوشتنا لگان لگرو سنانکه بطاله اگر بکوز
 برینا دست خوه فایتم بکه لازمه پشتی بی سیماس خوه بکه

ز نو کو ترتیب نفوقی در غسل از جنابیه و حیض و نفاس

«توزان» غسل بختان واجبیته یکا برین از سیمان کو
 مزاجیه کو بشو و نیز او بکن پاشی د فن بکن بز غیر شهید کو در حیا
 کافی دایسته گفتن لورا اول اوه گووی بکن و در خوار و فاد فن بکن
 نیز او شی نه درسته می در وان چنانچه بونی کوی عورتی
 داخل

راجبیت دعوت تک دلچہ بے شنانہ چہ بے میدان چہ بے حیوانان چہ مینے
 در کت چہ نہ جنابہ رب چہ بے فاعل چہ بے قیر اصابتہ کرن . یان
 مینے در کت چہ مینا چہ رخو چہ میر چہ زن چہ مینا تازہ چہ بے کت
 اگر تک غسلا خوہ کر پاشی مینا کت زن در کت و گر چہ بی میر زن
 در کت دینا جنابہ رب اگر بے زن تظاہ میر صبت . پی شیان^۳
 بحض وظار و اینا ناند کو تیز بواپ خون نویت واجبہ غسلا
 خوہ بکت پاشی کاری بیزکت و ریش بکرت و ریش میرا خوہ راحلال
 اگر میرا وی دینا غسلا و بر اجاع کت زن گناہ دیکارہ لبالابین حج
 غسلا اوہ کو سنہ دست میر بگری و کت دست میرا بگری و عورت پیشی
 پاشی خوہ بشو اول اوہ کو قیر اینا خوہ غسلا پینے زن بو کو پاشی
 شوشتنا وان لازم بنت و دست میرا وی شکر پاشی چہ قیر مینا یان
 لبر ننا وی بھی تیز کہ پاشی افا غسلا لیامی بدنا خوہ بکہ حتی کو نردا

بحر کی بھی دینے ہو یاں بڑی جد سے جہ طنگہ نشانی و جہی کو نگرہ بڑی
قبح مزیدہ و بشو و سنتہ لی جار جان مہ گوٹ. یہ مرہاں سنتہ پستی تمام

کیرنا ~~عسلاوی~~ عسلاوی و کی ساغان رت میراوی بگرک. لی کو چند

جار جنابہ ہو یاں جنابہ کتہ حیضاً بر غشک بتر لاز مہ

«تیمم چہ و چانہ»

«توبزان» تیمم اوہ کو اف بنت یاں صبت لکن بڑ مجبوریکہ بشارک

بعینہ بڑ بودت میر و غسل بڑ روی قاسی یا خلک صفا و تورا

طامیر و نیلا ندیک تیمم لاری خوہ ملی خوہ بتر مسک کہ یک جار ہن

دست خوہ لاخا تو زیدہ و بستر روی ملی خوہ را و رست چہ بڑ بونیز

چہ بڑ بوشق بائقہ تیمم مصلک در سنتہ کو خداں عذیرے یاں مسنا

ہے و گر چہ سہرا نیزیکہ بڑ بیت و اف بڑی حاضر بنت و او بڑی بقایے کارینا

مسافران بے طریق لاری بگری و پیدانکت باستی تیمم یک. اگر کبیر کے پاں

جو افکار

چرا فکری بود فریاد آخوه تری در کز حتی در او بی بهانا میزد و بویا هفتا
 در سینه نیم بکه بشرط و رکن روی و نیز که و قضای ای بی ناکه
 چنان ز مری قفا و رخواه را گویند . اگر برین دار بونگاری باقی بشنوم
 در سینه بشرط کو گرداناوی برین طاعت و بدست میزد اینست سر و زحمت
 برین زبده جهری سخا نگریم . اگر وصایت و نیم تری ز بوجنابیت
 یان ز بودست میزی بت لکن برین در جهری نیم دانت و کی بری و لنگان
 ایضا قضا لایم بیند . و لکن اگر برین در دست و دیان دانت و اجبه قضا
 نور جهری سمانه اف کشینی نه آخایم . اگر برین در روی دانت و جهر
 کو جهری و بی سخا بشو پیشی بان پیشید ایم بیکت باشد در خواه و بی پیشا
 بشو . اگر در دست و زبده وی دانت در روی دستا جهری سخا بشو
 نیم بکه باشد بی پیشا تمام کت اگر در تمامی روی دانت در پیشید
 تمام بشو پیشی بر مسج فایم کت پیشی لنگان بشو اگر در هر دو

اَعْضَاءُ تَبَيُّدَاتٍ لَازِمَةٌ دَوْنَهُمْ بِنَتِيبِ يَأْتِي بِفَاوِزِ تَمَامٍ كَلِّ لَوْرٍ وَدَسْتِ
 مِزْرِ دَرُ تَبِ شَرْطِهِ وَرَكْنِكَ دَسْتِ مِزْرِ نَهْ دَعْسِلِيدِ اَوِ كَارِي
 كُو عَسَلَا حَوْه تَمَامٌ كَه پَاشِي تَمِّمٌ كَه لِكْنِ اَوْ لِي اَوْه كُو اَوَّلِ تَمِّمٌ كَه بَعْسَا
 دَسْتِ مِزْرِ . اَكْرِ پَرِنِ دَوْنِ جِهْ زِي سِرْ دَعْسِلِيدِ اَيْكَه تَمِّمٌ لَازِمَةٌ
 تَمِّمٌ شَرْطِهِ كُو صِلَا اَنَا اَحَايِي تَمِّمٌ دُو جَارَانِ كِمِ تَبِ تَبِ اَيْكَه رُو بَانَ اَيْكَه
 زِي رُو دَسْتَانِ . اَوَّلِ دَسْتِ حَوْه لَاحِجِي دَسْتِ وَنِشَا حَوْه بِنِ مِزْرِ
 يِنْتَا مِ اَوْه بِنِ تَمِّمٌ مِزْرِ لِحَوْه حَلَالِ كَمِ مَثَلًا لَوْرٍ اَيْدِ دَسْتِ مِزْرِ پَرِ اِنَا پَه
 پَاشِي بُو مِزْرِ لَوْرٍ حَوْه پَه كُو تَمَامِي رُو مِ جِهِي شُو شَتِي بَكْرِي وَكُرْ جِهْ
 تُو زَا وِي صِنْدِ كُرْ يَتِ كُو لَسْرُ جَانِ مِ حَوْه يَانَكَه . پَاشِي جَارِ كِ
 زِي صِلِينِ لَهْزِ دَسْتِ وَرِزِي دِ حَوْه پَه صَرْدِ سَنَكَلِ دَسْتِ وَرِزِي
 مَ اِي بَدَه وَكَسْتِي زِي رِ لِيَا نَدَا يِنْتِ اَكْرِ نَعْتِ دَرِ نَكْتِ لَازِمَةٌ
 جِهِي اَوْ رَا زِي اِنِ شَيْفِ بَدِ وَ اَخِرِ جِهِي مِ زِي وَرِ يِنْتِ وَكُرْ نَدِ تَمِّمٌ

نات

نابت . و هم تو بر آن ، بتمم کرد و نیز می فرزند نابت کرده بلکه هر نیز کرد
 قتمک و کرد و در کف نستی و بی روایت پیشی در دوزخی بی پاشی لست کرد اگر نیت
 زیده تری نابت و در هر قضایک را و نیز هر نیز کرد خوب سبب خوب وقت
 رازی بتمم نازه و کت . « تو بر آن » بتمم ز می و کی هر دست میتری بطال
 در بر بدست کت است که پیشی باز پانی انشا و گرچه با یک ز میست هر نیز می
 هم بر آن ناگور و نشتناوی چه رای نبت یا نبالد ای بت یا ن قرانند
 بت یا ن پیمان بت که اگر و نشتی چه رای بت کوز براد نیزه ممکن
 و خوب اجمی و گرچه سهر نیز می رازی دست میز لانا سکی . صغری بلهف
 کتیا طار و سیا جان میر و زنجی و نام هر دشتکی . صغری کونا فاد دست
 لیکه ز هر دو عور و وی یا ن بی نتم بکنی و گرچه ظاهر ک چوکوزی
 بت دشتکی . و نیز کوز بر نشتونا آئی کریم بدینا آئی بطال بت کورا
 او بدله ز بوا آئی ز بر نشتونا وی و وقتید الوی چه

« خَفِجَنَهُ وَمَسَّ السَّرْوَانَ حَانَهُ »

« تَوْبَرَانِ » خَفَاوَن كُو دِصَوَد وَ لِنَلِي خُوَه دَاوَر دِگَرَن وَ كِي حَزْمِي دِ لِسِي
 وَ اَن بَا فِي مَسْح دِ كَن زِي نَر لِنَك شُو مَسْتَاد سَتِي مِي رِي فَا بَوَان شَر طَر كُو
 بِا شَقَا يَتَرَان مَسَاءَ اللّٰه نَكَا « دَوْبَرَان » شَر طَر مَافِي كُو بِا خِفَاوَه كُو
 شَر جَمِي قُو مِي مِي رِي اَن نِسْتَكِي مِي سَا نَا يَلُو نِ يَان لَامَسْتِي كُو بِطَبِيعِ
 خُوَه اَقْبُوَرِي نِي نِي مَقَرِي طَا جَوِي نِ وَ تَا مِي جَمِي وَ فَرِي كَرَن كُو حَنَا
 بِشَتَا كُو ز كَانَه . مَقَرِي سَا وَ سَا قُو مِي نِ كُو اَمَكَانِ بِي تِ چُونِ
 هَا تِنَا عَا رِي لِسِرْوَانِ يَغْنِي زِي بُوِي كُو لِمَا لَا خُوَه يَه رُو ز وَ شَقَا
 وَ يَه لِسَفَرِي بِنْتِي رُو زُوِي مَسْفِ بَقَدِي مِي بَعْنِي كُو بِي اَدَبِ حَتَا سَوَا رِي
 چُونِ هَا تِنَا لِسِرْوَانِ زِي بُو مَحْتَا جِي خُوَه اَكْرُو سَا قُو مِي نِ مَسْمَا
 لِسِرْوَانِ بَطَالَه . دِي قِي تِنِ زِي غِي رِي جَمِي دُوِي اَقْبُوَرِي نِي
 اَكْر قَلْبِي يَانِ قَلْبُو وَ كَر جِه بَقَا سِي رِي دِي رِي شِي رِي بِتِ مَسْمَا وَ سَا

بَطَالَه

بَطَّالِدْبُتْ حَتَّىٰ جِيئَكَ لِسْرَانِي مَسْحُ كَرِيْمٌ «صَمَّ تَوْبِرَان» سُرْطِ
 مَسْحُ كَرِيْمًا سُرْخَفَانِ اَوْ هِ كُوْدَسْتِ مِيْرَاخُوَهْ نَامُ كَتِ بِفِيْ صَرُوْدِ لِنَكِي
 دِخُوَهْ زِيْ بِشُوْ بِاَشِيْ خَفَانِ وَرِگَرِيَا. اِكْرَلِنَكِي شُوْشْتِ وَخَفَاوِيْ رِگَرِيَا
 بِاَشِيْ لِنَكِي مَآيِيْ زِيْ شُوْشْتِ وَخَفَاوِيْ رِگَرِيَا دُسْتِ بِنْدِ اِلَا
 كُوْخَفَا اَوْلِيْ فِيْ حُوَهْ دَرْخَمِ بِاَشِيْ بِسَمْعِ رِگَرِيَا. بِسَمْعِيْ وَيْ دُسْتِ مِيْرَا
 نَامِ اِكْرَلَانِيْمِ بُوْ كُوْدَسْتِ مِيْرَا رِگَرِيَا بِاَشِيْ لِسْرُخَفَانِ مَسْحُ دِكْرِيْ زِيْ لِنَكِي
 شُوْشْتِيْ قَا. اِكْرَلِيَا لَاخُوَهْ بِيْ يَانِ بِجَمْعِيْ كُوِيْنِيَا سَكْنَا جَارُوْ نِيْ
 اَيْنِهْ مَدَّةِ مَسْحُ كَرِيْمِيْ رُوْشُوْ شَفَكِهْ بِرِشِيْ فِيْ دُسْتِ مِيْرَا اَوْلِيْ دَا.
 اِكْرَمِيْنَا وَسَفَرُوْشِيْ دُوْرَهْ وَيْ كُنْهَارِيْ زِيْ بِنْدِ نِيْ رُوْشُوْشْتِ
 دِيْكَارِيْ مَسْحُ بِيْكَهْ. اِكْرَلِيَا لِيْ مَسْحُ كَرِيْمِ چُوْ سَفَرِيْ يَانِ لِيْ سَفَرِيْ مَسْحُ كَرِيْمِهْ وَيْ
 دَعَامِ بِيْوِيْ قَا مَا لَاخُوَهْ مَدَّةِ سَفَرِيْ نَامِ نَاكِهْ. اِكْرَلِيَا لَاخُوَهْ فِيْ دُسْتِ مِيْرَا بُوْ
 مَسْحُ نِكْرِيْ چُوْ سَفَرِيْ مَدَّةِ سَفَرِيْ نَامِ دِكِهْ. اِكْرَلِيَا اَوْرِ نَامَدَّةِ دِخَفِيْ

زبے وی دَرکتِ یانِ قَلبے مسیحِ بَطالِ دے اگر بدستِ میڑے لنگرِ خوبینے
 دَسو وِر دِگری اگر دے دستِ میڑے دستِ میڑا تمامِ دِگری پاشی وِر دِگری
 مَدَّہِ وی وِر دِ پداتازہ دِبتِ مَدَّہِ اَوَّلِ حِنایاتِ . مَسحِا حَفانِ اَوَّہ
 کَوِ سَنی تَماری دَسْتِ مِیڑی دَسْتِ خَوہ سَنیکہ لَسْرُوی خَفانِ دِجِری فُضی
 بَدْتِ وِگِرمِ بَعاسِی تِلکِ نِری بَتِ . لِسِی وَا نِ یانِ لِمُرُ وَا نِ یانِ لِحِی
 وَا نِ یانِ لِنانکا کوزگانِ بِنہ کافِ ناکہ . بِنِلا یِیا اَوَّلِ کَوِ بَدَسْتِ وِیَا
 مَعِدَہِ مَسحِ نَابِتِ مَعْرُ وِ کِ سِریانِ دِ دَسْتِ مِیڑی . مَکَرُ وِ مَکَرُ وِ کِ رِنا
 مَسحِا حَفانِ وِ سُو شِتا وَا نِ لَوِ رَا رِ حَفانِ رَا رِ یانہ . خَفِ کِ
 وِ مَن لَسْرِ مَعْتِ یانِ مَوِ لَسْرِ مَعْتِ کَوِ سِلا یِیا مَسحِ کِ رِ ناکہ مِیڑی
 مَسحِا لَسْرِ بَطالہ وِ سَنالازِمِ بُو یا عَا دِ مَکَرُ حَفانِ وِ وِجِلا رِ
 نِکِ لَوِ رَا وِ نَا مِیلِ اَقِبِ بَکِ مِیڑہِ حَفانِ .

«حَبِیصُ وِ نَقاسُ وِ سَلِی سِی لَوِ چَنہ»

نور زان

یعنی بیفان

در یونان کا شرن کو عمری وی نہ سالے فری نام بوقا لری بے زبو حیضان
 اگر پیشانیان دایسری نہ حیض بلکہ خوفاسیدہ حیض اوہ کو وقت
 خوہ معینہ و خوب بینی حتیہ کو وقت و یہ معینہ تمام ہو سکے . مدہ امکا
 وی پریشانیہ سائے مدہ ریزہ صیغہ یونا وی لکن لکن کثرتی شبست سالی
 وانہ و پیشانیہ ای ممکنہ . نفاسی اوہ کو پستی طارک زبرد او یعنی
 ولیدر خدہ دیت یا نیت . صند کی نقاسر خطا پستی یونا طارک کریم
 وی چاغی رزی طاصرت دینا رزی غسلا نقاسر لسر واجہ و پتر و رز
 وی درتہ لور اطاصره . اعلی نقاسر چہل رزہ و زحفی و رزی
 ز شیفتا نا بوری . صند کی حیض و ز و شفق نہ اگر پیشانی
 و پیزی طاصرت دینا پتر و رز یا وی درت نایت اعلی
 وی شش و ز یا ن حفت و زہ . زحفی وی پار دہ رزہ . اگر ز
 بوری ای حیض سیدہ بلکہ زبرد بیرون استحا حکم و دی پار ای ان شاء اللہ

هَبْ وَنَمَ فَرَقِ دِ كَرْدِي مِيزُو وَ زِي دِ خَوِه بَكِه وَ مَهْ كِي نِي وَ شِي زِي دِ بَرِي
 وَ شَتِ وَ انْ تِي وَ زِي مِيزُو مِيزُو بَرِي پاشِي وَ شِي ياي مَهْ كِ تَامِ دِي دِي
 نَشَا حِيصِ دِ اَجْمَاعِ فِرَانِ دَرَسْتِ . مَسْئَلَهْ يَزِي دِ بِيَانِ كِرِنَا وَ دِ فِرَا
 جِهْ نَابِتِ . سَلَسِلِ الْبَوَاوَهْ كُو تَوَلَاوِي نَا مَسْ كِنِي دَامِ يَزِي دِي . حَكْمِي
 وَ مَسْتَحَاضِرِ دَرَسْتِ مِيزُو مِيزُو بَكِه كُو زِي مِيزُو رَا دَسْتِ مِيزُو دَرِي
 پِشْتِ طَا صِرْ كِرِنِي يَانِ نَا زِهْ كِرِنَا شَتَا كُو دَرِهْ بَرُ خَوِه وَ لِي دَسْتِ مِيزُو اَوِي
 بِلَنْ مِيزُو حَوِه بَكِنِ لَكِنِ اِنْتِظَارِ كِ صِدْقِ زِي جَامِعِي دَرَسْتِ . دَوِي اِنْتِظَارِ دِي
 وَ دِ اَقَا مِيزُو يَزِي صَا يَتَابُولِ وَ خُونِ مِيزُو نَا كِ كُو رَا يِي اِمْكَانِيَهْ
 وَ سَتِي رَا يَتِ دِ بِي شِيَا مِيزُو وَ يِي دِ بِلِيَا وَ اِنِ يَزِي دَرَسْتِ بُوِي دَسْتِ مِيزُو
 بَكِنِ لِي يَزِي مِيزُو دِ بِلَقْمِ رَا وَ اِحْتِيزَا زِهْ دَسْتِ مِيزُو بَكِنِ كُو رَا دَامِ يِي دَسْتِ
 مِيزُو وَ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ . . . دَرِ مِيزُو چِيَهْ . . .
 «دَرِ تَوْبَرَانِ» يَكِ زَارِ كَادِ اِسْلَامِي كُو زِي مِيزُو وَ خُزُرِي دِي اِسْلَامِي مِيزُو .

مینز افرودین و قنایه مینز ابق و وقت وی ز اور تار و ز میلم حنا
 سها صر شکر غیر سها اول بنفر و کوز براد بیزن سها استوائی بیوی کی
 وی مینان بجار و بیوی بقدر کریمه او ز کی چار کفته خونیا بید اتمام
 بدیزه روز کتم سینه و ایت پیشد اصیر و روزی پستی وی هغه موکده
 و دو روزی پستی و روزی پلیر ز غیر یه اول کوم کوم غیر موکده هغه
 «مینز اعصر» وقت وی خلیصا و قتی بنفر و کوسها صر شکر و بیسنا
 وی ز غیر سها استوائی بان بیجار و بیوی حوه بو براحتی و ز چمی آقا او
 ز می چار کفته چار کفته سینه و پیشد هغه غیر موکده نه کسی کو
 بکت و تمام بکت بکیزی ستم حاصل بابت پستی کو مینز اعصر می کریدی
 مینز دست پینه ز غیر قضا و بی سبب کیمینه المسجد کوناره داخل
 من کفتی دت و سستی دست میزی کوناره دست میزی و بی جنازه مثلاً
 «مینز مغرب» قتی ز کفته وقت وی بی ز روزاً قاید حنا صر ابقار و

خلاص

خِلاَصِ مَوَكَّلَةٍ كُوَيْرِ بِرَدِ مِيرِنِ شَفَا اَحْمَرَ لِي وَرُكْعَةٍ سُنِّيَّةٍ
 وَرَأَيْتُ مَوَكَّلَةَ يَهْرِدُ وَرَدَانِ حَتَّى يَسْتَأْذِنَ سُنِّيَّةً وَابْنِ مَصْنَعِ
 غَيْرِ مَوَكَّلَةَ نَهْ «مِنْ اَعْمَالِي» جَارُ رُكْعَةٍ وَقِيَّتِ وَرِي بِسُنِّيَّةِ
 خِلاَصِ بُونَا صَوْرًا صِيَامُ غَيْرِ بَدِ حَتَّى جَرَّ اَصَابِعُ لَوْرًا جَرْدُ نَهْ جَرَّ
 كَارِ كَيْ مِيَا سِتُونَكِ رُشْرِقِ دُرُكْتِ وَبَلَدُ رِيَتِ بِاشِي دِيَا
 وَنَدِ رِيَتِ اُولَسْرِي يَهْ جَرَّ اَصَابِعِي اَدَهْ كُوَيْرِ كُوَيْرِي جَابِلَافِ
 رِيَتِ اُولَسْرِي يَهْ بِسُنِّيَّةِ مِيَا اَعْمَالِي دُرُكْعَةٍ سُنِّيَّةٍ وَابْنِ مَصْنَعِ يَارُو
 رُكْعَةٍ نِي سُنِّيَّةٍ وَتَرْمِيْمِ دُرُكْعَةٍ نِي سُنِّيَّةِ نَهْ جَرَّ مَوَكَّلَةَ بِغَيْرِ بِسُنِّيَّةِ كُوَيْرِ اَنْفِ
 وَشِيَارِ بُو مِيَا جَرَّ نَا فَيَسْبُو اَوْ حَمِي نِي مَوَكَّلَةَ نَهْ «مِنْ اَعْمَالِي»
 دُرُكْعَةٍ وَقِيَّتِ رِي رُجْرَا صَاحِي رُوْرُ دُرُكْتِي دِيَا
 دُرُكْعَةٍ سُنِّيَّةٍ رَأَيْتُ مَوَكَّلَةَ يَهْ بِسُنِّيَّةِ وَرِي حَتَّى رُوْرُ بَلَدُ بُونِ
 مِيَا دُرُكْتِ يَنْدَرُ عِي كِي قَضَا اَنْ وَيِي خُوِي سَبِي حَانِ دِيَا مِيَا مِيَا

وَاَوْتَارُ وَرُبْلُهُ بُونٍ وَبِقَرَّةٍ رَاحَتْ رُكْعَةٌ نُسْتِي صَلَاةِ الْفُجَاءِ
 هَيْهَ وَمَوْلَاهُ نَهْ . خِرَازِ وَابْتَانُ زُخْرِ اسْتِي وَبَلْمُ زَيْدِ بَرَّةٍ لُورَا
 اَوْ قَصَا تَمَامُ دِكْنُ . « دَارِ كَانِ وَبِخَيْرِي سَبْرُ وَصِفُ »
« دَرِ كِنِ اَوْلُ » يَنْتَهِي بَعْدَ خَوْهٍ قَفْصُ كُوَا زِ فِلَانِ عَمْرِي شِ
 خُدَيْرِ اِي كَمُ وَنَسْتَمُ كُوَاوِي يَنْتَهِي بَا زِمَانِ خَوْهٍ زِي بِيئَرِي . شَرْطُ كُوَا
 جَانُ جِلُ وَجِهِي يَنْتَهِي طَا مَهْرِي اَوْ زِي يَدِ سْتِ يَنْتَهِي يَرْيَ اِقْبَلِي
 وَوَقْتِ يَرْيَ يَنْتَهِي اِي تِ اَكْرُو سَابِي بَطَالَمُ « رِكْنِ دِ دَوَانِ » تَكْبِيرَا
 خَرْمَرِي كُوَا لَلَّهِ اَكْبَرُ مَحْرُوفِي سَتِ تَا مَرَّ نَهْ غَلَطِي بِيئَرِي اَوْ زِي شَرْطُ
 يَنْتَهِي رَا بَرَا يَنْتَهِي اِي كَتِ اَكْرُو تِ وَيَنْتَهِي فِرَاوِ قَلْبِي وَدِ اَحَا ضِرُ بُوَا يَانِ
 تَكْبِيرَاوِي غَلَطِي بُوَا وَنَسْتِي كَرِي بُوَا سَتِ تَكْرِي بُوَا لَا اَرْيَ بُوَا يَنْتَهِي اَوْ بِي بَطَالَمُ
« دَرِ كِنِ تَشَانِ » قِيَامُ يَنْتَهِي اَكْرِي كَارِي دِ قِيَتِي اِي تَا بَلَكُ اَكْرُو عَزْرِي
 هَيْهَ وَكِي سَقَطِي وَخَوْبِي يَانِ يَنْتَهِي وَنَسْتِي بِنِ دَرَسْتِي كُوَا وَنَسْتِي
 بِمُ

بَلَمْ كُوَيْتَارِي بِلَا قَرَانِي بَلَمْ كُوَيْتَارِي بِرُؤْيَا قِيَامِ بِسْمِ اللَّهِ حَتَّى كُونَ رُكُوعًا
 وَسُجُودًا خَوْفًا وَرُؤْيَا رُكُوعًا فَرُكُوعًا بِقِيَاسِ عَمَّا «رُكُوعًا حَارَانًا»
 حَتَّى نَبَا فَاخْتَجَّ بِهِ رُكُوعًا بِقِيَاسِ رُكُوعِ الزَّائِلِ وَاجْتِبَاهُ خَوْفًا بِقِيَاسِ رُكُوعِ الزَّائِلِ
 وَذِكْرِي بِسُجُودِي نَزَائِلِي وَاجْتِبَاهُ بِقِيَاسِ رُكُوعِ الزَّائِلِ وَكَرْفِي لَالًا
 مُسْتَهًّا كُوَيْتَارِي فَاخْتَجَّ رُكُوعًا وَجِهَتِي خَوْفًا «وَجِهَتِي وَجِهَتِي لَدُنِّي»

 وَطَرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ حَتَّى مَسَامًا وَمَا أَنَا مِنَ الشَّرِّ كَبِيرًا فِي صَلَاتِي
 وَتُسْكِي وَمَجَا وَمَجَا لِي لِي رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُوْتِرُ

 وَأَنْتَ الْمُسْلِمِينَ وَسُنَّتَهُ كُوَيْتَارِي بِقِيَاسِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِقِيَاسِ
 رُكُوعِ الزَّائِلِ بِقِيَاسِ رُكُوعِ الزَّائِلِ وَسُنَّتَهُ كُوَيْتَارِي بِقِيَاسِ رُكُوعِ الزَّائِلِ
 قَرَأَنِي بِخَوْفِي رُكُوعًا وَرُكُوعًا بِقِيَاسِ رُكُوعِ الزَّائِلِ «رُكُوعًا حَارَانًا» رُكُوعًا كُوَيْتَارِي
 بِقِيَاسِ رُكُوعِ الزَّائِلِ وَسُنَّتَهُ كُوَيْتَارِي بِقِيَاسِ رُكُوعِ الزَّائِلِ وَسُنَّتَهُ كُوَيْتَارِي بِقِيَاسِ رُكُوعِ الزَّائِلِ
 حَتَّى كُونَ رُكُوعًا حَارَانًا وَسُنَّتَهُ كُوَيْتَارِي بِقِيَاسِ رُكُوعِ الزَّائِلِ وَسُنَّتَهُ كُوَيْتَارِي بِقِيَاسِ رُكُوعِ الزَّائِلِ

رُكُوعٍ بِأَنْ قَطَعْتَنِي بِطَالِهِ سِتَّةً وَقَتِي كُوزِ بُونِي مَرْدُ وَدَسْتِ دِخُولِي كَدَمِي
 حَتَّى تَكْرِي كَامِلِي رِخْوَةً وَيَسْتَرِي اللَّهُ الْكَبِيرُ وَرُكُوعٍ دَرِزِي فِي جَارِ بِيْتِي سُمَّانَهُ
 بِنِ الْعَظِيمِ «رُكْنِ مَشْتَان» ^۶ اَعْتَدَالَهُ كُوزِ رُكُوعٍ رَادِي فِي شَرْطِهِ كُوزِي
 يَسْكِنِي وَكِي يَسْتَرِي الْكُوزِي بِطَالِهِ سِتَّةً وَقَفَارِ رَادِي مَرْدُ وَدَسْتِ دِخُولِي
 وَكِي بِيْتِي وَفِي بِيْتِي سَمِعَ اللَّهُ لِي حَمْدَهُ كُوزِ بِيْتَانِي نَامِ رَلْتِ بُونِي بِيْتِي
 وَقَالَ الْحَمْدُ «رُكْنِ حَفْتَان» ^۷ مَرْدُ وَجِدَهُ يَنْهَى كُوزِ بِيْتِي اللَّهُ الْكَبِيرُ رِخْوَةً
 رَائِنَهُ مَرْدُ بِيْتِي سَمِعَ اللَّهُ لِي حَمْدَهُ وَانْدَابِ سَكِنِي كُوزِ مَرْدُ يَكِيدُ فِي جَارِ بِيْتِي سُمَّانَهُ
 رِيءِ الْأَعْلَى رَاوَرْنَا وَانْدَابِي أَوْ قَابِ يَسْكِنِي وَيَسْتَرِي اللَّهُ الْكَبِيرُ بِأَسْمِي رَادِي وَدَسْتِ
 كُوزِ بَقَائِي سَمِعَ اللَّهُ لِي حَمْدَهُ رَاحَتِ رَابِعِي رَادِي «رُكْنِ حَفْتَان» ^۸ أَوْ
 رُكْنِي تَانِي أَوْ رَاهِدُ مَسْجِدِي يَفْعَلُ مَسْجِدِي أَوْلَادِي بَقَائِي سَمِعَ اللَّهُ لِي
 دَسْتِي بَانِي يَفْعَلُ كَرَامَتِي كَرَامَتِي بِطَالِهِ سِتَّةً كُوزِ رَادِي وَرَادِي بِيْتِي
 اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَاجْعَلْ وَأَهْدِ وَأَرْزُقْنِي وَعَافِنِي «رُكْنِ مَشْتَان» ^۹

خوندا

« خوندنا التجنا باسم «ركن دطا» روتينا زبوجايم يعزوني
 باشي خون اكر سجده تمام رايسو خونديان لپسا خوندي لو خرفوني
 و بظاله اكر روتينا نكاري بلا بقايد كاريناخوه خوندي «ركن ياز دطا»
 صلواتا سبغره دور روتينا يعزوني كوتله تمام كرمبزي اللهم صل
 على سيدنا محمد و رسوله النبي الامي و على آل سيدنا محمد بفت اللهم صل
 نسنته بيم كوبيزي و لم لو اذ السلام عليك و اكونته و التجنا اولاد
 نسنته كوبيزي و على آل سيدنا محمد بلكه مكر و هم «نوبزان» التجنا اولاد
 پيشي دور كفتا و گر چه پيشي و ركنك بيشي بيمت و كيمت از مغرب
 اكر كفتك بتر كوشته امامي و فير التجنا خوندي و پيشي سلا امامي را بوه
 ركنك كوشته بيشي خوندي لورا جهن التجنا و به خاكو و نيز از مغرب
 چار التجنا زي چاران چريت و در غير نيز اصبح و اكله جاني التجنا بيمت
 خوه باشي اكن خدانو فتي بده و قنار التجنا اولاد بستم بيمت الله

اکر و قدر و دست خوه زى ثمر ابلد بکم و کچيسته در رکن داز دطاه
 سلام داناسر ملي رسيته کوبيرى التسلام عليكم ورحم الله وبري
 خوه بز قوين سر ملي ليته و سنده سلاما در دوان شى لسر ملي
 چي و قدر و اندازى سنده کوبيرى خوه و سا بز قوين کوبيرى
 و به روى و پيى. در غير اصح دستنه کوبيرى کفتا با شيد ايشي
 رکوع قنوت بخونى اگر در زان اکر زانى يان شير کير يان التحيات اول خود
 و کچه قصدا زى دست سنده در سجده سهو در پيشيا سلام را به پايه
 سلام بده رفاقا نميزانند و پيشيا و اند و پيشيه و اند اذکار و سجده
 دستنه صلاه نائيسين کور ادرين و نه و اجين در رکن سيزده
 ترتيبه يعنى هر چهار سوره کورت ز بر سوره بکت اکر بوس فايده نکت بکلم
 مثلا اکر چور رکوع پاشي پرا و کت کوفاجم خود يده يان ايتکه وى کيم
 صصيه واجبه کور ادرين فاجم بخونى تمام که پاشي تازه پي رکوع و نميزا
 خوه

و غیر آخوه تمام کت ~~تحتی~~ ~~مجبوری~~ ~~کوی~~ ~~و غیر~~ ~~خوه~~ ~~تمام~~ ~~کت~~ اگر بشک
 کت در غیر آخوه دانماده یا از تمامه واجبه رکعتک بلیثقه بکت و
 مسته کوه و سجده زنی بر بسوها آخوه بیه پاشی سلام بده. مسته
 سجده زنی بر بسوها کرناخوه اگرستی نیز ذکر و نیز بر بسوها امام خوه پوی
 و اگر چه امام سجده بنه زنی. لکن کو با امامی ابو و خوه سهو کرنا امامی
 سجده سنه بنه کورا امام مملای سهو بکت یعنی ز سر بکت =

«بیمیز اجنازه و احکام وی»

«تو بر آن» بیمیز اجنازه زنی و کی دفناوی فرض کفایته یعنی بر محبوبه بسره
 میران برینان ربابت الازر بر قبو میران. بیمیز اجنازه زنی اوه کوشی
 مشوشتن و طاهر کرناوی و اینه سر جکی طاهره کفتک طاهره ایری
 لقبله بنه سر میران بلرچی و برینان لیلر استی تینه بکت یعنی
 پیشی نیتان اوه کو فرض کفایته بیمیز اجناتی بان فان نیتان بر خوه

لِسْرِ نَعْبَرَهٗ بِمِثَالِكَيْسٍ رُكْنَ جَارَانِ دُعَاؤِ مِثْرَ رَايِ بِمِثَالِكَيْسٍ رُكْنَ بِجَانِ اَفْ
 صَرَّ جَارِ تَكْبِيرِ جَانِ مَكُوٓثٍ اَكْرِ كَيْمِزِ بِطَالِ لِي اَكْرِ زَيْدِ تَرِي مَكُوٓثِ رُكْنَ
 سَلَامًا لِسْرِ رَيْسِي لِسْرِ رَيْسِي سَتَهٗ رُكْنَ حَقَّقَا فَا مِثْرَ دِنَامِي فَا ن
 رُكْنَا نَا لِبِيَا تِ اَكْرِ دِ كَارِ تِ لَوَا رُكُوٓعِ وَجُوٓدِ اَلْحَيَا تِ اِنْتِمِ بِسْتِي نَا كَرِ نَا
 نِي زَاوِي وَاجِبِ دَفْنَاوِي بَلَا اَكْرِ زِي نُو خُو نِي دِي بَا نِ شَتِ كَيْلَمِ تَا خِرِ كَرِ مِثْرِ
 رِي مِثْرِ تَوِي كُنْ هَا كَرِ لَوَا اَنْجِي لَادُ فِنِ مِرْتَهٗ .

«نَسْرُ اَجْعَدُهٗ» «تَوْبَرَانِ» نِي زَا اَحْمِرِ دُرُو زَاوِي دَا فَرُ مِثْرِ لِسْرِ
 تَامِي مِي رَا كُو جِي حَمِي دَانِ وَبِ عَزْرِي حَمِي رِي صِنِي فَرَضِهٗ كُو دِ كُنُوكِ
 چَلِ مِي رَا اَصْلِ دِي كِنِي بَالِغِ وَعَا قِلِ وَنَامِ صِنِ اَكْرِ زِي چَلَا بِلَا زِي كِي مِثْرِ وَاجِبِ
 وَدَرِ تَرِي نِي سَمِ دِفِي قِي نُو اَفْ چَلِ مِي رُو بَا نِ زَيْدِ تَرِي لِي كِي كِنِي دِنَا فَا كُنُوكِ
 بِرِ صَفِي مِي رُو دِ خَا زِي كُنُوكِ دَا بَا نِ دِي جِي خَفَا دَرِ تَرِي نِي سَمِ مَشْرُ طِ كُو رُو زَا حَمِي
 يَتِ وَفِي بَقْرُو تِ بِجَا عَمِي تِ دَا فَا حَمِ وَالتَّجَادُ وَا نِ حِيَا نِ رَيْسِي دِي بَا نِ مَعْدُو رِي

شیر و شیر انصاری

و خیر است میر و بکه برکت بی همتی که ز یاد پیر امیر امام و امام
 بر لیسار و خطبه گو معنی وان فهم و کن بخونی بشرط و کن دیوان
 و دیوانه خطبه اند قد ک صد ک رونی و ارکان دیوان خطبه
 عمره بر کن و عظیمه ایچ لغتی شری بت درسته و تا می بر چل میر گوی
 وان خطبات و سه کن اگر یک نردان چل میران گنده یان روز و روز
 سه نگر یان کر بوا و خطبه بطاله پستی صرد و خطبه امام بلر نیئا
 خوه نمیزی بیی او چل میری بیئا خوه جماعتی بیی اگر یک نردان می
 یک نردان شرطان بیک نانی و جمع بطاله بیئا جمع دور کعبه و سه گو امام
 فایحه و ضم السنوی زما اشکوه بخونی اگر شرط دار کاروی تمام بیکه
 بیئا بیفرواید نه درسته بی اگر شرط بیجا نی یان در شهرت اعداد بیئا
 بیفرو و اجبر جماعتی و شری لیکه شرط فرقی باینه چاکو لیکه صر زرا کفرو
 دکن اگر وقت بهو جمع فو در بیئا بیفرو قضا بکن لو اقصا جمعه و سن اعلم
 بیئا اصاحه

«بِمِيزَا جَمَاعَةٍ» . «تَوْبَرَان» . مِيزَا جَمَاعَةٍ فَرَضُ كِفَايَتِهِ
 يَعْنِي وَاجِبُهُ كَوَيْجُ وَقْتِ مِيزَا فَرَضِ مَعْرِكَتِكَ دَا جَمَاعَةٍ بِنْتَهُ كَرِهٌ
 جَمَاعَتِكَ صِنْدِكَ نَبِيٍّ . اَكْرَدِيكَ مِيزَاكَ دَا بِنْتِ نَبِيٍّ جَمَاعَةٍ بِنْتِ كَيْسَرِ
 تَمَامِي مِيرِي دَوِي كُنْدِي كُنْهَارِ دَبْتِ : جَمَاعَةٍ : اَوَهُ كَوَيْجِي كُنْهَارِ هَقْفُ
 بَيْنِ وَكِي مِيزَاكَتِي وَيَكِي قَابِلِ اِمَامِي رَا بَكْمِ بِي شِيَا وَا نِ بِنَا خَوَهُ مِيزَا
 بِنِي وَرَجْمِ بِنَا اِمَامِي نَبِيٍّ بِنْتِ بَشْتِي كَوَالِدِ الْاَبْرَاهِمِ كَوَيْجِ جَمَاعَتِ اَلْحَقِ
 نَبَا جَمَاعَتِي بِنِي بِاللَّهِ الْاَبْرَاهِمِ رَا بِنْتِ نَبِيٍّ وَوَيْ صَوْنَتِي مِيزَا خَوَهُ رَا اَكْرَدِ
 بِنْتِي اِنَا كِي دِنَا قَانِمِيزَا دَبْتِي دَرِ سَمْتِ نَبَا جَمَاعَتِي بِنْتِ وَنَبَا اِمَامِ بِنْتِ
 شَرْطُهُ كَوَيْجُ رَا بُونُ وَفَرِشْتِي وَخَوَهُ دَا نَقْتَهُ بِي شِيَا اِمَامِ اَكْرَفَصْدَا
 كَتَبِ بِي شِيَا اِمَامِ مِيزَا وِي بَطَالِ دَبْتِ . هَمَّ شَرْطُ كَوَيْجِ اَلْمَنَّا اِمَامِ خَوْنُكَ اَكْرَامِي
 الْحَيَا اَوْلِيَانِ قَوْنُ بَرِ بَرِ كَرِيَانِ بَقْصَدِ خَوْنُ دَا وَا وِي قَتَا وَخَوْنُ فَمَلِكِ
 دَرِ بَرِ بُونُ وَبَقَا سِي مِيزَا اِمَامِ كَتَبِ بِي شِيَا وِي مِيزَا وِي بَطَالِ دَبْتِ وَكَوَيْجِ نَبَا

لازمه کوی خوه بهیله و بگم بیره امام صیر کو فصل دیرش بنو اگر امامی
 نیز دگروا و گران بولایمده بان نیتا مفارقتی بیت و خوه ریکت بان امام
 نقیعی یکما سر و خوه پشنی امامی است. اگر امامی خوه سهو کوی و سجده یون
 لای خوه سهو نکریو بان نیز او صیر تمام بنو واجبه با امامی بچرخد سهو
 بان نیتا قنایز امامی است و گریه نیز او بطل است. هم شرط کوی فایجا امامی
 درت بیت اگر بی و غلط تری بان غلطی در صد دان در صف بن نیز او در صف
 بطله. نه شرط کوی امام زمامو میا عالم تری بلکه ط کوی ارکان و شرط نیز
 لست در صف امامو میا بیک بیت و خونیا و درت بیت. اگر امامو خوه
 باقی شو بنو امامی خوه بفرایق استجا کوی بشرط استجا او ضرر ناکه نیز
 و امامی ز و در جماعتا و شی صحیح کرامت. هم شرط کوی امامی نیتا با بی
 امامی بیت اگر بی و غیر رای رون نیز او بطله. کن اگر نیتا خوه نیز اینچ
 دنا قانی نیز نیتا با بی امامی و تابع نیز بود و گریه کفناون بان نیز

وان

وَفِيَا زِيْرُ خُوِي دِي نَانِ دِي كَلِ كُو دِي كَارِي دِي وَ يِدِي وَ وَ قِ تِ مِ رِي صَا قِي
 يَانِ نِي كَارِي يِدِي وَ اِتَا سَفَرِ خُو هِ رِي رِي خُو سِي تِي هِ اِ كَرِ دِي نَانِ يِي اِ زَا خُو يِي
 دِي نِ جُو سَفَرِي وَ لُو سَفَرِ اِ حِي رِي نِ نِي كَارِي جَمْعِ قَصْرَتِ لُو يِي سَفَرِ خُو هِ كُنْ هَا
 شَرَطِ كِي وَ اِنِ رِي اَوَهِ كُو سَفَرِ اَوِي يَا دُو قُو نَا غَا نِ هِي نِي نِي نِي حِي سِي وَ يَكِ كَلُو مَرِه
 اِ كَرِ كَمِي رَتِ جَمْعِ قَصْرَتِ مِي نِي نِي . شَرَطِ وَ اِنِ رِي اَوَهِ كُو قَصْدِ اِ وَ حِي دِي وَ رِي كَرِ اِ وَ اِ نِي
 اِ كَرِ قَصْدِ اِ جِهَكِ نِي زِي كَرِ اِي اِي جِي كِي كَفْشِ مِي وَ بَا شِي نِي شَفَا لِي خُو هِ وَ جُو مَرِ دُو رِ كَرِ
 اِ جُو يِي نِي كَارِي لِي فَرَا يِدِي وَ كَارِي جَمْعِ قَصْرَتِ بَشَرِ طِ رُو اِنِ دِي نُو بَرِ اِنِ جَمْعِ اَوِ كُو
 يِي نِي اِ نِي اَوَلِ اِ خِرِ كَرِ يِي شَا رِي رَا دِي يِي نِ جَمْعِ نَا خِرِ يَانِ نِي اِ يِلِ يِي نِي سَرِي
 اَوَلِ زِي فَرَا يِي دِي يِي نِ جَمْعِ نَقْدِ . مَثَلًا نِي اِ نِي رُو بَرِهِ سَرِ عَصْرِ يِي يَانِ مِي رِي
 بَرِهِ سَرِ عَشَا يِي جَمْعِ نَا خِرِ اِ كَرِ عَصْرِ اِنِي سَرِ نِي رُو يَانِ يِي عَشَا يِي اِنِي مَعْرُ بِي
 جَمْعِ نَقْدِ . عَصْرِ مَعْرُ بِي اِنِي سَرِ عَشَا يِي نَا جِي سَرِ صَبْحِ رِي يِي عَشَا يِي
 سَرِ طِ جَمْعِ نَقْدِ اَوَهِ كُو يِي نَا مِي رِ اَوَلِ اِنِي بِنَا وِي هِي كُو يِي يِي سَرِ نِي لَمِي رِ اَوَلِ

يَانِ

بآن کو صبر نیندا و تمام بنویسید بپنجاه روز پیش از جشن نیندا پیش از آنکه روز
 نانی یا نه پیشی تمام بونانیندا اول از این جمع نایب و نیندا پیشد و وقت و بدایت
 هم شرط کوز نیندا اول سلام فصل چنگ بزر را به نیندا پیشد که نکر قامت کرن
 ضرر ناک اگر شپ یا نیندا پیشد اول کرج و نیندا پیشد و وقت و بدایت
 شرط جمع تاخیری اوه کوز وقت نیندا اول تمام بنویسید بپنجاه روز پیش از آنکه روز
 قط نایب دیت قضایا پیش از جشنی فایده ناده و گنهکاری دیت. شرط کوز
 نیندا اوه کوز سفر و دایم کت حصار و نیندا تمام کت اگر تمام بنویسید بپنجاه
 جری گناخوه یا اول کت بر قضایا و گنهکاری نیندا نور بفری نیندا تاخیر کرم
 دیتیم تاخیرد الراجحناخوه و نیندا نیندا کت کار بر راحت و ساند دیت
 قصری اوه کوز نیندا چار کوز دور کت بکت کوز نیندا و عصر و عشای بنویسید
 نایب کت کرن. اگر تابع امامت بو کوا و نیندا دیکر امام نیندا نیندا
 چه نه دینا و نیندا و امامی تمام بکت و کرج کت بکت نیندا کت نیندا نیندا

رعیانیترا ایما می فرم. اگر نیز اوی مای بطل بودیسا و اجبه ای عاده بک

کوزا و لغات نام کرن لغت جیبویه. اگر مرفک جمع تقیم کرن نیز اول بر پلنگ

وی پلنگی نام کرنی حسیا کوی پلنگی بطل بودیسا ای حادقتی بی بی

بک لوز افضل جیبویه و در وقت ویدا بسا دکاری کرت بک لوز افضل جمع

و فوئی قصر فوئی. جمع تقدیمید اگر پستی نام بونا صد روان په حسیا کوی اول

بطل بودیسا دکاری صد وانی جمع قصر عاده بک لوز اهوره نادر سید و کت مای

«دینتر اصره عیدان» در توبران «نیز اصره عیدان شسته بود

صه کسبه چه میر چه زنه به عذر و سنه کو بظار و کاری بد نه کرن زبویه صیرا

بون و مهم گرتاوان لغت. عیدتری در نه. عیدار مضا. کومرها نام

بور و تالیسی کوسری بیضا شوالی عیدار مضا. یکده زنی عید افرانیه. کور و

دص بیضادی الحجه بیه کو حاجت عرفاد زوین مزده لغت و منی او مکتی

نیز اجید دور کفته وقت و پستی زبلیه بونی زرد کت بقایستی بک

و زیاده تر

Handwritten marginal notes on the right side of the page, including phrases like "تفاوتها خود را در این کتاب" and "در توبران".

وَزَيْدٌ رَحْمَتِي أَوْلَادِي يَفْرُو بِرَأْسَتِي وَأَسْرُوفِي وَيُذَوِّبِي قَائِدِ الْكِرَامِ
 الْكِرَامِ جَاعِمِ بَيْتِ دِيرْتِنِ مَرَاوَه دُرُكَمِ نَسْتِي نَيْرِ افِلَانِ عَيْدِ خَيْرِ
 دَلَمِ الْكِرَامِ بَيْتِ جَاعِمِ بَيْتِ دِرْكَفَا أَوْلَادِ اِنْسِي وَجَهْتِ وَدِي شِيفَا
 دَا حَفْتِ جَارِ اللَّهِ الْكَبْرِ دِيرْتِ وَدَسْتِي دِخْوَه فِرَارِ دَلَمِ وَدِي سَادِ اِنْسِي مَشَقَا
 سَنَه دَاوَزَاوَانِ دِيرْتِ بِحَالِ اللَّهِ وَحَالِهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ الْكِرَامِ بِلَا
 بِقَا سِرِّ وَرَا بَسْتِي بِاِنْسِي فَاحِمِ بَحْوَتِ بِحِي كَوْمِي رَا بَا اَعْتَدِ اِي حِي مَعْدُو
 سَجَانِ وَرَا بَا رُكْفَادِ دَوَانِ بِبُج جَارِ اللَّهِ الْكَبْرِ دِيرْتِ بَقَايدِ أَوْلَادِ جَانِ مَدَكُو
 بِاِنْسِي فَاحِمِ وَصَمِ الشُّوَرِ بَحْوَتِ وَبِيْرَا حَوَه نَامِ كَتِ وَكِي بِيْرِي دِي بَلَمِ بِاِنْسِي كُو
 اِمَامِ رَا بَا دُو خَطْبَا بَحْوَتِ دِي خَطْبَا أَوْلَادِ اَعْدَا رَمَضَانَ تَمْرِنَا فِطْرَه وَنَزْوَا
 دِي بِي كُو دِي رِي عِيَادِ بَرِيْدِ اَلْعَرَفَاوَانِ وَبِيْرِي دِي نَاوِي بَيْتِ مَضَا كُو تَزِي كُو
 فِضَا دِي بِيْرَانِ لَسْبَتِ حَتَا مِيْرَا عِيَادِ لِحَوَه نَزْرِكْتِ دَرَسْتِ يَنْه بَكِ مَضَا
 شِي فَتُوْرِدِ اَنَّهُ كُو بِي نَزْرِكُوْرِي دَرَسْتِ لُوْرَاوَرِي شِعَارِ كِي اِسْلَامِ يَه

عَلَّمَنِي لَسْرِي فِيهِ يَلِيمُ. رَعِيدَ أَرْمَضَانَ بِأَيْقَارِ عِيدِ رُؤُوفِ أَفَاحِرِ أَبُو
 سَرِيحِ عِيدِ سَنَةِ بَكِيرِيهِ يَعْنِي سِرِّ اللَّهِ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ
 وَاللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ الْبَرِّ اللَّهُ
 وَبِكَرِيمَةٍ وَأَمْرِي كَرِيمٌ. دَقِيقَتِي كَوْنِيَا الْكَبِيرِ وَمِمَّا الْحَدِيثُ مِنْ نَكْتِ لَوْرِيهِ جَمِي
 رَعِيدِ قُرْبَانِي دَرْ شِيئِي تَمْرًا صَبَا عَرَفِي كَوْنِيَا عِيدِيهِ وَبِشِيئِي نَمْرِي بِنَمْرُو
 وَعَصْرًا وَيَوْمِي شَدِيدٌ وَرَوْضًا عِيدِيهِ وَبِشِيئِي تَمْرِي دَيْنَانِ رِيَّامِ الشَّرِيفَانِ دَا
 كَوْنِي رَوْضِي عِيدِي كَوْنِي دِي بِي بِرَوْضِي سَنَةِ بَكِيرِيهِ جَانِ نَمْرُوتِ
 رَوْضًا عِيدِ أَرْمَضَانَ رَوْضِي وَبِشِيئِي وَدَرْ نَكْتِ نَمْرُوتِي رَوْضِي كَوْنِي عِيدِيهِ بِشِيئِي
 بِرَوْضِي أَفْضَلُ وَشَا. رَعِيدِ قُرْبَانِي سَنَةِ كَوْنِي دَرْ نَكْتِ بَصِيرَتِي وَرَوْضِي نَمْرُوتِي
 شَبُوبِي كَوْنِي قُرْبَانِي دَرِيهِ بِرَوْضِي كَوْنِي لَوْرِي أَوَّلِي وَسَانَةِ.

« زكاة چیه و درجه دایه »

در تو بزان کوباور ز می بلکه کوز کاه ز می و کی نیر و ار کاد مایه ضرور
 و بحجوری

و مجبور و درین اسلام به چه کسی مال او بگفته نشا و شرط در و بر عین
 واجب زکات او بش. زکاة در نشتانند صبه قوت پره حیوان
 قوت و کلمه جم. طاریگان، گارین کلل، مبر، فاصو، باقله.
 نرک، و نیک و پیمنا وان کو دینه قوت مساوقه کو حیران صافی
 بگفته نشا، و نری و خرم نری اگر کو صسک بین و بگفته نشا، بقنا
 نری اوه کو جی صسک زفانی کومه کو نری نری صریکی زوان سسویج سسکه
 تمام بیت کوچ باری عادتیه، اگر در و جنس مخالف یا نری بد پری تمام
 و کینه جده و گتم زکاة پیدا و جنبه نامی گتم چه پایزه چه پها چه
 چه پی بک بیکر تمام بیت و قوا کو گشته نشا هر یک ز قوی دره، کو
 بیان بان با قاجای مصر او خوریه زده صایک دره، بی کو حیوان
 یا نری لایا مصر یا نری بکری او خوریه ز پستان بک دره فقیران
 و مستحقان کو در شرع حد اصالتیه بیان کرن، زکات پاران شری در زمره نوری

صِه و دوان کوشوان حکم وان گریته و کپانفتوت و بولک کور
 قانوناد و لید بونه پره و دینه قیماشتانک اکثری علماء و
 متاخرینان. بشرط کواو پره بگم پره نصا کو بیست متقال زیره یان
 دوصد درهم زیف یان قیماواند پیره پانفتوت و در مشایوش ط کواو
 پره سبایو جم خودی تمام بیست. زکاوری زری زچلان بکه الای کور
 ارض و ادرینه پیره کفاری اوش پینجا بک و قنایست دت. زکاه و مال
 تجارتی صیه چه دیر بلا بیست یعنی چه پستی کوشید کور و تان و کت
 زری تجارتی. بوش شرط کوش و قتی دست پیکرنا تجارتا و سارا تمام بیست
 پاشی زکاه ل و اجرت. نصبا و ساری و کی پیرانه یعنی کوشید و
 کار و گشته قیماشت متقال زیره یان دوصد درهم زیف و اجبه کوش
 چلان بکوده زکاه و زری ادرسته کوش پستی نصا و دیشیا سارا تمام بیست
 زکاتنا حیوانان زری دلی قیماواند صیه پیر: بنامی قسری

دوار

دَوَّارِ سَمَائِ قَسَمِ مِی . دَقَّةَ سَمَائِ قَسَمِ مِی . بَشْرَطِ كُوْرِدَرِ قَاجِرِ نِیْنَه بُوْت
 كِرِیْن . اَكْمَدَكِی كُوْسَا بُوْت كِرَا كُوْنَدَا دِی بِرِ اَو لَو چَقَاسَرِ شِی صِیْبِت زَكَاة
 پِنْد اَو اَجِبِنِیْن . دِصْفِیْ صِیْبِتِ رُو جَوَانِ دِیْلَقْم دَا كَاة نَم كُوْنَرِیْ تَجَارِ مِی
 پَر . حَسَابِیْ چَل زَكَاة پِنْدَقْم . رُجَلَانِ كِرِ مِشِنِیْ نِكْ مَسَا یَا نِ كِرِیْن دَو
 دَرَه . كُو بُو صِدْقِ بَسْت دِی كِ پَاشِی دُو پَر دَرَه . كُو بُو دَو صِدْقِ كِ پَاشِی پَر دَرَه
 كُو بُو جَارِ صِدْقِ مِی نِزَا و پَاشِی صِدْقِ كِ دَرَه . زَبِیْدَه كُو نِگَرِ شَمْتَه صِدْقِ رُفَا
 دِشَكَلَا نَا دَه . دَو آر حَتْمِیْ شِی زَكَاة پِنْدَقْم شِی سَا كُو لَكِی نِیْ كِ مَسَا دَرَه .
 كُو بُو چَل كِرِیْن مَسَا دَرَه . كُو بُو شِیْبِت . دَو كُو لَكِی نِیْ كِ مَسَا دَرَه . بَشْتِ دَا
 رُشِیْ سَا یَا كِ رُجَلَانِ دَو رُو لَو قَرَارِیْ دَرَه . دَقَّةَ حَسَابِیْ سَبْعِ زَكَاة پِنْدَقْم .
 دِجَانَدِ پَر كِی وَ كِی پَر زَكَاة دَرَه دِ دِصْفَانَدَا دُو پَر دِ یَا ز دَانَدَا مِی پَر دِ مِیْسَا
 جَارِ پَر . دِ بَسْتِ وَ جَانَدَا كُو لَكِی دَقْمِیْ كِ مَسَا دَرَه . كُو بُو سِیْمِ دِشَكَلَا
 یَكِرِ دُو سَمَائِیْ دَرَه . كُو بُو شِیْبِتِ دِی كِ یَكِرِ جَارِ مِی دَرَه . كُو بُو حَقْمِیْ دِ

شش روزه و سالی دره. کو بونیهوت دیکه روجی نی سالی دره
کو بونیهوت و تیکه چارچه روزه. ز او پاشید مطاف و دکت

چازد کتیر دسر عبد گوته. د فطر اسیران «توبه ان»

فطر اسیران شی زنگایته کور کتلی اسلام به لسقر کسی کو مال دی ز قوتی وی

کو چای و روزه شفاعید ^{زیده} صفت واجب. وقتی واجب یوی خلاصا رصفا

کور روزه جوافا نهائیاوی روز عید کور روزه جوافا دی مده دالایه کو بونیه

دی قضا و پگنهکاری دیت اگر عذر کم وی بنویس. فطره لازمه ز بریز و

پچوک و میر و روزه دایه و باب اقربا ^{مسلمانان} و فقیر قایم چه کسی کو فقرا وی سره فطره

وی بی سره. فطره چار کله ز قوتی وی چه کو تیدایه شفاعید و کچه وی

و مالای بریز دیت. پره نایت لسر عذر صفا. اگر فقیر بونیهوت و

عیری مقرر مینو فطره لسر عذر صفا و نه لازمه کو دین بیکه بده. بستی وی

کور و لندری بوی وی سالی اسیرانایی. دینا وی شی کی ز کاتا مالی به

دی بده

دس بدہ واپے کوڑکاہ لے چھے وگرنہ زسرا ناپی . پی کوہ سستی پی لازمہ کوہ
 شفاعت کو واجب ہے یوں حاضریت . اگر دیکو واپے یکا دیشیا مغرب اتر و رکت
 اور انابت لیکن علم ان فتویٰ بدعت ہون دانہ وینا اکثر عمل کسور پی قی اوہ کوہ
 و سائکت . شفاعت کو بظہری دی یوں و ز قوت وی کسور پی جہر پی کورا
 یوں لسرا واجبیت . اگر کوچا وی لچرک بلا شق پی پی روان لچر پی ان و ز قوتا
 وای وی جہی دس پت کورا پی روان یوں واجبیت بتا خیر کرنا حنا کو بگہرہ
 وان و پتہ گنہکار ناپے تور عذرہ . اگر تک فقیر ہو کو شکتا و س توہ تک
 پی فطر اخوہ داپے لازمہ قبولت و بدہ فطر اخوہ اگر کسرت حاجی عبد اور زبہ
 یہ تور اجنتہ بدانتہ . لی اگر یک پی فطر اور ابرامصبر و کسرت لازمہ قبولت
 تور اجنتہ بدانتہ لیکن درستہ کو قبولت و بدہ فطر اخوہ واللہ اعلم .

« روزی کو بہتر چیر و چاندہ »

« تور ان » یک کس اسلام پی روزی کرنا مہار مضاربتہ چا پسیدا

بہاؤ۔ روزی اوہ کو زجر فی حار و زجر ہی اقامت تک و فکرے جان خود را
 یحکم صید زجرے خود و جماع زجرے تک: اگر پیشیا مفید اور یا خود ہی
 بطلانک و اچھ کو بان عدک آزارک و یار زجرے دومہ روزی لے
 صفیہ فاصدہ بگری زجرے کفارہ و قضائی وں زجرے بگری «در توبرال»
 اگر زجرے نداد و بے خود بیان و طهاراندا سر و بسنت او ضررناک
 لورا دجری فکرے ایندہ . مشرطہ کو پستار زجرے کرنے مشرف بقبح
 بیت و سنت کو پد خود زجرے بیثرت پستار اوہ کو از صبر و زجرے یار مضار
 یان فلان قضائی یان فلان نذری زجرے خیرا دگر کم اگر سنتی کفایت
 بک اگر نقل مطلق بیت بیثرت از صبر و زجرے دگر کم اما دستہ دھری نسا
 مشقی واجب نہ بلکہ حتی ایفر و بنت دستہ پندہ بیت بشرطہ کو زجرے شکیانہ
 اگر بے پندہ روزی کرت بطلان و پے گنہگار زجرے بیت لورا عبادت بطلان .
 روزی یار مضار صحت واجب بت کو صفا وی پندہ دین یان ہر پائشی

سورہ

سید روز ششم بیت یار را بدین آفتاب و چهری یار و کیلوی امریکت جسم روزی
 بگردن و گرچه فاسق تر است . اگر عالمک و لو پرمین تر است یار حکم کرد
 و لو پرتو و شربت شرع و ان عده گویند امرکت و اجنابت هم دست اید کردن
 بی قان و دیلان نه روزی گریزند عید کردن درست نیست و الله اعلم
 رفیقین که در مہار مضامین پذیرند و بر صلوات لبیب بفرید و دعای
 دین و دنیوی برتر خوه و مسلمانان را بگریزی و قرآن خون بر قرآن خون
 و در مکتبانی بنیاد اعتکاف بر زمین و روز خوه بهی قیام پورین و
 بقاسی قوتا خوه بفقیران احسان بکن لورا اومد بید عبادت و نجی
 و صر کس هم کس به منا خوه فرکت و عینہ و در میں و خبر دان بنائش
 نیستہ سوس از مان کوش خدی را روزی گریتم و گه نذین وان شمس
 اگر یک بنشیناکی نه زیند قان مگویند و س عاجز کرد بلا سوس از روزی
 و ترکا و برکت بلکه او روزی بر بنائش پوستان بی و اید نکتہ رفیقین

یَفْعَلُ سَمَّ كُوْدَهٗ شَفِی رَمَضَانَ یُنْزِلُ اَنْزَالَ حَیْكَ جَمِیْعًا بِرَجْمَةِ الْكَلْبِ
 فَمَنْ رَمَى بِهَا قِصَابًا وَخَوَّهٗ بِكَ رُزْزًا وَجَافًا. تَرَاجُمِ بَيْتِ رَكْعَتِ
 زِدُّوْكَ لَمَّا جَارَكَ سَلَامٌ رَدَّ بِقَائِدِیْ بَلْعَمَ دَرَّتْ یَسْمُ. دَاوْرًا جَارًا
 رَكْعَاتُ اسْتَهٗ بَعَاسِیْ نَحْرُ قُلُوبِ اللّٰهِ رَابِعِیْ بِهَا خَوْهٗ بِدَهٗ بِاَسْرِیْ اَبِی
 رِدِّ سَكَا نَدِیْنَ دَاخُوْدِیْنَ تَسْبِیْحُ وَّصَلَوَاتُ وَتَشْكُّ بَلْعَمَ مَهَانِیْرُ وَاَمَّ كُنْ
 مَآگِرُ خُوْنَتِ زُرِّی قُرْآنُ چِیْرَهٗ : هَمَّ سَمَّ كُوْدَهٗ تَمَامِیْ شَفِی رَمَضَانَ اَهْمِیَا رَهٗ
 یَمِیْنَتِ زَبُودُ عَاوِ خُوْدِیْنَ عِبَادِیْ بِدَهٗ خُصُوْدِیْ رَدَّ بِاَسْرِیْ رَا زَبُودُ اَبِی رَمَلَتِ
 وَصَا لَیْلَةُ الْقَدْرِیْ خُصُوْدِیْ شُوْدُ فُرُوْا وَكُنْ بَیْتِ یَكَانَ وَبَیْتِ
 رِثَا نِ وَبَیْتِ پُجَا نِ وَبَیْتِ حَفَا نِ وَبَیْتِ وَنَهَا لُوْرَ كُوْتَمَ وَاصِ
 زُرِّی كُرْمَ كُوْلَیْلَةُ الْقَدْرِیْ قَانَ شَفَا یَیْرَ اَلْ رُبِیْعِیْ زُرِّی وَبِیَا رَعَالِیْدِ
 قُبُوْبِ اَنْ شَاءَ اللّٰهُ. « اَلْ اِعْتِكَافُ » اِعْتِكَافُ وَاوَهٗ

كُوْدِیْ مِزْ كَفْتَا حَقِیْقَهٗ وَابْسَكِیْبَ بِنِیَّایِیْرَ یَكَا اَبَا لْ خُرِیْفَا یَفْعَلُ بِسُرِّیْرَ نَبِیَّا

من او

مِنْ أَوْهَانٍ دَرَمِزْ كَفَنِي دَر سَنِيَمِ زُخْدِرِ اِعْتِكَافِكُمْ . اَمَّا وَغَيْرِ مِنْ كَفَاؤِ
 دَانِيَاتِ . « دَر تَوْبَرَانِ » اِعْتِكَافُ سُنَّتِكُمْ مُؤَكَّدَةٌ بِهٖ مَطْلُوبٌ مَقْبُولٌ
 دَهْرٌ وَقَتِيدٌ وَدَهْرٌ مَزْ كَفَنِي حَقِيْقَةٌ دَالِكِيْ بَدَسْتِ مِيْرُو دِهْمَارِ مَضَائِيْ اِخْصَا
 دِ رَهِيْ اِيْتِيْدَارِ بُوْرِيْتِ هَاتِنَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ بِرُوْرِيْ خِيْرَةٌ لَوْ رَاحَضَرَةُ فَحَرِيْ
 بِغَيْرِ مَا مَهٗ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُوْتِيْمِ . چِه كَسِيْ كُوْدَانِ شَقِيْ وَاِحْتِمَالِ لَيْلَةُ
 الْقَدْرِ دِ اِضْيَارِ مِيْمَتِ زَبُوْبَاوَرِ يَا كُوْحَمِ وَطَاعَمِ زَبُوْرِيْ حَسْبَةُ لَدُنْ زَبُوْرُو
 رِيَاهُ وَ سَهْلُ نَاخَلِيْ خُدَيْرِ تَقَالِيْ نَامِيْ كُنَاوَرِ دُوِيْ عَفُوْدِكُمْ . اَرَاكَ اِعْتِكَافِ
 جَارِيَهٗ اَكْرِيْمِ دُوِيْمِ كُوْتِيْمِ . رَكْنِ اَوَّلِ . اَوْ كَسَا اِعْتِكَافُ كُمْ ، شَرْطُهُ كُو
 بِجَنَابَتِهِ وَجِيْمُ وَنِفَاسِ بَيْتِ مُسْلِمَانِ وَقَارِ وَاَقْلِبْتِ اَكْرِيْمِ دَسْتِ مِيْرُوْرِيْ
 يَتِ دَسْتِ اِعْتِكَافَاوَرِ دَر سَنِيَمِ لَكِنْ خِيْرِيْ بَدَسْتِ مِيْرُوْرِيْ دَهْرُهُ دَر كُنِ دِرْوَانِ
 مَعْنِي كُوْبِيْرِيْ بَانِ دَقْلِيْ خُوَهٗ دَاكِيْمِ بَيْتِ كُوَاَرِ زُخْدِرِ اِعْتِكَافِكُمْ . رَكْنِ
 ثِيَابِ وَجَارَانِ « سَكَنَانِيْ نِيَا زَبُوْرِيْ كِيَا بِالْاِخْتِيْفَا وَدِرَمِزْ كَفَنِي حَقِيْقَةٌ وَاِحْتِمَالِ

مِنْ قِصَابِ مَلِكٍ يُعْنَى مَسْجِدَ الْحَرَامِ فِي مَدِينَةِ بَابِ بَنِي حَبْرَةَ فِي تَبَوَّى شَرِي فِي قَدْحٍ
 كَوْنِ بَيْتِ الْمَدِينَةِ حَبْرَةَ فِي بَيْتِ الْمَدِينَةِ فِي رِبْلَةٍ حَبْرَةَ غَيْرِهَا فَاِنْ صُرِّيَتْ
 مِيَانِ صَفْرٍ فِي فَرْقٍ لَكِنْ كَوْنُهُ فِي كَوْنِ جَمَاعَةٍ تَبْدِئُ بِرَبِّتِ حَبْرَةَ فِي كَبْرٍ وَسَمِ
 كَوْنِ عِيَاذِ الْمُسْفُوْلِ بِطَاعَتِهِ فِي وَكِي يَتْرُو قَرَأَنَ خَوْنَهُ وَدَرِي خَوْنِهِ
 دَرَسُ رِبْلَةٍ عَلِيٍّ دِينِي الْكِرْبُورِيَّتِ سَمِ بَرُوْتِيَّتِ . اَعْتِقَا فَاَنْدَرُ كَرِي حَبْرَةَ فِي رِبْ
 بِسَمِ بَرُوْتِيَّتِ . دِرِي نَزُو كَرِي دَرَسِ بِنِي فِي عَدْرِي كَرِي جَبُوْرِيَّتِ فِي دَرِكْتِ
 مَدْرَةَ كَوْنِ بَعْدِ دَرِكْتِ لَازِمٌ فَضَابِكْتِ دِنَا فَا مَدْرَةَ اَلْاَرْحَامِ كَرِي بَطَارِيَّتِ الْاَكُو
 اَعْتِقَا بَرِيَّتِ كَرِي وَفَضَابِكْتِ نَاكْتِ الْاَرُوْتِيَّتِ وَكِي كِيَّتِ وَكِي كَوْنِ كَوْنِ بَرِيَّتِ
 فِي اَزْدَةٍ وَرُشَلَا فِي فَلَانِ مَسْرُ اَعْتِقَا بَرِيَّتِ وَوَقْتِ بَدَا جَمَاعِ كَرِي اَوَّاعِيَّتِ
 دَرَسِ كَوْنِ بَرُوْتِ اَعْتِقَا فِي كَرِي مَدْرَةَ بَانِ مَشْفُ بَرُوْتِ بَقَا بَرُوْتِ اَسَاخُوْرِي اَلْاَرُو
 بَرُوْتِ اَعْتِقَا فِي كَرِي سَمِ بَرُوْتِيَّتِ اَلْاَرُوْمِ رُوْتِ يَا فَضَابِكْتِ فِي بَانِ
 اَعْتِقَا فَضَابِكْتِ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ وَاِلَيْهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَأْتَبُ

بازو

«حج و عمرہ چہ و جانہ نہ»

در توہران «یک زائر کان و اسلام زنی حج و عمرہ نہ چان پشید اہوس
 دتمام عمری انشا جاک لیراجت بن بشرط و واجبہ کو پشیدتین لی
 چٹاسنیدہ بکاری و بکہ خراوی و کریر اولہ لور او قافوض و سنے وان تشر
 لور احرام کیدد بنہ مینا حج و عمران کن اگر بطارشی بکت و لاجبہ قضائی وان
 و دتلمی شے خوه داری میانہ دیر کتیر بے فرق . در توہران «وقتی
 احراما حجی بز روز ایدار رمضان بہ خاکدشی صفادی الحجہ یعنی شفا دصا
 کو فجر روز ایدار آفت و قتی دوی بوری و اور تاوی مدہ داجہ قہ کتیر بکلیفہ
 خویہ . چٹاسنیدہ و حجی کتیر و تمام اعمال و شریکت خاکو و
 عمرت لور فاسکنی و پشے وی طواف الرکن نکتہ حجامی تمام نایت . «توہران»
 حج واجبہ لکسری کوال و مصرفا و پوید و صائینہ صحت و در زمین لکسری
 یعنی کوی دکت یا ن بی سبب جسکت بان مال و سنی دسنت و کچر

رِسْوَةٌ نَبِيَّةٌ بَأَن يَأْتِيَ بِلَا سَبَبٍ وَسَاوِي عَاجِزَةٌ كَمَا عَمَلُ نَاكٍ : نَحْ أَوْه
 كَوَاطِرَ مَا خَوْهٍ بَحْرِيٍّ كَرِيْمٍ يَفْعَلُ بِنَيْتِهَا خَوْهٍ بَيْنَتِ كَوْزِ خَدِيرٍ رَاجِحًا بِنَيْتِهَا وَكَمِ
 وَبِحَمَلِكُمْ لِعِرْفَاتٍ ابْتِغَاءَ عَيْدٍ يَنْفَرُ وَيَأْتِي سَكِينِي وَبِوَبْرِي بِهَوْنٍ زِيْرِي تَبْرَا
 يَبْرُوْنَا أَنَا بِشَيْءٍ يَنْفَرُ وَدَاكَا وَنَاكٌ . وَبِشَيْءٍ مَغْرُوبٍ بَعْدَ مَزْدَلَمٍ لَوِي سَكِينِي
 حَتَّى أَقْدَرَ كَمَا رَفَعْنَا بِأَيْدِي سَقِيٍّ رَجِيحًا مَنَائِي جِهِي كَفْرًا أَفْنِي حَفَّتْ كَفْرَانُ
 بِأَيْدِي كَوْزِ نَكَاتٍ أَوْلَى كَوْزِي رَادِيَةً جَمْرَةَ الْعَقْبَةِ زِيْرِي بِحَمَلِكُمْ حَفَّتْ كَرَادِيَةً
 يَتِي كَرِي كَوْزِي رَادِيَةً طَوَافُ الرُّكْنِ حَجَّ الْأَسْوَدِ كَوَيْكَارَتِ مَا حَرَكَهُ وَسِرِّي خَوْهٍ
 رَانِيَةً سَرِيحَةً بَيْنَ الْكُرْعَانِ عَاجِزُونَ تَبْدَأُ صِفَتِ دَرَسَتْ يَنْفَرُ قَصْدًا وَبَكَتْ لَوْرَ الْكُرْعَانِ
 جِهِي مَا حَرَكَهُ كَرَادِيَةً سَجْدَ الْمَسْتَمِّ لِكُرْبِيَّةٍ سَبَبٌ بُوْكَهْمَا . بِشَيْءٍ كَوْطَوَافُ
 الرُّكْنِ تَمَامٌ كَرَادِيَةً صَفَاءُ وَرَمُوهُ كَوَيْكَارَتِ نَبْرَ عَابِنَا وَأَنْ رَا حَفَّتْ جَارِيَةً
 وَبِحَمَلِكُمْ حَرَكَهُ وَبِحَمَلِكُمْ حَرَكَهُ وَبِحَمَلِكُمْ حَرَكَهُ وَبِحَمَلِكُمْ حَرَكَهُ وَبِحَمَلِكُمْ حَرَكَهُ
 تَمَامٌ بَكَتْ الرُّمُوهُ دَسْتِ بَرَاوِي وَبِحَمَلِكُمْ حَرَكَهُ وَبِحَمَلِكُمْ حَرَكَهُ وَبِحَمَلِكُمْ حَرَكَهُ
 بِأَيْدِي

پائین آید که کو خلاصت پائین می خورد گرنگه اگر گنای پستی کفر
 اقبیستی گزنگریه . اگر هیرت اگر زن چه زن چه چوک افیس می گزگن
 بر او اچیه او بی صد که وی بی مؤید او بی ز حدی سر بیست
 شری مصوبین و باقی کاف و ناکت لکن سته بشک و وان در سر بیست
 و سی جاعی ز احرامی در کوی و چه پستی کو با حرام گردان ای حرام بیست
 خلافت و کی در میان بهی و سنوک و مؤزی کرن و نکاح و حاج کرده
 در نوبت « و قبا پیشیا عرفه و کفتمت مکه و فرصت بصوسته کو
 کو طوف القدوم بکده و در ستم کوشی و سی حیا ما بینا صفا و مؤه
 بی بکت اگر گزایدی عوده کرناوی پستی طوف الرکن سته بیست
 پستی طوف الرکن و اچیه بی منای و صفی شوی پستی عید لوی
 بیست و صفی پستی بیقر و کفرا بیقری صرته کور بکان هر یکی حفت
 کفرا بیقری بیات اگر کفرا کیم ما و قضا و وی بی در ایام الشریقوا

نَكَرُكَ كَيْفَ كُنْتَ بِرُكْفَارِهِ وَيُعَادِرُهُ الْكَرِيمُ مَا بُوَدُ وَكَلِمٌ بِرُفَا
 دَهُ اِذَا كُنْتُمْ كَيْفَ مَا بُوَدُ بِرَانَكَ لَسْرَجِبِتْ كُو بَرَكٌ كَافِيَةً قَوَائِي لَو
 سُرِّي سِيكَتٌ، صَمٌّ وَنَسَاقُ قُرْبَانٍ لَسْرَجِبِتْ اِذَا كُنْتُمْ كَيْفَ سَيَا سَيَا
 مَرْوَلِي لِي بَعْوِي، اَنْكَانِ دَجْحِي بِحَسْبِ كُنِ اَوَّلِ اِحْرَامِهِ كُو يَتَا
 خُوهُ سِي كُو اَنْ حَجَّ دِكُمْ اِحْرَامٌ نَافِي فِي بَيْتِهِ نَافِي فِي حِلِّهِ وَتَبَهُ نَكَرُ
 وَاجِبِ بَشَنِي سَيَامٌ كُو فِي حِلِّهِ دِرُونِي وَيَلَا فِي رُكْبَتِي وَكُمُ وَكُو وَكُو
 دِرِينِي بِزِي كِرِي زِي نَافِطُنَا خُوهُ بَشَفِ كَرِي دِه نَكَ سِي بَا فِئْرِي سَوَلِ خُوهُ
 وَجُو تَكُ پِي لَافِي رُو فِكْرِي وَرُكْرِي اِذَا كُنْتُمْ دَرَسْتِي رُو كَرِي زِي بِرُجُو اَمَّا
 رِي نَ بَحَلِي خُوهُ قَادِمِينِ لَكِي وَاجِبِ كُو رُو فِي اَنْ كَفَادَتِ وَاَنْ بِي فِكْرِي
 بِنِ اَلْاَنْزِجُو صَمٌّ كُو مِي. سُنْتَهُ صِفَانِ بَرَكُو تَنَه وَاجِبِ اِذَا كُنْتُمْ

وَقَالَ احْرَامٌ كَرِي بَا بِي عِرْتِ هُو لَبِيكَ اَللّهُمَّ لَبِيكَ لَبِيكَ لَبِيكَ لَبِيكَ لَبِيكَ
 اِنَّ الْحُدُ وَالْبَعْرَةَ لَكَ وَالْمَلِكُ لَاسْرِيكَ لَكَ، وَسُنْتُهُ رُو دَا اِحْرَامِ

شرف

زنی آتی پڑ بیڑتِ حاکو دستِ بکفر اُفتینا حرمۃ العقبہ کرنا او پاس بکبر و
 «رکنِ دروان» سکنالارض عن قاتلہ و شایسیا عید سزا نینرو پاشی
 ولو صند کتیری بسکینی لکن سترتہ حقے مغرب لوی سمیت کو بارک شرفی زری
 بکف بر عرفاوی . پاشی جت مزد لقمہ حاکم نینرو پاشی شافی قدر کت بیوت
 و گرچہ صند کتیری بت . پاشی جت مناک حقت کفران باقری جی رحمی
 کو زیرا بیڑتِ حرمۃ العقبہ اوستہ مایینا لزم دلفہ و اؤ کفر اُفتین
 واجہہ کو لے بیوتن بہ نیک زوان قربانک لرا جیت لکن بے کفران حقا
 آیام الشرفی مابن و کاری باقری او زری آریہ نہ قضا و قربان و لرحم
 نابت . «رکنِ تیشان» طواف لدری کعبہ بے یغی حقت جار لدری بکری
 شرط کو بدست بیڑت و عورتہ دوی ستر کری بن فحانت جل و جہری لدرگرت
 طاصہین لکن عفو ز جیر طایران صیرہ کو بقصد خود لی نندت . و اؤ کفر اُفتین
 وی یعنی دست بے کرناوی ز بر حجرا لاسوایت پیشا جت و بت بلایہ جت

بِمِثِّهِ وَمِثِّهِ رَأَيْتُ لَيْتَ نَفْتِلَ الْكَفَّارِ لَكَ فِي سِرِّهِمْ حَوْهٌ نَقْلُ بُو
 وَاجِبُهُ بَرُّهُ جِئِي كَوْزِي نَقْلُ بُو يَدِ وَكَرْجَانِ سِي صَدِّكَ بَتِ الْكَرْمُ فَرِي
 وَاجِبُهُ كَرِي رُزُوقِي بِلِكِي . جَفَانِ صَانَا كَانَا حِجْرِي الْأَسْوَدِ وَاجِبُهُ سَكِي
 بَعْدِي إِكْمَانِي بَرِي حَوْهٌ بِي كَوْتَمَانِي بِنَا وَي فِرَا مَقَابِلِي بَيْتِ وَرَسْتِ
 حَوْهٌ دَرِي رِي كَتِ بَالِي قَاوَا وَي دَسْتِي مَا جَعَلْتِ اَكْرُو كُنَا رِي حَوْهٌ بَلِكِي سِينِ
 حَفْتِ كَرُو وَصَالِدِي بَيْتِي كَرَا بِسِي رِي طَوَا فَلَ . اَفْ طَوَا الْكَرْمَانِي حَجِي
 وَاجِبُهُ سَكِي سَكَا عَرَفْتِ بِي شِيدَا جَفَانِي سِي طَوَا كَرِي بِنَا كَرْمِي حَرِي فِي
 وَرَكْنِي حَجِي تَامِ نَا كَتِ . اَنَا طَوَا الْقَدِيمِ كُو دِي شِيَا عَرَفْتِ رَا يَدِ سَتَمِ وَرَكْنِي
 وَي سَعِيَا مَانِيَا صَفَا وَرُوهُ دَرَسْتِ وَرَكْنِي سَعِي سِي بَوِي تَامِ دِي بَتِ
 وَرَكْنِي جَارَانِي حَفْتِ جَارِ سَعِيَا مَانِيَا صَفَا وَرُوهُ يَدِ شِ صَفَا كُو حَجِي
 وَرُوهُ يَدِ بَلَا شِ وَرُوهُ بَرُّهُ صَفَا اَوْزِي دِي يَكَا . مَشْرَطِ كَوَا فِ سَعِي
 بِشِي طَوَا الْقَدِيمِ يَانِ بِشِي طَوَا الْكَرْمَانِي بَتِ اَكْرِي بِشِي طَوَا الْقَدِيمِ كَرَا يَدِي
 تَارَهُ

اگر کیم بیدین بش کفران و زبیده تر قربانک سرش بر که چادر بپوشد

« میقاتان مکانی از بوج و عمره لکونه و عمره چینه »

« تو بر آن » میقاتانج و عمره یعنی جبرئیل کو احرام گری دره نه زنا فیکه
در صورتیکه جرنک کفشه صیده واجبه قصدا حج بان عمره بکت
په احرام بنوی اگر بوری و بز و شرفی و جبرئیل کو احرام بکت
لی اگر ز فوری کو صیتر عملک حج بان عمره نکر بو ضرناکت . میقاتان
په کوش منه ینا منوره و چن بید علی نه لکن فتح تراوه کولمدینه گری
په پاشی بری بکفت اگر حجت اگر عمره بت فرقناکت . کنی و نافع مکده را
چه اصلاح مسافر و عملی تیدا احرام از بوج لغوناخ خواه گری دره
لی ز عمره راه کس نه دی ز کوی ارض حل یعنی ز ارض حرم خاز
و صیده جبرئیل بری کفشه نه و ک جحفه و تقیم مثلا پاشی احرام
گریه در عمره ، بری میساجیه لکنش و سکنالفرقه ما پینا

لزد لوده

لَزْدِيفَرٍ وَمِنَايَ وَكُفْرَافِيَتِ نَسِيهِ وَدِصْرُوقِ سَالِدَايِ دِيكَ
 اِحْرَامِ اَوْ كِرِي بِدِه وَنَامِ كِه . بَعْنِ دِيكَارِي دِ صَرُورِ زَكِّ دِ اَعْمَرِي بَدِي
 زِيَدِه بَرِي بِكُ وَدِ قِيَتِي كُو بِرِي كَت لَوْرِ اِيغْبَرِ صِلَا اللّٰهِ عَلَيْهِ وَنَمِ كُو نِي
 نِي عُمَرَه وَكِي حَجِّيَه خُصُو دِرِ مَضَائِدِ اَرِي دِه نَعْمَه بِكَم لَوْرِ اِيغْبَرِ صِلَا اللّٰهِ
 عَلَيْهِ سَمِ كُو نِيَه عُمَرَه كِي دِرِ مَضَائِدِ وَكِي حَجِّيَه كُو بِرِي كَت چَار
 رُكْنِ عُمَرَه صَمِ يِ اَوْلَا حِرَامَه وَكِي حِرَامَا حَجِّي يِ دِرِ دَوَانِ طَوَافِ وَكِي
 طَوَافَا حَجِّي . پِي نِشَانِ سَفِي مَا يِنَا صَفَا ، وَرَوَه يَه وَكِي حَجِّي
 يِ چَارَانِ سَمِ كُو نِي وَكِي يِ حَجِّي . «نَوِي زَان» وَفَتَا كُو اَوْلَا دِي كِه نِي
 بِيَتِي دِ بِشِيَا چُو يِنَا عَرَفِي دِ اسْتِنَه كُو طَوَافِ الْقُدُومِ بِكَت بَعْنِ طَوَافَا
 صَدْبَا يِنِي چَانِ دِ بِشِيَدِ اِيهَوِي اَكْرَا حِرَامَا حَجِّي يَه لَوْرِ اَرِي عُمَرَه رَانِه
 سِنَه لَوْرِ اَوْلَا دِي كَفَرِ طَوَافِ الرُّكْنَاوِي . صَمِ وَفَتَا كُو زَمَلَه دِرِ كَفْتِ
 نِه نِي تَارِ فَرَانِي دِي حَتَا دِ وَفَوَا غَا نِ وَاجِبَه طَوَافِ الْوَرَا عِ بِكَت بِنِي سَمِ

طوافِ درگفت کو طوافِ حاضر خوستنا پیش ہے۔ اگر نیک حنا و قونا خیر
 بیٹی دوزخ بوقربانکد لست واجبیت۔ «توبیران» حرام کشتنا حیوانی مکہ
 و مدینہ و زبکیر ناد و ہینسایے روان چہ در احرام دیت چہ نہ چہ اصل
 روان صرہ جہا است چہ غریب۔ یہی حکم کشتنا دیت و صحر جہا
 وان بقایا بشریہ دے در مدینا سورہ پے کشتنا دیت اجزا آون
 اگر مکر کشت۔ «رم توبیران» حرامہ اینا کفر و آخ دیکمہ و مدینہ و
 ذرافے کویر و انھائے چیکر و در مان مہنی کو لوی حاضر کونہ یا
 چیکر۔ اگر شجر یا شفق بخوہ رایسند لوی در شتہ ریسار زین
 تر توبرک و مقصد بری ہے حاصل دیت ان شاء اللہ تعالیٰ
 اٹا تونے دجہ عمرا دے کومہ پکرتا پی ہورانہ۔ لکن ہے دقلہ
 روع دیمہ سیدانان لے ینا سورہ بز بار تیار و مظاہرہ و بقوا
 پیغور علیہ و آلہ و صحبہ ذریاتہ و تابعیہ اجمعین چیدیت :
 زیارتنا

« زیارتیامدینا سورہ نور اللہ تعالیٰ »

« توبران » کوچ و عمر اخوه نام کر سنندہ کو بد لکھتارنری محرم
زیارتیافرا کائنا کو بغیر انری زمانہ بکہ وچی مدینا سورہ
کو داخل فرگفتاوی بواؤ لہ در کتم سستی حجتہ المسجید بکن بلکہ
چی زیارتیافرا فی صلوات اللہ علیہ وسلم وگر چہ پیشیا چی راجو و پرت
ماہی لوی و سنندہ کو در فرگفتار و ضمیر داخل نیز جماعت بکن چہ پیشیا
چی راجو پیشی وی کو نیز احتسار و زانہ اگر زیدہ نری بکہ ایچہ حبتہ
دقیقتر و قناری حوہ دارا صامدینری و اما وی سفید پر صلوات
لسر پیغزیدہ بلکہ خدای تعالی او زیارتیہ قبولت و دقیقتر کو
جبا پیغزیدہ قلبی و پراثریست کو ایسے خلاص کرنا و در کتم و ضلالت
اوه و شفاعت کننکاران نری و دکت . پیشی کو در کتم سستی حجتہ
المسجید کربلا چی مقابل قبر ای پیغزیدہ الی قبلہ قابل شاکا او نری شاکا

رُوِيَ سَيِّدِي دِمَقَامِ اَدَبِ حُرْمَتِيَا وَسَلَامُ بَيْتِ السَّلَامِ عَلَيْكَ يَا
 رَسُولَ اللّٰهِ وَدُعَايَكَ دِرِيُو دُنْيَا دِخْوَه وَمُسْلِمَانَا رَا لَو رَا
 جِهِي قَبْرِ بُونَا عَانَه وَرِجَا اَسْفَا عَنِي مَرِي بِيكَتُ، رُوِيَ بِحَثِ بَرَشِبَا
 بِنْدَسْتِي دِي كَوْمَقَابِلِ قَبْرِ اَحْضَرِ اَي بَكْرِي صِدِّيقَه دِي سَابْحَرْمَه وَادَبِ
 وَرُوِيَ دُو بِيْرِي السَّلَامِ عَلَيْكَ يَا خَلِيْفَةَ رَسُوْلِ اللّٰهِ يَا اَبَا بَكْرٍ اَلْهَيْدَرِ رَضِيَ
 عَنْكَ وَدُعَاكَ جَانَه دِخْوَارِي، رُوِيَ بِحَثِ بَرَشِبَا كَابِنْدَسْتِي وَكَوْمَقَابِلِ
 قَبْرِ اَحْضَرِ عَمْرَه وَكِي شِي بَارَبُ وَحَرْمَتِي وَبِيْرِي السَّلَامِ عَلَيْكَ يَا اَمِيْرَ
 الْمُؤْمِنِيْنَ يَا عَمْرِي الْخَطَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْكَ وَدُعَاكَ جَانَه دِخْوَارِي،
 پَاشِي جِي زِيَارَتِيَا بَقِيْعِ كَوْمَقَابِلِ مَدِيْنَةِ مَدِيْنَةِ رُوِيَ رُوِيَ بِيْعَرَدَا
 پَاشِي جِي زِيَارَتِيَا اَحَدِ وَخَدَدِي فِي وَقْبَانِي وَمَسْجِدِ الْقِبْلَتِيْنَ وَجِهِي دِ
 بَاشَقَه اَصَلِ مَدِيْنَتِي حَيَا نَاسِي دِي كِنِ لِمَعْرُجِي مَرِي رِخْوَه رَا دُعَايَكُنْ
 جَانَه دِي رَا نِي وَدِخْوَارِي لَو رَا جِهِي قَبْرِ بُونَا عَانِي، هَمِ سَمْتِ:

كوهورد

ای کتاب نافه ی چنتا تیمانه لورا گرت و صدیکه
ز بوظار وک و کردان عقید اسلام به و فقهاست
حی سز بیعان بن مان وانه کورخوه را صیرا بنی
و دین و مدد هب خوه ناس

کی و خوه ز ضلالت

خلاص کن

۴

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dil ve kültür, milletlerin varlıklarını devam ettiren ve tanınmalarını sağlayan gerekli ve önemli unsurlardır. Sözlü ve yazılı literatür, dillerin varlık ve zenginliklerini gösterir. Dil ve kültürü geliştirmenin yollarından biri, yazılı ve sözlü literatürler üzerinde derinlikli analizler yapmaktır. Tarihten günümüze Kürt dili ile kaleme alınmış birçok yazma eser mevcuttur. Kürt kültürünün ve dilinin saklı hazineleri olan yazma eserler üzerinde yapılacak çalışmalar neticesinde bu dilin zenginliği ortaya çıkacaktır. İslam kültür ve medeniyetinin temelini atıldığı, ortaya çıkmasında ilmî-siyasi bazı sebeplerin rol aldığı ve tarihi seyir içinde değişik evrelerden geçerek günümüze gelen medreseler, Kürt kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Kürtlerin bir nevi eğitim kurumları olan medreselerde yetişmiş âlimler halk arasında saygın bir kişiliğe sahip olmuşlardır. Bu âlimlerin çoğu da müellif olup genel olarak Arapça, Farsça ve Kürtçe eserler telif etmişlerdir. Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki medreseler için kullanılan isimle “şark medreseleri”nde yetişmiş âlimlerin kaleme aldığı özellikle Kürtçe eserler ve bunlar üzerine yapılacak çalışmalar Kürt kültürü ve dilinin gelişimine katkı sağlayacaktır.

Kürt dilinin gelişip zenginleşmesinde ve günümüze aktarılmasında medreseler en önemli faktör olmuştur. Çünkü medreselerde eğitim dilinin ağırlıklı olarak Kürtçe olması, divanlar, mesneviler, akide kitapları gibi telif eserler ve ders kitaplarının tercümesi gibi birçok Kürtçe eserin medreselerde yazılması, Kürt dilinin ve kültürünün günümüze canlı bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır. Medreselerin ve Kürtçe'nin yasaklandığı dönemlerde dahi gayri resmi olarak faaliyet gösteren bu kurumlar, eğitime Kürtçe olarak devam etmiş ve bu kültürün yaşamasını sağlamıştır. Bu gün dahi modern Kürtçe adına yapılan birçok çalışmanın ana kaynağı medreselerde yazılan ve Kürt dilinin hamiliğini yapan bu eserler olmuştur.

Medreselerde eğitim, Arapça'dan Kürtçe'ye tercüme şeklinde yapılmış ve sadece arapça alfabe kullanılmıştır. Bundan dolayı medreselerde yazılan bütün eserlerde Arapça'nın etkisini görmek mümkündür. Bu tesirin görüldüğü *Çenta Yetîman* ve benzeri eserlerin, sadece Arap alfabesiyle yazılmış el yazma nüshalar şeklinde kalması, modern Kürt dilinin gelişiminin yavaşlamasına, klasik ve modern Kürtçe arasında kurulacak bağın zayıf kalmasına ve bu eserlere ilgi duyan hedef kitleyi kapsayan

yelpazenin daralmasına neden olacaktır. Bunun için hem Kürt dilinin yetkinliğini ispatlamak hem de bu özellikleri taşıyan Kürtçe eserleri günyüzüne çıkarmak amacıyla Kürtçe Latin alfabesiyle yapılan transkripsiyon çalışmaları önem arz etmektedir. Yine ülkemizin etnik yapısı düşünüldüğünde bu tür eserlerin tercüme çalışmaları büyük önemi haizdir.

Müslüman Kürtleri itikadî ve fikhî açıdan eğitmek ve toplumsal bağlamda dinî bir hayat oluşturmak amacıyla yazılan, Eş'ari ve Şafii mezhebi hükümlerine göre telif edilen ve müslümanların bilmesi gereken temel itikadî ve fikhî bilgileri ihtiva eden Kürtçe akide/ilmihal kitaplarının, -*Çenta Yetîman* örneğinde olduğu gibi- bir kısmı bazen medreselerde bir ders kitabı olarak okutulmuştur. Bazen de yöre halkından bir kesimin talepleri ve müellifin kendini bu konuda sorumlu hissetmesi gibi nedenlerle bu tür eserler yazılmıştır.

Kürt dilini ve kültürünü iyi bilen ve kullanan Mele Nurullah'ın bir yönüyle akide risalesi, diğer yönüyle de çocukların dinlerini öğrenebilecekleri bir ilmihal olan bu eserinin, ondan önce yazılmış diğer Kürtçe akide kitapları gibi Kürt halkının ve çocuklarının dinî eğitimleri için kullanılabilir bir eser olduğu anlaşılmıştır. Eserin mukaddimesinde Kürt çocukları için yazıldığı belirtilmişse de konulara yaklaşımı ve anlatım tarzı bakımından yetişkinlerin de istifade edebileceği bir eser olma özelliği taşıdığı anlaşılmıştır. Bunun için *Çenta Yetîman* ve diğer Kürtçe akide kitaplarında, pedagojik yaklaşımın izlerini ve bunun Kürt kültüründeki yansımalarını görmek mümkündür. Başlı başına bir araştırma konusu olabilecek Kürtçe eserlerdeki ve Kürt kültüründeki pedagojik yaklaşım yöntemlerinin tespiti için Kürt medreselerinin hazırlık safhasında okutulan eserlere bakmak büyük fayda sağlayacaktır.

Kürtçe kaleme alınmış yazma eser sayısı çok fazla değildir. Birer klasik olarak kabul edilmesi gereken bu eserlerin, zaman içinde kaybolma/yok olma gibi tehlikelere maruz kalması söz konusudur. *Çenta Yetîman* üzerinde yapılan bu çalışma, biraz da bu kaygıların etkisiyle gerçekleşmiştir. Bu çalışma, Kürtçe yazma eserlerini koruma yolunda alınabilecek tedbirlerden biri olarak düşünülebilir ve başka benzer çalışmalara da kapı aralayabilir. Böylece Kürtçe yazma eserler, çağımızın imkânlarıyla yok olma yahut kaybolma tehlikesine maruz kalmaz. Ayrıca Kürtçenin bir eğitim dili olup olmadığı tartışmalarının henüz son bulmadığı günümüzde, çocuklara atfen yazılan bu

Kürtçe eserin, onlara ana dilleri olan Kürtçeyi bölge insanının kullandığı lehçeyle öğreten bir kitap olduğu, bu çalışma ile yeniden gözler önüne serilmiştir.

Eş'ari ekolünün iman ve İslam esaslarını anlatan, Şafii mezhebinin de taharet, namaz, oruç, zekât, hac gibi temel ibadet hükümlerini öğretici ve açıklayıcı bir üslupla, yer yer tanık göstererek yer yer de alıntılarla ele alan bir eser olan *Çenta Yetiman*, her ne kadar yazılış amacı, kullanılan dilin açık ve anlaşılır olması ve konuları anlatım tarzı açısından ilgi çekse de bazı konularda verilen eksik bilgiler (fıkıh kitaplarında dört olan suyun kısımlarının üç olarak yazılması, devenin zekâtı kısmı anlatılırken fıkıh kitaplarındaki sıralama gözetilmeden verilmesi), hadis nakillerinin kaynaklarını vermeme, konuyla ilgili olabilecek ayet metinlerinden yararlanmama ve konular anlatılırken hitaptaki değişkenlikler (hitap bazen birinci tekil şahsa bazen de üçüncü tekil şahsa yapılıyor) açısından da eleştirilebilir bir eserdir. Ayrıca anlatılan konunun tanımının yapılmaması da yine bir ekisiklik olarak görülmektedir.

Özellikle medreselerde yazılmış ve gün yüzüne çıkmayı bekleyen Kürtçe eserler üzerine yapılacak olan çalışmalara örnek olacağını düşündüğümüz bu çalışmanın, Kürt dilinin gelişmesine katkı ve gelecek nesillere yarar sağlayacağını umut ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdülhakî, M. F. (1364). *El-Mucemu'l-Mufehres*. Kahire: Daru'l-Hadis.
- Abdülhamid, İ. (1995). "Eş'arî, Ebu'l-Hasan". *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11. İstanbul: TDV yay.
- Abdülhamid, İ. (2014). *İslam'da İ'tikadî Mezhebler ve Akaid Esasları*. M. Saim Yeprem (çev.). Ankara: TDV yay.
- Adak, A. (2015) "Di Edebiyata Kurdî ya Klasik de Cureyeke Edebî: Zanistên İslamî". *Nûbihar Dergisi*, Sayı 132, 5-9.
- Akalın, Ş. H., R. Toparlı, vd. (2011). *Türkçe Sözlük*, Biz (II). Ankara: Türk Dil Kurumu yay.
- Algül, H., Y. Apaydın, vd. (2002). *İman ve İbadetler*. Ankara: TDV yay.
- Apaydın, H. Y. (2002). "Kıyas". *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25. İstanbul: TDV Yay.
- Asutay, H. (2013). *Akaid Risalesi*. İstanbul: Hâcegân yay.
- Aybakan, B. (2010). "Şâfiî Mezhebi". *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38. İstanbul: TDV yay.
- Aydınlı, A. (1987). *Hadis Islahatları Sözlüğü*, Sunen. İstanbul: Timaş yay.
- Aydınlı, A. (1993). "Dârimî, Osman b. Said". *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8. İstanbul: TDV yay.
- Bakırhan, M. (İşçi Emeklisi). 04 Ekim 2014, "Mele Nurullah'ın Kayıp Divanı" Konulu Görüşme, Bitlis.
- Bilmen, Ö. N. (2002). *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Çelik yayınevi.
- Ciwan, M. (1992). *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi*. İsveç: Jîna Nû yay.
- Cîhanî, P. (2013). *Şîroveya Mem û Zîna Ehmedê Xanî*. İstanbul: Nûbihar yay.
- Çiçek, H. (2009). *Şark Medreselerinin Serencâmı*. İstanbul: Beyan yay.
- Dimyatî, M. A. C. (2010). *El-Cevahiru'l-Lu'lu'îyye fi Şerhi'l-Erbaîni'n-Nebeviyye*. Beyrut: Yemame yay.

- Doğan, H. (2012). “Medreselerde Okutulan Temel Akîde Kitapları Üzerine Bazı Tespit ve Mülâhazalar”. *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu*. Muş: Muş Alparslan Üniversitesi.
- Döndüren, H. (2013). “Cibril Hadisi”. <http://www.alim.gen.tr/haber/cibril-hadisi> (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2015).
- Dönmez, İ. K. (2000). “İcmâ”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21. İstanbul: TDV yay.
- Ebu Zehra, M. (1993). *İslam'da İtikadi-Siyasi ve Fikhî Mezhepler Tarihi*. Sıbğatullah Kaya (çev.). İstanbul: Şura yay.
- Ehmedê Xanî. (2008). *Nûbihara Piçûkan*. İstanbul: Nûbihar yay.
- el-A'zamî, M. M. (1992). “Buhârî, Muhammed b. İsmâil”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6. İstanbul: TDV yay.
- el-A'zamî M. M. (hızl) (2003). *Sahîh İbn Huzeyme*. Cilt 1. Riyad: Mektebeti'l-İslamî.
- el-Bağdadî, A. (1928). *Usuli'd-Din*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- el-Bağdadî, A. (1948). *El-Fark beyne'l-Firak*. Kahire: Mektebetî İbn-i Sîna.
- el-Eşkarî, S. (1991). *Tarihu'l-Fıkhi'l-İslamî*. Beyrut: Mektebeti'l- Felah.
- el-Ğazzî, M, (2007). *İbnu Kasım Şerhi*. Mithat Acat (çev.). Ankara: Seyda Kitabevi.
- el-Zernûcî, B. (2004). *Talîmi'l-Mutallim Tariki'l-Talim*. Sudan: Daru's- Sudaniyye.
- Eminoğlu, N. (2015). “Medreseyên Kurdan Ji Destpêkê Heta Îro”. *Anemon Dergisi*. Sayı 2, 197-214.
- Erdoğan, M. (2013). *Fıkıh İlmine Giriş*. İstanbul: Dem yay.
- Geçit, M. S. (2013). “Seyyid Tâha-i Nehri'ye Nisbet Edilen 'Akide-i Kürdiyye' Adlı Eserdeki İtikadi-Kelami Görüşler Ve Diğer Akide Metinleriyle Mukayesesi”. *Uluslararası Seyyid Tâhâ-î Hakkârî Sempozyumu*. İstanbul: Hakkârî Üniversitesi.
- Geçer, H. H. (2007). *Risaleyên Eqîde û Exlaq û Edeb*. İstanbul: Nûbihar yay.
- Godîşkî, M. N. *Dîwana Beytan*. El yazma orjinal nusha.
- Godîşkî, M. N. (2001). *Çenta Yetîman*. El yazma orjinal yeni nusha.

- Godîşkî, M.N. (1987). *Çenta Yetîman*. El yazma orjinal ilk nusha.
- Godîşkî, M.N. (hızl) (1984). *Eqîda İmana Şêx Fethullahê Werqanîsî*. Mele Nurullahê Godîşkî'nin el yazması orjinal nüshası.
- Gönenç, H. (2010). *İmam Nevevî 40 Hadis*. İstanbul: Beyan yay.
- Gözütok, Ş. (2012). "Medreselerin Ortaya Çıkışı ve İlk Medreseler". *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu*. Muş: Muş Alparslan Üniversitesi.
- Halife Yusuf. (2008). *Tuhfetu's-Sibyan*. İstanbul: Nûbihar yay.
- Hedbî, M. B. (2011). *Eqîde û Fiqha Zelal*. İstanbul: Nûbihar yay.
- Huseyn, F. (2000). "Mele Nûrilah (1921-...)". *Jiyana Rewşen Dergisi*, Sayı 43, 4-7.
- İbn Mace, Sünen, Fadlu'l-Ulema ve'l-Hassu Ala Talebi'l-İlim, 17/224.*
- İbn Manzûr. (1997). *Lisânu'l-Arap, ع م ا* (c-m-a). Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- İbn Manzûr. (1997). *Lisânu'l-Arap, د ر س* (d-r-s). Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- İbn Manzûr. (1997). *Lisânu'l-Arap, د ع د* (a-k-d). Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- İbn Manzûr. (1997). *Lisânu'l-Arap, ه ف ح* (f-k-h). Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- İmam Nevevî. (2013). *Mînhacu't-Talibîn*. Dimeşk: Daru'l-Faiha.
- İmam Nevevî. (2014). *Riyazu's-Salihîn*, Cilt 4. Ali Kaya (çev.). İstanbul: Yasin yay.
- İmam Savî. (1999). *Şerhu's-Savî 'ala Cevheretu't-Tevîd*. Beyrut: Daru İbni Kesir.
- İmam Sâvi. (2013). *Cevheretü't-Tevhid Şerhi*. Mithat Acat-M. Beytullah Acat (çev.). İstanbul: Nida yay.
- Kallek, C. (1999). "İbn Hacer el-Heytemî". *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 19. İstanbul: TDV yay.
- Kandemir, M. Y. (1994). "Ebû Dâvûd es-Sicistânî". *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10. İstanbul: TDV yay.
- Karaman, H. (1996). "Fıkıh". *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13. İstanbul: TDV yay.
- Kelpetin, H. (2000). "İlmihal". *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22. İstanbul: TDV yay.

- Kılavuz, A. S. (1989). “Akaid”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2. İstanbul: TDV yay.
- Kılıç, R. (2001). “Osmanlı Devletinde Medreseler”. *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 456, 205-216.
- Koca, F. (1997). “Hanbelî Mezhebi”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 15. İstanbul: TDV yay.
- Kur'an-ı Kerim. (Enbiya: 21/25).*
- Kur'an-ı Kerim. (Enâm: 6/74-83).*
- Kur'an-ı Kerim. (Zariyat 51/56).*
- Melayê Cizîrî. (2011). *Dîwan*. İstanbul: Nûbihar yay.
- Mele Xelîlê Sêrtî. (1988). *Nehcu'l-Enâm*. Stockholm: Weşanxana Kurdistan.
- Nar, A. (1998). *Akâid Risâleleri*. İstanbul: Beyan yay.
- Nehrî, A. (2013). *Akaidin Özü*. Kadri Yıldırım (çev.). İstanbul: Semerkand yay.
- Özdemir, S. (Vaiz). 03 Ekim 2014, “Mele Nurullahê Godîşkî'nin Hayatı, İlmi ve Edebî Kişiliği” Konulu Görüşme, Bitlis.
- Özel, A. (1996). “Fıkıh”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13. İstanbul: TDV yay.
- Özel, A. (2007). “Remlî, Şemseddin”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34. İstanbul: TDV yay.
- Sağniç, F. H. (2002). *Dîroka Wêjeya Kurdî*. İstanbul: İstanbul Kürt Enstitüsü yay.
- Sarıtoprak, Z. (1996). “Hz. İbrahim (a.s.)'ın Yöntemi ve Kelâm Açısından Önemi”, *Köprü Dergisi*, Sayı 53, 107-113.
- Sezgin, F. (1991). *Tarihi't-Turasi'l-Arabi*. Cilt 1. Mahmud Fehmî Hicazî (çev.). Riyad: Mektebeti'l Arabiyyeti's-Su'udiyeye.
- Sözer, A. (2012). “İslamî Bilginin Kalbi: İlmihal”. *Semerkand Dergisi*, Şubat 2012. <http://semerkanddergisi.com/islami-bilginin-kalbi-ilmihal/> (Erişim Tarihi: 11. 02. 2015).
- Şentürk, L. ve S. Yazıcı (2011). *İslam İlmihali*. Ankara: DİB yay.
- Tatlı, B. (2005). *Hadis Tekniği Açısından Cibrîl Hadîsi ve İslâm Düşüncesine Yansımaları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi SBE.

- Tehanevî, M. A. (1996). *Keşşaf İstilahati'l-Funûn ve'l-Ulûm*. Abdullah Halidî (çev.). Lübnan: Mektebeti Lübnan Naşirûn.
- Tek, A. (2011). “Mem û Zîn ve Hüsn ü Aşk Karşılaştırması Bağlamında Klasik Kürt ve Türk Edebiyatı Üzerine Notlar”. *Varlık Dergisi*. Sayı 1248. (Eylül), 10-16.
- Tertibî, M. F. A. (2005). *Muttefekun Aleyh Hadisler*. A. Feyzi Kocaer (çev.). Konya: Hüner yay.
- Uludağ, S. (hızl) (2013). *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)*. İstanbul: Dergâh yay.
- Yalar, M. (2012). “Seyda, Mela ve Feqîlerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri”. *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu*. Muş: Muş Alparslan Üniversitesi.
- Yavuz, A. (2012). “Bir İhtisas Medresesi Olarak Dâru'l-Hadislerin Önemi”. *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Sempozyumu*. Muş: Muş Alparslan Üniversitesi.
- Yavuz, Y. Ş. (1989). “el-Akâidü'l-Adudiyye”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2. İstanbul: TDV yay.
- Yavuz, Y.Ş. (1994). “Delil”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 9. İstanbul: TDV yay.
- Yıldırım, K. (2008). *'Eqîdeya İmanê (İnanç Risalesi)*. İstanbul: Avesta yay.
- Yüksel, M. (1993). *Kürdistan'da Değişim Süreci*. Ankara: Sor yay.

DİZİN

A

Abbasiler, 3
Abdest, IV, 84
Abdulkahir Bağdadî, 18
Abdullah ibn-i Ömer, 14
Abdurrahim Zapsu, 7
Abdurrehim Rehmî Hekkârî, 7
Adûduddin el-İcî, 19
Ahbarü'l-Havaric, 18
ahil, 10, 33
Ahkam-ı şer'iyye, 20
Ahkamü'l-Kur'an, 22
Ahlat, 25
Ahmed b. Hanbel, 23
Akabe Cemresi, 111
Akaid, I, X, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 32, 33, 36, 190, 193
Akaid İlmi, I, 13
Akâid-i Adûdiyye, 19
Akaid-i Nesefiyye, 19
akide, VI, X, 1, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 30, 33, 35, 36, 37, 38, 187, 188
Akide, I, VI, 11, 13, 17, 18, 29, 191
aklî delil, 16
akşam, 82, 93, 96, 101, 107, 108
Alakır, 25
Alıcık, 25, 206
Ali b. Osman el-Uşî, 19
Allah'a inanmak, 80
Anadolu, 40
Arafat, 103, 111, 112, 113, 114, 115

Arapça, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 26, 27, 28, 29, 31, 35, 80, 98, 187

Arefe, 106, 107, 111, 113

Asr-ı saâdet, 13

Astronomi, 4

ava must'emel, 47

ava muṭleq, 47

Azerbaycan, 34, 40

B

Bacurî, 23

Bağdat, 3

Bakillanî, 18

Basra, 3

Bayram, 41, 103, 107, 108

Behdina, 7

Behdinan, 33

Beqî', 77

Beth Ha-midrash, 2

Beyan, 4, 190, 192, 193

Beyhakiye Medresesi, 3

Beyrut, 28, 190, 191, 192

Beyt-i Makdis, 110

Beytu'l-Hikme, 2

Beytu'l-Midrâs, 2

Beytu'l-Muqeddes, 71

Bi'r-i Ali, 114

Bîrê 'Eli, 75

Bitlis, 25, 28, 34, 190, 193, 206

biz, 36, 80, 89

Budizm, 2

Buharî, 40, 41, 42

Bulanık, 25

Bursa, 3

Büveyfî, 23

C

Camîu'l-Me'anî, 29

cebr ve ihtiyar, 14

Cebraîl, 14

Cebriyye,, 14

Celadet Ali Bedirxan, X

Celaleddîn el-Mahallî, 24

Celse-i istirahat, 95

cem, 31, 44, 63, 66, 80, 101, 102, 103, 117

Cemel Vakası, 14

cemerat, 112

Cemi', 63

Cem-i takdim, 101, 102

Cem-i tehir, 101

Cemretü'l-'Eqebe, 72, 74

cem'û te'xîr, 63, 64

cem'û teqdîm, 63, 64

Cenaze, 97

Cibril hadisi, 14, 16

Cizre, 4, 25

Cizre Beyliği, 4

Coğrafya, 4

Cuhfe, 75, 115

Cuma, 32, 42, 98, 99

Cumhuriyet, 4, 5, 6, 9

Cürcanî, 19

Cüveynî, 18, 19, 23

Ç

Çenta Yetîman, VI, VII, VIII, X, 1, 4, 8, 10, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 42, 44, 78, 80, 117, 187, 188, 191, 192

Çûyîna heccê, 46

D

Dağdibi, 25

Darimî, 18

Daru'l-Erkam, 3

Daru'l-Hikme, 2

Daru'l-Hilafeti'l-Aliye Medresesi, 4

Daru'l-İlim, 2

Daru'l-Kurra, 3

Dawud, 45

Dayîna zekatê, 46

destmêj, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 61, 70, 71, 74

Dihyetü'l-Kelbî, 14

Dilo Rabe, 29

Dinaver, 4

dirhem, 66, 67, 105

Doğu, 5, 40

Doğu Afrika, 40

Dokuzpınar, 26

E

Ebkâru'l-Efkâr, 18

Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Mısrî, 43

Ebû Bekir el-Hallâl, 23

Ebu Ca'fer et-Tahâvî, 23

Ebû Davud, 41

Ebû Dâvud, 18, 40

- Ebu Hanife, 18, 19, 20, 22
- Ebu Hureyre, 40
- Ebu İshak eş-Şirazî, 23
- Ebu Muin Neseî, 19
- Ebu Şuca' el-İsfahani, 23
- Ebu'l-Abbas Şihabbuddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî*, 43
- Ebu'l-Berekat Neseî, 19
- Ebu'l-Esved ed-Düelî, 17
- Ebu'l-Hasan Alî b. İsmail b. Ebî Bişr İshak b. Salîm el-Eş'arî, 39
- Ebu'l-Hasan Eş'arî, 18
- Ebü'l-Bahâ Ziyâeddin Mevlânâ Hâlid b. Ahmed b. Hüseyin eş-Şehrezûrî el-Kurdî, 7
- Edille-i Şer'iyye, 21
- Ehl-i Hadis, 20
- Ehl-i Rey, 20
- Ehl-i Sünnet, 39
- Ehmed Hilmi Koxî, 8
- Ehmedê Xanî, 1, 6, 7, 8, 9, 29, 30, 32, 190, 191
- El Cewahiru'r-Reşadiye fi Sireti'n-Nebewî, 28, 29
- el-'Eqîdeti'l-Kurdiyye*, 8
- el-Akide*, 18
- el-Akideu'n-Nizamiyye*, 18
- el-Akidetü'n-Nizamiyye*, 18
- el-Asl*, 23
- el-Cami'u'l-Kebîr*, 23
- el-Cami'u's-Sağîr*, 23
- el-Erba'in fi Usuli'd-Din*, 18
- el-Fark Beyne'l-Firak*, 18
- el-Fikhu'l-Ekber*, 18
- el-Havî's-Sağîr*, 24
- El-Hemaîlû Fi'ş-Şemaîl, 29
- el-Heytemî, 43, 192
- el-İbane an Usûli'd-Diyâne*, 18
- Elif-ba, 6
- el-İhtiyar*, 23
- el-İkna fi Halli Elfazi Ebi Şuca'*, 23
- el-İtimad fi'l-İtikad*, 19
- el-Kasidetü'n-Nûniye fi'l-Akaid*, 19
- El-Kufr we'l-Kebaîr, 29
- el-Kurdiyyi'ş-Şimaliyye, 33
- el-Mavsilî, 23
- el-Mecmu'*, 23
- el-Milel ve'n-Nihal*, 18
- el-Muharrer*, 23
- el-Muhtar*, 23
- el-Muhtasar*, 23
- el-Muvatta'*, 23
- el-Mühezzeb*, 23
- el-Umde*, 19
- el-Ümm*, 23
- el-Vasit ve el-Veciz*, 23
- Emalî Kasidesi*, 19
- Emeviler, 3
- Emir Bedrettin, 4
- Endonezya, 39, 40
- Endülüs, 39
- Eqîda Hilmi*, 8
- Eqîda İmanê*, 6, 7, 8, 29, 30
- Eqîda Kurdan*, 7
- Eqîde ü Fiqha Zelal*, 8, 192
- Eqîde-i Kurdiyye*, 7

Eqîdeti Firaqî'l-İslam, 7

Eqîdetu'l-İmanî'l-Kubra, 7

Eqîdetu'l-İmanî's-Suxra, 7

Eqîdeya İmanê, 7, 194

Erefat, 72

Erkam b. Ebi'l-Erkam, 3

er-Radeviye, 4

er-Red 'ale'l-Cehmiyye, 18

er-Risale, 18, 23

er-Risâletu'l-Kudsiyye fî Kavâidi'l-Akâid, 18

esir, 46

Eski nüsha, X

Es-Sebaik Fî'l-Menasik, 29

es-Sevadu'l-Azam, 19

es-Siyerü'l-Kebîr, 23

es-Siyerü's-Sağîr, 23

Eş'arî, II, 11, 12, 14, 19, 38, 39, 190

Eş'ariyye, 14, 43

Eş'arî, 18, 39

eş-Şamil fî Usûli'd-Din, 18

et-Takrîb, 23

ettehiyat, 58, 60

et-Tenbih, 23

et-Tevhid, 18

evîndarî, 26

Evvabin, 93

Eyyam-ı Teşrik, 104, 113, 114

Eyyamu't-Teşriq, 74

F

Fahredden er-Razî, 19

Fahrudin Razî, 18

Farsça, 6, 26, 28, 29, 187

farz-ı kifaye, 97, 99

Fatmîler, 3

Fatih Sultan Mehmet, 3

Fatiha, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 103, 118

Fatimîler, 2

Fecra Kazîb, 56

Fecra Şadiq, 56

Fecr-i Kazîb, 93

Fecr-i Sadık, 93

Felekiyat, 4

Felsefe, 4

feqî, X, 25, 26

Feqîyê Teyran, 29

ferzu 'eyn, 60

ferzu kifayet, 42, 59, 61

Fetâva'r-Remli, 43

Fethu'l-Karibu'l-Mucib fî Şerhi Elfazi't-Takrîb, 23

fıkıh, VI, X, 4, 12, 13, 19, 20, 22, 23, 28, 30, 32, 37,
38, 39, 42, 43, 106, 189

fıkıh metodolojisi, 20, 23

Fitır, 106, 107

Fi'l-Reddi alâ Ehli'l-Ehva, 18

Fitra seriyan, 68

Fitre, 68

Fusûsu'l-Hikem, 18

G

Gazalî, 18, 23

gazel, 29

gelenekçiler, 4

Geometri, 5

Godîşkan, 25

Gusül, 86

Güney Arabistan, 40

Güneydoğu, 5, 34, 40

Güneyik, 25

Ğ

Ğayetu'l-İhtisar, 23, 32

Ğusil, 49, 50

H

Hac, 41, 110, 111, 112, 114, 115, 116

Hacerü'l-Esved, 111, 113

Hacı Abdulfettahê Hezroyî, 8

Hâkim Semerkandî, 19

Hakkârî, 33, 191

Halku ef'âli 'l-'Îbad, 18

Hanbelî, 23, 193

Hanefî, 12

Hanelmalî, 25

Hanşeref, 4

Haricilik, 14

Hasan-ı Basri, 14

Hasköy, 25, 206

Haşiye 'ala Şerhi İbn Kasım el-Gazzî 'ala Metni Ebî Şuca', 23

Hatib eş-Şirbînî, 23

Hayız, 32, 37, 42, 43, 86, 90, 91

Hemedan, 4

Hendek, 117

Hendese, 4

Hızır Bey, 19

Hicaz fikhî, 39

Hidayetu's-Sibyan, 29

hilafet, 14, 15

Hill, 75, 115

hutbe, 98, 104

Hz. Adem (a.s), 13

Hz. Ali, 14

Hz. İbrahim, 16, 193

Hz. Muhmmmed (s.a.v), 13

Hz. Osman, 14

Hz. Ömer, 4, 117

Hz. Peygamber, 3, 14, 20, 21, 29, 41, 115

H

Hec, 71, 72

Heceru'l-Eswed, 72

heyz, 50, 54, 55, 71

I

I. Murat, 3

II. Şeref Bey, 4

İncil, 45

Irak, 5, 7, 34, 39

Irak fikhî, 39

ıslahatçılar, 4

İslah-ı Medâris Nizamnamesi, 4

İ

İbâdât, 20

İbn Huzeyme, 41, 191

İbnü'l-Hacib, 19

İbn Kasım el-Gazzî, 23, 32, 191

İbn Mace, 40, 192

İbn-i Arabî, 18

İbn-i Hacer, III, 24, 42, 43

İbn-i Hacer el-Heytemî, 24

İhyâ'u 'Ulûmi'd-Din, 18

İkamet, 40
 ikindi, 33, 82, 101, 102
 ilmihal, VI, X, 1, 10, 11, 12, 17, 20, 32, 33, 38, 188, 193
 iltizamî delil, 16
 İmam Buharî, 18
 İmam Ebû Yusuf, 22
 İmam Eş'arî, 11, 14
 İmam Hanbel, 23
 İmam-Hatip, 5, 206
 İmam Malik, 23
 İmam Maturidî, 19
 İmam Muhammed, 22, 39
 İmam Muhammed b. İdris eş-Şafii, 39
 İmam Şafii, 19, 23
 İmam-ı Azam, 18, 22
 İmam-ı Şafii, 18, 39
 imamlık, 10, 26, 27, 30, 99
 İman, 9, 16, 39, 40, 81, 82, 190
 İman hadisi, 16
 intihal, 9
 İran, 5, 7, 34
 İcma', 21
 içtihat, 16
 İda Qurbanê, 65
 İda Remezanê, 65
 İftitah, 94
 İhram, 112, 115
 İhram, 73, 75
 İsa, 45
 İsfahan, 3
 İslam, 1, 2, 3, 4, 7, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 30, 31, 32, 37, 39, 80, 81, 82, 92, 104, 106, 107, 110, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194
 İsmail b. Ahmet b. Esed b. Saman, 3
 İstihaze, 54, 91
 istinca, 32, 46, 62, 82, 100
 istinsah, 9, 28
 işa, 46
 İştikak, 4
 İtidal, 58, 95
 İtikâf, 40, 70, 109, 110
 İznik Medresesi, 3
 İznik Orhaniyesi, 3
K
 Kâbe, 82, 91, 111, 113, 115
 Kaderiyye, 14, 17
 Kadı Beydavi, 18
 Kadir, 40, 109
 Kanunî, 3
 Kasımlı, 25
 kaside, 29
 Kasidetu'l-Lamiyye, 19
 Kasr, 102
 Katâde b. Diâme, 22
 Kavâidu'l-Akâid, 18, 19
 Kavl-i Cedid, 39
 Kavl-i Kadîm, 39
 Ke'be, 46, 54
 kelam, 4, 12, 14, 18, 27
 Kelime-i şehadet, 46, 82
 Kıyam, 94, 97
 Kıyamet, 36, 81

- Kıyamu'l-Leyl, 40
- kıyas*, 16
- Kıyas*, 21, 190
- Kızıl Medrese, 4
- Kitabu'l-Bidaye mine'l-Kifaye fi'l-Hidaye fi Ulumi'd-Din*, 19
- Kitâbu'l-Câmi' li-'ulûmi'l-İmam Ahmed*, 23
- Kitabu'l-İman*, 17, 18
- Kitabu'l-İnsaf*, 18
- Kitabu'l-Kader*, 18
- Kitabu'l-Luma' fi'r-Red alâ Ehli'z-Ziya' ve'l-Bida'*, 18
- Kitabu'l-Mecmû'*, 22
- Kitabu'l-Menasik*, 22
- Kitabu'l-Menasik li'l-Hacci ve Âdabihi*, 22
- Kitabu'l-Mensûb*, 22
- Kitabu's-Sünne*, 17
- Kitabu't-tevhid*, 17
- Kitabu't-Tevhid*, 17, 18, 19
- Kizvak, 25
- Koç, 25
- Koxak, 25
- Koyunlu, X, XI, 25
- köle azat etmek, 108
- Kudûm Tavafi, 112
- Kudûrî, 23
- Kufri'l-Kebaîr, 29
- Kunût, 96, 99
- Kur'an, 3, 4, 6, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 36, 81, 91, 94, 98, 108, 109, 110, 193
- Kur'an-ı Kerim, 6, 16
- Kurban*, 103, 104
- Kurmancî, 8, 29, 34
- Kurtalan, 25
- Kuşeyrî, 18
- kuşluk namazı, 93
- Kuştiyan, 25
- Kuzey Afrika, 39
- Kuzey Kürtçe, 31, 33, 34
- Küçük Şafii, 43
- Kürt, VI, X, 1, 6, 7, 8, 10, 11, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 187, 188, 189, 193, 194, 206
- Kürt kültürü, 1, 187
- Kürtçe, I, VI, X, XIV, 1, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 80, 187, 188, 189, 190
- L**
- Leyleti'l-Qedir, 70
- Leyletü'l-Kadr, 40
- Lubbu'l-'Ekaid*, 7
- Lübnan, 28, 34, 194
- M**
- M. E. Bozarlan*, 9
- Malikî, 23
- Mantık, 4
- Matematik, 5
- Maturidî, 12, 14, 19, 39
- Maturidiyye, 14
- Meâlimu Usûli'd-Din*, 18
- Me'alimu Usuli'd-Din*, 18
- Meanî, 4
- Medîna Munewwere, 75, 76, 78
- Medine, 3, 38, 114, 115, 116, 117
- Medresa Sor, 4

Medrese, VI, VIII, X, 2, 3, 4, 6, 7, 11, 33, 191, 192,
 194
 Medrese-i Semaniye, 3
 meğrib, 46, 56, 63
 meha remezanê, 46, 55, 69
 Mehmet Emin Heyderî, 8
 Mehwi, 8
 Mekka Mukerreme, 78
 Mekke, 3, 65, 72, 76, 82, 103, 111, 112, 114, 115,
 116, 117
 melaiket, 45
 Melayê Bateyi, 6, 29
mele, 10
 Mele Abdurrahman Şawur, 8
 Mele Ahmedê Godişki, 25, 80
 Mele Burhanê Hedbi, 8
 Mele Ebdulhadiyê Comanî, 8
 Mele Ehmedê Heyderî, 7
 Mele Ehmedê Zinarexi, 8
 Mele Fadilê Koxakî, 28
 Mele Husni Hezîn, 8
 Mele İsti'aneddinê Farqîni, 8
 Mele Muhammedê Hêzani, 8
 Mele Nurullahê Godişki, 4, VI, VIII, X, 8, 25, 27, 29,
 192, 193
 Mele Nurullahê Şa'ir, 26
 Mele Sıddık, 25
 Mele Xalid, 8, 37
 Mele Xalidê Zengokî (Badikî), 7
 Mele Xelilê Sêrtî, 6, 7, 11, 193
 Mele Yasînê Şemê, 8
 Meleklere inanmak, 80
 Meleyê Cizirî, 26
 Melikşah, 3
Mem û Zîn, 9
 Menasik, 22, 41
 Merve, 72, 74, 111, 112, 114, 115
Mesail, 23
 Mescid-i Aksa, 110
 Mescid-i Haram, 110
 Mescid-i Nebevi, 3, 110, 116
 Mescidu'l-Heram, 71
 Mescidu'l-Kibleteyn, 117
 Mescidu'l-Kuba, 117
 mesh, 85, 87, 89, 90
 Meshâ serî, 49
Mest, 89
 Meşrutiyet, 4
Mevlid, 6, 29
 Mewlana Şêx Xalidê Zulcenaheyn, 8
 Mewlana Xalidê Baxdadî, 7
 Mewlewî, 8
 Mezhep, I, 11
 Mısır, 39, 40
 mikât, 114
 Mina, 65, 103, 111, 112, 113, 114, 115
Minhacu't-Talibîn, 23, 43
 Mîqat, 75
 Mîqata Mekanî, IV, 75
 miskal, 105
 miswak, 49
Mizanü'l-Edeb, 9
 mu'ekkede, 56, 70

Muâmelat, 21	N
muğayyer, 47, 60, 83	Nahiv, 4
Muhammed b. Hasan Eş-Şeybanî, 22	nakli delil, 16
<i>Muhassalu Efkarî'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn mine'l-Ulemâ ve'l-Hükemâ ve'l-Mütekellimîn</i> , 18	Nasıruddevle Ebu'n-Necm Bedr b. Hasanveyh b. Hüseyn el-Kürdi, 4
Muhammed Helimê Xursî, 8	Nasıruddin Tûsî, 18
Musa, 45, 81	Necaset, 34, 37, 47, 83
musta'mel, 37, 83	necis, 37, 47, 48, 83, 84
Mustafa el-A'zamî, 41	Necmeddîn Kazvîni, 24
mustehaze, 55	nefl-i mutlak, 108
Muş, 4, XI, 25, 34, 191, 192, 194, 206	<i>Nehcu'l-Enâm</i> , 6, 7, 30, 193
mutasavvıf, 17	Nesai, 40
muteferriqe, 55	Nesefî, 19
muteheyir, 55	Nevevî, 23, 40, 41, 42, 43, 192
Mutezile, 14, 39	Nimêja Dirêj, IV, 78
mutlak su, 37, 83	<i>Nifas</i> , 42, 43, 54, 90
muttefekun aleh, 42	<i>Nihayetu'l-İkdâm fi İlmi'l-Kelam</i> , 18
müekkede, 92, 93, 109	<i>Nihayetu'l-Muhtac</i> , 24
müellif, X, 9, 35, 37, 187	<i>Nihayetu'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhac</i> , 43
müfredat, 4, 5, 6, 9	<i>Nihayetü'l-Metleb fi Dirayeti'l-Mezheb</i> , 23
Münâkehat, 21	nimêj, 42, 50, 51, 54, 55, 56, 59, 62, 66, 69, 70, 77
Mürchie, 14	Nimêja cema'et, 61
mürtehib-i kebire, 14	Nimêja cenaze'ê, 59
Müsâfirîn, 40	Nimêja cum'e'ê, 60, 61
Müslim, 40, 41, 42	Nimêja her du 'ıdan, 65
<i>müstensih</i> , 9	Nisap, 66, 104
müteahhirîn, 18, 23	Nişabur, 3
müteferrik, 91	Nivro, 46
mütehayir, 91	Niyet, 48, 57, 59, 60, 71, 93, 97, 103, 108, 109, 110, 118
Müzelife, 65, 72, 75, 103, 111, 112, 113, 115	Nizamiye, 2, 3
Müzenî, 23	Nizamu'l-Mülk, 2, 3, 4

Nok, 25

Nûbihar, 6, 30, 32, 190, 191, 192, 193

Nurî, 27

Nusxeya kevin, X, XII, 57

O

Orhan Gazi, 3

Osmanlı, 3, 4, 9, 193

Osmanlı Devleti, 3

Oxîn, X, XI, 25, 26

Ö

öğle, 42, 82, 92, 93, 98, 99, 101, 102, 103

Öğle, 92

Ömer bin Abdulaziz, 14

P

pedagojik, 6, 7, 35, 188

Q

qeder, 46

Qerabo, 25

Qeşir, 64

Qiyam, 57, 60

qulleteyn, 47, 48

Qûnût, 59

Qur'an, 45, 69, 70, 71

R

Rafîi, 23

Ramazan, 15, 40, 41, 82, 91, 103, 104, 106, 107, 108,
109, 111, 115

ratib, 5

Ravzatu't-Talibîn, 23

Rehberê 'Ewam şerha Nehcu'l-Enâm, 8

Remelî, III, 42, 51, 61, 99

Remlî el-Kebîr, 43

Rênîşana Nezanan, 8

Reşadiye, 25, 30

Rewdetu'r-Reyahîn, 8

Rewza Muçehhere, 76

riddet, 21

risale, 9, 31, 32, 117

Risaletun fi zemmi'l-Kaderiyye, 17

Risaletun fi'l-Reddi ale'l-Kaderiyye, 17

Risaleyên 'Eqîde û Exlaq û Edeb, 8

Riyaziyat, 5

Riyazu's-Salihîn, 42, 192

roja qiyametê, 36, 45, 60

Rojî, 46, 68, 69

rubai, 29

Ruku', 57

Rükû, 94, 103

S - Ş

Sa'y, 111, 114

sabah, 82, 93, 99, 101, 102, 104

Sabunî, 19, 82

sadaka-i fitir, V, 106

Safa, 111, 112, 114, 115

Sahih, 18, 191

Sahn-ı Seman, 3

Salatu'd-Duha, 93

Samanoğulları, 3

Sarf, 4

Sarikum, 25

Savm, 40, 42

Sebilu's-Selam fi 'Eqîdeti'l-Enâm, 8

Secde, 95

- Şefa, 72, 73, 74, 76
- Selatu't-Tesbih, 118Ş
- Şelatu't-tesbih, 78, 79
- Selçuklu, 3
- Selisu'l-bevl*, 92
- Selisu'l-bewl*, 55
- seyda, 6
- Seyfuddîn el-Âmidî, 18, 19
- Seyyid Ebdullah Nehri, 7
- Seyyid Taha Hekkarî, 7
- Seyyid Ubeydullah Nehri, 7
- Siffin Savaşı, 14
- Sıyam, 40, 41
- Siirt, 25, 34
- Soranice*, 7
- Soranice, 8
- Sorp, 25
- subh, 46
- Suffa*, 3
- suħuf, 45
- Sulav, 26
- Suleym b. Kays el-Hilalî, 22
- Suriye, 5, 7, 39
- Süleymaniye Medresesi, 3
- Sünen, 22, 192
- Sünnet*, 16, 21, 39, 108
- Sünni, 12, 14
- Sünnî, 2, 3
- Ş
- Şaban, 108
- Şafaku'l-Ahmer, 92
- Şafii, II, 11, 18, 19, 20, 23, 30, 31, 32, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 80, 107, 188, 189
- Şafiyye, 39
- Şark medreseleri, 5, 6
- Şark Medreseleri, I, 5, 6
- Şhabeddîn Remlî, 43
- Şehristanî, 18
- Şemdîni, 7
- Şemseddîn er-Remlî, 24
- Şemseddin Remlî, 43
- Şerha Beyta Dilo, 29
- Şerha Mewlûda Kurmancî, 29
- Şerha Tecwidê, 29
- Şerhu'l-Akâid*, 19, 194
- Şerhu'l-Mevakif*, 19
- Şerhu'l-Minhac*, 24
- Şerî'et, 45
- Şewwal, 65
- Şêx Ebdurrehman Aqtepi, 7
- Şêx Hebib Varol, 8
- Şêx Hebibê Qadi, 8
- Şêx Mûsa el-Mardîni, 8
- Şeyh Alâuddîn, 25, 26, 27, 29
- Şeyh Fethullahê Werqanisi, 7, 25, 29, 37
- Şeyh Mirza Muhammed et-Têlanî, 25
- Şia mezhebi, 14
- Şiî, 2
- Şiiler, 14
- Şiilik, 2, 3
- Şikranis, 25
- Şimlak, 25
- şuştina rûyan, 48, 49

T - Ŧ

Tabiin, 14, 20
Tâcuddîn es-Subkî, 19
Taftazanî, 19, 39
Taharrüm, 94
tâhir, 84, 87, 93
tahir, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 57, 59, 74
Tahiyyat, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 116
Tahiyyat'ul-Mescit, 92, 116
Tanzimat fermanı, 4
Tarih, 4, 17
Tatvan, 25, 26, 28, 30, 31, 117, 190, 193, 206
tavaf, 82, 91, 111, 113, 115
Tavafü'l-Kudüm, 113, 114
Tavafü'r-Rükün, 111, 112, 114
Tavâliu'l-Envâr min Metâlii'l-Enzâr, 18
Tecvid, 4
te'fir, 48, 84
Tefsir, 4
Tehîyyetü'l-Mescid, 77
Tekbîra teşerrümê, 57
telif, 9, 22, 187, 188
Ten'im, 75, 115
Teravîh, 40, 109
Tertîb, 49, 59
Tertip, 85, 87, 96
Teshîhu'n-Nübüvve ve Reddun ale'l-Berahimeh, 18
Ŧeṭwanî, 27, 44, 78
Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 4
Tevrat, 2, 81
Ṭewafu'l-Qudüm, 73, 74, 76

Ṭewafu'r-Rukin, 72
Tewrat, 45
Teyemmum, 50, 51, 52
Teyemmüm, 42, 87, 88
Tıp, 5
Tilan, 25
Tirmizî, 40, 41
Tuhfet'ul-Muhtac, 11
Tuhfetu'l-Muhtac, 24
Tuhfetu's-Sibyan, 7, 37, 192
Türkçe, X, 7, 9, 28, 29, 190
Türkiye, 5, 12

U

Uhud, 117
Ukûbat, 21
ulemâ, 4
Uluhiyyet, 36
Umre, 40, 71, 75, 110, 114, 115, 116
Usul-i Fıkıh, 4
Usul-i Hadis, 4
Usul-i Tefsir, 4
Usûlu'd-Din, 18
Usulu'd-Din, 17
Uzun Namaz, V, 118

V

Vihara, 2

W

weccehtu, 57, 65, 79
Weccehtu, 57, 94, 103, 118
Werqanis, 25

X

Xars, 25
Xelife Yusuf, 7, 37
Xizorkîn, 25
Xuf, 52, 53
Xulasa-i 'Eqaîd, 7
Xuyûfî, 27, 44, 78
Xwedê, 36, 37, 40, 44, 45, 46, 57, 60, 65, 69, 70, 71,
72, 78, 79
Xwêfî, 27, 44

Y

Yahudiler, 2
Yahya bin Ya'mer, 17
yakînî delil, 16
yatsı, 82, 93, 101, 102
Yıldırım Bayezid, 3

Yolcu Namazı, IV, 101

Yoncabaşı, 25

Yukarı Karaboy, 25

Z

Zahiru'r-Rivaye, 23
zammı sure, 92, 94, 103, 118
zarurat-ı diniyye, 11
Zaza, 7
Zazaca, 7, 8
Zebur, 45, 81
Zehebî, 3
Zekat, 38, 66, 67
Zekât, 38, 82, 104
Zeyd b. Ali, 22
Zeyd bin Ali bin Hasan bin Ali bin Ebi Talib, 14
Zilhicce, 65, 103, 111

EKLER

Ek-1 “El-Hemaîl Fî’ş-Şemaîl” Adlı Eserin Mele Nurullahê Godîşkî’ye Ait Olduğuna Dair Şeyh Fethullahê Werqanîsî’nin Ailesinin Yazdığı Mektup

“ELHEMAİL FİŞŞEMAİL” adlı eserin Nurullah Özdemir (Godîşkî)’e ait olduğuna dair Şeyh Fethullah Verkanîsî hazretlerinin ailesinin mektubu:

Biz Şeyh Fethullah Verkanîsî (ks) Hz. torunlarından ve Oxin medresesinin müderrislerinden Fethullah AYTE ve Mesut TÜREL, kendisinin ilmi varisleri ve geride bıraktığı ilmi eserlerin sahipleri olan ailesi adına beyan ediyoruz ki dedemiz Şeyh Fethullah Verkanîsî (ks) hazretlerine ait “ŞEMAİL” adında ya da Şemail konusunda ne nesir ne de nazım olarak bir eseri yoktur. “EL HEMAİL FİŞŞEMAİL” adlı eser her şeyiyle Oxin medresesinin yetiştirdiği âlimlerden biri olan Mella Nurullah Özdemir (Godîşkî) ‘e ait bir eser olup dedemiz Şeyh Fethullah adına sehven neşredilmiştir. Âlimin ve ilminin hakkını vermek açısından bu gerçeği bir daha ilgilenenlere Şeyh Fethullah Verkanîsî (ks) hazretlerinin ailesi olarak teyid ediyoruz.

Nameya malbata Şêx Fethullahê Werqanîsî di derheq berhema “EL HEMAİL FİŞŞEMAİL” ko ya Mella Nurullah Özdemir (Godîşkî)’e.

Em ji malbata Şêx Fethullahê Werqanîsî (ks) û muderrisên medreseya Oxînê, neviyên wî Fethullah AYTE û Mesut TÜREL. Em wek warisên Şêx Fethullah(ks) yên ilmî û xwediyên berhemên wî yên ilmî ko paşva hiştîye, bi navê malbata Şêx Fethullah (ks) daxuyan dikin ko di nav berhemên kalîkê me Şêx Fethullah (ks) de berhemek bi navê “ ŞEMAİL” an ji tu berhem derheq Şemaîlê de ne bi nezm, ne jî bi nesr tune. Berhama bi navê “EL HEMAİL FİŞŞEMAİL” ya yek ji wan alimên ko medreseya Oxîn xwedîkirîye Mella Nurullah ÖZDEMİR (Godîşkî)’e. Ev berhem bi şaşî li ser navê kalîkê me Şêx Fethullah (ks) hatîye weşandin. Ji bo dayîna mafê âlim û ilmê wî em, malbata Şêx Fethullah evî rastîyê ji bo kesên ko di vî derheqê de têkildarin teyîd dikin.

رسالة في أن الكتاب المسمى ب"الحمائل في الشمائل" لملا نور الله أوزدمر (الكوديشكى)

نحن من أحفاد الشيخ فتح الله الوركاني (ق س) و من مدرسي المدرسة الفتحية العلانية الأوخينية فتح الله آيته و مسعود ترل نيين باسم ورثة الشيخ فتح الله (ق س) العلمية وأصحاب كتبه التي أورثناها منه : بأنه ليس لجدنا الشيخ فتح الله (ق س) كتابا مسمى ب "الشمائل" ولا كتابا في موضع الشمائل لا نظما ولا نسرا نظمه الآخرون. والكتاب المسمى ب "الحمائل في الشمائل" الذي طبع باسم جدنا الشيخ فتح الله (ق س) سهوا كله ل "الملا نورالله أوزدمر الكوديشكى" من العلماء الذين تخرجوا من المدرسة الفتحية العلانية الأوخينية

نؤيد هذه الحقيقة مرة أخرى لمن يهتم بالأمر أداء لحق العالم وعلمه

فتح الله آيته
Fethullah AYTE

مسعود ترل
Mesut TÜREL

ÖZGEÇMİŞ

Cihat BAKIRHAN, 10.03.1981 tarihinde Bitlis'in Tatvan ilçesinde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Tatvan'da tamamladı. 1999 yılında Tatvan İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2003 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda vekil İmam-Hatip olarak memuriyete başladı. 2004-2005 yılları arasında Bitlis Merkez Yolalan Beldesi Boztepe Mahalle Camii İmam-Hatibi, 2005-2008 yılları arasında Alaniçi Köyü Yenice Mezrası Camii İmam-Hatibi, 2008-2013 yılları arasında Mutki ilçesi Alıcık Köyü Camii İmam-Hatibi; 2013-2017 yılları arasında da Muş ili Hasköy ilçesi Düzkışla Belde Camii Müezzin-Kayyımı olarak görev yaptı. 2017 yılı Mart ayı itibariyle Bitlis Müştakbaba Camii İmam-Hatipiliği görevine naklen atanan Bakırhan, evli ve dört çocuk babasıdır.